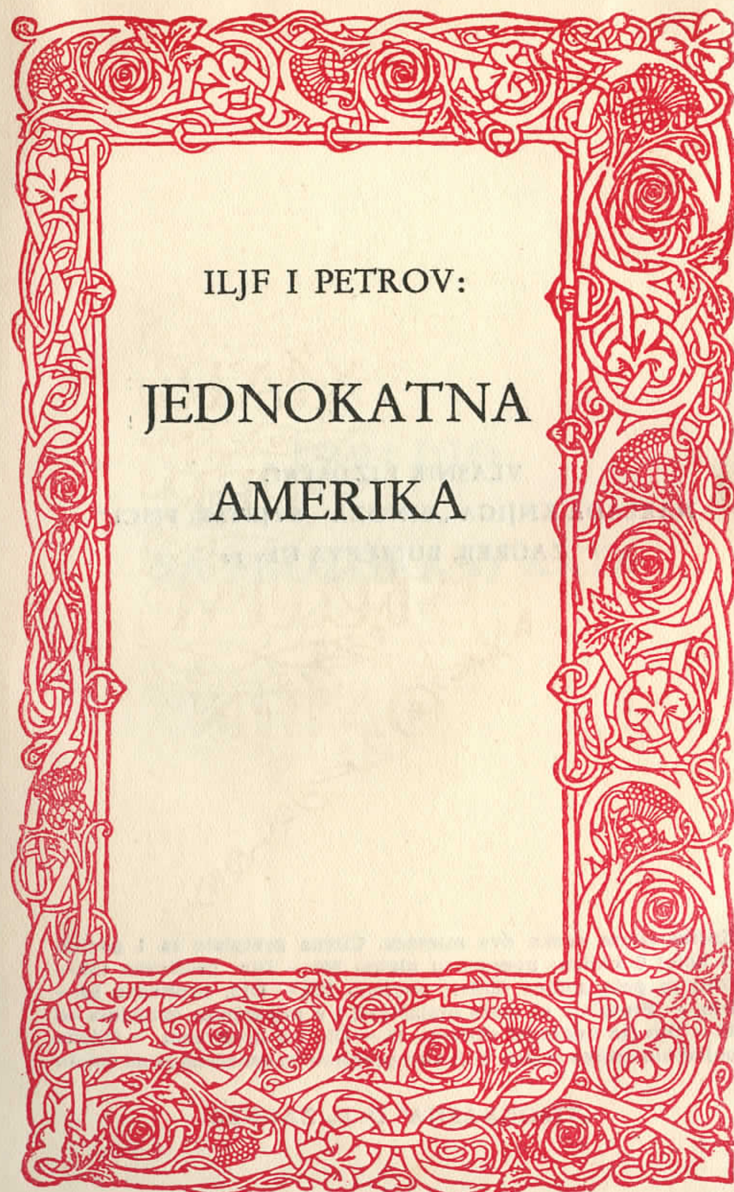
ILJF I PETROV:

JEDNOKATNA AMERIKA

ILJF I PETROV:

JEDNOKATNA AMERIKA

VLASNIK I IZDAVAČ

NAKLADA KNJIGA „BINOZA - SVJETSKI PISCI"

ZAGREB, BULIĆEVA UL. 12

Knjige izlaze svaka dva mjeseca. Cijena pretplate za 1 godinu (1 kolo) 6 knjiga: uvezano u platno 240.— Din, broširano 180.— Din; za pola godine (kola): uvezano 120.— Din, broširano 90.— Din. — Pretplata se može otplaćivati i u mjesečnim obrocima od 20.— Din (za uvezane) odnosno 15.— Din (za broširane). — Cijena pojedinih knjiga za one, koji nisu pretplatnici označena je na omotu

„TIPOGRAFIJA" D. D. ZAGREB

PRVI DIO

SA PROZORA 27 KATA

Glava 1.

»NORMANDIE«

U devet sati polazi iz Pariza specijalni vlak, koji vozi u Le Havre putnike za »Normandie«. Vlak se nigdje ne zadržava i već nakon tri sata ulazi u zgradu željezničke stanice pri moru. Putnici izlaze na zatvoreni peron, penju se u gornji kat željezničke stanice stepenicama, prolaze kroz nekoliko dvorana, spuštaju se silazima, koji su zatvoreni sa svih strana, dok ne stignu u veliko predvorje. Tu sjednu u liftove, koji ih razvoze po raznim katovima. To je već »Normandie«. Kakav je njen vanjski izgled — putnici ne znaju, jer na ovaj način parobrod nisu ni vidjeli.

Ušli smo i mi u lift, a dječak u crvenom kaputiću sa zlatnim dugmetima uobičajenom kretnjom pritisne crveno dugme. Novi se sjajni lift malo uzdigne, stane između katova, pa se iznenada spusti i ne obazirući se na dječaka, koji je očajno pritiskivao dugme. Pošto smo se spustili tri kata umjesto da se popnemo dva, čuli smo već poznatu neugodnu frazu, na francuskom jeziku, »Lift ne radi«.

Popeli smo se do svoje kabine stepenicama, koje su bile posve pokrivene ćilimom od negorivoga kaučuka svijetlo zelene boje. Istim materijalom su zastrti hodnici i predvorja na parobrodu. Korača se nekako lagano i nečujno. To je ugodno. Ali tek kad se parobrod ljulja, počinješ zapravo cijeniti prednosti ovog pokrivača od kaučuka: potplati se nekako prilijepe uz njega. To doduše ne sprječava morsku bolest, ali čuva čovjeka da ne padne.

Stube nisu izgledale parobrodske — široke i položite sa stepenicama i platoima takovih razmjera, da bi potpuno mogle pristati u koju god kuću.

Pa ni kabina nije bila obična parobrodska. Prostrana soba s dva prozora, dva široka drvena kreveta, naslonjači, uzidani ormari, stolice, zrcala i sve moguće udobnosti, uključivo telefon. Uopće »Normandie« liči na parobrod samo u oluji — tada se malko ljulja. Kad je mirno more — to je ogroman hotel s raskošnim pogledom na more, koji kao da se odjednom otrgao od obale modernog kupališta i zaplovio put Amerike brzinom od trideset milja na sat.

Duboko dolje sa terase svakog kata željezničke stanice, dovikivali su pratioci posljednje pozdrave i želje. Vikalo se francuski, engleski i španjolski. Neki su se dozivali i ruski. Neobični čovjek u crnoj pomorskoj uniformi sa srebrenom kotvom i Davidovim štitom na rukavu, s beretom i tužnom bradicom, vikao je nešto na židovskom jeziku. Kasnije smo saznali, da je to brodski rabin, koga Generalna transatlantska kompanija drži u službi, da bi zadovoljila duševne potrebe jednog dijela putnika. Za drugi dio su takodjer spremni katolički i protestantski svećenici. Muslimani, poklonici vatre i sovjetski inžinjeri lišeni su duševne posluge. U tom pogledu Generalna transatlantska kompanija ih je prepustila samim sebi. Na »Normandie« je prilično velika katolička crkva rasvijetljena električnim polusvijetlom, koje je vrlo udobno za molitvu. Oltar i religijozne slike mogu se prekriti specijalnim zastorom, pa se tako katolička crkva automatski pretvori u protestantsku. Što se pak tiče rabina s tužnom bradicom, za njega nije opredijeljena posebna prostorija, već mora da vrši svoju službu u dječjoj sobi. Za ovu svrhu mu kompanija daje talar i posebne zavjese, s kojima privremeno prekriva slike zečeva i kokoši.

Parobrod je isplovio iz pristaništa. Na obali i pristaništu je stajala gomila svijeta. Još se nije svijet naučio na »Normandie« i svako putovanje ovog transatlantskog kolosa privuče u Le Havreu sveopću pažnju. Francuska je obala nestajala u magli oblačnoga dana. Pred večer su zasvijetlile vatre Southamptona. »Normandie« je stajala sat i pol u pristaništu i primala putnike iz Engleske, a sa tri strane je bila okružena dalekim tajanstvenim svijetlom nepoznatoga grada. Onda je zaplovila u Ocean, gdje je već počimala burna vožnja valovima, koje je dizao olujni vjetar.

Sve se treslo na krmi, gdje smo se bili smjestili. Tresle se palube, zidovi, iluminatori, šezlongi, čaše na umivaonicima pa i sam umivaonik. Vibracija broda je bila toliko jaka, da su se čuli zvukovi i od takvih predmeta, od kojih se to nije moglo nikako očekivati. Prvi put u životu smo čuli kako zvuči pokrivač, sapun, ćilim na podu, papir na stolu, zavjese i kaput bačen na krevet. Sve što je bilo u kabini šuštalo je i tutnjilo. Trebalo je da se putnik samo časak zamisli i oslabi muskule lica, pa bi mu već počeli i zubi cvokotati. Izgledalo je kao da cijelu noć neko razbija vrata, udara u prozor i teško se smije. Nabrojili smo stotinu raznih zvukova, koji su se čuli u našoj kabini.

»Normandie« je započela svoje deseto putovanje izmedju Evrope i Amerike. Poslije jedanaeste plovidbe će poći u dok, gdje će joj rastvoriti krmu, pa će pogreške u konstrukciji, koje proizvadjaju vibraciju, biti uklonjene.

U jutro je došao mornar i hermetički zatvorio iluminatore metalnim poklopcem. Oluja je postajala sve jača. Neki se mali teretni parobrod teškom mukom probijao do francuske obale. Kadkad bi potpuno nestao u valovima, pa bi mu se vidio samo vrh jarbola.

Izgledalo je nekako, da je oceanski put izmedju Starog i Novog svijeta mnogo oživio, da nam dolaze u susret veseli parobrodi s glazbom i zastavama. A kad tamo — Ocean je veličanstvena pustinja, jer mali parobrod, koji se borio s olujom na udaljenosti od četiri stotine milja od Evrope, bijaše jedini brod, koga

smo sreli za pet dana putovanja. »Normandie« se ljuljala lagano i tromo. Plovila je i ne usporivši skoro brzinu, spretno razbijala visoke valove, koji su ju opkoljavali sa svih strana, a tek kadikad bi se klanjala Oceanu. To nije bila borba bijedne čovječje tvorevine s razbješnjelim elementom. To je bila ravnomjerna borba.

U polukružnom salonu za pušenje tri su se znamenita junaka sa spljoštenim ušima kartali, skinuvši sa sebe kapute. Ispod prsluka im je virila košulja. Junaci su se teško zamislili. Iz usta su im visile velike cigare. Za drugim stolićem su dva čovjeka igrali šah i često namještali figure, koje bi ispadale s daske. Druga su dvojica podbočivši se, pratila igru. Pa tko bi, ako ne sovjetski gradjanin išao za vrijeme oluje igrati kraljičin gambit! Tako je i bilo. Simpatični Botviniki su doista bili sovjetski inžinjeri.

Pomalo su se stvarala poznanstva i sastavljala društvanca... Razdijelili su popis putnika, a medju njima je bila neka veoma smiješna obitelj: Mister Butterbrot, Mrs. Butterbrot i Master Butterbrot. Da je »Normandijom« putovao Maršak, bio bi svakako napisao pjesmicu za djecu pod nazivom »Debeli mister Butterbrot«.

Ušli smo u Golfsku struju. Padala je topla kišica, pa se u teškom zraku oranžerije staložila čadja od nafte, koju je izbacivao jedan od dimnjaka »Normandie«. Uputili smo se na pregledavanje parobroda. Putnik trećega razreda ne vidi parobrod na kome se vozi. Ni putnik turističkog razreda ne vidi »Normandie«, jer i on ne može preći granicu. A ipak je samo prvi razred prava »Normandie«. Zaprema najmanje devet desetina čitave brodske površine. Sve je ogromno u prvom razredu: promenadne palube, restorani saloni za pušenje, saloni za kartanje, specijalni salon za dame, i oranžerije, gdje debeli francuski vrapci skakuću po staklenim grančicama, dok sa stropa vise stotine orhideja. Tu je kazalište, u kojem ima četiri stotine mjesta, i bazeni za kupanje —

s vodom osvijetljenom zelenim električnim žaruljama, trg, na kojem se nalazi univerzalna trgovina, sportske dvorane, u kojima postarija ćelava gospoda ležeći na ledjima, nogama bacaju loptu, pa čak i one dvorane, u kojima ta ista ćelava gospoda, pošto su se umorili bacanjem lopte ili skakanjem na drvenom konju, drijemaju u rastvorenim naslonjačima, kao i ćilim u najvećem salonu, koji teži trideset puda. Pa i dimnjaci na »Normandie«, za koje bi se mislilo da moraju pripadati cijelom parobrodu, zapravo pripadaju samo prvom razredu. U jednome se nalazi soba za pse putnika prvoga razreda. Lijepi psi sjede u kavezima i strašno se dosadjuju. Sve što je obično, uspavljuje ih. Kadkada ih izvode na šetnju po specijalnoj palubi. Tada laju poslije izvjesnog oklijevanja promatrajući čeznutljivo uzburkani Ocean.

Spustili smo se u kuhinju. Desetak kuhara se mučilo oko električnog štednjaka dugog sedamnaest metara. Drugih deset je čistilo perad, rezalo ribu, peklo kruh i miješalo kolače. U specijalnom odjeljenju spremalo se je košer jelo. Kadkada je ovamo zalazio i brodski rabin, da bi se uvjerio da nisu veseli francuski kuhari ubacili koji komadić maka u ortodoksno jelo. U hladionicima su se čuvala gotova jela. Tu je bjesnila zima.

Za »Normandie« kažu da je remek-djelo francuske tehnike i vještine. Tehnika »Normandie« je doista veličanstvena. Čovjek se mora zbilja oduševiti brzinom parobroda, njegovim ustrojstvom protiv požara, smjelim i elegantnim linijama njegovog trupa kao i radio stanicom. Ali što se tiče umjetnosti — tu su Francuzi poznavali bolja vremena. Ne može se prigovoriti, da nisu dovoljno slikama ispunjene staklene stijene, ali same slike se ne odlikuju ničim naročitim. To isto se može reći za basreljefe, za mozaik, skulpturu i pokućstvo. Vrlo mnogo zlata, šarene kože, krasnog metala, svile, skupocjenog drva i divnog stakla. Vrlo mnogo bogatstva, a vrlo malo prave umjetnosti. Uopće to je ono što francuski umjetnici,

očajno šireći ruke, nazivlju »stil Triumfa«. Nedavno se u Parizu na Elizejskim Poljanama otvorila kavana »Triumf« raskošno izradjena u budoirno-krevetnom stilu. Šteta! Trebalo bi poželjeti, da su poznati francuski umjetnici i arhitekti bili kod gradnje »Normandie« ravni partneri poznatih francuskih inžinjera. A još veća je šteta što takovih ljudi ima u Francuskoj.

Nekoliko tehničkih nedostataka — na pr. vibracija na krmi, lift, koji je pola sata bio pokvaren i druge dosadne sitnice — treba upisati u grijeh ne inžinjerima, koji su sagradili ovaj prekrasni brod, nego prije nestrpljivim naručiteljima, kojima se žurilo, da čim prije počnu s eksploatacijom i da pod svaku cijenu osvoje plavu vrpcu za rekordnu brzinu.

Dan prije dolaska u New-York bio je priredjen svečani objed i večernja priredba, na kojoj su nastupali sami putnici. Objed je bio najobičniji, samo što su dodali još svakome po žlicu ruskog kavijara, kojeg su u jelovniku okrstili sa — »okra«. Osim toga su putnicima razdijelili mornarske kape, kokarde, a kao značke neke plave vrpce s natpisom »Normandie« i lisnice iz umjetne kože, na kojima je takodjer bio žig Transatlantske kompanije. Darovi se dijele zato, da bi se sačuvao brodski inventar od pljačke. Radi se naime o tome, da je većinu putnika obuzela psihoza sabiranja uspomena. Kod prvog putovanja »Normandie« putnici su odnijeli za uspomenu ogromnu količinu noževa, vilica i žlica. Odnijeli su čak tanjure, pepeonike i boce. Zato se više isplati darovati značku, nego izgubiti žlicu, koja je prijeko potrebna u domaćinstvu. Putnici su se veselili tim igračkama. Debela gospodja, koja je za svih pet dana putovanja prosjedila u uglu blagovaonice sama, odmah je s velikom ozbiljnošću natakla na glavu mornarsku kapu i prikopčila na prsa značku. Bilo je jasno, da je smatrala svojom dužnošću okoristiti se savjesno svim pogodnostima, na koje po svojoj voznoj karti ima pravo.

Uveče je započela malogradjanska priredba iz redova samih putnika. Sabrali su se svi u salonu, ugasili svijetlo i upravili projektor na malu pozornicu, gdje je tresući se cijelim tijelom nastupila izmoždena djevica u srebrenoj haljini. Orkestar, koji se sastojao od profesionalnih svirača, promatrao ju je samilosno. Publika ju je hrabrila pljeskanjem. Djevica je konvulzivno otvarala usta i odmah ih opet zatvarala. Orkestar je strpljivo ponovio introdukciju. Gledaoci kao da su predosjećali nešto strašnoga, nastojali su da ne gledaju jedan drugoga. Iznenada se djevica stresla i zapjevala. Pjevala je poznatu pjesmicu »Govorite mi o ljubavi«, ali tako tiho i loše, da nježni vapaj nije nitko mogao čuti. Usred pjesme je djevica neočekivano utekla sa pozornice i pokrila lice rukama. Na pozornici se pojavila druga djevica još više izmoždena. Ona je bila u crnoj haljini, ali bez čarapa. Na njenom se licu odražavao očaj. To je bila ljubiteljica bosonogog plesa. Gledaoci su počeli kradomice izlaziti iz dvorane. Sve ovo nije bilo ni malo nalik na našu talentiranu pjevačku umjetnost, koja nam daje životne radosti.

Petog dana putovanja su sve palube bile pokrivene kovčezima i sanducima, koje su iznijeli iz kabina. Putnici su prešli na desnu palubu i držeći šešire u rukama požudno promatrali horizont. Još se nije vidjela obala, ali newyorški neboderi su se već dizali ravno iz vode, kao mirni stupovi magle. To je rijedak kontrast — poslije oceanske pustinje, ugledati najedamput najveći grad na svijetu. U sunčanoj su magli mutno bljeskali čelični okrajci Empire State Buildinga sa svojih sto i dva kata.

Iza krme »Normandie« kružili su galebovi. Četiri mala jaka konopa počela su okretati ogromni trup parobroda, vukući i gurajući ga u pristanište. S lijeve strane ugledali smo neveliki zeleni kip Slobode. Onda smo ga opet, ne znam zašto vidjeli na desnoj strani. Okretali su nas, a grad se okretao oko nas i pokazivao nam se sad s jedne, a sad opet s druge

strane. Napokon je stao na svoje mjesto, nevjerojatno velik, bučan a još posve nepoznat.

Putnici su se spuštali natkrivenim silazima u carinarnicu, svršili tamo sve formalnosti i izašli na gradske ulice, a da nisu ni vidjeli parobrod, s kojim su doputovali.

Glava 2.

PRVA VEČER U NEW-YORKU

Carinarnica na pristaništu »French Line« je velika. Pod stropom vise velika željezna slova latinskog alfabeta. Svaki se putnik postavi pod onim slovom, s kojim počimlje njegovo prezime. Tu mu dovezu i kovčege sa parobroda, tu će se vršiti pregled.

Glasovi onih, koji su doputovali i sretali se, smijeh i cjelovi zvonko su se razlijegali dvoranom, kojoj je njena otvorena konstrukcija davala izgled radione, u kojoj se prave turbine.

Mi nismo nikome javili naš dolazak, pa nas nitko nije ni dočekao. Vrtili smo se pod našim slovima i očekivali carinskog činovnika. Konačno je stigao. To bijaše miran čovjek kome se nije žurilo. Nimalo se nije uzrujavao što smo mi prešli cijeli Ocean, da bi mu pokazali naše kovčege. On se učtivo dodirnuo prstom gornjeg sloja složenih stvari i dalje nije gledao. Zatim isplazio jezik, najobičniji jezik, vlažan, nikakvim tehničkim sredstvima neopskrbljen jezik, pokvasio njime velike cedulje i prilijepio ih na naše kovčege.

Kad smo se konačno oslobodili, bila je već večer. Bijeli taksi-kab sa tri blještave svijetiljke na krovu, sličan staromodnoj kočiji dovezao nas je do hotela. U početku nas je strašno mučila pomisao, da smo, kao neiskusni, sjeli u krivi starinski taksi i da izgledamo smiješni provincijalci. Ali, kad smo bojažljivo pogledali kroz prozor, vidjeli smo, da se na sve strane voze vozila sa isto tako glupim svijetiljkama kao i naše. Onda smo se malo primirili. Već smo kasnije i sami shvatili, da su svijetiljke postavljene na krovu zato, da bi se opazio taksi izmedju tolikih milijuna automobila.

Radi iste svrhe se taksi u Americi bojadišu napadnim bojama — narančasto, žuto i bijelo.

Pokušaj da iz automobila pogledamo New-York nije uspio. Vozili smo se kroz tamne i mračne ulice. Katkada je nešto paklenski zujalo pod nogama, a katkada se opet nešto prolamalo nad našim glavama. Kad bi se zaustavili pred svjetlosnim signalima, automobili, koji su stajali sa strane, sakrivali bi nam sve. Šofer se je nekoliko puta okretao i propitao za adresu. Vidjelo se, da mu smeta engleština, kojom smo se izražavali. Katkada nas je gledao kao da nas hoće ohrabriti, a na licu mu se moglo čitati: »Svejedno, ne ćete se izgubiti! Nitko se još nije izgubio u New-Yorku.

Trideset dva kata našega hotela stršila su prema noćnom sivkastom nebu.

Dok smo ispunjavali kratke cedulje za registraciju, dva su služnika zaljubljeno čuvala našu prtljagu. Jednome je na vratu visio sjajni krug s ključem sobe, koju smo izabrali. Lift nas je popeo do dvadeset sedmog kata. To bijaše široki i mirni hotelski lift, ne prestar i ne baš nov, ne previše skup, a nažalost niti baš prejeftin.

Soba nam se svidjela, ali nismo je dugo pregledavali. Čim prije na ulicu, u grad, u buku. Zavjese je na prozorima razmahivao svježi morski vjetar. Bacili smo naše kapute na divan, istrčali u uski hodnik prostrt šarenom dabrovinom, a lift nas je lagano škljocnuvši spustio dolje. Pogledali smo se značajno. Ne, pa to je ipak dogadjaj! Prvi put u životu idemo se prošetati po New-Yorku.

Tanka, skoro prozračna, prugasto-zvjezdana zastava visjela je nad ulazom našeg hotela. S druge strane ulice stajao je politirani auto gostionice »Walldorf Astoria« koja je u prospektima označena kao najbolja gostionica na svijetu. Prozori »najbolje na svijetu« su upravo blještavo sijali, a nad ulazom su visjele dvije cijele nacionalne zastave. Na samom rubu pločnika ležale su sutrašnje novine. Prolaznici

bi se sagibali, uzimali »New-York Times« ili »Herald Tribunu« i postavljali dva centa na pod, kod novina. Prodavaoc bijaše nekud otišao. Novine su bile prignječene na pod komadom opeke isto tako, kao što rade moskovski stari prodavači novina, koji sjede u svojim kioskima od tankog drveta.

Veliki sudovi za smeće cilindričnog oblika bili su postavljeni na uglovima raskrsnica. Iz jednoga je izlazio veliki plamen. Bilo je jasno, da je netko ubacio goruću šibicu i newyorško se smeće, koje se u glavnom sastoji iz novina, zapalilo. Politirani zidovi »Walldorf Astoria« su se zasvijetlili drhtavim crvenim svijetlom. Prolaznici su se smiješili i prolazeći dobacivali kakvu primjedbu. Prema mjestu dogadjaja stupao je već policajac odvažnog lica. Kad smo se uvjerili, da crveni plamen ne prijeti našem hotelu, uputili smo se dalje.

Odmah nam se dogodila mala neprilika. Mislili smo, da ćemo se moći polagano šetati i pažljivo promatrati okolinu — kako se ono kaže, proučavati, ispitivati, promatrati itd. Ali New-York nije grad, u kome se ljudi mogu polagano kretati. Mimo nas ljudi nisu hodali već trčali. Potrčali smo i mi. Od tada se više nismo mogli zaustaviti. Proživjeli smo mjesec dana u New-Yorku i cijelo vrijeme smo nekuda bježali iz petnih žila. Pri tome smo izgledali tako zauzeti i zaposleni, da bi nam mogao zavidjeti i sam Johm Perpont Morgan — mladji. U takvom tempu zaradio bi on za taj mjesec dana šesdeset milijuna dolara.

Tako smo se eto odmah požurili. Projurili smo mimo vatrenih natpisa, na kojima je stajalo kavana ili »United cigars« ili Drage-soda, ili još nešto slično i privlačivo, a za sada još nama nepoznato. Tako smo dojurili do 42. ulice i tu se zaustavili.

U dućanskim izlozima 42. ulice zima bijaše u punom jeku. U jednom izlogu je stajalo sedam voštanih elegantnih dama sa srebrenim lisicama. Sve su imale neke čudne konjske šubare i gledale jedna drugu za-

gonetnim pogledima. U susjednom izlogu ih je već bilo dvanaest. Stajale su u sportskim kostimima, podupirući se na skijaške štapove. Imale su plave oči, crvena usta i ružičaste uši. U drugim izlozima su stajale mlade manekenke sa sijedim kosama ili pak čisto voštane figure gospode u jeftinim i sumnjivo prekrasnim kostimima. Ali mi nismo marili za svu tu dućansku sreću. Nešto drugo nas je porazilo.

U svim velikim gradovima svijeta može se naći mjesto, gdje ljudi gledaju kroz teleskop na mjesec. Ovdje u 42. ulici je takodjer stajao teleskop. Bio je postavljen na automobilu.

Teleskop je bio upravljen prema nebu. Njime je upravljao običan čovjek, kakvog možete vidjeti kod teleskopa u Ateni, u Napulju ili u Odesi. Izgledao je isto tako neveseo, kako već izgledaju eksploatatori uličnih teleskopa na cijelom svijetu.

Mjesec se mogao vidjeti u malenom prostoru izmedju dvije šezdesetkatne kuće. Ali znatiželjnik koji je buljio u cijev nije gledao na mjesec, nego mnogo više — gledao je na vrh Empire State Building-zgradu od sto i dva kata. Po mjesečini je čelični vrh Empirea izgledao kao da je pokriven snijegom. U duši bi zazeblo pri pogledu na ovu plemenitu čistu zgradu, koja je stršila kao stijena od umjetnog leda. Dugo smo tu stajali i šutke kimali glavama. Newyorški neboderi izazivaju čuvstvo gordosti prema ljudima nauke i truda, koji su sagradili ovakove divne gradjevine.

Muklo su vikali prodavači novina. Zemlja se pod nogama tresla, a iz rešetaka na pločniku iznenada je sukljala toplina kao iz strojarnice. To je projurio pod zemljom metro-»subway« kako ga ovdje nazivaju.

Iz nekih otvora udubljenih na cesti i prekrivenih okruglim metalnim poklopcima, probijala se para. Dugo nismo mogli shvatiti, otkuda dolazi ova para. Crvena reklamna svijetla su je crveno bojadisala, kao u operi. Izgledalo je kao da će se sada rastvoriti otvor i izviriti Mefistofeles, koji će, pošto se malo

nakašljao, zapjevati basom iz »Fausta«: »Imam mač i šešir s perjem, mnogo novaca i skupocjen ogrtač«.

Pohitali smo opet naprijed već napola gluhi od galame prodavača novina. Viču tako očajno, da moraju, kako kaže Leskov, poslije nedjelju dana grebsti grlo lopatom.

Ne može se reći da je osvjetljenje 42. ulice osrednje, a ipak je Broadway rasvijetljen milijunima a možebiti i milijardama električnih žarulja, ispunjen reklamama, koje se okreću, skaču, a sastavljene su iz čitavih kilometara dugih šarenih truba plinske rasvjete, tako nenadano uskrsnuo pred nas, kao što New-York nikne iz neodredjene pustoši Atlantskog Oceana.

Stajali smo na veoma popularnom uglu u Sjedinjenim Državama na križanju 42. i Broadwaya, »Velikog Bijelog Puta« kako ga Amerikanci nazivaju. Broadway se pružio pred nama.

Ovdje je elektricitet spušten (ili podignut, ako hoćete) do nivoa dresirane životinje u cirkusu. Tu se mora iskrivljavati, skakati preko prepreka, namigivati i igrati se. Mirni Edisonov elektricitet pretvorili su u budalastog morskog lava. Nosom hvata lopte, žonglira, umire, oživljuje i radi sve ono što mu se naredi. Reklamne vatre usplamte, okreću se i gasnu, da bi odmah opet planule; slova velika i mala, bijela, crvena i zelena neprestano nekuda jure, da se za čas opet povrate i obnove svoju ludu trku.

Na Broadwayu su usredotočena sva gradska kazališta, kinematografi i dancingi. Desetak tisuća ljudi se kreću po trotoarima. New-York je jedan od malo gradova na svijetu, gdje svijet šeta po odredjenoj ulici. Ulazi u kinematografe su toliko osvijetljeni, da bi izgleda bilo dovoljno dodati još jednu jedinu žarulju — pa da se sve rasprsne od prekomjernog svijetla i da sve ode k vragu. Ali ovu žarulju ne bi ni imali kuda postaviti, ne bi bilo mjesta. Prodavači novina dižu toliku dreku, da ne bi više bila dovoljna nedjelja dana za čišćenje glasa, već bi trebalo marljivo raditi go-

dinama. Visoko, nebu pod oblake, na bog zna kojem katu nebodera »Paramount«, plamti električna tablica na satu sa ciframa. Ne vide se ni zvijezde ni mjesec. Reklamna svijetla zamračuju sve. Nečujno jure jedan za drugim automobili. U izlozima izmedju pepitastih kravata okreću se pa čak i prave salto male svjetlucave objave s cijenama. To su već mikroorganizmi u kosmosu broadwayskog elektriciteta. Usred strašnog meteža mirni prosjak svira na saksofon. Gentleman ide u kazalište s cilindrom, a s njim uporedo svakako dama u večernjoj haljini s repom. Kao mjesečar luta slijepac s psom, koji ga vodi. Nekoliko mladića šeta bez šešira. Takva je moda. Pod svijetiljkama se svjetlucaju glatko začešljane kose. Miriše po cigarama, skupim i pokvarenim.

Baš u momentu, kad smo promislili kako smo daleko od Moskve, pred nama zablistaše svijetla kinematografa »Kameo«. Tu se davao sovjetski film, »Novi Guliver«.

Broadwayski poredak nas je nekoliko puta gurnuo natrag pa naprijed i bacio nas u neku pobočnu ulicu.

Ništa još nismo znali o gradu, zato i ne naznačujemo ovdje imena ulica. Sjećamo se samo, da smo stajali negdje pod estakadom nadzemne željezničke pruge. Mimo nas je prolazio autobus, a mi i ne misleći uskočili u njega.

Pa ni mnogo dana kasnije, kad smo se naučili kretati u newyorškom vrtlogu, nismo se mogli sjetiti, kuda nas je odvezao autobus te prve večeri. Izgleda da je to bio kineski rajon. Ali moguće da je to bio talijanski ili židovski rajon.

Hodali smo po uskim smrdljivim ulicama. Ne, ovdje elektricitet ne bijaše više dresiran nego posve običan. Svijetlio je dosta mutno i nije pravio nikakovih skokova. Ogromni policajac stajaše prislonjen na kućni zid. Nad njegovim se širokim zapovjedničkim licem na kapi svjetlucao srebreni grb grada New-Yorka. Kad je opazio kako se nesigurno krećemo

po ulici, uputio nam se ususret, ali, pošto ga nismo ništa upitali, opet je zauzeo svoju prijašnju pozu kod zida, kao veličanstveni i ukočeni predstavnik poretka.

Iz jedne prljave male kućice dopiraše neizrecivo tužno pjevanje. Čovjek, koji je stajao na ulazu, reče, da je to prenoćište doma Armije spasa.

— Tko može tu prenoćiti?

— Svatko. Nitko ne pita za njegovo ime, nitko se ne zanima za njegovo zvanje ni njegovu prošlost. Oni, koji prenoće, dobiju ovdje besplatno krevet, kavu i kruh. Ujutro takodjer kavu i kruha. Onda mogu otići. Jedini je uslov — treba sudjelovati u večernjim i jutarnjim molitvama.

Pjevanje, koje je dopiralo iz kuće uvjerilo nas je, da se baš sada ispunjava taj jedini uslov. Ušli smo unutra.

Prije, pred dvadeset i pet godina, bila je u toj zgradi kineska pušiona opiuma. To bijaše prljavo i mračno leglo. Od tada se pročistilo, ali, izgubivši negdašnju egzotičnost, nije zato postalo i manje mračno. U gornjem dijelu bivšeg legla obavljale su se molitve, dolje bijaše uredjena spavaonica — goli zidovi, goli kameni pod, platneni vojnički kreveti. Mirisalo je po lošoj kavi i vlazi, što uvijek odaje bolničko-dobrotvornu čistoću. Uopće to bijaše pravi »Na dnu« od Gorkoga u američkom stilu.

U otrcanoj maloj dvorani na klupama, koje su se spuštale u formi amfiteatra prema nevelikoj pozornici, sjedilo je dvije stotine onih, koji će prenoćiti. Čim se završilo pjevanje, počimala bi slijedeća točka programa.

Izmedju američkih nacionalnih zastava, koje su bile postavljene na pozornici i po zidovima razvješenim citatima iz biblije, skakao je kao zec neki rumeni starkelja u crnom odijelu. Govorio je i gestikulirao tako strastveno, kao da je nešto nudio na prodaju. Medjutim on je samo pričao poučnu priču

o svom životu — o sretnom obraćenju, koje je kod njega nastalo, kad se srcem obratio Bogu.

Bio je skitnica (»takva skitnica kao i Vi, stari vragovi!«), ponašao se je odvratno, hulio je Boga (»sjetite se drugovi svojih ružnih običaja!«) krao — da, takav je bio nažalost. Sad je s tim svršeno. Ima svoju kuću i živi kao pošten čovjek (»Bog Vas je napravio na svoju sliku i priliku, zar ne?«). Nedavno je sebi čak i radio aparat kupio. Sve je to postigao neposredno s Božjom pomoći.

Starčić govoraše neobičnom lakoćom i bilo je jasno, da je nastupao već hiljadu put, ako ne i više. Pucketao je prstima, katkada bi se muklo rashihotao, pjevao duhovne kuplete te završio velikim patosom:

— Dakle zapjevajmo braćo!

Opet se razlijegala tužna pjesma. Oni koji su trebali prenoćiti bili su strašni. Skoro svi su bili već ljudi u godinama. Neobrijani, podbuhlih očiju, ljuljali su se na svojim grubim klupama. Pjevali su pokorno i lijeno. Nekoji nisu mogli svladavati svoj danji umor i zaspali.

Mi smo sebi jasno predstavljali ta skitanja po strašnim krajevima New-Yorka, dane provedene pod mostom ili u podrumima usred smeća, u vječnoj magli čovječjeg pada. Sjediti nakon toga u prenočištu i pjevati himne bijaše prava tortura.

Zatim se pred auditorijem pojavio djed bujnog policajskog zdravlja. Imao je vodevilski ljubičasti nos i glas špikera.

Bio je potpuno prirodan. Opet je započela priča kako je korisno obratiti se Bogu. Špiker je navodno takodjer nekad bio dosta veliki grijješnik. Nije raspolagao velikom fantazijom, pa je završio time, da je objavio kako i on sada ima radio aparat, blagodareći Božjoj pomoći.

Opet smo koracali po nekim zabitnim ulicama i nismo znali gdje smo. Munjevito su sijevali i grmili vlakovi, koji su jurili po nadzemnoj željezničkoj

pruzi. Mladići u svijetlim šeširima gurali su se u ljekarnu i dobacivali jedni drugima kratke fraze. Ponašali su se na vlas jednako kao i mladići koji obitavaju u Krahmalnoj ulici u Varšavi. U Varšavi se smatra da je stanovnik te ulice gentleman — ne daj Bože da je iz kakvog podruma. Dobro bi još bilo, da je lupež, ali mogao bi biti i nešto gore.

Kasno u noći smo se vratili u hotel. Nismo bili ni razočarani a ni ushićeni New-Yorkom, već naprotiv, uzbudjeni njegovom veličinom, bogatstvom i siromaštvom.

Glava 3.

ŠTO SE MOŽE VIDJETI S PROZORA HOTELA

Prvi satovi u New-Yorku — šetnja po noćnom gradu, a zatim povratak u hotel — ostat će nam u vječnom sjećanju kao kakav dogadjaj.

A zapravo se nije ništa naročita dogodilo.

Ušli smo u veoma jednostavno mramorno predvorje hotela. S desne strane su iza glatke drvene ograde uredovala dva mlada pisara, glatko obrijanih obraza s uskim crnim brčićima. Nešto podalje sjedila je blagajnica iza automatskog stroja za računanje. S lijeve strane bio je postavljen kiosk, gdje se je prodavao duhan. Pod staklom su na stoliću stisnuto ležale otvorene kutije s cigarama. Svaka cigara je bila zamotana u prozračno sjajni papir, a crveno zlatni kolutovi bili su nataknuti povrh papira. Na bijelom sjajnom otvorenom poklopcu bile su izvana slike staromodnih ljepotica s debelim usnama i ružičastog lica, onda zlatne i srebrene medalje, ordeni, zelene palme i Crnice, koje beru duhan.

Cijeli zid prema ulazu u predvorje zapremaju veliki liftovi s pozlaćenim vratašcima. Vratašca su se otvarala sad na desnoj sad na lijevoj strani ili u sredini, a iz lifta bi, držeći se željezne kvake, koja otvara vrata, iskočio Crnac u svijetlim hlačama sa zlatnim pojasom i zelenim kaputom s pletenim epoletama. Slično kao što na Sjevernoj željezničkoj stanici u Moskvi, oglašivač objavljuje stanovnicima ljetnikovaca, da prvi voz ide do Mitišća i da do te stanice ne staje nigdje, dok dalje da staje svagdje — ovdje su Crnci objavljivali, da lift ide samo do

šesnaestog kata ili do trideset i drugog, a prvi put da stane ipak na šesnaestom katu. Kasnije smo konačno shvatili ovu malu lukavost u administraciji — na šesnaestom katu su naime bile uredjene kavane i restorani.

Ušli smo u lift i on se je penjao. Lift bi stao, a Crnac otvarao vratašca i vikao: »Up« (»Gore!«) dok bi putnici rekli broj svojeg kata. Ušla je žena. Tada su svi muškarci skinuli šešire i penjali se dalje bez šešira na glavi. I mi smo učinili tako. To je bio prvi američki običaj, s kojim smo se upoznali. Ali se u tudjini ne mogu lako upoznati običaji, a skoro uvijek nastane u početku neka zbrka. Nekoliko dana kasnije penjali smo se liftom do našega izdavača. Ušla je opet žena, a mi brzinom iskusnih Newyorčana odmah skinusmo šešire. Ali drugi muškarci nisu se ravnali po našem kavalirskom primjeru, već su nas čak znatiželjno promatrali. Treba dakle skidati šešir samo u privatnim i hotelskim liftovima. U onim pak zgradama, gdje ljudi obavljaju »business« može šešir ostati na glavi.

Izašli smo iz lifta na dvadeset i sedmom katu, te se uskim hodnikom uputili prema našem broju sobe. Ogromni su drugorazredni hoteli u New-Yorku u centru grada, a gradjeni su vrlo ekonomično — uski hodnici, sobe malene i ako skupe, stropovi standardizirane visine, naime niski. Graditelj dobiva nalog od naručitelja — da u neboder utisne što više soba. Ipak su te male sobe vrlo čiste i imaju sav komfor. Uvijek ima u njima topla i hladna voda, tuš, listovni papir, blankete za brzojave, dopisnice sa slikom hotela, papirnate vreće za prljavo rublje i tiskanice, na kojima treba samo napisati broj, koji označuje koliko ste komada predali u pranje. Osim toga rublje se vraća iz pranja zakrpano pa i prsti na čarapama. Komfor u Americi ne znači raskoš. Komfor je standardiziran i svakome dostupan.

Kad smo ušli u našu sobu, počeli smo tražiti električni zapor, i dugo vremena nismo mogli nikako

shvatiti, na koji se način pali svijetlo. Lutali smo po sobi najprije u mraku, a onda smo zapalili šibice, opipali sve zidove, vrata i prozore, ali nigdje nije bilo zapora. Nekoliko smo puta od samog očaja sjeli da odahnemo u tami. Konačno smo otkrili. Kod svake žarulje je visio kratki tanki lančić s malenom kuglicom na kraju. Čim se dodirneš ovog lančića — električno se svijetlo upali. Kad ga se ponovno dotakneš — ono se ugasne. Kreveti nisu bili spremljeni za noć, pa smo počeli tražiti zvonce, da dozovemo sobaricu. Nije bilo zvonca. Tražili smo posvuda, prodrmali svaku sumnjivu vrpcu, ali nismo pronašli. Tada smo shvatili da treba poslugu nazvati telefonom. Nazvali smo vratara, da nam pošalje sobaricu. Došla je Crnica. Izgledala je dosta prestrašena, a kad smo je zamolili, da nam pripremi krevet, njen se je strah još povećao. Ipak je prostrla krevete, ali po izrazu njenog lica izgledalo je, da radi nešto što je zabranjeno. Pri tome je cijelo vrijeme ponavljala »Yes, sir«. Za kratko vrijeme njenog boravka u našoj sobi izgovorila je »Yes, sir« dvije stotine puta. Onda smo doznali, da krevete u hotelima raspremaju sami gosti, a naš noćni zov je bio dogadjaj, koji se još do tada nije desio u povijesti hoteljerstva.

U sobama je bilo pokućstvo kakovo smo poslije vidjeli u svim hotelima Amerike — na Istoku, Zapadu i Jugu. Na Sjeveru nismo bili. Ali imamo razloga da predpostavimo, da bi i tamo našli baš takovo pokućstvo: ormar zagasite boje s ladicama i zrcalom, metalni kreveti vješto ukrašeni drvetom, nekoliko mekanih stolica, naslonjača za ljuljanje i prenosne svijetiljke sa zatikačem na vrlo širokim tankim nogama s velikim zaslončima od kartona.

Na ormaru smo našli debelu knjigu u crnom uvezu. Na knjizi je bilo zlatom izvezeno ime hotela. To je bila biblija. Ovo starinsko djelo bilo je preradjeno za poslovne ljude, koji raspolažu veoma ograničenim vremenom. Na prvoj stranici je bio sadržaj, sastavljen naročitom brigom hotelske administracije:

»Za umirenje duševnih sumnja — stranica ta i ta, tekst taj i taj.

Kod obiteljskih neprilika — stranica ta i ta, tekst taj i taj.

Kod novčanih neprilika — stranica ta i ta, tekst taj i taj.«

Ova stranica je bila prilično masna. Otvorili smo prozore. I oni se ovdje otvaraju na američki način, posve drugačije nego u Evropi. Treba ih podignuti kao prozore u željezničkim vagonima. Naši su prozori gledali na tri strane. Pod nama se je prostirao noćni New-York.

Što može biti zamamnije od rasvjete stranog grada, koja je ispunjavala sav ovaj veliki prostor tudjeg svijeta, koji je spavao na obali Atlantskog Oceana. Otuda, sa strane Oceana duvao je topli vjetar. Sasvim blizu uzdizalo se nekoliko nebodera. Izgledalo je, da ih nije teško dohvatiti rukom. Njihovi su se osvijetljeni prozori mogli prebrojiti. Dalje su svijetla postajala sve to gušća. Medju njima je bilo nekoliko naročito jakih, koja su se pružala u ravnom, kadkada malo svinutom lancu (vjerojatno ulične svjetiljke. Još dalje je treperio jedan drugi red malih zlatnih plamićaka, a onda je došla tamna nerasvijetljena pruga (Hudson? Ili možebit Istočna rijeka?). Dalje — predjeli zlatne magle, zviježdje nepoznatih ulica i trgova. U tom svijetu bogatog svijetla, koje je u početku izgledalo nepokretno, moglo se opaziti i neko gibanje. Eno prodje preko rijeke crveno svijetlo teretne ladje. Po ulici projurio je mali automobil. Kadkada bi se nenadano negdje na obali rijeke ugasilo malo svijetlo, veličine sitnog graška. Sigurno je jedan od sedam milijuna newyorških stanovnika legao spavati i ugasio svijetlo. Tko je to? Clerk? Ili namještenik nadzemne željeznice? A može biti, da je legla i kakova usamljena

prodavačica (ima ih tako mnogo u New-Yorku) pa sada ležeći pod dva tanka pokrivača i uznemirena pištanjem brodova po Hudsonu, već vidi u svojim snovima milijun dolara ($ 1,000.000?)

New-York spavaše, a milijuni električnih žarulja čuvali su njegov san. Spavali su došljaci iz Škotske, Irske, Hamburga i Beča, iz Kovna i Vladivostoka, iz Napulja i Madrida, iz Teksasa i Arizone, spavali su došljaci iz Latinske Amerike, iz Australije, Afrike i Kine. Spavali su crni, bijeli i žuti ljudi.

Gledajući ovako na trepereća svijetla, zaželiš čim prije da doznaš, što rade ovi ljudi, čim se zabavljaju, o čemu sanjaju, čemu se nadaju i čime se hrane.

Napokon smo od velikoga umora legli i mi. Za prvi dan bilo je i previše utisaka. New-York se ne može progutati u tako velikim dozama. To je — strašno, a u isto vrijeme ugodno čustvo, kad tijelo leži na udobnom američkom krevetu potpuno mirno, dok se misli i dalje ljuljaju na »Normandie«, jure u svadbenoj taksikočiji, trče po Broadwayu i tako nastavljaju putovanje.

Kad smo se u jutro probudili na našem dvadeset i sedmom katu i pogledali kroz prozor, vidjeli smo New-York obavijen prozirnom jutarnjom maglom.

To bijaše, kako se ono kaže, mirna seoska slika. Nekoliko bijelih dimova dizalo se prema nebu, a na čavlu male kućice od dvadeset i sedam katova, bijaše pričvršćen idilični pijetao sav iz metala. Neboderi od šesdeset katova, koji su nam sinoć izgledali toliko bliski, bijahu udaljeni od nas najmanje za deset crvenih željeznih krovova i stotinama visokih dimnjaka i prozora na krovovima, izmedju kojih se sušilo rublje i šetale obične mačke. Na rastavnom zidu su se vidjeli reklamni natpisi. Stijene nebodera bijahu pune neke ciglene dosade. Većina zgrada u New-Yorku je obložena crvenom opekom. New-York se otkrivao najednom u nekoliko razina. Najgornji su ispunjavale glave nebodera, mnogo viših

od našega. Ovi su bili ovjenčani vršcima, staklenim ili zlatnim kupolama, koje su plamtjele na suncu ili pak velikim glavama, na kojima su bili ogromni satovi. Takove velike glave bile su i na kućama od četiri kata. Na slijedećem predjelu, kojeg smo mogli potpuno obuhvatiti našim pogledom, osim dimnjaka, prozora na krovovima i mačaka, moglo se još vidjeti i ravnih krovova, gdje se nalazila mala jednokatnica s vrtićem, osušenim drvećem, malim vodoskocima i ljetnim slamnatim naslonjačima. Ovdje se može divno, skoro kao u kljazmi provoditi vrijeme, udisati miris benzina i slušati melodiozni tresak nadzemne željezničke pruge. Ova je obuhvatala slijedeću razinu grada New-Yorka. Pruga »Nadzemne« postavljena je na željezne stupove, ispružila se u visini dvo i trokatnica, a samo na nekim mjestima se diže do visine petero ili šesterokatnice. Ova zastarjela naprava katkada se oglašuje takovim užasnim smijehom, da se mozak sledi. Radi tog smijeha zdravi ljudi postanu nervozni, nervozni — polude, a ludi, skačući u svojim sobama obloženim plutom, riču kao lavovi. Da bi mogli vidjeti i posljednju temeljnu razinu — razinu ulica, trebalo se dobro nagnuti kroz prozor i pogledati dolje u pravom kutu. Tu se kao u okrenutom dalekozoru mogla vidjeti raskrsnica s malim automobilima, pješacima, bačenim novinama na ulicu, pa čak su se vidjela dva reda sjajnih točkova, koji su bili pričvršćeni na onim mjestima, gdje je prolaznicima dozvoljen prolaz.

Sa drugog prozora se vidjela rijeka Hudson, koja dijeli oblast New-Yorka od oblasti New-Jersey. Kuće, koje dosežu do Hudsona, pripadaju gradu New-Yorku, a kuće s one strane rijeke — gradu New-Jersey. Rekli su nam, da ova na prvi pogled čudnovata podjela administracije, ima i svoje dobre strane. Može se na pr. stanovati u jednoj oblasti, a raditi u drugoj. Mogu se praviti špekulacije u New-Yorku, a plaćati poreze u New-Jerseyu, jer tamo

nisu tako veliki. To nekako uljepšava sivi jednolični život burzovnih posrednika. Može se ženiti u New-Yorku, a rastaviti se u New-Jerseyu. Ili obratno. Zavisi od toga, gdje je zakon za razvod blaži, ili gdje je brakorazvodna parnica jeftinija. Mi smo na pr. kad smo kupovali automobil, da bi izvršili naumljeno putovanje po zemlji — zakaparili auto u New-Jerseyu, a to nas je doista stajalo par dolara jeftinije nego u New-Yorku.

Glava 4.

TEK PROLAZI ZA VRIJEME JELA

Čovjek može čim doputuje, bez straha ostaviti hotel i uputiti se newyorškim ulicama. Teško je zalutati u New-Yorku, i ako su mnoge ulice nevjerojatno slične jedna drugoj. Tajnu je lako otkriti. Ulice se dijele u dva pravca: uzdužne avenije i poprečne — »streeti«. Po tom planu je rasplaniran čitav otok Manchattan. Paralelno jedna s drugom ide Prva, Druga i Treća avenija. Dalje, a paralelno s njima — Lexington avenija, Četvrta avenija, čije se produljenje od Centralne željezničke stanice dalje naziva Park-avenija (to je ulica bogataša). Madison-avenija, Peta avenija, kraj lijepih trgovina, Šesta, Sedma itd. Peta avenija dijeli grad na dva dijela — Istok i Zapad. Sve te avenije (a nema ih mnogo) sijeku streetove, kojih ima nekoliko stotina. Pa ako avenije i imaju neko naročito obilježje (jedna je šira, druga uža, nad trećom i sedmom prolazi »nadzemna«, u sredini Park-avenije je široka tratina, na Petoj leži »Empire-State-Building« i »Radio-City«), streetovi su posve slični jedni drugima tako, da bi ih jedva po vanjskom izgledu mogao razlikovati i stari newyorški stanovnik.

Newyoršku geometriju kvari vijugavi Broadway, koji presijeca cijeli grad, protežući se na nekoliko desetina kilometara.

Glavni promet pješaka i automobila odvija se po širokoj aveniji. Pod njima se pružaju crni i sivi, kao ugljenokopi iskopani četveropružni tuneli subway. Nad njima tutnji željezni »elewated« (nadzemka). Tu su zastupane sve vrsti prometa — i ne-

koliko zastarjelih autobusa na dva kata i tramvaj. Vjerojatno bi se u Kievu, gdje je ukinut tramvaj po glavnim ulicama, veoma začudili, kad bi znali, da tramvaj ide čak po Broadwayu — najživljoj ulici na svijetu. Tim gore po čovjeka, kojemu je nužno potrebno, da se proveze gradom, ne uzduž, nego poprijeko, i kome je pala na pamet luda ideja — da za tu svrhu uzme taksi. Taksi okrene na street i odmah upadne u mnoštvo automobila. Dok policajci tjeraju kolone ljutitih automobilista po najduljoj aveniji, u prljavim se uskim streetovima nakupi silna gomila nesretnih budala, koji se moraju prevažati poprijeko, a ne uzduž. Povorka se proteže na nekoliko gradskih četvrti, šoferi se vrpolje na svojim sjedalima, putnici nestrpljivo proviruju kroz prozore, pa se bacaju natrag na sjedalo i od dosade okreću novine.

Teško je provjeriti, ali kažu, da je pred nekih sedamdeset godina na raskrsnici Pete avenije i 42. ulice, baš na mjestu, gdje se za ciglih pet minuta nakupi toliko mnoštvo automobila, kakvog nema u cijeloj Poljskoj, stajala drvena gostiona, na koju su upozoravala prolaznike dva vrlo značajna plakata:

Zabranjeno je s čizmama leći u krevet
Ne smije u jednom krevetu ležati više od šest stanara...

Izašli smo iz gostione da bi negdje doručkovali, pa smo se odmah našli u 42. ulici. Prve dane u New-Yorku kuda smo god išli, uvijek bi ispali u 42. ulicu.

U masi, koja nas je nosila, čula bi se po koja otrgnuta riječ brzog newyorškog govora, koja je vjerojatno strana ne samo moskovskom, nego i londonskom uhu. Kod zida su sjedili dječaci — čistači cipela, koji su četkama na svojim grubo istesanim drvenim sanducima čistili prašinu. Ulični fotografi su nišanili »Leicama« na prolaznike, birajući ponajčešće kavalire s damama i provincijalce. Čim bi ispustio zaporac, fotograf bi se uputio do objekta napadaja i uručio mu tiskanu adresu svog ateljea.

Za dvadeset i pet centi fotografirani prolaznik može dobiti svoju sliku, divnu sliku, na kojoj je neočekivano slikan s podignutom nogom.

Pod začadjenim prolazima na mostu, u čijoj se sjeni odražavala prljavština, koja je ostala poslije noćne kiše, stajaše čovjek s naherenim šeširom i raskopčanom košuljom, te držao govor. Oko njega se nakupilo oko dvadesetak znatiželjnika. To bijaše propagator ideja nedavno u Louisiani ubijenog senatora H. Longa. Govorio je o razdiobi bogatstva. Slušaoci bi zadavali pitanja. On je odgovarao. Izgleda da mu je bila glavna zadaća, da nasmije auditorij.

Nedaleko od njega, na sunčanom trotoaru postavila se debela Crnica iz Armije Spasa u staromodnom šeširu i razgaženim cipelama. Izvadila je iz kovčega zvonce i glasno zazvonila. Kovčeg je postavila ravno na trotoar, do svojih nogu. Počekavši dok je nekoliko poštovaoca pokojnoga senatora počelo prelaziti k njoj žmureći od sunca — počela je nešto vikati, prevrtati očima i udarati se u debela prsa. Kad smo prešli već nekoliko kvartova, još uvijek smo čuli krik ove Crnice, koji se je jasno razabirao u žamoru nemirnog grada.

Pred trgovinom gotovih odijela šetao je mirno čovjek. Na ledjima i prsima nosio je dva jednaka plakata: »Ovdje štrakuju«. U slijedećoj je ulici koracalo još nekoliko čuvara naprijed i natrag. Nad velikim izlogom trgovine na uglu sijala su, i ako bijaše lijepo sunčano jutro, velika električna slova — »Kavana«. Bijaše velika, dobro osvijetljena i vrlo čista. Kod zida stajali su stakleni stolići, na kojima su bila izložena ukusna jela. S lijeve strane ulaza bila je blagajna. S desne — metalni maleni stup, sa nevelikim poprečnim prosjekom kao što imaju kutije za štednju. Iz tog prosjeka stršio je vrh sivog kartona. Svi oni, koji su ulazili, povukoše za taj vrh. I mi smo povukli. Oglasio se melodični zvuk zvonca. U rukama smo imali blok, a iz prosjeka štedne kutije iskočio je ponovno sivi vrh. Mi smo

i dalje marljivo činili što i drugi Newyorčani, koji bi utrčali u kavanu, da na brzu ruku doručkuju. Skinuli smo sa specijalnog stolića svaki po jedan lagani, kestenjaste boje, poslužionik, postavili na njega vilice, žlice, noževe i papirnate ubruse, pa se uputili do desnoga kraja staklenog stolića, osjećajući se vrlo neudobno u teškim kaputima i šeširu.

Bijeli kuhari u kalpacima i debelo namazane s kovrčastom kosom, ali vrlo uredne, djevojke u ružičastim svilenim maramama, postavljahu na staklenu ploču stola tanjure s jelom i probijačem probijale na bloku brojke, koje su označivale cijenu jela. Kako smo se pomicali uz stol, gurali smo poslužionik. Na debelom sloju leda bili su postavljeni maleni tanjurići s kompotima i sladoledima, narančama i razrezani grape fruit, pa velike i male čaše s raznim sokovima. Uporna reklama je priučila Amerikance da piju sokove prije prvog i drugog doručka. U sokovima ima vitamina, koji su veoma korisni za trošarinu, a prodaja sokova je korisna prodavačima voća. Brzo smo se priučili na taj američki običaj. S početka smo pili gusti žuti sok od naranča. Onda smo prešli na prozirni zeleni sok od grape fruit. Kasnije smo jeli uvijek pred jelom samo grape fruit (posipaju ih šećerom i jedu žlicom; okus im je sličan pomalo naranči, a pomalo limunu, ali je još sočniji od ovog voća). Konačno oprezno i malo po malo počeli smo piti i sok od rajčica, pošto smo ga prethodno posuli paprom. To je još bio najtečniji sok i najviše je osvježavao, pa najbolje je i prijao našim južno-ruskim želucima. Jedino na što se nismo nikako mogli priučiti u Americi — je to, da pred objedom jedemo dinju, koja dolazi na prvo mjesto u redosljedu američkih zakusaka.

Obračun s posjetiocima je vrlo jednostavan. Svaki koji izlazi iz kavane prije ili poslije mora proći mimo blagajne i predati blok s utisnutom sumom.

Priredjivanje jela je isto tako uzorno racionalizirano kao proizvadjanje automobila i pisaćih strojeva.

Mi dugo nismo mogli shvatiti zašto američka jela, tako lijepa na izgled, ne privlače svojim okusom. U početku smo mislili da tamo naprosto ne znaju pripremati. Ali poslije smo doznali da nije samo u tome stvar, već u samoj organizaciji, u samoj biti američkog gospodarstva. Amerikanci jedu čisto bijeli kruh, koji je potpuno bez okusa, meso s leda, posoljenu mast, konzerve i nezrele rajčice.

Kako je to ispalo, da najbogatija zemlja na svijetu, zemlja seljaka i stočarstva, zlata i neobične industrije, što je sve dovoljno da stvori raj na zemlji — ne može dati narodu ukusni kruh, svježe meso, maslo s kajmakom i zrele rajčice?

Vidjeli smo u blizini New-Yorka poljane zarasle korovom, i potpuno zapuštene komplekse zemlje. Tu nije nitko sijao pšenicu niti pasao stada. Tu nismo vidjeli ni naselja s pilićima ni vrtova.

— Pa vidite — rekoše nam — da bi to bilo naprosto neprobitačno. Mi ne možemo ovdje konkurirati monopolistima sa zapada.

Negdje u Chicagu na klaonicama su klali stoku i vozili je preko cijele zemlje u ledu. Od nekuda iz Californije vukli su ohladjene kokoši i zelene rajčice, koje su tek morale dozrijevati u vagonima. I nitko nije smio stupiti u borbu s moćnim monopolistima.

Dok smo sjedili u kavani, čitali smo govor Mikojana o tome da u socijalističkoj državi hrana mora biti ukusna i ljudima pružati veselje, a čitali smo to kao neko pjesničko djelo.

Ali u Americi je pitanje narodne ishrane kao i sva ostala pitanja postavljeno na jednom principu — da li je probitačno ili neprobitačno. U blizini New-Yorka nije probitačno baviti se stočarstvom i vrtljarstvom. Zato ljudi jedu meso sa leda, posoljeno maslo i nezrele rajčice. Za nekog poslovnog čovjeka je opet probitačno prodavati gumu za žvakanje — zato su priučili narod na to žvakanje. Kino je probitačnije od kazališta. Zato se kino razvija, a kazalište propada, i ako je američko kazalište u kulturnom

pogledu mnogo značajnije nego kino. Nadzemka donosi dobitak nekoj kompaniji. Zato su Newyorčani postali pravi mučenici. Po Broadwayu u velikoj vrevi provlači se paklenim škripanjem tramvaj samo zato, što to donosi dobitak jednom jedinom čovjeku — vlasniku zastarjelog tramvajskog udruženja.

Cijelo vrijeme osjećali smo neku nesavladivu želju, da se potužimo i da, kao što je prirodjeno sovjetima, podnesemo predstavke. Htjeli smo pisati sovjetskoj i partijskoj kontroli, C. K. i »Pravdi«. Ali nismo se imali kome žaliti. A »knjiga za žalbe« u Americi uopće ne postoji.

Glava 5.

TRAŽIMO ANDJELA BEZ KRILA

Vrijeme je prolazilo. Mi smo se nalazili još uvijek u New-Yorku, a nismo znali kada i kuda ćemo dalje. Medjutim je u našem planu bilo predvidjeno putovanje kroz cijeli kontinent od Oceana do Oceana.

To bijaše vrlo lijep, ali u svojoj bitnosti još posve neodredjen plan. Sastavili smo ga još u Moskvi i gorljivo o njemu riješavali za vrijeme putovanja.

Prohodali smo desetak kilometara po palubama »Normandie«, vlažnim od oceanskog prskanja, prepirali se o pojedinostima ovoga putovanja, obasipajući jedan drugoga geografskim imenima. Za objedom, dok smo pijuckali čisto i slabo vino iz podruma Generalne transatlantske kompanije, kojoj pripada »Normandie«, mi smo skoro besvjesno mrmljali: »Kalifornija« »Texas« ili nešto isto tako lijepo i zamamno.

Plan nas je iznenadio svojom jednostavnošću. Doplovit ćemo u New-York, tamo kupiti automobil i voziti se, voziti — dok ne stignemo u Kaliforniju. Onda ćemo se vratiti i voziti, voziti se do New-Yorka. Sve je bilo jednostavno i čudno kao u Andersenovim basnama. »Tra-ta-ta trubi truba, tru-tu-tu trešti motor, a mi se vozimo po prerijama, prevaljujemo gorske bregove, polijevamo naš vjerni stroj ledenom kordiljerskom vodom, a jako sunce s Tihog Oceana će bacati jarko svijetlo na naša zagorjela lica.

Uopće smo se — kako možete sami shvatiti — pomalo uzrujavali i vikali jedan na drugoga kao psi na lancu: »Sierra — Nevada« »Stijenjak« i slično.

Kad smo stupili na američku zemlju, više nije sve izgledalo tako jednostavno i romantično.

Protiv toga da kupimo auto, nije nitko od naših novih prijatelja u New-Yorku imao šta prigovoriti. Putovati svojim autom — to je najjeftinija i najinteresantnija mogućnost putovanja kroz Države. Željeznica bi bila par puta skuplja. Osim toga se ne može vidjeti Ameriku s prozora vagona. Tako ne rade putopisci. Dakle šta se tiče automobila, bile su sve naše pretpostavke kao točne. Oklijevali smo samo radi čovjeka, koji bi trebao ići s nama. Ići sami nismo smjeli. S našim znanjem engleskog jezika mogli smo jedino iznajmiti sobu u gostioni, naručiti objed u restoranu, ići u kino i shvatiti smisao pretstave pa i progovoriti s ugodnim drugom, kome se nikuda ne žuri, o svemu i svačemu — ali ništa više. A trebalo nam je mnogo više. Osim toga bijaše još jedna stvar. Američki automobilski put znači sam po sebi mjesto, gdje idete, kako šoferi tvrde, ravno u otvoreni grob. Tu treba iskusan vodič.

Tako se sasvim neočekivano pred nama pojavila provalija. Već smo stajali na njenom rubu. Doista nam je bio potreban čovjek, koji bi:

znao odlično voziti,

odlično poznavao Ameriku, da bi nam mogao pokazati sve što je važno,

dobro govorio engleski,

dobro govorio ruski,

bio na dovoljnoj kulturnoj visini,

imao dobar karakter, jer bi nam inače pokvario cijelo putovanje,

a ne bi išao za zaradom.

Posljednjoj točki pridavali smo veliku važnost, jer novaca nismo mnogo imali. Toliko mnogo, da bi bilo bolje reći odmah — malo.

Na taj način trebalo nam je doista idealno biće, ruža bez trna, andjeo bez krila, neka kombinacija hebrida: vodja — šofer — tumač i čovjek koji ne mari

za novac. I tu bi i sam Mičurin klonuo. Dok bi našli takovog čovjeka prošlo bi desetak godina.

Nije imalo smisla kupovati automobil, dok ne nadjemo zgodnog čovjeka. A što smo duže boravili u New-Yorku — to nam je ostajalo manje novaca za kupovanje automobila. Ovu složenu zadaću rješavali smo dnevno, ali je nijesmo mogli riješiti. Uostalom nismo ni imali baš mnogo vremena za razmišljanje.

Kad smo se spremali za Ameriku, nismo uočili jednu stvar — »gostoljubivost«, amerikansku gostoljubivost. Ona se ne može ni iz daleka usporediti ničim sličnim u tom smislu, pa čak ni ruskom, sibirskom ili gruzinskom. Već prvi Amerikanac, s kojim se upoznate, pozvat će Vas svakako kući (ili u restoran) na cocteille. Pri tome bude deset prijatelja vašeg novog poznanika. Svaki će vas sigurno povući sobom opet na coctaille. Tu opet bude deset do petnaest njegovih prijatelja. Za dva dana imate već dvije stotine poznanika, a za nedjelju dana — nekoliko tisuća. Boraviti godinu dana u Americi — upravo je opasno: može se čovjek propiti i postati skitnica.

Sve ovo nekoliko tisuća naših novih prijatelja željelo je samo jedno — da nam pokažu sve što bi htjeli vidjeti, da podju s nama kudgod zaželimo, da nam objasne sve što nismo mogli shvatiti. Divni su ljudi Amerikanci — ugodno je družiti se s njima i s njima imati posla.

Skoro nikada nismo bili sami. Telefon bi počeo zvoniti rano u jutro i zvonio bi kao u redarstvenoj postaji. U rijetkim i kratkim prekidima izmedju sastanaka s potrebnim i interesantnim ljudima, stali bi razmišljati o idealnom biću, kojeg nismo mogli naći. Čak smo se mudro zabavljali povodeći se za savjetima:

— To morate vidjeti, inače ne ćete upoznati Ameriku!

— Kako? još niste bili u »Burlesku?« Onda niste vidjeli Ameriku! Ta to je najvulgarnija pozornica na svijetu. To se može vidjeti samo u Americi!

— Kako? Još niste bili na automobilskim utrkama? Oprostite, ali Vi uopće još ne znate što je zapravo Amerika!

Bilo je jasno oktobarsko jutro, kad smo se odvezli automobilom iz New-Yorka i uputili se da razgledamo seosko-gospodarsku izložbu u malenom gradu Dembery u državi Connecticut.

Ovdje ne će biti govora o cestama, po kojima smo se vozili. Zato treba vremena, inspiracije i posebno poglavlje.

Crvenkasti jesenji pejsaži razotkrivali su se s obje strane ceste. Lišće bijaše rumeno, a kad smo već mislili da ništa na svijetu ne može biti crvenije, ukazala nam se čitava šuma pomamno crvenog indijanskog cvijeća.

To ne bijaše ukras šuma kao kod Moskve, na koje je naše oko priviklo, a gdje ima i crvenih i svijetložutih i smedjih boja.

Ne, tu se sve rumenilo kao pri zalazu sunca, a ovaj divni požar oko New-Yorka, ovaj praznik indijske šume, potrajao je kroz cijeli oktobar.

Čula se buka i smijeh kad smo se približavali D e m b e r y u. Čitava su se mnoštva automobila odmarala na još zelenim padinama malene doline, gdje se smjestila izložba. Policajci su strogo pružali ruke i tjerali nas s jednog mjesta na drugo. Konačno smo našli mjesta za automobil i uputili se prema stadionu.

U okrugloj tribini je deranje upravo razdiralo uši, a iza visokih zidova stadiona letili su na nas sitni kamenčići i vruć pijesak, kojeg su odbacivali automobili na oštrom zaokretu. Vrlo se je lako moglo izgubiti oko ili zub. Usporili smo korake i zaštićivali se rukama kao što su se branili Pompejci za vrijeme propasti njihovog rodnog grada od erupcije vulkana.

Trebalo se postaviti u mali red, da bi dobili ulaznice. Okolo nas su se smijali i veselili na provincijskom vašaru. Prodavaoci koje je toliko puta opisao O. Henry, glasno su hvalili svoju robu — nekakve pištaljke iz aluminija, trstike okićene lutkicama i sve

moguće vašarske besmislice. Nekuda su vodili kravu s lijepim očima i dugim trepavicama. Ljepotica je izazovno tresla vimenom. Vlasnik mehaničkih orgulja plesao je sam uz glasnu muziku svog instrumenta. Ljuljačke u obliku čamaca pričvršćene uz sjajne metalne stupove vrtjele su se u krugu. Kad bi se ljuljačka uzdigla visoko gore prema nebu, a s glavom dolje, razlijegao bi se srdačni i histerični ženski vrisak, koji bi nas odmah prenio iz države Connecticut u Moskvu u »Park kulture i odmora«. Prodavaona slanih orehnjača i biskvita sa sirom bilo je svugdje.

Utrke automobila same po sebi predstavljaju neko pusto mračno gledalište, koje ispija dušu. Crveni, bijeli i žuti maleni pogonski strojevi s raskoračenim kotačima sa strane označenim brojevima, jurili su mimo nas, jedan za drugim. Katkada bi se u isto vrijeme sastajalo pet, šest i katkada deset automobila. Gledaoci su urlali. Bijaše strašno dosadno. Naravno da je samo neka automobilska katastrofa mogla razveseliti publiku. Zato zapravo i dolaze ovamo. Konačno se i dogodila. Iznenada su odjeknuli signali za uzbunu. Svi su gledaoci u isti čas ustali sa svojih mjesta. Neki auto je u punom naletu odletio sa trkališta. Mi smo se još probijali kroz gomilu, koja je okruživala stadion, kad se je začuo zastrašujući jauk sanitetskog automobila. Uspjelo nam je, da vidimo kroz staklo nastradalog vozača. Nije više imao na sebi kožnati šljem. Sjedio je držeći rukom posivjelu vilicu. Izgledao je srdit. Izgubio je nagradu, za koju je riskirao život.

U medjuvremenu izmedju pojedinih trka — na drvenoj pozornici u sredini kruga, cirkuski su komičari prikazivali scenu kako četiri nespretnjaka grade kuću. Svakako su na tu četvoricu budala padale opeke, mazali su jedan drugog rastopinom kreča, tukli sami sebe maljem, a kad bi se potpuno zaboravili — stali bi piliti sebi noge. Sve ove trikove, koji vuku svoj postanak još iz daleke grčke i rimske prošlosti, i koji se dandanas još održavaju sjajnim majstorlucima velikih klowna, kao što su Fratelini, va-

šarski su komičari iz Demberya vrlo dobro odigrali. Uvijek je ugodno gledati dobre cirkuske predstave i nikada ne dosade ovakove vjekovima točno usavršavane priredbe.

Vašar se svršavao. Već je bilo malo posjetnika u drvenim paviljonima, gdje je na dugim stolovima ležalo veliko povrće, koje je izgledalo kao da nije za jelo, već nekako lakirano. Orkestri su svirali oproštajne marševe, a čitava se masa posjetnika kretala po čistom tamnožutom pijesku, probijajući se do svojih automobila. Ovdje su pokazivali (i prodavali naravno) vagončiće, koji su se mogli prikopčati za automobile.

Amerikanci bi po dvoje, većinom muž i žena, ulazili unutra i dugo uzdisali, ushićujući se tim vagončićima. Pregledavali bi raskošnu nutrinu vagončića — udobne krevete, čipkaste zavjese na prozorima, divan, udobnu i jednostavnu metalnu peć. Ima li što ljepšega nego prikačiti ovakav vagončić na automobil, uteći iz bučnog grada i juriti, juriti kuda oko zagleda, to jest zna se već kuda; oko vidi šumu, velika jezera, plaže na Tihom Oceanu, kanjone i široke rijeke.

Mrmljajući izlaze iz vagončića muž i žena. Preskupo je. Ovdje u Demberi bili su vagončići po tristo pedeset dolara, a bilo ih je i po sedam stotina. Odakle smoći sedam stotina dolara! Odakle dobiti vremena za tako dugu vožnju.

Duge povorke automobila jurile su bez buke prema New-Yorku i za sat i pol dobre vožnje, ugledali smo zažareni horizont. Odozgo do dole bljeskali se neboderi. Nad samom zemljom blistala su tekuća svijetla kina i kazališta.

Zanešeni tim osvjetljenjem, odlučili smo posvetiti tu večer upoznavanju narodnih veselica.

Večernji New-York cijelim svojim izgledom govori prolazniku:

— Dajte novac, ubacujte sitniš! Rastanite se sa svojim novcem — i bit će Vam ugodno!

Pjevanje se razlijegalo iz velikih zabavišta. Tu stoji desetak mehaničkih biljara svih mogućih izgleda. Treba spustiti novac u odredjenu rupu, pa automatski ispadne kej s nekog pera, a veseljak koji je odlučio da veselo provede večer, može pet puta pucati čeličnom kuglom. Za polučeni broj bodova dobiva od gazde potvrdu iz kartona. Za pola godine, koje provede u redovitoj igri, a to znači da je redovito ubacivao novac, veseljak nakupi potrebni broj i tako dobiva zgoditak, jedan od divnih zgoditaka, koji su stajali na staklenoj ploči. To je bila — ili staklena vaza ili posuda iz aluminija za pravljenje coctailea, ili stolni sat, ili pak jeftino naliv pero, ili britva. Uopće se ovdje od svega ovog blaga stezalo srce od milja vlasnici domaćici kao i djetetu ili gangsteru. Amerikanci se tako zabavljaju po čitave sate, zabavljaju se pojedinci sami predano i ravnodušno, ne ljute se i ne ushićuju.

Kad svršite s biljarom, možete otići do mehaničke gatalice. Ona sjedi na staklenom stolcu žuta i mršava. Pred njom leže u polukrugu karte. Opet treba ubacivati novac — to se zna. Tada gatalica oživi. Počne joj se tresti glava, nadimati grudi, i naskoro se ruka nadnese nad karte. Ova slika nije za osjetljive ljude. Sve je tako glupo i strašno, da bi se moglo odmah poluditi. Nakon pola minute se gatalica vrati u prijašnju pozu. Sad se mora povući za ručku. Iz prosjeka ispada proročanstvo sudbine. To je u većini slučajeva slika Vaše buduće žene i kratak opis njenih svojstava.

Odvratni su dućani s ovim idiotskim čudesima čak i kad su smješteni u centrumu grada, gdje je puno svijetla i buke. Ali negdje u istočnom dijelu u tamnoj ulici, gdje su ulice i pločnici pokriveni otpacima dnevne ulične trgovine, medju imenima dućana, koji ukazuju na najveću bijedu — (tu se možete obrijati za pet centi i prenoćiti za petnaest) — takve trgovine slabo osvijetljene, prljave, gdje samo dvojica ili trojica šutke i bez ikakva veselja igraju biljar, izazivaju

pasju dosadu, a kad ih uporedimo s običnom igrom piramida izgledaju nam ove kao potpuna pobjeda kulture i intelekta. Ovdje bi čovjek mogao zavijati.

Od rada puca glava. Od zabave isto tako.

Poslije ovih trgovina za zabavu upali smo u čudnovato poduzeće za gledaoce.

Ječi jazz i nastoji koliko može imitirati buku nadzemne željeznice. Ljudi se guraju u staklenu kolibicu, u kojoj sjedi živa blagajnica, s ukočenim smiješkom na licu. Kazalište se zove »burleska«. To je revija za trideset i pet centi.

Dvorana »burleske« bijaše prepuna, a mladi odlučni razvadjači posijedali su one, koji su ulazili gdjegod. Za mnoge, više nije bilo mjesta. Stajali su na prolazima ne skidajući pogleda s pozornice.

Na pozornici je pjevala žena. Nije znala pjevati. Imala je takav glas, s kojim ne bi smjela nastupiti ni na imendane kod najbližih rodjaka. Osim toga ona je i plesala. Nije bilo potrebno biti osobiti ljubitelj baleta, pa da se prosudi, da iz te osobe ne će nikada postati balerina. Ali publika se milostivo smiješila. Medju gledaocima uopće nije bilo baš nekih naročitih obožavatelja lijepog pjevanja ni baleta. Gledaoci su tu došli radi nečeg drugog.

To »drugo« se sastojalo u tome, da se ova djevojka, koja je plesala i pjevala, najednom počela vrtjeti po pozornici i u hodu bacati sa sebe odijelo. Zbacivala je prilično polagano, da bi gledaoci mogli vidjeti ovu umjetničku izvedbu u svim njenim potankostima. Jazz je nenadano zahihotao, glazba je naglo prestala, a djevojka je vrisnuvši pobjegla s pozornici. Mladići, koji su ispunili dvoranu, oduševljeno su pljeskali. Na pozornicu je izašao conferancier, muškarac atletskog izgleda u smokingu i predložio poslovno:

— Plješčite jače, pa će još nešto skinuti sa sebe.

Prolomio se takav pljesak, kakvog sigurno nisu uspjeli da u svom životu izazovu ni M. Batistini ni Ana Pavlova, pa ni sam Kin, najveći medju velikima.

Ne! Samim talentom ne možeš uzbuditi takovu publiku!

Djevojka je opet prošla preko pozornice, žrtvujući ono malo odjeće što joj je još ostalo.

Da bi se zadovoljila kazališna cenzura, trebalo je ipak rukama držati pred sobom mali komadić odjeće.

Nakon prve pjevačice i plesačice, ušla je druga, koja je radila ono isto što i prva. Treća ono što i druga. Četvrta, peta i šesta nisu nam pokazale ništa novoga. Pjevale su bez svakog glasa i sluha, a plesale elegancijom klokana, ali svlačile su se. Drugih deset djevojaka je redom radilo jedno te isto.

Jedina je razlika bila, što su neke od njih bile crnke (tih je bilo manje) a neke — svijetloplave ovčice (tih je bilo više).

Z u l u k a f e r s k o slavlje trajalo je nekoliko sati. Ova pornografija je toliko mehanizirana, da je već dobila industrijski karakter.

U tom prizoru bijaše isto tako malo erotike kao u serijskoj proizvodnji aparata za sisanje prašine ili logaritamskih računala.

Na ulici je padala mala nečujna kišica. Ali da je i bila oluja s gromovima i munjom, ne bi se mogla čuti. Sam New-York grmi i sijeva jače od svake oluje. To je moćni grad, on prisiljava čovjeka, da ga uvijek gleda. Od toga gledanja zabole oči.

Ali New-York se ipak mora pogledati.

Glava 6.

PAPA AND MAMA

Prije odlaska iz Moskve prikupili smo mnogo pisama s preporukama. Rekli su nam da je Amerika — zemlja za koju treba imati preporuke. Inače da se tamo ne možeš maknuti.

Poznati Amerikanci, s kojima smo se oprostili pred odlazak, odmah bi bez riječi sjeli za pisaći stroj i početi pisati: »Dragi Sire, moji prijatelji, koje Vam osobito preporučam...« I tako dalje i tako dalje, »Pozdrav gospodji« — i sve ono što se obično u takovim slučajevima piše. Oni su već znali pošto smo došli.

Dopisnik »New-York Times« Walter Durrant pisao je nevjerojatnom brzinom i vadio iz usta cigaretu samo zato, da bi mogao posrknuti krimske madeire. Od njega smo dobili mnogo pisama.

Sjajna lovina nas je čekala kod Louis Fischera, novinara, koji je bio dobro poznat u američkim ljevičarskim krugovima. Izgubio je taj dan s nama najmanje pola svog radnog vremena.

— Vama prijeti opasnost u Americi — rekao je — da odmah upadnete medju radikalne inteligentne krugove, da se vrtite samo medju njima i, pošto nećete ništa drugo vidjeti, da se vratite doma u uvjerenju, da su svi Amerikanci veoma napredni i inteligentni ljudi. A zbilja je daleko od toga. Treba da upoznate što možete više različitih ljudi. Nastojte da upoznate bogataše, nezaposlene, činovnike, farmere, potražite srednje ljude, jer oni i sačinjavaju Ameriku.

Pogledao nas je svojim crnim dobrim očima i zaželio sretno i korisno putovanje.

Nas je obuzela lakomost. I ako su se naši kovčezi već razvaljivali od tolikih pisama, sve nam je izgledalo još premalo. Sjetili smo se, da je Eisenstein bio nekad u Americi i otišli smo do njega u »Potiliku«.

Znamenito filmsko naselje se neukusno širilo po slikovitim obalama rijeke Moskve. Sergej Mihajlović stanovaše u svojoj kući, koju su prema planu morali u najskorije vrijeme porušiti, ali koja se ipak još dogradjivala.

Eisenstein živio je u velikom stanu usred lustera i velikih meksikanskih šešira. U njegovoj radnoj sobi stajaše lijepi glasovir i kostur djeteta pod staklenim poklopcem. Pod takvim poklopcem u sobi za primanje kod čuvenih liječnika stoji brončani sat. Eisenstein nas je primio u zelenoj prugastoj pidžami. Cijelu večer je pisao pisma, pričao o Americi, gledao nas djetinjskim sjajnim očima i častio slatkim.

Nakon nedjelje dana teške muke imali smo pisma adresirana na guvernere, glumce, redaktore, senatore, žene-fotografe i obične dobre ljude, a medju tima je bio pastor Crnaca i zubar, koji je rodjen u Proskurovu.

Kad smo pokazali naše blago, skupljeno tolikim trudom, Jeanu Ljvoviću Arensu, našem generalnom konzulu u New-Yorku, sav je problijedio.

— Da bi se upoznali sa svakim od ovih ljudi posebno, trebale bi Vam dvije godine.

— Što onda?

— Bilo bi najbolje ubaciti opet sva ta pisma u kovčege i vratiti se u Moskvu. Ali kad ste ipak ovdje, treba za vas nešto smisliti.

Poslije smo se više puta uvjerili, da se konzul uvijek može nečemu dosjetiti, ako je to baš prijeko potrebno. Ovoga je puta smislio nešto veličanstveno — otpremiti pisma svim adresatima i udesiti primanje za sve skupa.

Nakon tri dana na raskrsnici 61-ve ulice i Pete avenije bilo je to primanje u dvoranama poslanstva.

Mi smo stajali u predsoblju na drugom katu, čiji su zidovi bili ukrašeni velikim fotografijama, koje su prikazivale Dnjeproges, berbu pšenice kombiniranim strojevima i dječja skloništa. Stajali smo uporedo sa konzulom i neprikrivenim strahom gledali kako se penju gore gentlemeni i ladies. Pomicali su se u neprekidnom potoku čitava dva sata. To bijahu duhovi pozvani sjedinjenim silama, Durranti, Fischera, Eisensteina i još dvadeset drugih naših dobrotvora. Duhovi su dolazili sa ženama i bili su vrlo dobro raspoloženi. Bili su ispunjeni željama, da nam učine sve, zašto su bili zamoljeni u pismima i da nam pomognu da upoznamo što su zapravo Sjedinjene Države.

Gosti su se pozdravljali s nama, izmijenili bi nekoliko riječi i prolazili u dvoranu, gdje su na stolovima bile postavljene posude s voćnim bolama i malenim diplomatskim sandwichima.

Mi smo se u svojoj prostodušnosti nadali, da ćemo, kad se svi sakupe, i mi, kao tako rekuć krivci ovog slavlja, takodjer poći u dvoranu, dizati čaše i pojesti male diplomatske Butterbrote. Ali nije bilo tako. Rekli su nam da moramo stajati u predsoblju, dok ne ode i posljednji gost.

Iz dvorane su se razlijegali glasni uzvici i veseli smijeh, a mi smo cijelo vrijeme stajali i stajali, pozdravljajući se s onima, koji su zakasnili i ispraćajući one, koji su odlazili, te uopće ispunjavali dužnosti domaćina. Skupilo se preko stopedeset gostiju, pa nismo nikako mogli shvatiti, tko je od njih guverner, a tko izbjeglica iz Proskurova.

To je bilo bučno društvo; bilo je tu mnogo sijedih dama s naočalima, rumenih gentlemana, plećatih mladića i visokih tankih djevica. Svaki od ovih duhova, koji su iznikli iz pisma, koja su s nama doputovala predstavljaše nesumnjivo interesantnog tipa i nama je bilo veoma žao, što nismo mogli razgovarati sa svakim posebno.

Nakon tri sata potok gostiju se počeo spuštati niz stube.

Prišao nam je mali debeli čovjek s glatko obrijanom glavom, na kojoj su se ljeskale krupne kaplje ledenoga znoja. Pogledao nas je kroz debela stakla svojih naočala, zatresao glavom i pronicavo rekao dosta lijepim ruskim jezikom:

— Pa, da da! To nije ništa. Mister Ilјf i mister Petrov, ja sam dobio pismo od Fischera. Ne, ne siri, nemojte mi ništa reći. Vi ne razumijete. Ja znam šta Vama treba. Mi ćemo se još vidjeti.

I nestao je, malen, jak, sa upravo neobično čvrstim, skoro željeznim, tijelom. U vrevi opraštanja s gostima mi nismo mogli s njim razgovarati i razabrati smisao njegovih riječi.

Nekoliko dana kasnije, dok smo se još valjali u krevetu, razmišljajući gdje ćemo na koncu naći prijeko potrebno nam idealno biće, zazvonio je telefon i nepoznati glas nam reče, da govori mister Adams i da će odmah doći do nas. Mi smo se brzo obukli nagadjajući, zašto nas treba mister Adams i tko je on zapravo.

U sobu je ušao onaj isti debeljko sa željeznim tijelom, koga smo vidjeli na primanju u poslanstvu.

— Misteri — rekao je bez okolišanja — Hoću da Vam pomognem. Ne, ne! Vi ne razumijete. Smatram svojom dužnošću, da idem na ruku svakom Sovjetu, koji upadne u Ameriku.

Zamolili smo ga da sjedne, ali je odbio. Hodao je po našoj maloj sobici, potiskujući nas kadkada svojim tvrdim trbuhom. Tri donja dugmeta prsluka bila su otrgnuta, pa mu je provirivao rep kravate. Odjednom je naš gost uzviknuo:

— Ja imam mnogo zahvaliti Sovjetskom savezu! Da, da siri! Vrlo mnogo! Ne, nemojte govoriti, Vi uopće i ne shvaćate, što se tamo kod Vas radi!

Toliko se uzbudio, da je iskočio kroz otvorena vrata i našao se na hodniku. Jedva smo ga opet uvukli u sobu.

— Vi ste bili u Sovjetskom savezu?

— Surely! — ukviknu mister Adams — Pa naravno! Ne, ne! Niste dobro rekli — bio u Sovjetskom savezu! Dugo sam tamo boravio. Da, da! Siri! Radio sam tamo sedam godina. Vi ste me u Rusiji pokvarili. Ne, ne! Vi to ne razumijete!

Poslije nekoliko časaka poznanstva s misterom Adamsom, postalo nam je jasno, da uopće ne shvaćamo Ameriku, da nikako ne shvaćamo Sovjetski savez, da se uopće u ništa ne razumijemo kao novorodjenčad.

— Surely! — ponavljaše on — Pa naravno! Bilo bi glupo misliti, da se može upoznati Amerika kad se sjedi u New-Yorku, Je li tako, mister Iljf i mister Petrov?

Tek kasnije, kad smo se više družili, opazili smo, da mister Adams, kad izriče neku misao, uvijek mora dobiti potvrdu da je točna i ne bi se umirio, dok ju nije dobio.

— Ne, ne, misteri! Vi ništa ne razumijete! Treba imati plan! Plan putovanja! To je najvažnije. Ja ću Vam sastaviti taj plan. Ne, ne. Nemojte ništa reći. Vi o tome ništa ne znate, ne možete znati, siri!

Odjednom je skinuo sa sebe kaput, istrgao naočale i bacio na divan (onda ih je deset minuta tražio po svojim džepovima), raširio na koljena automobilsku kartu Amerike i počeo crtati po njoj neke crte.

Pred našim se očima pretvorio zvrkasti čudak u strogog i poslovnog Amerikanca. Mi smo se zgledali. Zar to nije ono idealno biće, o kom smo sanjali, zar to nije onaj hebrid, kojega ne bi znao zamisliti ni Mičurin skupa sa Berbankom?

Čitava dva sata putovali smo po karti Amerike. Kakvo je to bilo privlačivo zanimanje!

Dugo smo raspravljali pitanje, da li da idemo u Millwankee u državi Wisconsin ili ne. Tamo su skupa dva Lapoleta, jedan je guverner, a drugi senator. A za oba se mogu dobiti preporuke. Zavidan položaj! Dva Moskova sjede u New-Yorku i rješavaju pitanje o polazu u Millwankee. Ako hoće ići će, ako neće — neće ići!

Stari Adams sjedio je mirno, tako uredan i korektan. Ne, on nam nije preporučivao da idemo do Tihog Oceana sjevernim putem, preko Salt Lake City, grada Sunčanog Jezera. Tamo mogu do našeg dolaska biti prelazi pokriveni snijegom.

— Siri! — uskliknuo je mister Adams. — To je vrlo, vrlo opasno! Bilo bi glupo riskirati život. Ne, ne! Vi ne možete sebi predstaviti što to znači putovati autom.

— A Mormoni? zastenjali smo.

— Ne, ne! Mormoni — to je veoma interesantno. Da, da, siri! Mormoni su isto takvi Amerikanci, kao i svi drugi. A snijeg — to je vrlo opasno.

Kako je bilo ugodno govoriti o opasnostima, o prelazima i prerijama! Ali još prijatnije je bilo računati s olovkom u ruci, koliko je automobil jeftiniji od željeznice; koliko je potrebno benzina za udaljenost od tisuću milja; koliko stoji objed, skromni objed putnika. Prvi put smo čuli riječ »camp« i »tourist-house«. Još nismo ni počeli putovati, a već smo se zabrinuli, da što jeftinije prodjemo, još nismo imali automobil, a već smo se brinuli koliko troši. New-York nam je već izgledao mračnom jamom, iz koje se moramo odmah izvući na slobodu.

Kada su se ushićenja pretvorila u nejasnu viku mister Adams je iznenada skočio s divana, uhvatio se rukama za glavu, u nijemom očaju zaklopio oči i ostao u tom položaju čitavu minutu.

Prestrašili smo se.

Mister Adams je ne otvorivši oči, počeo gužvati rukama šešir i mrmljati:

— Siri, sve je propalo! Vi ništa ne razumijete, siri!

Tu se objasnilo ono što mi doista nismo mogli shvatiti. Mister Adams je bio došao sa ženom i ostavio ju u automobilu da bi skočio samo na čas do nas

i da bi nas pozvao k sebi na doručak. Bijaše skočio samo na čas.

Pojurili smo u hodnik. U liftu je čak mister Adams skakao od nestrpljenja, toliko mu se žurilo, da što prije stigne u ženin zagrljaj.

Iza ugla Lexington-avenije, u 48 ulici, u urednom, ali ne baš novom automobilu marke »Chrysler« sjedila je mlada dama s isto takvim izbočenim naočalima kao što ih je nosio i mister Adams.

— Beki! — zastenje naš novi drug pruživši prema »Chrysleru« debele ruke.

Od nelagodnosti mu je odletio šešir, a na okrugloj se glavi odražavao odsjev jesenskog newyorškog sunca.

— A gdje je suncobran? — upitala je dama smiješeći se jedva primjetljivo.

Sunce je palilo glavu mistera Adamsa. Zaboravio je suncobran u našoj sobi: ženu je zaboravio dolje, a suncobran gore. Pod takovim smo se okolnostima upoznali s Mrs Rebekom Adams.

S gorčinom smo primijetili, da je za volanom sjedila žena mistera Adamsa. Opet smo se zgledali.

— Ne, ovo nije taj hebrid, koji nama treba. Naš hebrid mora sam upravljati automobilom.

Mister Adams je već došao k sebi i raspričao se kao da se ništa nije dogodilo. Cijelog puta do Central park westa, gdje se nalazio njegov stan, stari nas je Adams uvjeravao, da je za nas najvažnije — budući suputnik.

— Ne, ne! vikao je — Vi ne razumijete. To je vrlo, vrlo važno!

Rastužili smo se. I sami smo dobro znali koliko je to važno.

Vrata nam je od stana otvorila Crnica, koju je za pregaču vukla djevojčica od dvije godine. Djevojčica je bila čvrsta i kao salivena. To je bio mali Adams bez naočala.

Ona je pogledala roditelje i tankim glasom rekla:

— Papa and mama.

Tata i mama uzdahnuše od zadovoljstva i sreće.

Mi smo se ali i treći put zgledali.

— O, pa on ima i dijete! Ne, to svakako nije hebrid!

Glava 7.

ELEKTRIČNA STOLICA

Američki književnik Ernest Henningway,*) autor nedavno u S.S.S.R. izašle knjige »Fiesti«, o kojoj se mnogo govorilo u sovjetskim literarnim krugovima, nalazio se u New-Yorku baš kad i mi.

Henningway je doputovao u New-York na nedjelju dana. Inače stalno živi u Key West, malom mjestancu sasvim na jugu Floride. Bijaše to visok čovjek s brcima i od sunca oguljenim nosom. Imao je na sebi hlače od flanela, vuneni prsluk, koji se nije mogao zakopčati na njegovim širokim prsima i domaće papuče na bosoj nozi.

Svi smo skupa stajali usred hotelske sobe, u kojoj je stanovao Henningway i zabavljali se običnim amerikanskim poslom — držali u ruci visoke i široke čaše s »gay-bolom« — whisky miješan s ledom. Prema našim opažanjima, s tim se u Americi započinje svaki posao. Čak i kad smo dolazili po naša literarna djela u izdavačku nakladu »Farrarand Reinhardt«, uz koju smo bili vezani, veseli ridjokosi mister Farrar, izdavač i pjesnik odmah bi nas povukao u biblioteku naklade. Tamo je bilo mnogo knjiga, ali stajao je tu i veliki hladionik. Iz njega bi izdavač vadio razne boce i komade leda, a onda upitao, da li nam je po volji »Manchattan« ili Martini? Smjesta bi počeo miješati s takvom okretnošću, kao da nikada u životu nije izdavao knjige ili pisao stihove, nego da je samo radio kao konobar. Amerikanci vole miješati cocktail.

*) Od Ernesta Henningwaey-a izdala je »Binoza — Svjetski pisci« njegov čuveni roman »Zbogom oružje!«

Raspričali smo se o Floridi, a Henningway je odmah prešao na svoju omiljelu temu:

— Kad ćete završiti Vaše putovanje automobilom, svakako navratite do mene u Key West, pa ćemo tamo pecati ribu.

On nam je pokazivao rukama kolike se ribe mogu uloviti u Key Westu t. j. kao i svaki ribolovac raširio bi ruke što je više mogao. Ribe bi ispadale malo manje od uljare glavate, ali svakako mnogo veće od morskog psa.

Mi smo se zbunjeno zgledali i obećali, da ćemo svakako, ma što se desilo poći u Key West, da pecamo ribe i da se ozbiljno porazgovorimo o književnosti. U tom pogledu smo bili sasvim nerazumni optimisti. Da smo morali ispuniti sve ono, što smo obećavali kod naših susreta i sastanaka, bili bi dospjeli dotle da bi se vratili u Moskvu tek 1940 godine. Mnogo smo željeli pecati ribe sa Heningwayem, nije nas čak bunilo ni pitanje, kako se upravlja s mrežom i drugim mudrim priborom.

Razgovor je prešao na ono što smo vidjeli u New-Yorku i što bi još htjeli da pogledamo prije odlaska na Zapad. Slučajno je došao razgovor o Sing-Singu — to je tamnica države New-York. Već od djetinjstva smo za nju čuli i to skoro isključivo iz svezaka, u kojima su bile opisane dogodovštine znamenitih stražara — Nata Pinkertona i Nicka Cartera.

Najednom reče Henningway:

— Znate što, sad je baš kod mene moj tast. On je poznat s načelnikom Sing-Singa. Možda će on moći udesiti, da posjetite ovu tamnicu.

Iz susjedne sobe doveo je urednog starčića, čiji je tanki vrat obavijao veoma visoki i starinski tvrdi ovratnik. Izložili smo starcu našu želju, a on je na to, mjesto odgovora, samo polagano zagriskao usne i neodredjeno rekao, da će pokušati to udesiti. Vratili smo se na prijašnji razgovor o pecanju ribe, o putovanjima i drugim divnim stvarima. Doznali smo da Henningway želi otići u Sovjetski Savez i to na

Altaj. Dok smo se zanimali, zašto je baš izabrao Altaj i hvaliti mu i druga mjesta, zaboravili smo potpuno na obećanje u pogledu Sing-Singa. Koliko se toga izbrblja u veselom razgovoru, kad ljudi stoje s »gaybołom« u ruci!

Ipak smo već drugi dan uvidjeli da Amerikanci nisu nikakvi brbljavci. Dobili smo dva pisma. Jedno je bilo adresirano na nas. Tast Henningway nam je učtivo saopćio u njemu, da je već stupio u pregovore s načelnikom tamnice, misterom Louisom Louisom i da možemo pogledati Sing-Sing kad god želimo. U drugom pismu nas je starčić preporučivao misteru Louisu Louisu.

Opazili smo ovu američku crtu, a kasnije se uvjerili više nego jedamput, da Amerikanci ne govore nikada u vjetar. Nikada nismo naišli na ono, što se kod nas zove »brbljanje« ili još grublje — »lajanje«.

Jedan nam je od naših novih newyorških prijatelja jednom predložio da podjemo s parobrodom voćne kompanije na Kubu, Jamaiku i Kolumbiju. Reče, da ćemo moći putovati besplatno i da ćemo još k tome sjediti za jednim stolom s kapetanom. Veću počast se na moru ne može doživjeti. Naravno da smo na to pristali.

— Vrlo dobro — rekao nam je prijatelj — Obavite Vaše putovanje autom, a kad se vratite, nazovite me. Sve će biti gotovo.

Kad smo se vraćali iz Kalifornije u New-York, spominjali smo skoro svaki dan ovo obećanje. Na koncu konca je i ono bilo dano uz coctaille. Ovaj put bijaše to neka složena smjesa s velikim zelenim listovima, šećerom i višnjama na dnu boce. Konačno smo ipak iz grada San Antonio, Texas, poslali brzojav, da ga podsjetimo. Uskoro smo dobili odgovor. Bijaše čak pomalo uvredljiv: »Vaše tropsko putovanje je već odavno pripremljeno«.

Ipak nismo obavili ovo putovanje — nismo imali vremena. Ali uspomena na američku točnost i na to, kako Amerikanci znaju održati riječ, vrijedi nam i

sada kao utjeha kad god požalimo, što smo propustili proputovati Južnu Ameriku.

Zamolili smo mistera Adamsa, da podje s nama u Sing-Sing i on je pristao, pošto nas je mnogo puta nazvao »sir« i »mister«. Slijedeći dan u jutro smjestili smo se u Adamsovom »Chrysleru« i poslije jednosatnog lutanja pred newyorškim signalima konačno smo se izvukli iz grada. Uopće ono, što se naziva uličnim gibanjem, u New-Yorku se slobodno može okrstiti uličnim stajanjem. Svakako ima više stajanja, nego kretanja.

Pošto smo prevalili trideset milja, doznali smo, da je mister Adams zaboravio kako se zove grad, gdje se nalazi Sing-Sing. Morali smo se zaustaviti. Na kraju ceste je neki radnik istovarivao sanduke s teretnog automobila, pa smo njega pitali za Sing-Sing.

Ovaj je smjesta napustio posao i prišao nam. Još jedna divna crta. I najzaposleniji Amerikanac će uvijek naći vremena, da kratko, razgovjetno i strpljivo objasni putniku, kojim putem mora poći. U tome se ne će nikada pobrkati ili slagati. Kad već govori, znači da i zna.

Završivši svoja objašnjenja, radnik se nasmijao i rekao:

— Žurite li se na električnu stolicu? Želim mnogo uspjeha.

Kasnije smo još dva puta, više radi umirenja savjesti, provjeravali put, i oba puta nije mister Adams zaboravio dodati da se žurimo na električnu stolicu. Odgovor bi bio smijeh.

Tamnica je smještena na kraju malenog gradića Osening. Pred vratima tamnice stajalo je dva reda automobila. Odmah nam se stislo srce kad smo vidjeli, kako iz auta, koji je došao skupa s nama, izlazi zgrbljeni dragi starac sa dvije velike papirnate vrećice u rukama. U vrećicama su bili paketići s jelom i voćem. Starac se požurio do glavnog ulaza da preda »paket«. Koga on može tu imati? Možda sina.

I starac je moguće mislio, da je njegov sin miran, divan dječak, dok je ovaj zapravo gangster — moguće i ubojica. Starcima je teško živjeti.

Veličanstveno-ogroman, rešetkom zatvoreni, ulaz bijaše visok kao lavlja špilja. S obje strane postavljene su do zida svijetiljke iz kovanog željeza. Kod vrata su stajala tri policajca. Svaki je od njih bio težak najmanje dvije stotine engleskih funti. A to nisu bile funte sala, nego mišića, funte, koje su morale ugnjetavati i umirivati.

Mistera Louisa Louisa nije bilo u tamnici. Taj dan su baš bili izbori poslanika za kongres države New-York, pa je načelnik otputovao. Ali to ne smeta ništa — rekli su nam. — Znalo se, gdje se on nalazi, pa su ga odmah nazvali u New-Yorku.

Za pet minuta je već stigao odgovor od mistera Louisa.

Veoma žali, da mu prilike ne dopuštaju, da nam lično pokaže Sing-Sing, ali odredio je, da nam pomoćnik ide na ruku, koliko se može.

Nakon toga su nas uveli u sobu za primanje, bijelu sobu s pljuvačnicama, koje su se sjale kao samovari, a iza nas su naglo spustili rešetke. Nikada nismo sjedili u tamnici, pa smo se čak i ovdje, usred bankarske čistoće i bjeline stresli od buke spuštene rešetke.

Pomoćnik načelnika Sing-Singa bijaše čovjek visok i suh. Odmah smo počeli s pregledom.

Danas bijaše dan primanja. Svakoga kažnjenika — naravno ako nije ništa skrivio — mogu posjetiti trojica. Velika je soba razdijeljena politiranim pregradama na kvadrate. U svakom kvadratu su postavljene dvije klupe, jedna prema drugoj, kao u tramvaju. Na tim klupama sjede kažnjenici i njihovi gosti. Sastanak traje jedan sat. Na ulaznim vratima stoji tamničar. Kažnjenici moraju nositi siva tamnička odijela, ali ne moraju cijelo odijelo. Jedan dio mora imati tamničku oznaku, ili hlače ili pak sivi sviter. Po sobi se širio odmjereni govor kao u kinematografskom foyeru. Djeca koja su došla u posjete očevima, trčala su do vodovoda da se napiju vode. Poznati nam starčić nije skindao oči sa svojeg milog sina. Tiho je plakala žena, a njen muž, kažnjenik, promatrao je oborene glave svoje ruke.

Sastanci su tako udešeni, da gosti mogu dati kažnjenicima kojigod zabranjeni predmet. Ali to ništa ne pomaže. Svakog pritvorenika, kad se vraća u sobu, odmah iza vrata prijemne sobe, pregledavaju.

Radi izbora je u tamnici bio slobodan dan. Kad smo prelazili preko dvorišta, vidjeli smo male grupe kažnjenika, koji su se ili grijali na suncu, ili igrali neku nama nepoznatu igru s loptom (naš vodič je rekao, da je to talijanska igra i da u Sing-Singu sjedi mnogo Talijana). Ipak je bilo malo ljudi. Većina kažnjenika se je u to vrijeme nalazila u dvorani kina.

— Sada sjedi u tamnici dvije tisuće devet stotina devet osudjenika — rekao je zamjenik mistera Louisa. — Osamdeset pet od njih osudjeno je na vječnu robiju, a šesnaest — na električnu stolicu. A kazna nad ovom šesnaestoricom će svakako biti izvršena, i ako se nadaju pomilovanju.

Nova odjeljenja Sing-Singa su vrlo interesantna. Nesumnjivo je na njihovo ustrojstvo imalo velikog utjecaja opći nivo američke tehnike za gradnju obitavališta, a osobito nivo američkog načina života t. j. ono što se u Americi naziva »standard of life«.

Najbolju bi nam sliku ove američke tamnice dala fotografija, ali nažalost unutrašnjost Sing-Singa nije dozvoljeno slikati.

Evo kako izgleda tamnično odjeljenje: šest katova ćelija, uskih kao kabine na parobrodu, uporedo jedna do druge, a mjesto vrata imaju lavlje rešetke. Pod svakim katom vode nutarnje galerije iz metala, koje su medju sobom vezane isto takovim metalnim stepenicama. Najmanje je sve ovo slično na obitavalište, pa čak ni tamnično. Zbog utilitarnosti gradjevina izgledao kao neki zavod. Sličnost s nekim me-

hanizmom se još povećava time, što je cijela zgrada pokrivena krovom od crijepa, čiji su zidovi skoro potpuno ispunjeni prozorima. Kroz njih i dolazi u ćeliju danje, a donekle i sunčano svijetlo, jer u ćelijama nema prozora.

U svakoj ćeliji ima krevet, stolić i posuda pokrivena lakiranim poklopcem. Na čavlima na zidu vise radio slušalice. Na stolu leže dvije, tri knjige. Na zidovima je pribito nekoliko fotografija — lijepe djevojke ili igrača base-balla, ili pak božjih andjela, već prema tome, što kažnjenik voli.

U nova tri odjeljenja svaki kažnjenik ima svoju posebnu sobu. Ovaj se dio tamnice usavršuje, djelomično amerikanizira, udoban je, ako se može upotrijebiti ovakva poštena i lijepa riječ za jednu tamnicu. Tu je svijetlo razmjerno i dosta dobar zrak.

— U novim odjeljenjima — rekao nam je naš vodič — može se smjestiti hiljadu i osam stotina ljudi. Ostalih pet stotina nalazi se u staroj zgradi, koja je sagradjena pred sto godina. Hajdemo tamo.

To je već bila prava sultansko-carigradska-poljska tamnica. U tim se ćelijama čovjek ne može uspraviti. Kad sjedneš na krevet koljena se taru o suprotni zid. Dva kreveta postavljena su jedan nad drugim. Tama, vlaga — strašno. Tu nema ni svjetlucavih posuda ni umirujućih slika s andjelima.

Izgleda da se nešto odrazilo na našim licima, jer se pomoćnik načelnika požurio da nas razveseli.

— Kad Vas pošalju k meni — rekao je — smjestit ću vas u novom odjeljenju. Naći ću čak za Vas ćeliju s izgledom na Hudson; imamo i takovih za naročito zaslužne kažnjenike.

I dodao je već potpuno ozbiljno:

— Čuo sam da kod Vas kažnjenički sistem ima kao cilj popravak zločinaca i njihov povratak u društvene redove. Mi se bavimo samo kažnjavanjem zločinaca.

Razgovarali smo se o doživotnoj robiji.

— Imam sada jednog kažnjenika — rekao je naš vodič — koji sjedi već dvadeset i dvije godine. Svake godine predaje molbu za pomilovanje i svaki put, kad razmotre njegov zločin, odlučno odbiju njegovu molbu, takvo je zvjerstvo nekada izvršio. Ja bi ga pustio. Sad je sasvim drugi čovjek. Ja bi uopće otpustio iz tamnice polovicu kažnjenika, jer oni po mojem ne predstavljaju nikakovu opasnost za društvo. Ali ja sam samo tamničar i ne mogu ništa učiniti.

Pokazali su nam još bolnicu, biblioteku, zubnu ordinaciju i uopće sve bogougodne i kulturno-prosvjetne ustanove. Penjali smo se liftom i hodali po prekrasnim hodnicima. Naravno da nam nisu pokazivali nikakva prinudna sredstva — zatvor i slično, a mi, već iz razumljive obazrivosti, nismo za te stvari ni pitali.

U jednom dvorištu došli smo do jednokatne mirne kuće od opeka, a pomoćnik načelnika je svojeručno otvorio vrata velikim ključem. U toj se kući izvršuje kazna na električnoj stolici po presudama sudova države New-York.

Stolicu smo odmah ugledali.

Stajala je u prostranoj sobi bez prozora, u koju je svijetlo prodiralo kroz stakleni otvor na stropu. Napravili smo dva koraka po bijelom mramornom podu i zaustavili se. Iza stolice, na vratima nasuprot onima, kroz koja smo ušli stajalo je velikim crnim slovima:

»Silence« — »Mir!«

Kroz ta vrata uvode osudjenika.

Rano ujutro se kažnjeniku saopći, da je njegova molba za pomilovanje odbijena i da će se kazna izvršiti još danas. Tada osudjenika pripremaju za kaznu — obriju na glavi malu kružnicu, da bi električna struja mogla bez zapreke vršiti svoje.

Cijeli dan sjedi kažnjenik u svojoj ćeliji. Sad se više nema čemu nadati, čim mu je na glavi obrijan krug.

Kazna se izvršuje oko jedanaest — dvanaest sati u noći.

— Veoma je žalosno što čovjek mora tijekom cijelog dana proživljavati predsmrtne muke — rekao je naš vodič — ali mi ne možemo ništa protiv toga. Tako traži zakon. Zakon smatra ovu mjeru kao nadopunu kazne.

Na ovoj stolici bila je izvršena smrtna kazna nad dvije stotine muškaraca i tri žene, ali stolica je izgledala ipak kao nova.

To bijaše drvena žuta stolica s visokim naslonom i naslonjačem za ruke. Izgledala je na prvi pogled posve nedužna, a da nije bilo kožnatih narukvica, kojima obaviju ruke i noge osudjenika, ta bi stolica mirno mogla stajati u kojoj god visoko moralnoj obitelji. Na njoj bi sjedio nagluhi djed i čitao mirno svoje novine.

Ali već nakon par minuta vidjelo se, da je stolica vrlo neprijatna. Naročito su smetali politirani nasloni za ruke. — Bilo bi bolje ne misliti na to, tko ih je svojim laktima politirao.

Nekoliko metara daleko od stolice stajale su četiri obične klupe kao u željezničkim stanicama. To je za svjedoke. Bio je još tu mali stolić. U stijenu je bio ugradjen umivaonik. I to je sve, čitavi namještaj, u kojem se odigrava prelaz iz gorega u bolji svijet. Sigurno nije mislio Thomas Alva Edison mladji, da će elektricitet ispunjavati i ovakove mračne dužnosti.

Vrata u lijevom uglu vodila su u prostoriju, koja je malo veća od telefonske kabine. Tu se na zidu nalazi mramorna razdjelna ploča, najobičnija ploča s teškom starinskom sklopkom, kakvu se može vidjeti u kojoj god strojarnici ili u strojarnici provincijskog kinematografa. Ta sklopka se ukopčava i struja ogromnom snagom prolazi preko šljema na glavu osudjenikovu — i to je sve, cijela tehnika.

— Čovjek koji ukopčava struju — rekao je naš vodič — prima stotinu i pedeset dolara za svako ukopčavanje. Mnogo ih je koji žele obavljati taj posao.

Naravno da je sve ono što smo nekad čuli, kako tri čovjeka ukopčavaju struju i kako nijedan od njih ne zna tko je zapravo izvršio smrtnu kaznu, bila prosta izmišljotina. Ne, sve je to mnogo jednostavnije. Jedan sam ukopčava i zna sve, a boji se jedino toga, da mu koji konkurent ne preotme unosan posao.

Iz sobe, u kojoj se izvršava smrtna kazna, vodila su vrata u anatomski odio, a još dalje, bila je posve tiha sobica do stropa ispunjena drvenim mrtvačkim sanducima.

— Mrtvačke sanduke prave naši kažnjenici u tamnici — saopćio nam je naš provodnik.

— Sad ste se već dovoljno nagledali! Možemo ići! Najednom je mister Adams zaželio sjesti na električnu stolicu, da bi ispitao osjećaje na smrt osudjenoga.

— No, no, siri — mrmljao je — to ne će dugo trajati.

Zasjeo je za pokus na stolicu i slavodobitno nas je gledao. Počeli su s njim obični obred. Pričvrstili ga ledjima za naslon stolice kožnatim širokim pojasom, noge privezali narukvicama za noge stolice, a ruke za naslonjač. Šljem mu nisu navukli, ali mister Adams je toliko moljakao, da su na njegovu sjajnu glavu prislonili goli vrh voda. Jedan čas bijaše strašan. Njegov pogled je bljeskao od nevjerojatne znatiželje. Odmah se vidjelo, da on spada medju one ljude, koji sve hoće iskusiti na sebi, svega se dotaći vlastitim rukama, sve sam vidjeti i čuti.

Prije odlaska iz Sing-Singa ušli smo u crkvene prostorije, gdje se u to vrijeme davala kino predstava. Hiljadu i pet stotina kažnjenika je gledalo film »Doktor Sokrat«. U tome se očitovalo pohvalno nastojanje administracije, da kažnjenicima prikazuju jedan od najnovijih filmova. Doista se »Doktor Sokrat« davao u te dane u Ossenningu, na slobodi. Čudnovato je ipak, da je to bio film iz života bandita. Prikazivati ovakav film kažnjenicima značilo

je isto što i dražiti alkoholičara s bocom votke. Bijaše već kasno, zahvalili smo se na ljubeznom prijemu, lavlja se špilja otvorila i mi smo izašli. Poslije sjedenja na električnoj stolici, mister Adams je odjednom upao u melankoliju i šutio cijelog puta.

Na povratku smo vidjeli teretni auto, koji je bio sišao s puta. Stražnja mu je polovica bila izvučena na cestu. Masa je raspravljala o dogadjaju. Na drugom mjestu je još veća gomila svijeta slušala govornika, koji se raspričao o današnjim izborima. Ovdje su svi automobili imali na stražnjim prozorima izborne liste. Još dalje — u šumama dogarala je jesen.

Na večer smo otišli pogledati sreću srednjeg Amerikanca — otišli smo u restoran »Hollywood«.

Bilo je sedam sati. Električna mrlja, veličine pola kuće gorjela je nad ulazom u restoran. Mladići u poluvojničkoj uniformi, koja je uvedena za poslugu u hotelima, restauracijama i kazalištima, podstrekavali su spretno one, koji su ulazili. Na ulazu visjele su fotografije golih djevojaka, u pozi kao da izgaraju od ljubavi prema gostima.

Kao u svakom restoranu gdje se pleše, u sredini »Hollywooda« bijaše dugi povišeni podium. Sa strane podiuma su bile stolice. Nad svim tim bijaše postavljen jazz sastavljen od mnogo ljudi.

Ne mora se voljeti jazz, a pogotovo lako omrzne u Americi, gdje ne možeš od njega uteći. Ali općenito uzevši, Amerikanci sviraju dobro jazz. Jazz u restoranu »Hollywood« je takav složeni ekscentrični stroj, da ga je ugodno slušati.

Kad su već pred nama stajali tanjuri s juhom malo interesantnom, a nikako ne oduševljavajućom, iza orkestra su se nenadano pojavile djevojke na pola, tričetvrt ili devet desetina gole. One su marljivo skakale po pozornici, a katkada bi perjem zašle u tanjure s juhom ili u posudice s gorušicom.

Tako su sigurno sebi zamišljali raj surovi vojnici Muhamedovi — na stolu jelo, topla prostorija, a hurije obavljaju svoj starodrevni posao.

Kasnije su još nekoliko puta dotrčale djevojke; izmedju prvog i drugog jela, pred kavom i za vrijeme kave. Vlasnik »Hollywooda« nije dozvoljavao da dugo ljenčare.

Ovo spajanje primitivne američke kulinarske vještine sa sladostrašćem, unijelo je u našu dušu neku smetenost.

Restoran je bio pun. Tu je objed stajao dva dolara po osobi. Znači, da srednji Newyorčanin može zalaziti ovamo jedamput na mjesec, ili još rijedje. Za to se uživa u svakom pogledu. Sluša jazz, jede kotlet, uživa gledajući hurije pa i sam pleše.

Neki plesači imali su tupa lica, drugi — žalosna, a treći — srdita. Ali svi jednako umorna.

Mi smo se pokupili. Postali smo žalosni od newyorške sreće.

Glava 8.

VELIKA NEWYORŠKA ARENA

Članovi kluba »Njemačko čašćenje« sakupljaju se svakog utorka u bijeloj dvorani newyorškog hotela »Ambasador«.

Sam naziv kluba daje tačnu sliku prava i dužnosti njegovih članova. Svaki plati za sebe. Na ovoj moćnoj ekonomičnoj bazi ujedinilo se mnogo novinara i književnika. Ali ima i jedna iznimka. Počasni gosti ne plaćaju. Zato su obvezani ispričati nešto smiješnoga. Svejedno o čemu, samo da je smiješno i kratko. Ako nikako ne ispadne smiješno, svakako mora biti kratko, jer sastanak se održava za vrijeme doručka, a traje svega jedan sat.

Kao nagrada za održani govor, gost dobiva lagani doručak i veliku medalju kluba od gipsa, na kojoj je prikazan skitnica u provaljenom cilindru kako spava dubokim snom u sjeni klubskih inicijala.

Za vrijeme općeg pljeskanja, objese medalje gostima na vrat, i svi se brzo razidju. Utorak — radni dan, a svi članovi »Njemačkoga čašćenja« su poslovni ljudi. Oko dva sata već svi sjede u svojim kancelarijama i rade business. Dižu kulturu ili naprosto zaradjuju novac.

Na takovom sastanku vidjeli smo i direktora »Madison Square gardena«, najveće newyorške arene, gdje se odigravaju najveći bokserski matchovi, najveći mitinzi i uopće sve najveće.

Tog smo utorka mi bili gosti, kao sovjetski pisci, koji su doputovali, zatim neki američki kinoglumac i direktor »Madison Square gardena« o kojem se baš vodio razgovor.

Mi smo sastavili govor, u kojem smo položili veću važnost na lakoničnost, nego na humor i u tome smo potpuno uspjeli. Preveli smo naš govor na engleski i jedan od nas dvojice, nimalo zbunjen time, što se nalazi za stolom s velikim skupom poznavatelja engleskoga jezika, pročitao ga s papira.

Ovo je bio naš govor preveden sada obratno s engleskog na ruski:

»Mister pretsjednik i gentlemani!

Prevalili smo dugi put, ostavili Moskvu, da bi upoznali Ameriku. Osim u New-Yorku, uspjelo nam je boraviti još u Washingtonu i Hardfortu. Proveli smo u New-Yorku mjesec dana i na kraju krajeva osjetili, da smo zavoljeli Vaš veliki čisto američki grad.

Odjednom kao da su nas polili hladnom vodom.

— New-York — to uopće nije Amerika — rekoše nam naši novi drugovi — New-York — to je samo most izmedju Evrope i Amerike. Vi se još uvijek nalazite na mostu.

Onda smo otišli u Washington, pokrajina Kolumbija, — prijestolnica Sjedinjenih Američkih Država — i bili lakoumno uvjereni, da taj grad svakako predstavlja Ameriku. Na večer drugog dana osjetili smo sa zadovoljstvom, da se pomalo razumijemo u amerikanski život.

— Washington — to uopće nije Amerika — rekoše nam — to je grad državnih činovnika. Ako hoćete zbilja upoznati Ameriku, onda tu nemate šta naći.

Mi smo poslušno spakovali naše poderane kovčege, unesli ih u automobil i otputovali u Hardfort, državu Connecticut, gdje je živio u svojim zrelim godinama veliki američki pisac Mark Twain.

Tu su nas odmah pošteno unaprijed upozorili:

— Imajte u vidu, Hardfort — to još nije Amerika.

Kad smo ipak počeli ispitivati, gdje se nalazi Amerika, stanovnici Hardforta pokazivali su negdje neodredjeno u daljinu.

Sađ smo došli k Vama, mister pretsjedniče i gentlemani, da Vas zamolimo, da nam pokažete, gdje se nalazi Amerika, jer smo naročito zato došli ovamo, da se s njom što bolje upoznamo.«

Govor je polučio neočekivani uspjeh. Članovi kluba »Njemačko čašćenje« dugo su nam pljeskali. Tek kasnije se objasnilo, da većina članova kluba nije razumjela ni riječi od našega govora, jer čudnovati rusko-engleski naglasak govornika je paralizirao duboke misli, koje je sadržavao.

Uostalom, mister pretsjednik, koji je sjedio uz nas, izgleda da je ulovio smisao našeg govora. Okrenuvši prema nama svoje mršavo, umno lice, udario čekićem i tako prekinuo burno pljeskanje, a kad je nastupila tišina, rekao:

— Vrlo mi je žao, ali ni ja Vam ovaj čas ne bih znao reći, gdje se nalazi Amerika. Dodjite opet ovamo trećega novembra hiljadu devet stotina trideset šeste godine — tada će Vam biti jasno što je zapravo Amerika i gdje se ona nalazi.

To bijaše oštroumni i jedini pravi odgovor na naš upit. Trećega novembra bit će izbor pretsjednika, a Amerikanci misle, da će se tek tada znati, kojim će putem poći Amerika.

Zatim je dobio riječ visok muškarac, koga je pretsjednik nazvao pukovnikom. Pukovnik je smjesta započeo govor i smiješeći se pogledao skup.

— Moj se business — rekao je — sastoji u tome, što unajmljujem prostorije »Madison Square garden« svima onima, koji to žele. Meni sve što se dogadja u svijetu donosi koristi. Komunisti organiziraju miting protiv Hitlera — ja izdajem moju dvoranu komunistima. Hitlerovci organiziraju miting protiv komunista — ja opet unajmljujem dvoranu Hitlerovcima. U mojim prostorijama danas demokrati proklinju republiku, a sutra će republikanci s istih tribina dokazivati, da je mister Roosevelt boljševik, i da vodi Ameriku anarhiji. Moja je dvorana za svakoga. Ja pravim business, ali ipak imam neka svoja načela.

Nedavno su zaštitnici Bruna Hauptmana, koji je ubio Lindbergovog sina, htjeli unajmiti moju dvoranu za agitaciju u korist Hauptmana. Evo tim ljudima nisam htio izdati moju dvoranu. A svi drugi — izvolite samo doći. Platite novac i uzmite mjesto tkogod Vi bili — boljševici, anarhisti, reakcionari, baptisti — meni je svejedno.

Izrekavši ovo, snažni pukovnik zauzeo je svoje mjesto i ispio ostatak kave.

U »Madison Square gardenu« u toj »dvorani za sve«, kako se izrazio pukovnik, vidjeli smo boksmatch izmedju bivšeg svjetskog šampiona, Talijana Carnere i njemačkog boksera, ne najboljeg, ali prvorazrednog.

Arena »Madison Square-gardena« ne predstavlja krug kao obične cirkuske arene, nego produženi četverokut. Okolo tog četverokuta u dosta visokim usponima dižu se redovi stolica. Do samog matcha gledaocima se prikazuje ovakva slika — vidi odjednom na okupu dvadeset pet tisuća stolica: kazalište sa dvadeset pet tisuća mjesta. Za ovu priredbu stolice su bile postavljene još i u areni, te potpuno ogradjivale visoki ring.

Jako bijelo svijetlo padalo je na ring. Sav ostali okrugli prostor nalazio se u polumraku. Reski krikovi prodavaoca u bijelim kapama s dva roga, odjekivali su po ogromnoj prostoriji. Prodavaoci su se provlačili medju redove i nudili slane orehnjače, slane biskvite, gumu za žvakanje i malene boce s whiskyem. Amerikanci su po svojoj prirodi narod, koji voli žvakati. Žvaču gumu, slatkiše, cigarete, a njihove se čeljusti neprestano miču, škripe, lupaju.

Carnera je nastupao u predposljednjem paru. Izašao je na ring uz burno klicanje i pogledao okolo onim mračno izgubljenim pogledom, kojeg obično imaju skoro svi prekomjerno visoki i snažni ljudi. To je pogled čovjeka, koji se cijelo vrijeme boji, da nekoga ili nešto ne zadavi, slomi ili unakazi.

Carneru dapače u njegovoj domovini Italiji, ne

zovu po prezimenu. Ima nadimak — »Il gigante«. »Il gigante« — to bijaše nerazmjerno visok, a tanak čovjek s dugim rukama. Kad bi bio kondukter na moskovskom tramvaju, mogao bi slobodno primati sitniš od ljudi, koji stoje na prednjoj platformi. »Il gigante« zbacio je sa sebe svijetlo široki ogrtač i pokazao se u svoj svojoj ljepoti, dugačak, koštunjav, sličan nedogradjenoj gotskoj crkvi.

Njegov protivnik bijaše plavi Nijemac srednjega rasta.

Začuo se signal, menažeri su pobjegli iz ringa, a Carnera je mirno počeo tući Nijemca. Dapače nije ga samo tukao, već mlatio. Seljak Carnera je zapravo vršio seljačko-gospodarsku rabotu, na koju je bio naučen. Njegove su se ruke od dva metra odmjereno dizale i spuštale. Najčešće su padale u zrak, ali u onim rijetkim slučajevima, kad bi se spustile na Nijemca, newyorška bi publika zakričala: »Carnera! Bu-u!« Nerazmjer snaga bijaše previše očigledan. Carnera bijaše daleko viši i teži od Nijemca. Ipak se gledaoci nisu ništa manje uzbudjivali i vikali, kao da ishod borbe nije bio već unaprijed odlučen. — Amerikanci su vrlo bučni gledaoci. Izgleda katkada da oni ne idu gledati boksanje ili nogomet, već samo zato da se mogu derati. Za vrijeme cijeloga matcha čula se dreka. Kad se gledaocima nešto nije svidjalo, ili su smatrali da jedan od boksača nepravilno tuče, da se boji ili da vara, počeli bi u koru vikati: »Bu-u-u! B-u-u!« a čitav se auditorij pretvarao u skupštinu simpatičnih bizona s mekanim šeširima. Osim toga, gledaoci bi svojom vikom pomagali borcima. Za tri i pol runde, koliko je trajala borba izmedju Carnere i Nijemca, gledaoci su utrošili toliko snage, pravili toliko pokreta, da bi se kod pravilnog iskorišćavanja ove energije, mogla sagraditi četverokatnica s liftovima, ravnim krovom i kavanama u prvom katu.

Treću rundu završio je Nijemac skoro već oslijepljen. Imao je povrijedjeno oko. Usred četvrte

runde je odjednom zamahnuo rukom kao kartaš, koji nema sreće, i otišao s ringa, jer se nije htio dalje boriti.

Strašno »B-u-u! B-u-u!« čulo se po cijelom neizmjernom okruglom prostoru. To nije nimalo sportski — otići sa ringa. Sa ringa se mora boksača iznijeti, a zato baš gledaoci i plaćaju novac. Ali vidjelo se da je Nijemcu bilo mučno predstaviti sebi kako će za čas dva dobiti knock out, pa je odlučio odustati od daljnje borbe.

Gledaoci su bubukali cijelo vrijeme, dok se nesretni boksač progurao iza kulisa. Oni su bili tako uzbudjeni ponašanjem Nijemca, da nisu skoro ni pljeskali pobjedniku. »Il gigante« je prekrstio ruke nad glavom, zatim obukao raskošni svileni ogrtač, kakvog nose kurtizane, provukao se ispod užeta ringa i pošao polagano, da se presvuče; uputio se korakom starog teglećeg konja, koji se vraća u konjušnicu, da zarine svoju dugu gubicu u torbu zobi.

Posljednji par nije bio više interesantan. Doskora smo i mi sa svima drugima napustili gledalište. Na izlazima su kolporteri prodavali noćna izdanja »Daily News« i »Daily Miror«, gdje je na prvoj stranici objavnim slovima bilo otiskano saopćenje, da je Carnera pobijedio protivnika u četvrtoj rundi. Od časa, kad se taj dogadjaj zbio, do časa kad smo kupili novine s objavom o rezultatu matcha, nije prošlo više od pola sata.

Na noćnom nebu svijetlio se električni natpis: »Jack Dempsey«. Veliki šampion boksa, pošto je završio svoju karijeru u ringu, otvorio je u blizini »Madison Square-gardena« bar i restoran, gdje se sakupljaju ljubitelji sporta. Sigurno ni jednom Amerikancu nije palo na pamet, da zamjeri Dempseyu što se iz sportiste pretvorio u vlasnika bara. Čovjek zaradjuje novce, radi svoj business. Zar nije svejedno, na koji se način zaslužuje novac? Novac je bolji što ga više ima!

Boks se može svidjati nekome ili ne. To je privatna stvar pojedinca. Ali boks — ipak je sport; moguće teški, moguće čak i nepotreban, ali sport. Što se pak tiče amerikanskog hrvanja, ono uopće ne pruža gledaocu neku sportsku sliku.

Vidjeli smo takovo hrvanje u »Madison Squaregardenu«. Po pravilima amerikanskog hrvanja.... Uostalom, zašto govoriti o pravilima, kad se odlika ovog hrvanja sastoji baš u tome, što nema nikakvih pravila! Može se činiti što se hoće: slomiti svom protivniku ruku, zarinuti mu prste u usta, nastojati na taj način razvaliti ih, dok u isto vrijeme protivnik pokušava da mu odgrize prste; vući za kose; naprosto tući; grepsti noktima lice; vući za uho, daviti — sve se može činiti. Ova se borba naziva »wrestling« i izaziva kod gledaoca nepodijeljeni interes. Hrvači se valjaju po ringu, gnječe jedan drugoga i tako leže po desetak časaka, plaču od boli i bijesa, teško dišu, iskašljavaju se, i uopće se ponašaju odvratno i bestidno kao griješnici u paklu.

Odvratnost se još povećava kad za pola sata shvatiš, da je sve najgluplja obmana, da to nije dapače ni obično ulična borba dvaju pijanih danguba. Ako neki snažni čovjek hoće, da drugome slomi ruku, onda može to uvijek i napraviti kad se zato uvježba. U »wrestlingu« ipak nismo vidjeli nikakovih tjelesnih povreda i ako su bili tako strašni zahvati. Ali Amerikanci vjeruju kao djeca toj naivnoj obmani i zamiru od oduševljenja.

Zar se može usporediti ova vulgarna priredba s takmičenjem cowboya! Na ovoj istoj areni oskvrnutoj »wrestlingom« vidjeli smo »rodeo« — borbu pastira sa Zapada.

Ovoga puta nije bilo ni ringa ni stolica. Čisti se pijesak prostirao kroz cijelu arenu. Na tribini su sjedili svirači u cowboyskim šeširima i svom snagom duvali u svoje trube i trombone.

Rastvorila su se vrata velike drvene ograde i započela parada učesnika. Na slavnim konjima jahali

su predstavnici romantičnih država Amerike — Cowboys i Cowgirls (pastiri i pastirice) iz Texasa, Arizone, Nevade. Zatalasala su se polja ogromnih šešira, djevojke su pozdravljale publiku hrabrim dizanjem ruke. Na areni je već bilo nekoliko stotina konjanika, a na vrata su ulazile uvijek nove grupe cowboya.

Svečani se dio završio, a započeo je umjetnički. Cowboyi su po redu izlazili na vrata jašući na niskim, ali bijesno poskakujućim bikovima. Vjerojatno su tim bikovima prije izlaska na arenu nečim zadavali bolove jer su se bijesno ritali. Zadaća se jahača sastojala u tome, da se što dulje održi na ledjima živine ne držeći se za nju rukama i mašući šeširom u desnoj ruci.

Pod stropom je visio ogromni sekundometar, kojeg je mogla pratiti cijela dvorana. Jedan se cowboy održao na pobješljelom biku sedamnaest sekundi, drugi — dvadeset i pet. Neki su jahači bili odbačeni na zemlju već u drugoj ili trećoj sekundi. Pobjednik je uspio da se održi nekih četrdeset sekundi. Cowboyi su imali napregnuta, plašljiva lica seoskih mladića, koji se ne žele osramotiti pred gostima.

Zatim su cowboyi jedan za drugim ulazili na konjima i razmahivali lassom, smotanim u klupko. Pred konjem je u svečanom galopu s uzdignutim repom skakalo telešce. Opet je radio sekundometar. Najednom je vršak lassa izletio iz ruke cowboya. Okretao se u zraku kao da je živ. Jednu sekundu je visio nad glavom teleta, a već u slijedećoj sekundi je telešce ležalo na zemlji, dok se cowboy požurio da čim prije zaveže tele po svim pravilima Texaske nauke i pretvori ga u brižljivo spakovani omot, koji je očajno mukao.

Ljubitelji »rodea« vikali su i bilježili u knjižicama sekunde i dijelove sekunde.

Najteža je bila zadnja tačka. Tu su se cowboyi imali dosta muke. Kroz vrata su pustili bodljivu, razbješnjenu kravu. Ona je jurila po areni takovom

brzinom,koju ne bi nikad mogli očekivati od te općenito mirne životinje. Cowboy je trčao za njom na konju, pa joj u punom galopu prignuo šiju i uhvativši ju za rogove, bacio na zemlju. Najvažnije i najteže je bilo povaliti kravu na zemlju. Mnogima to nije nikako uspjevalo. Kad bi ju povalio na zemlju, trebalo joj je zavezati sve četiri noge i pomusti bar malo mlijeka u bočicu, koju bi cowboy brzo izvukao iz džepa. Za sve to imao je samo jednu minutu vremena. Kad bi pomuzao kravu, cowboy bi svečano dignuo glavu bočicu i radosno potrčao za ogradu.

Sjajne vježbe pastira, njihove zvučne pjesme i crne gitare učinile su, da smo zaboravili teško udaranje bokserskih rukavica, rastvorene slinave gubice i zaplakana lica učesnika u amerikanskom hrvanju »wrestling«.

Pukovnik je imao pravo. Na njegovoj se areni moglo vidjeti i lijepih i loših stvari.

Glava 9.

MI KUPUJEMO AUTOMOBIL I ODLAZIMO

Na putu za Sing-Sing, pa čak i prije još za doručkom s misterom Adamsom počeli smo ga nagovarati da podje s nama na veliko putovanje po Americi. Kako nismo imali nikakovih argumenata, ponavljali smo monotono jedno te isto:

— No, podjite s nama! To će biti vrlo interesantno!

Nagovorili smo ga na takav način, kao što mladić nagovara djevojku da ga poljubi. Nema nikakovih razloga za to, ali mu se strašno hoće da ga netko poljubi. Zato eto i moljaka.

Mister Adams nije na to ništa odgovorio, zbunjen kao mlada djevojka, ili je pak nastojao da skrene razgovor na drugu temu.

Tada bi jače navalili na njega. Izmislili smo takovu torturu, kojoj smo čitavu nedjelju podvrgavali dobrog postarijeg gentlemana.

— Imajte u vidu, mister Adams, da ćete Vi biti krivi našoj propasti. Bez Vas ćemo mi propasti u toj zemlji, koja je puna gangstera, benzinskih stanica i jaja sa šunkom. Evo pred Vašim ćemo očima istrunuti u ovom New-Yorku i tako propasti.

— No, no, siri — govorio je mister Adams — no! Nemojte odmah tako. To bi bilo nesmotreno ovako postupati. Da, da, da! Vi to ne razumijete, mister Iljf i mister Petrov!

Ali mi smo bez smilovanja nastavljali ovakove razgovore, osjećajući, da se naš novi drug koleba i da treba čim prije dok je vruće kovati ovo debelo željezo, koje je tako brižljivo zakopčano u sivom odijelu.

Mister Adams i njegova žena pripadali su onoj vrsti zaljubljenih bračnih drugova, koji se razumiju na prvi pogled.

U očima gospodje Adams moglo se pročitati: »Ja znam da bi Ti vrlo rado putovao. Ti se naprosto teško svladavaš, da se ne baciš odmah na put s prvim čovjekom, koji se navrati. Takova je već Tvoja narav. Tebi nebi bilo teško ostaviti mene i bebu. Ti si znatiželjan kao mali crnac i ako ti je već šezdeset i treća godina. Razmisli koliko si već puta prešao Ameriku i autom i vlakom! Poznaš je kao svoj stan. Ali ako je hoćeš još jednom razgledati, a Ti hajde. Ja sam na sve spremna za Tebe. Samo jedno ne razumijem — tko će vas voziti? U ostalom radite kako znate. Ali na mene najbolje da uopće ne mislite.«

»No, no, Beki! — Čitao se odgovor u očima Mr. Adamsa. — Nepravedno i preuranjeno bi bilo misliti o meni tako zlo. Ja uopće nikuda ne želim putovati. Hoću samo da ljudima pomognem. A onda, ja bi bez tebe propao. Tko će mi brijati glavu? Najbolje će biti da podješ s nama. Ti si još znatiželjnija od mene. To svi znaju. Hajde! A propos ti ćeš nas voziti.«

»A beba!« — odgovorila je pogledom gospodja Adams.

»Da, da! Beba! To je strašno; ja sam posve zaboravio!«

Kad bi razgovor bez riječi došao do tog mjesta, Mr. Adams bi se okrenuo prema nama i uskliknuo:

— No, no siri! To je nemoguće!

— Zašto nemoguće! — Zavapili bi mi. — Sve se može. Bit će tako lijepo. Putovat ćemo, odmarat ćemo se, otsjedati u gostionicama.

— Tko još otsjeda u gostionicama; — uzvikne odjednom Mr. Adams. — Otsjedat ćemo u touristhousima ili campima.

— Eto vidite — prihvatili bi mi — vi sve znate, hajdemo. Dakle, idemo! Časna riječ Mrs. Adams, Vi ćete s nama! Podjimo cijela obitelj!

— A beba? — uzvikaše oba supruga.

Mi smo lakoumno odgovarali:

— Bebu se može predati u dječje sklonište.

— No, no, siri! Oh, ne! Zaboravili ste! Tu nema dječjih skloništa. — Niste u Moskvi!

To je bilo točno. Mi nismo bili u Moskvi. S prozora stana Mr. Adamsa vidila su se gola drveća Central-parka, a iz zoološkog vrta dopirali su promukli krikovi papiga, koje su imitirale signal automobila.

— Onda je predajte kakovim znancima — nastavili bi mi.

Supruzi su se zamislili. Ali, tada bi sve pokvarila sama beba, koja bi ulazila u sobu u noćnoj košuljici s izvezenim Micky-Mausom na grudima. Ona bi se došla oprostiti prije spavanja. Roditelji bi se teškim uzdahom bacili na svoju kćerku, zagrlili bi je, ljubili i svaki se put okrenuli prema nama. Sad se moglo u očima obojice pročitati samo jedno:

»Kako? Da zamijenimo ovakovu divnu djevojčicu sa dva stranca? Ne, to ne može biti!«

Kad bi se pojavila beba, vratili bi se na početnu točku. Trebalo je sve započeti iz nova. A mi smo poduzeli nove napade.

— Kako je to prekrasno dijete! Koliko ima godina? Zar samo dvije godine? Izgleda kao da je stara osam godina. Začudo samostalno dijete! Morate joj dati više slobode! Zar Vam se ne čini da neprestani roditeljski nadzor smeta razvitku djeteta?

— Da, da, da misteri! — govorio je sretni otac, pritisnuvši dijete na svoj trbuh. — To je samo šala s Vaše strane.

Kad bi dijete leglo, mi bi iz pristojnosti još pet časaka govoriti o svemu i svačemu, a onda bi opet iz nova počeli mljeti istu temu.

Predlagali smo im razne mogućnosti na račun bebe. Ali ništa nije odgovaralo. U potpunom očaju mi smo odjednom samo izbacili:

— Zar nemate kakovu poštenu damu, koja bi mogla stanovati s bebom, dok se ne vratite?

Izgledalo je, da ima u izgledu takova dama. Kad smo razvijali tu misao, najednom je iznenada Mr. Adams ustao. Stakla njegovih naočala su zablistala. On se veoma uozbiljio.

— Siri! Treba nam dva dana dok riješimo ovo pitanje.

Dva smo dana lutali po New-Yorku i dosadjivali jedan drugome pitanjima, što će biti, ako Adamsovi otkažu da putuju s nama. Gdje ćemo onda naći idealno biće. Dugo smo se zaustavljali pred izlozima dućana skupih stvari. Torbice iz škotske tkanine s kopčama — »munjama«, naprtnjače iz materijala, od kojeg se prave jedra na brodovima, meki kožnati kovčezi, ogrtači i termos boce — sve nas je ovdje potsjećalo i mamilo na putovanje.

Točno u označeno vrijeme pojavio se u našu sobu Mr. Adams. Nije ga se moglo prepoznati. Skanjivao se i bio nekako svečan. Na prsluku su mu bila zakopčana sva dugmeta. Tako dolazi poslanik susjedne prijateljske države ministru vanjskih posala i saopćuje mu da se vlada njegova Veličanstva smatra u ratnom stanju s državom, čiji je predstavnik baš označeni ministar vanjskih posala.

— Mr. Iljf i Mr. Petrof — rekao je zadihano mali debeljko tarući ledeni znoj sa svoje čele — mi smo se odlučili da prihvatimo vaš predlog.

Htjeli smo ga zagrliti, ali se nije dao i rekao:

— Siri, to je previše ozbiljan čas. Ne smijemo više gubiti vrijeme. Vi to morate shvatiti, siri.

Za ova dva dana, Mr. Adams nije samo stvorio odluku, već detaljno obradio čitav raspored putovanja. Od toga se rasporeda vrtila glava.

Najprije ćemo se provesti kroz dugu i usku državu New-York, skoro preko cijele njene duljine i zaustaviti se u Schenectady — gradu električne industrije. Slijedeće veliko zadržavanje — Buffalo.

— Možda je previše trivijalno pogledati slap Niagare, ali siri, to treba vidjeti.

Onda ćemo obalom jezera Ontario i jezera Erie poći u Detroit. Ovdje ćemo pregledati Fordove tvornice. Onda — u Chicago. Zatim ide put u Kansas City. Preko Oklahome doći ćemo u Texas. Iz Texasa u Santa-Fé, države New-Mexico. Tu ćemo se zadržati neko vrijeme na indijanskom teritoriju. Iz Albuquerquea ćemo preći preko Stijenjaka i doći u Grand-kanjon. Potom dolazi Las-Vegas i znameniti nasip na rijeci Colorado—Boulder-dam. Evo nas u Californiji pošto smo presjekli planinsku kosu Sierre Nevade. Zatim San Francisco, Los Angeles, Hollywood, San-Diego. Natrag ćemo se od obale Tihog Oceana vraćati uzduž meksikanske granice preko El Paso, San Antonio i Houstona. Tu ćemo se kretati uzduž Meksikanskog zaljeva. Već smo u crnačkim državama — Louisiana, Missisippi, Alabama. Zaustavit ćemo se u New-Orleansu i preko sjevernog kraja Floride, preko Tallahassee, Savannah i Charlestona, krenut ćemo u Washington, prijestolnicu Sjedinjenih država.

Sad je lako pisati o svemu tome, ali tada koliko je bilo vike, sporova i uzajamnih uvjeravanja! Svugdje smo se htjeli zadržavati, ali vrijeme bijaše ograničeno. Cijelo putovanje automobilom nije smjelo trajati više od dva mjeseca, ni jedan dan više. Adamsovi su odlučno izjavili, da se mogu rastati sa svojom bebom samo šezdeset dana.

Zapreka je još bio automobil. Kakav automobil da kupimo?

I ako smo već unaprijed znali, da ćemo kupiti najjeftiniji automobil, što se može naći na teritoriju Sjedinjenih država, ipak smo se odlučili da pogledamo automobilsku izložbu 1936. godine. Bio je novembar 1935 godine, a izložba se baš otvorila.

U dva kata izložbenih prostorija bilo je kao na kakovoj predstavi sakupljen sav sjaj iz priča automobilske Amerike. Nije tu bilo ni glazbe, ni palmi

ni buffeta — jednom riječju, nikakovih ukrasnih nadopuna. Automobili su sami po sebi bili tako lijepi, da nije trebalo ništa dodati. Zahvalni se američki tehnički stil sastoji u tome, da bit stvari nije zasjenjena ničim nuzgrednim. Radi automobila se ovamo došlo. I tu postoji samo on. Njega možeš rukom opipavati, u njega možeš sjesti, možeš okretati volanom, upaliti svijetla i kopati po motoru.

Dugi trupovi skupih »Paccarda«, »Cadillaca« i »Rolls-roycova« stajali su na zrcalnim podiumima. Na odijeljenim su se podiumima vrtjele specijalno politirane osovine i motori. Okretali su se i poskakivali niklovani točkovi pokazujući elastičnost federa i amortizatora.

Svaka je firma demonstrirala vlastiti tehnički trik, neko usavršenje, zgotovljeno samo zato, da definitivno razdraži kupca i da ga (a još više njegovu ženu) izvede iz duševne ravnoteže.

Svi automobili koje je izložila firma »Chrysler« bili su zlatne boje. Ima takovih kola, zlatno-smedje boje. Okolo ovih se automobila mnogo uzdisalo. Lijepušaste mršave Amerikanke s plavim vestalinskim očima, bile su spremne da izvrše ubojstvo, ako ne bi imale takav auto. Njihovi su muževi blijedili od same pomisli, da će noćas biti sami sa svojom ženom i da ne će imati kuda uteći. Mnogo se razgovaralo u New-Yorku u noći poslije otvorenja izložbe automobila! Teško je muškarcima na dan otvorenja izložbe! Dugo će muž lutati okolo spavaće sobe svoje supruge, u kojoj leži ljubljeno biće, koje se dobro zaključalo, i mrmljati:

— Draga, pa naš je »Plymout« prešao tek dvadeset tisuća milja. Pa to je idealni auto.

Ali biće neće htjeti ni da čuje svog muža. Ponavljat će uvijek jedno te isto, jedno te isto:

— Hoću zlatni »Chrysler!«

U ovoj se noći pošteni supruški krevet pretvara za muža u ležište indijskog fakira s ukovanim čavlima.

Ali niski snažni »Cordi« s kristalnim svjetiljkama koje se skrivaju u blatobranima sile vas, da zaboravite na zlatne bube. Amerikanke ulaze u ove automobile i sjede tu po čitave sate, jer nemaju snage da izadju.

Ali sve potamnjuje — i zlato i kristal — pred prokušanim i na prvi pogled starinskim linijama ogromnih »Rolls-Roycea«. Najprije čovjek hoće da ide dalje mimo tih automobila. S početka se čak i začudiš: zašto izmedju modela, koji imadu blatobrane sa zračnom linijom i sakrivene svjetiljke te zlatne hladionike — stoje ovi crni prosti automobili! Ali treba samo malo bolje pogledati, pa ti postane jasno, da je baš to — ono glavno. To je auto za cijeli život, auto za vrlo bogate starice, auto za prinčeve. Tu »Missi« primjećuje da nikada neće upoznati potpuno sreću, da nikada neće biti princeza. Zato njen »Franjo« zaradjuje premalo novaca u svom uredu.

Nikada takav auto ne će izaći iz mode, ne će ostariti kao što nikada ne ostare briljanti i sloboda. Oh, tu je bilo dapače strašno sjesti! Osjećaš se lordom, čuvarom pečata, koji je izgubio pečate, pa će biti sad otpušten.

Mi smo se uvalili u »Rolls-Roycea« i odlučili da ga ne kupimo. To bi za nas bilo preraskošno. Ne bi bio pogodan za naše surovo putovanje, na koje smo se spremali. A propos, takav auto je stajao mnogo tisuća dolara.

Zatim smo prelazili iz jednog auta u drugi. Sjedili smo u plavom »Buick-u« i malenom i jeftinom »Chevroletu«, pritiskom na dugme izvlačili smo »Cordove« svjetiljke iz njihovih skloništa, opipavali »Plymouthe«, Oldsmobile«, »Studebackere«. »Hudsone«, »Mashe«: čak smo pritiskali trube »Cadillacka« na takav način kao da je o tome ovisilo — hoćemo li kupiti »Cadillack« ili ne. Ali kad smo izazvali iz njedara čudnovatog stroja snažni zov stepa, okrenuli smo se. Ne! Ne ćemo ga kupiti! Nemamo sredstava!

Posjetili smo i druge salone automobila. Ovi su bili smješteni pod otvorenim nebom, na gradskim poljanama, a svu njihovu ljepotu je kvario veliki oglas, na kojem je stajalo: »Izdržljivi automobili.

I tu bijaše »Studebackera« »Oldsmobila« kao i »Hudstona«, »Plymoutha«. Ali, što je vrijeme od njih napravilo! Nikakovim popravcima se nije mogla sakriti njihova očigledna starost.

— To je auto za velike bogataše — rekao je neočekivano mister Adams. — Ja Vam savjetujem da kupite novi »Ford«. Rabljeni automobil nije skup, ali vi nikada ne možete znati, koliko ćete ga puta na putu morati popravljati, koliko troši benzina i ulja. Ne, ne, misteri, bilo bi glupo — kupiti stari auto.

Premda je u svakoj od ovih trgovina stajao pod naročitim baldahinom automobil, ukrašen sablažnjivim plakatom: »Senzacija dana«, a mi smo bezumno željeli, da ovu senzaciju nabavimo (prodavala se vrlo jeftino i izgledala naprosto divna) — Adams bijaše nepopustljiv i odvraćao nas od opasne kupnje.

Kupili smo novi »Ford«.

U početku smo htjeli kupiti »Ford« s radiem. Ali, ispričali su nam jednu strašnu priču. Nedavno se dogodila katastrofa, auto se razbio u gorama. Osakaćeni su ljudi ležali nekoliko sati uz zvukove foxtrotta, kojeg je prenašao ugradjeni radio. Nakon toga smo naravno odustali od radia. Uostalom, stajao je četrdeset i dva dolara.

Od sprave za grijanje smo takodjer odustali. Čemu grijanje kad moramo i onako držati uvijek otvoren jedan prozor, jer inače se znoji prednje staklo. A k tome je i grijalica bila skupa — dvanaest dolara.

Pepeonik je bio jeftin, ali nismo više imali vremena da ga kupimo.

Jednom riječju kupili smo najobičniji »Ford« bez radia, bez grijalice, bez pepeonika i bez stražnjeg sanduka, ali zato s električnim upaljačem.

Prodao nam ga je »dealer« (trgovac automobila) u donjem dijelu grada, negdje u Dugoj aveniji, na uglu prve ulice, u nearistokratskom gradskom rajonu. Naš novi automobil, ili kako ga u Americi zovu — »car« stajao je u pustom seraju. U seraju bijaše mračno i nečisto. I »dealer« bijaše nalik na gangstera, a nije dapače ni pokazivao neke naročite želje, da nam proda kola. Ako kupimo dobro, ako nećemo — ne treba. Ipak smo odmah vidjeli: — to je ono, što smo tražili. Automobil bijaše potpuno nov, plemenite mišje boje, izgledao je skupocjen, a bio jeftin. Što se još može željeti od automobila! Besplatnih kolača, kako je volio reći Majakovski? Takovih čudesa nema na svijetu! Mi smo ga odmah kupili.

Veoma smo zavoljeli naš novi car. A kad su sve formalnosti bile izvršene, kad smo dobili isprave da smo vlasnici automobila, kad je već dobio žuti broj 35-99-74 i natpis »New-York« i bio osiguran za slučaj da na nekoga naletimo, ili da na nas netko naleti — i kad smo se prvi put u našem autu provozali po New-Yorku, a gospodja Adams sjedila za volanom, dok se Mr. Adams smjestio kod nje, mi smo bili veoma ponosni i nismo mogli shvatiti, zašto vlada tišina u velikom gradu. Da nam priredi ugodnost, rekao je stari Adams, da cijelog svog života nije vidio tako uspjeli udobni i lagan u vožnji kao i ekonomični automobil.

— Da, neobično se lako i lijepo s njim može upravljati. Imali ste neobičnu sreću, da ste kupili baš ovaj automobil — potvrdila je gospodja Adams.

Mi smo takodjer osjećali zadovoljstvo, da nam je uspjelo dobiti najbolji automobil izmedju dvadeset i pet milijuna amerikanskih automobila.

Posljednju noć smo proveli kod Adamsovih. Odlučili smo da ustanemo što je ranije moguće, kako bi otputovali, dok još beba spava. Ali to nam nije uspjelo. Djevojčica nas je ulovila kad smo prenašali kovčege. Žao nam je bilo gledati Adamsove. Uvjeravali su je lažljivim riječima rekavši, da će se vra-

titi za jedan sat. Crnica je plakala. Mi smo se osjećali kao podlaci.

Auto je skliznuo po vlažnom asfaltu Central-park Westa, spidometar je počeo odčitavati milje, a mi se uputili na daleki put.

DRUGI DIO

KROZ ISTOČNE DRŽAVE

Glava 10.

PO AUTOMOBILSKOJ CESTI

Ponosne newyorške kule ostale su iza nas. Uokvireni čelikom, koji ne može zardjati, okrajci »Empire« mutno su se blistali u jutarnjoj magli, koja se spustila nad gigantskim gradom. Tanki oblak je pokrivao vrhove »Radio-city«, »Chryslera«, »Woolworth« i drugih nebodera s imenima i bez njih. Sad smo se vozili živim i neuglednim krajem.

Po drvenim cestama tekla je mutna voda. Zeleni željezni most nadzemke presijecao je ulice na visini petoga kata. Temperamentni newyorški narod teško se probijao automobilima na posao. U crvenoj kući od opeka smjestila se trgovina s podgrijanim sandwichima. Uostalom sve su kuće ovdje bile od opeka i sve su bile crvene. Što bi se ovdje moglo svidjeti, što bi se ovdje moglo zavoliti?

Mi smo se rastajali s ovim gradom na dva mjeseca. Program putovanja za prvi dan bio je jasan. Vozimo se u Schenectady po federalnoj cesti br. 9, preko Poughkeepsie (da bi, kako vidite ispisali ovu riječ na engleskom treba upotrebiti dvanaest slova) »Hudsona« i prijestolnice države New-York Albany.

Raspored putovanja je takodjer bio jasan. Imamo na raspolaganju šesdeset dana, pa moramo svakako prevaliti oko deset tisuća milja. Kad bi prevaljivali dvije stotine pedeset milja dnevno, prešli bi svu tu daljinu za četrdeset dana. Petnaest dana smo ostavili za pregledbu, upoznavanje, proučavanje i ostalo. Znači, pedeset i pet dana. Pet dana smo ostavili za nepredvidjene slučajeve. Tome se još mora dodati i to, da jedna milja sadržava jedan kilometar i šest desetina.

Kovčeg s našim stvarima ležao je na mjestu za prtljagu, koji je smješten pod stražnjim sjedalom. Tu su bile košulje, rupci, a većim dijelom nova pisma s preporukama za cijeli raspored našeg putovanja. Adresati su opet bili profesori, glumci, pjesnici, inžinjeri, političari, guverneri i senatori.

Uopće je te prtljage s preporukama bilo mnogo. Već je vrijeme da ispunimo naše obećanje i pišemo o američkim cestama posebnu glavu. One su to zaista zavrijedile. Moguće bi zaslužile još više — čitavu knjigu punu oduševljenja.

Nismo se prviput vozili po automobilskoj cesti. Sad smo se već naučili, privikli toj sjajnoj gradnji puteva, ali prvi utisak bijaše nezaboravan. Vozili smo se po bijeloj željezno-betonskoj ploči širokoj jedanaest stopa. Ova idealno ravna površina bijaše malo hrapava, a uz to i čvrsta. Od kiše ne bi postala klizava. Vozili smo se po njoj takovom lakoćom i bez buke, kao što kaplja kiše klizi po staklu. Cesta bijaše kroz cijelu svoju duljinu razdijeljena bijelim debelim prugama. Po njoj su se u oba pravca mogla odjednom voziti četiri automobila. Praktične su ove ceste kao i ceste staroga Rima, napravljene za vječna vremena.

Mrs Adams pogledavaše katkada žalosno na nas, ali mi smo se pravili, kao da ne razumijemo taj pogled i ako smo znali što hoće. Mrs Adams je željela ubrzati vožnju, ali dealer nam je kod prodaje automobila preporučio, da prvih nekoliko dana ne vozimo brže od četrdeset milja na sat. To je nužno radi toga, da se nebi pokvario još neuvoženi motor. Mister Adams bi pogledao na spidometar i kad bi vidio da se crvena tanka strijelica već vrti oko broja »50« odmah bi se zabrinuo:

— No, no, Beki! It's impossible! To je nemoguće! Car nije još otvrdnuo, s njim treba postupati vrlo, vrlo oprezno. Zar nije tako, misteri?

Mi još nismo ništa znali kako se postupa s automobilima, pa smo samo zakimali glavom, ne skidajući pogled s bijelih pruga na cesti.

Oh, ta cesta! Cijela dva mjeseca nam je trčala u susret — betonska, asfaltirana ili posuta, napravljena od šljunka i natopljena teškim uljem.

Glupo bi bilo misliti, da se po američkoj federalnoj cesti može voziti polagano. Nije dovoljno ako netko želi biti oprezan. Uporedo s vašim voze se još stotine drugih automobila, iza vas dolaze njih čitave tisuće, a u susret pak desetak tisuća. A svi se ovi automobili žure punom parom, pa vas paklenskim nagonom povlače za sobom. Cijela se Amerika nekuda žuri, a po svemu izgleda da se ne će nikada ni zaustaviti. Psi od čelika i ptice sjaju se na nosevima automobila.

Izmedju milijuna automobila projurili smo i mi od Oceana do Oceana — kao zrno pijeska tjerano benzinskom burom, koja već toliko godina vije nad Amerikom!

Naš je automobil jurio kroz lanac gazolinskih postaja, a na svakoj od njih bijaše šest, osam ili čak deset crvenih ili žutih stupova. Na jednoj smo se zaustavili, da bi napunili tank benzinom.

Iz uredne male zgrade s velikim staklenim izlogom, izašao je čovjek s kapom na glavi obučen u prugastoj haljini. Pod rastvorenim se kaputom vidio prugasti ovratnik i crna kožnata kravata u formi leptira. To je takav tehnički šik — nositi kožnate kravate. U otvor posude utaknuo je gumenu cijev, a na stupu se automatski bilježila količina benzina koju je automobil progutao.

Tu smo čuli riječ »service«, što znači posluga.

Posuda je napunjena, može se poći dalje. Ali gentleman u prugastoj kapi i s kožnatom kravatom ne smatra da je njegova misija završena i ako je izvršio ono, što mu je bilo odredjeno — prodao nam je jedanaest galona benzina, baš toliko, koliko smo zatražili. Započeo je veliki američki »service«.

Čovjek iz gazolinske stanice (U Sjedinjenim Državama benzin zovu gazolinom) otvara poklopac automobila i metalnim linealom s crticama provjerava

količinu ulja u motoru. Ako je potrebno dodati ulja, on će ga odmah donijeti u lijepim konzervnim posudama, ili visokim bocama širokih grla. Naravno da se izračunava koliko ulje stoji.

Zatim se provjerava pritisak uzduha u kotačima. Držali smo u prednjim kotačima pritisak trideset šest engleskih funti a u stražnjim trideset. Suvišni zrak ispuste, a ako ga nema dovoljno — dodaju ga.

Onda prugasti gentleman provjerava staklo za vjetrenje. Protare ga čistom, mekom krpom. Ako je previše zamazano, očisti ga nekim posebnim praškom.

Sve se ovo provede brzo, ali bez uzbudjenja. Za vrijeme tog posla, koji putnika ne stoji ni jednog centa, čovjek vam iz gazolinske stanice još priča o cestama ili o vremenu, koje vas čeka na putu.

I tako, kad je sve u redu, mislite, da vam više ne može pružiti nikakovu uslugu u oblasti automobila. Ali sada se servicom razmaženom putniku čini, da desna prednja vrata ne zatvaraju sasvim dobro. Dobroćudno se smiješeći, prugasti gentleman izvlači iz stražnjeg džepa instrumente i za dvije minute vrata su popravljena.

Osim toga putnik dobije divnu mapu države, koju je izradila kakova kompanija nafte, koja putem trguje benzinom. Ima mape »Standard-Oil: »Shell« »Conoco«, »Esso« ili »Essalubo«. Sve su te mape odlično izradjene na prekrasnom papiru, vrlo se lako čitaju i davaju apsolutno točna i najnovija obavještenja. Ne može se nikako desiti, da bi vam dali mapu, koja bi prikazivala raspored cesta od prošle godine. Sve su mape novogodišnje, a ako se na nekoj cesti vrše popravci i to je na karti naznačeno. Na drugoj strani su navedene gostionice i turističke kućice, u kojima se može prenoćiti. Označene su dapače znamenitosti, na koje se nailazi na putu.

Sav service je besplatan dodatak za kupljeni benzin. Isto takav service vam se pruža i ako kupite samo dva galona benzina. Ovdje ne poznaju razlike

u postupku. Kakavgod stari »Chevrolet« i blještavi »Dusenberg« koji stoji mnoge hiljade, čudo automobilske izložbe 1936 godine, naidje ovdje na posve jednaku, brzu i sabranu poslugu.

Pri oproštaju nam je rekao čovjek iz gazolinske stanice, da se on lično s novim automobilom ne bi vozio četrdeset, već trideset milja na sat — i to ne samo prvih pet stotina milja, nego čitavu prvu tisuću. Zato će motor kasnije idealno raditi. Mrs Adams je bila od toga savršeno ubijena i smiješeći se tužno vozila brzinom od dvadeset osam — dvadeset devet milja.

Mi muškarci pravili smo račune. Kako je ugodno biti poslovan, kad nemate nikakvog posla. Naš zahvalni »Ford« je pokazao da troši jedan galon benzina na svakih šesnaest milja. U Državi New-York benzin stoji šesnaest centi galon. Znači da nam je posuda s četrnaest galona, što stoji dva dolara i dvadeset četiri centa, pružala mogućnost da prevalimo dvije stotine dvadeset i četiri milje. Milje smo pretvorili u kilometre i ispostavilo se, da je putovanje automobilom u Sjedinjenim Državama mnogo jeftinije nego u Evropi.

Ova utješna računica nam je pomogla, da lakše podnašamo poniženja, koja su nam prouzrokovali automobili, koji su nas prelazili. Ima nečeg ponižavajućeg, kad vas netko prestigne. A u Americi je silno razvijena strast pretrkivanja i to dovadja do još većeg broja katastrofa, šteta i svih onih putnih nezgoda, koje su u Americi nazvali »accident«. Amerikanci se voze velikom brzinom. Svake godine se voze sve brže — ceste su svake godine sve ljepše, a motori automobila sve to jači. Voze se brzo, smjelo i uopće neoprezno. U svakom slučaju psi u Americi imaju više shvaćanja što je to automobilska cesta, nego li sami automobilisti. Pametni američki psi nikada ne istrče na cestu, ne trče s optimističnim lavežom za autom. Oni dobro znaju čime se to svršava.

Pregazit će ih — i to je sve. Ljudi su u tom pogledu nekako bezbrižni.

Zaustavili smo se da bi doručkovali u restoranu uz cestu, koji je imao natpis »Objeduj i pleši«. Mi smo bili jedini gosti u mračnoj sobi, koja je imala u sredini podium za plesače.

Iz malih šalica jeli smo smedju juhicu uz »crackere« malene slane kriške kruha, koje su opravdavale svoj naziv velikim šumom medju zubima. Kad smo se prihvatili velikih »tea-bon-stake« beefsteaka od hladnoga mesa sa kosti u obliku slova »T«, dovezao se u starom »Fordu« sam vlasnik restorana — zabavišta »Objeduj i pleši«. On je izvlačio iz auta i nosio u dvoranu snop suhih kukuruznih stabljika i počeo njima kititi dvoranu. Večeras će se sakupiti mladež iz okolice, pa će se plesati. Sve je ovo izgledalo veoma milo, mirno, dapače patrijarhalno. A mi smo se tek sto milja udaljili od New-Yorka. Samo sto milja daleko odavle nalazio se najveći grad na svijetu, a ovdje je već tišina, provincijski flirt, koji obuzima dušu za vrijeme plesa, nekakve stabljike, pa čak i cvjetići!

Pred samim vratima tihog restorana prostirao se blijedi beton prvorazredne ceste. Rana se na srcu gospodje Adams opet otvorila, kad je sjela za volan. Trideset milja na sat — i ništa više!

Stranac, koji uopće ne zna engleski, može se bez brige voziti po američkim cestama. Ne će zalutati ovdje u stranom svijetu. Na ovim se cestama lako snalazi dapače i samostalno dijete, pa čak i gluhonijemo. Ceste su tako točno numerirane, a brojevi se susreću tako često, da je nemoguće prevariti se u smjeru.

Katkada se dvije ceste sastanu u jednu. Tada su na stupu uz cestu zabilježena dva broja. Broj federalne ceste je gornji, a broj državne ceste — pod njim. Katkada se sastanu skupa pet, sedam dapače i deset cesta. Tada količina brojeva raste skupa sa stupom, na kojem su brojevi prilijepljeni tako, da

markacija postaje slična starinskom indijanskom totemu.

Na cestama ima mnogo različitih znakova. Ali — čudne li osobitosti! — medju njima nema nijednog suvišnog, koji bi odvratio pažnju šofera. Znakovi su postavljeni nisko nad zemljom, s desne strane tako, da ih šofer može vidjeti ne okrećući pogled sa ceste. Ovi znakovi nisu nikada dvojbeni i nije ih teško odgonetnuti. U Americi ne ćeš nikada opaziti neki tajanstveni sivi trokut u crvenom kvadratu — znak nad čijim se značenjem može razbijati glavu čitav sat.

Većina cestovnih znakova je označena okruglim zrcalnim staklenicama, koje po noći odražavaju svijetlost automobilskih lampi. Na taj se način znakovi svijetle sami po sebi. Crni natpisi na žutom polju (to su najobičnije boje) opominju: »Polagano«, »Školska zona«, »Stoj!« »Opasno!« »Uski most«, »Vozi 30 milja«, »Presjek puta« ili: »Za trideset stopa dolazi jama«. I točno, baš nakon trideset stopa je jama. Uostalom, takav se natpis vidi isto tako rijetko kao i sama jama.

Na raskrsnici puteva stoje stupovi s debelim drvenim strijelicama. Na strijelicama je naziv gradova i broj milja do njih.

Bučeći, s velikom larmom jurile su nam u susret teške srebrene autocisterne s mlijekom. Vozile su mlijeko za sedam milijuna ljudi — stanovnika New-Yorka. Duša strči u petu kad se naprijed pokažu ogromni automobili koji voze mlijeko, a jure brzinom vjetra. Naročito su veličanstvene ove cisterne po noći, kada okićene lancima zelenih i crvenih svijetiljki bez stanke jure prema New-Yorku. Sedam milijuna ljudi hoće piti mlijeka i ono treba da bude dostavljeno na vrijeme.

Još veličanstvenije izgledaju teretnjaci sa specijalnim kvakama, koji prevažaju odjednom tri ili četiri nova automobila. Na udaljenostima na pr. do tisuću milja dostava na teretnjacima stoji mnogo jeftinije nego željeznicom. I opet juri na nas bura, ali ovoga

puta od laka i nikla. Mi pokrivamo časkom oči od nesnosnog bljeska i nastavljamo put.

Ceste — jedna od najznačajnijih pojava američkog života. Baš života, a ne samo tehnike. Sjedinjene Države imaju stotine tisuće milja tako zvane »high ways«, ceste visoke klase, po kojima se odvija redovan automobilski promet.

Autobusi se kreću po programu brzinom od šesdeset milja na sat, a putovanje s njima stoji dva puta jeftinije nego željeznicom.

U kojegod doba dana, u kojegod godišnje doba, za najgoreg vremena bijesno jure po Americi putnički autobusi. Kad po noći vidiš teški i bučni motor kako juri preko pustinje, nehotice se sjetiš poštanskih diližansa, iz vremena Bret-Harta, kojima upravljaju očajni kočijaši.

Amerika leži na velikoj automobilskoj cesti.

Kad zatvoriš oči i pokušaš da dozoveš u pamet zemlju, u kojoj si boravio četiri mjeseca — ne predočuješ sebi Washington s njegovim nasadima, stupovima i velikom zbirkom spomenika, ni New-York s njegovim neboderima, s njegovim siromaštvom i bogatstvom, ni San-Francisco s njegovim strmim ulicama i visećim mostovima, ni gore, ni tvornice, ni kanjone, nego raskrsnice dvaju puteva i benzinsku stanicu u pozadini vodova i reklamnih plakata.

Glava 11.

MALENI GRAD

Zaustavili smo se u malom gradu i ručali u »apoteci«.

Tu treba razjasniti, što je to apoteka, u kojoj se može ručati. Ova priča se može nazvati »Apotekar bez mistike, ili tajna američke apoteke«.

Kad su veliki američki poslovni ljudi u žurbi za zaradom obratili svoju pažnju na apotekarski posao, onda su se najprije zainteresirali čim se zanimaju apotekari za svojim tezgama.

Što oni tamo s tako važnim licem rastiru malјicima u svojim debelim čašama od porculana? Lijekove? No, pa koliko ima tih lijekova na svijetu? Pedeset, sto, pa konačno stotinu i dvadeset! Stotinu i dvadeset lijekova protiv groznice, nahlade, te za ublaženje bolova! Zašto da se prave na ovakav način u apotekama? Treba ih pripremati u velikoj količini u tvornicama.

Od toga što su lijekove počeli praviti u tvornicama nije bolesniku ništa lakše postalo — lijekovi nisu pojeftinili, ali apotekari su izgubili svoju zaradu. Nju su preuzeli apotekarski tvorničari.

Da bi povećali svoj dohodak, okretni apotekari počeli su prodavati sladoled, vodu za rashladjivanje, sitnu galanteriju, igračke, cigarete, kuhinjsko sudje — jednom riječju, upustili su se u sve tegotne poslove.

A sadašnja američka apoteka, izgleda kao veliki bar s visokom tezgom, pred kojom se okreću niske stolice za klavir. Iza tezge trčkaraju tamo amo crvenokosi mladići u zasukanim bijelim košuljama ili ko-

ketne nakovrčane djevojke, koje su slične sad na ovu, sad na onu kinozvijezdu, koja je baš u modi. Kadkada su slične Kay Francis, katkada na Gretu Garbo, a prije su se sve ravnale prema Gloriji Swanson. Djevojke raznašaju kajmak, puštaju iz niklastih cijevi šumne mlazove selterske vode, peku piliće i bacaju u čaše komadiće leda.

No i ako se apoteka već davno pretvorila u gostionu, vlasnik mora ipak biti apotekar, i imati nekakav naučni pribor, koji je svakako potreban kod serviranja kave, sladoleda, prepečenog kruha i drugih apotekarskih predmeta.

U najudaljenijem uglu vesele ustanove, postavljen je stakleni ormar s kutijama i bocama. Treba boraviti pol sata u apoteci, dok konačno ne primijetiš ovaj ormarić. Tu se čuvaju lijekovi.

U New-Yorku je ostala jedna jedina apoteka, u kojoj apotekar lično pravi lijekove. Oh, to je divna ustanova, obavijena aureolom medicinske tajne! Kao dokaz, da se ovdje doista prigotavljaju lijekovi vlastoručno, vlasnik apoteke je izložio na prozor hrpu starih požutjelih recepata. Sve to izgleda kao laboratorij sredovječnog alkemiste. Tamo je dapače strašno i ulaziti! Zar tako izgleda — obična apoteka! U njoj možeš kupiti džepne satove, ili budilice, tavu ili igračku, možeš kupiti ili posuditi knjigu.

Mi smo snuždeno pogledali na jelovnik. Objed No 1 i objed No 2, objed No 3, objed No 4. Diner nombre uno, diner nombre two, diner nombre three, diner nombre four! Objed broj četiri stoji dva puta skuplje od objeda broj dva. Ali to ne znači da je dva puta bolji — ne, on je samo dva puta obilniji. Ako se u objedu broj dva jelo pod imenom »country sousage« sastoji iz tri kobasice, onda će u objedu broj četiri ovih kobasica biti šest, ali okus će ostati isti.

Poslije objeda smo se zainteresirali za duševnu hranu, koja se takodjer prodavala u apoteci. Tu je bilo samo dopisnica s fotografijama mjesnih znamenitosti, u bojama, a te su bile vrlo jeftine — dva komada pet centi. Crne su stajale pet centi komad. Cijena je bila opravdana: crne dopisnice su bile prekrasne, a u bojama — vrlo loše. Pregledali smo policu s knjigama. To su sve bili romani: »Biti grješnik — to je muško« »Plamen ljubavi — koja dogara«, »Prva noć«, »Flirt oženjenih« — Ne, ne, siri — rekao je mister Adams — Vi se ne smijete ljutiti. Vi se nalazite u malenom američkom gradu.

Velikoj se većini ljudi prikazuje Amerika kao zemlja nebodera, gdje se po danu i po noći čuje zvižduk nadzemnih i podzemnih željeznica, paklenska buka automobila i neprekidni očajni krik burzovnih posrednika, koji se kreću medju neboderima i svaku sekundu objavljuju pad akcija. To je stalna zastarjela i obična predodžba o Americi.

Naravno da ima svega toga — i nebodera i nadzemnih željeznica i akcija koje padaju. Ali sve to pripada New-Yorku i Chicagu. Uostalom se tamo dapače burzovni mešetari i ne kreću po pločnicima gurajući američke gradjane, nego se neprimjetno sklanjaju u svojim burzama i služe se u ovim monumentalnim zgradama svakakovim ružnim makinacijama.

U New-Yorku ima veoma mnogo nebodera. U Chicagu — nešto manje. U drugim velikim gradovima ih ima vrlo malo — po dva, po tri u svakom. Strše tu nekako osamljeni kao požarne kule. U malenim gradovima nema uopće nebodera.

Amerika je u glavnom zemlja jednokatnica i dvokatnica. Većina američkog stanovništva živi u malenim gradovima, gdje ima tri, pet, deset, ili petnaest tisuća žitelja.

Koji putnik ne zna za ono prvo čuvstvo, koje se više ne ponavlja, a koje obuzme dušu u času, kad ulazi u grad, gdje još nije nikada bio! Svaka ulica, svako raskršće otkriva žednim očima putnika uvijek nove tajne. Na večer mu se već čini da je zavolio taj grad. Po izgledu ulične svjetine, po arhitekturi gradjevina, po mirisu sajma i napokon po boji, koja

je svojstvena baš tom gradu, kod putnika se stvaraju prvi, prvotni utisci. Putnik može da proživi u tom gradu godinu dana, da upozna svaki kutić, da nadje prijatelje, pa da poslije zaboravi njihovo prezime, da zaboravi sve ono, što je tako savjesno proučavao, ali prve utiske ne će nikada zaboraviti.

Ništa od svega toga se ne može reći za američke gradove. Ima i u Americi naravno nekoliko gradova, koji imaju neko naročito obilježje — San Francisco, New-York, New-Orleans ili Santa-Fe. Možeš se za njih oduševiti, možeš ih zavoljeti ili zamrziti. U svakom slučaju ti gradovi izazivaju neko čuvstvo. Ali skoro svi ostali američki gradovi toliko su slični jedan drugome, kao kanadske petorke, koje ne raspoznaje čak ni njihova vlastita majka. Ovaj bezbojni i bezlični skup opeka, asfalta, automobila i reklamnih plakata izaziva kod putnika samo neki osjećaj dosade i razočaranja.

Pa ako u prvi maleni grad čovjek ulazi s čuvstvom uzbudjenog očekivanja, u drugom je taj osjećaj već prilično ohladio, u trećem se pretvara u divljenje, u četvrtom — u ironični smiješak, a u petom, sedamnaestom, osamdeset šestom i sto pedesetom u ravnodušnost, kao da ne dolaze u susret automobilu neki novi, nepoznati gradovi jedne nepoznate zemlje, već obične željezničke stanice s obvezatnim signalom, kotlom i dežurnim u crvenoj kapici.

Kroz grad ide glavna ulica. Ona se obvezatno zove ili Main-Street (što znači glavna ulica), State-Street (Državna ulica) ili Broadway.

Svaki mali grad hoće da naliči New-Yorku. Ima New-Yorka od dvije tisuće stanovnika, a ima i od osam stotina tisuća. Jedan mali New-York smo vidjeli čak i od devet stotina žitelja. A to je bio pravi grad. Njegovi su stanovnici hodali po svom Broadwayu i dizali nos do neba. Još se ne zna, koji su Broadway smatrali glavnim, svoj ili newyorški. Arhitektura gradjevina u glavnoj ulici ne pruža oku nikakav umjetnički užitak. To je opeka, najobičnija opeka

složena u dvokatnu kocku. Tu ljudi zaradjuju novac, pa ne treba nikakvih ukrasa, koji bi odvraćali od toga.

Ovaj donji dio grada se zove »business-centre« — poslovni centar. Tu su smještene trgovačke radnje, poslovni uredi, kino. Na pločnicima nema ljudi. Zato je kolni put pun automobila. Ovi su ispunili svaki slobodni prostor. Zabranjeno im je jedino da se zaustavljaju kod požarne kule ili kod pruge, što nam svjedoči natpis: »No parking!« — »Zaustavljanje zabranjeno!«

Katkada se pretvara u mučni problem — naći mjesto gdje se može ostaviti auto, ili kako govore Rusi u Americi »priparkovati se«. Jedne večeri smo stigli u San Diego, grad na obalama Tihog oceana. Morali smo negdje smjestiti auto, da bismo mogli objedovati. I mi smo se čitav sat vozili po gradu izgarajući od želje da se »priparkujemo«. Grad je bio toliko pun automobila, da nije bilo mjesta ni za jedan jedini automobil.

Karakter malom američkom gradu ne daju gradjevine već automobili i sve ono, što je s njime povezano — benzinski stupovi, stanice za popravke, trgovine »Forda« ili »General Motors«. Ovo su sigurne oznake svakog američkog grada. Može se proputovati tisuću milja, dvije, tri — mijenja se priroda, klima, treba satove pomicati naprijed, ali gradić, u kojem se zaustavite da bi prenoćili, bit će na vlas isti kao onaj, kroz koji ste prošli pred dvije nedjelje. Isto tako u njem ne ćete vidjeti prolaznike, ali zato isto toliko, ako ne još više, automobila na cesti, a oglasi apoteka i garaža će se isticati istim neonskim reklamama ili argonovim svjetiljkama. Glavne ulice će se i opet zvati Broadway, Main-Street, State-Street. Moguće će jedino kuće biti sagradjene iz drugog materijala.

»Residential-part«, dio grada za stanovanje već je prava pustinja. Tišinu narušava jedino šum jurećih automobila. Muškarci rade u svojim »business-cen-

trima«, domaćice se bave pospremanjem. U jedno- ili dvokatnicama pište usisači prašine, miče se pokućstvo, brišu zlatni okviri fotografskih portreta. Posla ima mnogo, jer u kući ima šest do sedam soba. Dovoljno je provesti neko vrijeme u jednoj kući, pa odmah znaš kakovo je pokućstvo u milijunima drugih, čak znaš i kakav je raspored. U rasporedu soba, u razmještaju pokućstva — u svemu vlada takova dosadna sličnost.

Kuće su s dvorištima, gdje se obvezatno nalazi garaža od dasaka, koja se ne zaključava, a ni kuće nisu nikada odijeljene jedna od druge ogradama. Cementni putić vodi od kućnih vrata do pločnika. Debeli sloj opalog lišća leži na četverokutnoj ledini. Uredne se kućice sjaje na jesenskom suncu.

Katkada ovaj dio »residential-part«, gdje žive opskrbljeni ljudi, izaziva utisak, koji zbunjuje. Tu su takva idilična bogatstva, da izgleda — to može biti samo u priči. Crne dadilje u bijelim pregačama i kapicama, vode na šetnju malene gentlemane. Ridjokose djevojke s plavim očima nabacuju lagane žute obruče. Prekrasni »touring-cari« stoje kraj bogatih vila.

A uporedo s ovim višim svijetom sasvim blizu smjestio se surovi, željezni i cigleni »business-centre«, uvijek strašan američki poslovni centar, gdje sve kuće izgledaju požarne kule, gdje se zaradjuje novac za onu netom opisanu idilu. Izmedju ovih dvaju dijelova je takova oštra razlika, da u početku izgleda nevjerojatno — da se doista nalaze u istom gradu. Jao, uvijek su zajedno! Zato i jest tako strašan poslovni centar, jer se sve njegove snage istroše, da bi sagradili ovakove idile za bogataše. Vrlo mnogo se toga može shvatiti kad se boravi u malenom gradu. Svejedno gdje ga mi gledali — na Istoku, na Zapadu ili na Jugu. Bit će jedno te isto.

Auto juri po cesti, gradovi izmiču. Kakva gizdava imena! Sirakusa, Pompej, Batavia, Varšava, Kaledonija, Waterloo, Ženeva, Moskva, — čudna mala Mo-

skva, gdje se u apoteci prodaje zajutrak No. 2; topli kolači poliveni sokom; gdje se k objedu dodaju slatki, slani krastavci; gdje se u kinu prikazuju slike iz života gangstera — prava američka Moskva.

Ima nekoliko Pariza, Londona, Šanghaia, Harbina i čitavih deset Petrograda. Postoji Moskva u državi Ohio; ima još dvije Moskve u drugim dvjema državama. Jedan Petrograd ima čitavu stotinu hiljada stanovnika. Postoji i Odesa. Ne mari ako kod Odese ne samo što nema Crnog mora, nego uopće nema mora. Ona se nalazi u državi Texas. Koji je to Odesanac bio bačen tako daleko? Je li on tamo našao svoju sreću — to sad naravno nitko ne može znati. Ima Napulj i Firenca. U blizini Napulja mjesto Vezuva puši se dimnjak tvornice konzerva, a u Firenci je sigurno posve besmisleno voditi razgovor o freskama i sličnim malo interesantnim predmetima, koji ne nose nikakvog dohotka.

Ali zato se u svim tim gradovima može kupiti automobil posljednjeg modela, električni hladionik (san svih mladoženja); u kućama teče iz cijevi hladna i topla voda, a ako je malo ljepši grad pa se u njemu nalazi priličan hotel, onda imate u sobi tri vrste vode — toplu, hladnu i ledenu.

U svakom malenom gradu ima odličnih školskih gradjevina za osnovnu i srednju nastavu. Može se dapače uzeti kao pravilo, da je najljepša gradjevina u malenom gradu svakako škola. Ali poslije škole dječaci gledaju u kinu ponašanje gangstera, igraju se gangstera na ulici i cijelo vrijeme pucaju iz revolvera i ručnih automatskih pištolja, koje se prave u tvornicama igračaka u nevjerojatnim količinama.

Mnogi su se buntovnički američki pisci rodili u gradovima Srednjeg Zapada. To je pobuna protiv jednoličnosti, protiv beskonačne hajke za zlatom, koja ubija.

Neki gradovi poduzimaju herojske mjere, da bi se bar nečim istaknuli od svoje braće istog tipa. Na ulazu u grad vješaju oglase. No, baš tako, kao nad

ulazom dućana, da bi kupac znao, što u toj trgovini može naći.

»Redwood-city!«

A pod tim u stihovima: »Klimat best by governement test«. »Najbolja klima po odredbi vlade«. Tu se trguje i klimom.

Klima je možda tu i najbolja, ali život je isti kao u gradovima, koji nemaju raskošnu klimu.

Glavna ulica. Iza velikih staklenih izloga stoje automobili, koji su radi približenja nove godine omotani u prozračni papir i povezani šarenim vrpcama. Iza staklenih izloga manjih razmjera — učeni apotekari iscjedjuju sok iz naranča i peku kajganu sa šunkom, dok kroz cijeli grad, ne samo po nasipima i preko mosta, nego naprosto preko ulice, punom parom prolazi dugi teretni vlak. Signal gromko zvoni.

Takav je eto maleni grad, svejedno, da li se zove Pariz ili Moskva, Kairo ili jedan od bezbrojnih američkih Springfielda.

Glava 12.

VELIKI MALENI GRAD

Vožnja automobilom po Americi je slična putovanju preko Oceana, jednolična i veličanstvena. Kadgod izadjaš na palubu, ujutro ili uveče, bila oluja ili tišina, ponedjeljkom ili četvrtkom — uvijek će biti sve unaokolo voda, kojoj nema ni konca ni kraja. Kadgod pogledaš kroz prozor automobila, uvijek će biti prekrasna glatka cesta s gazolinskim stanicama, turističkim kućicama i reklamnim plakatima po strani. Sve si to vidio već jučer i prekjučer, a znaš da ćeš to isto vidjeti sutra i prekosutra. I objed u državi Ohio bit će isto kao jučer u državi New-York. Baš kao na parobrodu, gdje promjena geografske širine i duljine ne unaša promjene u jelovniku i rasporedu za putnike. U ovoj dosljednoj jednoličnosti — ogroman je zamah i neizmjerno bogatstvo Sjedinjenih Država. Prije nego počmemo govoriti o Istočnoj Americi da li je to gorovita zemlja ili pustinja ili pak šumovita, treba reći o njoj ono najglavnije i najvažnije: to je zemlja automobila i elektriciteta.

Putovanje je tek započelo, a mi smo već uspjeli da pokvarimo najvažniju točku u rasporedu dana, kojeg je izradio tako brižljivo mister Adams.

— Siri! — govorio je on prije odlaska. — Putovanje po američkim cestama — stvar je ozbiljna i opasna.

— Pa američke su ceste najbolje na svijetu! — odgovarali smo mi.

— Da, da, da, misteri, baš su zato i najopasnije. No, no, nemojte mi ništa govoriti. Vi naprosto ne ćete shvatiti. Što su bolje ceste, to automobilisti brže voze. Ne, ne, ne, siri! To je vrlo, vrlo opasno. Treba

da točno ustanovimo — čim nastupi večer, mi ćemo potražiti prenoćište. I naravno. Finish! Gotovo.

Tako smo se točno i sporazumjeli.

Ali eto, večer nas je uhvatila na putu, a mi ne samo da se nismo zaustavili, kako je zahtijevao mister Adams, nego upalili svijetla te produžili jurnjavu po najdužoj državi New-York.

Približavali smo se svjetskom centru električne industrije — gradu Schenectady.

Strašno je juriti noću po velikoj američkoj cesti. S desne i s lijeve strane — tama. Ali u lice udaraju kao munje reflektori automobila, koji dolaze ususret. Ovi jure jedni za drugima, maleni orkani svjetlosti s kratkim i opakim mačijim frkanjem. Brzina je ista kao po danu, ali izgleda da se podvostručila. Daleko naprijed u dugom razmaku proteže se cijela pokretna široka ulica puna paradnih svjetiljaka, a s njima uporedo skoro se gube crvene svijetiljke automobila, koji jure pred nama. Kroz stražnji prozorčić auta uvijek probija nestrpljivo svijetlo auta, koji nas prestizava. Ne može se ni zaustaviti ni usporiti vožnja. Mora se tjerati samo naprijed i naprijed. Od jednoličnog oslijepljujućeg bljeska svijetla, čovjek počne grčevito zijevati. Pospana jednoličnost obuzima dušu. Već ne shvaćaš kuda ni za čim ideš. A negdje duboko u mozgu sjedi užasna pomisao: sad će neki veseli i pijani idiot s optimističkim smiješkom udariti u naš auto, pa će se dogoditi accident, katastrofa.

Mister Adams se vrtio na svom sjedalu pored žene, koja se pravom američkom pouzdanošću priključila bezumnom tempu ove noćne jurnjave.

— No, Beki, Beki — mrmljao je očajno. — What are you doing? ... Što radiš? It's impossible!

Okrenuo se prema nama. Njegove su oči gorile od uzbudjenja.

— Sir! — izgovorio je glasom proroka. — Vi ne razumijete što je to automobilska katastrofa u Americi!

Konačno je uspio, da je gospodja Adams usporila vožnju i odrekla se zadovoljstva da prestiže teretnjake. On nas je priučio na kaludjerski režim sigurnih automobilskih putnika, koji su postavili sebi cilj, da prouče zemlju, a ne da ostave svoje kosti u brižljivo iskopanoj jami kraj ceste.

Tek mnogo kasnije, pri kraju putovanja, mi smo ocijenili njegove savjete. Za godinu i pol sudjelovanja u svjetskom ratu Amerika je izgubila pedeset tisuća ljudi. A u posljednjoj godini i pol poginulo je na cestama Amerike uslijed automobilskih katastrofa pedeset i šest tisuća mirnih stanovnika. U Sjedinjenim Državama nema te sile, koja bi mogla ukloniti ovo ubijstvo u masama.

Do Schenectady bilo je još dvadeset milja, a grad je već demonstrirao svoju električnu snagu. Nad cestom su se pojavile električne svijetiljke dugoljaste kao dinje, davale su jako, u isto vrijeme neoslijepljujuće žuto svijetlo. Moglo se vidjeti kako se okreće u ovim svijetiljkama, ne svijetlo, nego neka neobično svjetlucava materija.

Grad se neopaženo prikučio. To je svojstveno američkim gradovima, u koje se dovezeš automobilom. Cesta ostaje ista, samo se vidi sve to više reklama i gazolinskih stanica. Jedan američki gradić objesio je pred ulazom u glavnu ulicu plakat:

»Najveći maleni grad u Sjedinjenim Državama«

Ova oznaka — najveći maleni grad — prekrasno pristaje gradu Schenectady kao i većini američkih gradova, koji su izniknuli u blizini velikih tvornica, žitnih elevatora ili izvora nafte. To je isto takav maleni grad sa svojim »business-centrom« i »residential partom«, sa svojim Broadwayem ili Main-Streetom, ali samo što je ovaj širi i duži. Uopće, to je naravno veliki grad. U njemu ima mnogo asfalta, opeka i električnih žarulja, možda čak i više nego u Rimu. A svakako više nego u Rimu — ima tu električnih hladionika, strojeva za glačanje, upijača prašine, kupaona i automobila. Ali ovaj grad

je neobično malen u duševnom pogledu, — u ovom smislu bi se mogao u cjelini smjestiti na najkrajnju sporednu ulicu.

U tom gradu, gdje se najvećom vještinom izgradjuju najveće i najmanje električne mašine, koje su ikada postojale na svijetu, od stroja za mutiti jaja do električnih generatora za nasipe protiv poplava kao Boulder-dam na rijeci Colorado. Ovdje se širila slijedeća pripovijest:

Neki se inžinjer zaljubio u ženu drugog inžinjera. Svršilo se time, da se ona rastavila od muža i udala za ljubljenoga čovjeka. Cijeli maleni veliki grad je znao, da je to bio idealno čisti roman, da žena nije prevarila muža, već strpljivo čekala na razvod. Sam američki bog, pedantan kao prokurator početnik, ne bi našao ništa za prigovoriti. Mladenci su započeli novi život i bili su sretni, da su njihove muke prestale. Ali zapravo su njihove muke tek započele. Prestali su ih posjećivati i nisu ih više pozivali u goste. Svi su se od njih okrenuli. To je bio pravi bojkot, još strašniji zato, što je to bilo u velikom malenom gradu, gdje se temeljni duhovni interesi zaključuju u posjetima i primanjima poznatih, kod igranja bridgea ili pokera. Na koncu je svim tim ljudima, koji su isključili iz svog društva mladi bračni par u dubini duše bilo svejedno, tko s kim živi, ali — pošteni se Amerikanac ne smije razvoditi. To se ne pristoji. Sve je to dovelo do toga, da je čovjek, koji je sebi dozvolio da se zaljubi u tudju ženu i da se s njom oženi, otišao u drugi grad. Još je dobro, da u to doba nije bilo krize i da se lako moglo naći posla.

Stanovništvo gradića, koji se razvio oko velikog poduzeća, u cijelosti je povezano s njegovim interesima ili bolje — s interesima vlasnika ovoga poduzeća, koje je osnovano teškom mukom. Službeno nikada se čovjeka ne proganja radi njegovih uvjerenja. Slobodno mu je u Americi ispovijedati sve moguće poglede na svijet i kakovu god vjeru. On je slo-

bodan gradjanin. Ali neka samo pokuša ne ići u crkvu, ili neka još pokuša da se pohvali komunizmom — ispast će tako, da u velikom malenom gradu ne će dugo raditi. Dapače ne će ni sam primijetiti, kako se je to desilo. Ljudi, koji će ga istjerati, ne vjeruju mnogo u boga, ali idu u crkvu. To se ne pristoji — ne ići u crkvu. Što se pak tiče komunizma, neka se tim bave prljavi Mexikanci, Slaveni i Crnci. To nije za Ameriku.

U Schenectady smo se smjestili u gostionici, gdje su bile tri vode — topla, hladna i ledena — pa pošli prošetati po gradu. Bilo je tek devet sati uveče, ali prolaznika skoro uopće nije bilo. Na ivici pločnika stajali su tamni automobili. S lijeve strane gostione ležalo je pusto polje zaraslo travom. Tu je bilo prilično tamno. Iza polja na krovu šesterokatne gradjevine polako se palio i gasio grb »G. E.« »General Electric Company«. Grb bijaše sličan carskome. Ali nikada nisu carevi imali toliku moć, kao ovi električni gentlemani, koji su osvojili Aziju i Afriku i postavili svoj grb nad Starim i Novim svijetom. Jer skoro sve na svijetu što se odnosi na elektricitet, odnosi se na kraju krajeva na »General Electric«.

Iza gostione nad glavnom cestom poredali su se redovi svijetla. Tamo se odvijao grozničavi automobilski život. A ovdje prekrasna betonska cesta, koja opkoljuje polje, bijaše pusta i tamna. Tu čak nije ni bilo pločnika. Očigledno je graditeljima ceste izgledalo nevjerojatno, da će se na svijetu naći ljudi, koji će poći do uprave »General Electric« pješke, a ne autom.

Preko puta uprave stajala je staklena kolibica na kotačima, prikopčana na stari poluteretnjak. U njoj je sjedio postariji brkati čovjek. Prodavao je »kokice«, prženi kukuruz, koji se otvarao u obliku bijelih čaškica. Na polici je gorio benzinski svijećnjak s tri jarka plamena. Mi smo počeli pogadjati, od čega se prave »kokice«.

— Iz kukuruze! — odjednom reče prodavaoc na

ukrajinsko-ruskom jeziku. — Zar vi ne poznajete — obični kukuruz? A otkuda ste vi, kad govorite ruski?

— Iz Moskve.

Prodavaoc kokica se veoma uznemirio i izašao iz svoje prodavaonice.

— A što ste vi, neki delegati sovjetske vlade? — upita on. — Ili ste možda došli ovamo za poslom? Na vježbu?

Mi smo mu objasnili da naprosto putujemo.

— Tako, tako — rekao je — gledate kako je kod nas u United States?

Dugo smo stajali u staklenoj kolibici, griskali kokice i slušali priču prodavaoca, koji je upotrebljavao mnogo engleskih riječi.

Ovaj čovjek je došao u Sjedinjene Države pred trideset godina iz malenoga sela Volinske gubernije. Sad se ovo selo nalazi na poljskom teritoriju. Najprije je radio u rudnicima, i kopao ugljen. Onda je bio na farmi sluga. Kasnije su sakupljali radnike za tvornicu lokomotiva u Schenectady i on je prispio u tvornicu.

— Tako je prošao život kao jedan dan — rekao je tužno.

Ali evo već šest godina nema posla. Prodao je sve što je mogao. Iz kuće su ga izbacili.

— Imam menažera Poljaka. Mi prodajemo zajedno kokice.

— A zaradjujete mnogo?

— Ta kako. Nije dosta ni za diner. Gladujem. Odijelo vidite i sami kakvo je. Nemam u čemu izaći na street.

— Zašto se ne vratite natrag u Volin?

— Pa tamo je još gore. Ljudi pišu — very bad. No recite, kako je kod vas u Rusiji? O vama se tu različito govori. Već ne znam, kome da vjerujem i kome da ne vjerujem.

Bilo je očigledno da je ovaj čovjek, koji je već davno otišao iz Rusije, pažljivo pratio sve što se govori i piše u Schenectady o njegovoj bivšoj domovini.

Pogledao je na grb električnih vladara svijeta, koji se polagano palio pa dodao:

— Sagradili su strojeve. Sve se radi strojevima. Za radnika nema više opstanka.

— Što vi mislite, što bi trebalo učiniti, da bi radnik mogao lakše živjeti.

— Razbiti, uništiti strojeve! — tvrdo i uvjereno odgovorio je prodavaoc prženog kukuruza.

Mi nismo jedamput čuli u Americi razgovore o uništavanju strojeva. To može izgledati nevjerojatno, ali u zemlji, gdje je gradnja strojeva došla do virtuoznosti, gdje se baš narodni genij proslavio u pravljenju i proizvodnji strojeva, koji potpuno zamjenjuju, pa čak mnogo i uljepšavaju čovječji posao — baš se u toj zemlji mogu čuti riječi, koje bi mogle izgledati nevjerojatne i za jednu ludnicu.

Gledajući ovog prodavaoca nehotice smo se sjetili newyorške kavane na Lexington-aveniji, gdje smo svaki dan išli na doručak. Tamo je na ulazu stajala mila djevojka u narančastoj mornarskoj pregači, ondulirana i namazana (ona je svakako morala ustati u šest sati ujutro, da bi se uspjela udesiti), koja je dijelila kupone. Šesti dan smo vidjeli na tom istom mjestu metalni stroj, koji je automatski vršio posao one djevojke, a još je pri tome izvadjao ugodno zvonjenje, što se svakako od djevojke nije moglo očekivati. Sjetili smo se i jedne pripovijesti, koju su nam pričali u New-Yorku, o nekom crncu, koji je služio na pristaništu kao kontrolor i prebrojavao bale pamuka. Rad ga je doveo na misao o stroju, koji bi mogao prebrojavati bale. Napravio je takav stroj. Vlasnici su se sa zadovoljstvom okoristili tim izumom i crnca otpustili. On je ostao bez posla.

Drugi dan smo pregledali tvornice »General Electric«. Mi nismo specijalisti, zato i ne možemo opisati tvornice na način, kako bi one zaslužile. Nemamo namjere da umjesto stvarnosti pružimo čitaocima samo neki umjetni ornamenat. Mi bi sami vrlo rado pročitali opis ovih tvornica, koji bi napisao kakav sovjetski

inžinjer elektrotehnike. Ali dobili smo tamo utisak o visokoj tehničkoj spremi i prekrasnoj organizaciji.

U laboratorijima vidjeli smo nekoliko najboljih fizičara svijeta, koji su bez kaputa sjedili i radili svoj posao. Oni su namještenici »General Electric«. Kompanija im ne daje baš mnogo novaca. Što se pak tiče sredstava za pravljenje pokusa i istraživanja, u tome nisu ničim ograničeni. Ako ustreba milijun — dobit će milijun. Tim se objašnjava, kako je kompaniji uspjelo privući k sebi najbolje fizičare svijeta. Nijedan univerzitet u Americi im ne može dati takovu slobodu rada, koju uživaju ovdje u tvorničkim laboratorijima.

Zato sve ono, što ovi idealisti izume, potpuno je vlasništvo kompanije. Učenjaci pokreću nauku — kompanija zaradjuje novac.

U prijatnom i lijepom inžinjerskom klubu za vrijeme doručka, na naše veliko začudjenje, nekoliko inžinjera izrazilo je misli, koje su mnogo podsjećale na ono, što nam je rekao prodavaoc kokica. Razumije se, da nisu bile izrečene u tako primitivnom obliku, ali suština je bila ista.

— Ima previše strojeva! Previše tehnike! Strojevi su krivi za teškoće, koje se pojavljuju u zemlji.

A to su govorili ljudi, koji sami proizvadjaju svemoguće značajne strojeve. Moguće su već predvidjeli čas, kad će stroj lišiti rada ne samo radnika, već i njihove vlastite inžinjere.

Pri kraju doručka upoznali su nas s mršavim, visokim i sijedim gentlemanom, na čijim se obrazima igralo zdravo rumenilo. Gentleman bijaše, izgleda, stari prijatelj mistera Adamsa. Maleni debeljkasti Adams i njegov drug udarali su dugo jedan drugoga po ramenima, kao da su htjeli istresti prašinu iz svojih kaputa.

— Siri — rekao nam je, sjajući se mister Adams — preporučam vam mistera Riplia. Možete se mnogo okoristiti ovim misterom, ako hoćete da shvatite što je američka električna industrija. No, no! Vi morate

zamoliti mistera Riplia, da Vam pokaže svoju električnu kućicu.

Zamolili smo ga.

— Dobro — rekao je mister Ripli — wery well. Pokazat ću vam moju električnu kućicu.

I mister Ripli nas je pozvao da ga slijedimo.

Glava 13.

ELEKTRIČNA KUĆICA MISTERA RIPLIA

Mister Ripli poveo nas je do ulaznog stubišta svoje kućice i zamolio da pritisnemo na dugme električnog zvonca.

Umjesto običnog zvuka čuli su se melodični zvuci kao da dolaze iz muzikalne kutije. Sama od sebe otvorila su se vrata i mi se našli u predsoblju.

Mister Ripli prišao je jednom sandučiću, koji je visio na zidu, običnim pokretom otvorio mala vratašca i pokazao nam neki električni stroj.

»Pet načina električnog zvuka«, reče on smiješeći se. Ako na ulaznim vratima zazvoni gost, čuje se eto ta melodija koju ste sada čuli. Ako pritisnete na dugme, da pozovete iz sobe posluživteljicu, čuje se arija iz Carmen. Mister Ripli pritisne dugme i aparat doista zasvira »Ljubav, kao ptičica, no ne zemaljska«.

»Zvono na doručak« — marš Welskog sveučilišta, zvono k objedu, božićna engleska pjesma. Imade još signal za alarm. Svega pet zvukova električnog zvonca. Nažalost, naša firma nije još pronašla signal, koji bi javljao kakav gost zvoni, ugodan domaćinu ili neugodan.

Izrekavši tu šalu, mister Ripli se nasmije.

— Ali ipak je to sve električni kuriozum. A sada izvolite u moj kabinet.

Mister Ripli bio je jedan od onih tipova, koji su u Americi vanredno razprostranjeni. Rumen i sjedokos, poslovni čovjek. Takav tip se izgradjuje iz zrelih Amerikanaca oko 40 ili 50 godina, s priličnim dohotkom, dobrim apetitom i ogromnom zalihom optimizma. Kad je tako oko četrdesete postao rumen i

sjedokos gentleman, ostaje takav do konca svog života, pa se više nikako ne može da odredi koliko mu je godina: pedeset ili šesdeset osam.

Došavši u kabinet, mister Ripli sjede odmah u meki naslonjač izmedju pisaćeg stola i stalka za knjige i stavivši noge na stolicu zapali cigaru. — Tako ja počivam poslije rada — primijeti on i ispusti iz ustiju dim. On je pušio brzo, ne zatežući, želeći da ispusti što više dima.

— Pušiti nije tako škodljivo, primijeti, kao što je udisati dim, koji se skupi u sobi. Nije li tako? Najnezdravije, to je pokvarena atmosfera.

Tada smo opazili, da se dim ne samo ne diže u vis, ne rasprostire po sobi, ne mota se kao što je to obično, već pred očima sviju skreće prema stalku s knjigama i iščezava medju knjigama. Opazivši taj utisak, mister Ripli počeo je da još jače puši. Dim je nekim čarobnim načinom klizio prema stalku, na časak zaogrnuo korice knjiga i odmah nestao. U sobi nije ostao čak ni miris duhana.

— Iza knjiga sakriven je električni sistem ventilacije, — razjasnio je mister Ripli.

On pridje k okrugloj staklenoj napravi s nekoliko strijelica i reče:

— Električna naprava za regulaciju sobne temperature. Vi želite da kod vas bude po noći hladnije na pr. 12 stupnjeva, a u 7 sati u jutro želite da bude 18 stupnjeva, ili kako vam je ugodnije. Vi pomaknete strijelicu evo ovu ovako, — a ovu onako i možete mirno da legnete spavati. Aparat će ispuniti sve vaše želje, kod vas će biti toplo, ako je na ulici hladno, a hladno, ako je na ulici vrućina. Sve će to biti učinjeno automatski. No ovdje u kabinetu sve je drugo sitnica. Eto ovaj abažur baca ugodno svijetlo na pisaći stol. Ako ga okrenemo, svjetiljka će osvijetliti strop, koji će odražavati svijetlo i davati ga cijeloj sobi. Sada je soba malo osvijetljena, a izvor svijetla sakriven je i ne bode u oči.

Zatim je mister Ripli prešao u blagovaonicu. Ovdje je bilo različitih naprava, koje su i ako nas nisu začudile kao novost, bile odlično izradjene: posuda za kavu, stroj za podgrijavanje kruha, čajnik s pištaljkom i tava za pripremanje američkog nacionalnog jela, jaja s bekonom ili šunkom, sve je to bilo — u posljednjoj modi. Na ormaru, izgleda radi kontrasta, bila je postavljena starinska špiritovka. Amerikanci vole da napadno demonstriraju historiju tehnike. Kod Forda uporedo s njegovom savremenom tvornicom, nalazi se muzej, u kome su izloženi starinski automobili i lokomotive. U dvorištu tvornice »General Electric« stoji u obliku spomenika jedna od prvih električnih mašina, a u kabelnom odjeljenju, redom uz stalak, iz kojeg bezkonačno teče automatski srebrenasti olovnim omotom pokriveni savremeni kabel, izložen je prvi kabel Edisonov, zamotan u nezgrapnu lijevanu cijev.

No glavni udarac namijenio je mister Ripli svojim posjetiocima u kuhinji. Tamo je stajao električni štednjak čudne sjajne olovne bjeline.

— U donjem dijelu štednjaka ugradjen je ormar za posudje, — reče mister Ripli. — Ovdje ostaju tanjuri uvijek topli i pred objedom ne treba ih posebno podgrijavati. Vi želite da skuhate objed, juhu i pečenje. Vi spremite meso i povrće, stavite sve u posudu, zalijete vodom pa uložite u štednjak. Poslije toga dodjete k specijalnom aparatu s desne strane štednjaka i pomaknete strijelicu na »juhu«, a drugu — na pečenku. Objed se ne će pokvariti i ako se ne vratite do večeri. Čim objed bude gotov, grijanje će se automatski smanjiti. Podržavat će se minimalna temperatura, samo tolika, da se objed do vašeg dolaska ne ohladi. U samoj kuhinji nikada nema čadje, budući da je iznad peći smještena električna sisaljka.

Mister Ripli naglo izvadi iz džepa komad papira i zapali ga. Dim i čadja odmah su iščezli.

— Ali gle jada! Poslije kuhanja ostaje mnogo kostiju, olupina od krumpira i drugih ostataka.

Lice mistera Riplia izražavalo je stradanje. Ali opet za čas je na njemu iznova zasjao optimistički smiješak. Mister Ripli došao je do kvadratnog metalnog kotlića, koji je bio postavljen kod štednjaka, i podigao poklopac.

— Ovamo možete baciti kakvegod otpatke, tada zatvorite poklopac i ukopčate struju. Za nekoliko minuta kotao će biti prazan i čist. Otpaci se samelju i odlaze u kanalizaciju.

Mister Ripli je brzo zgrabio nedjeljne novine, koje su težile barem pet funti, s mukom ih je smotao i bacio u kotao. Čulo se kratko šuštanje — i rumeni gentleman pobjedonosno podigne poklopac. Kotao je bio prazan.

Za deset minuta mister Ripli je s vještinom čarobnjaka riješio pomoću elektriciteta još dva velika kuhinjska problema — očuvanje zalihe i pranje nečistog posudja.

On je pokazao električni ormar-hladionik, koji ne samo da nije trebao leda, već je naprotiv, sam proizvadjao led u prozirnim pločama u posebnoj bijeloj posudi sličnoj fotografskoj. U ormaru su bili pretinci za meso, mlijeko, ribu, jaja i voće.

Zatim je bio skinut poklopac sa još jednog stolića. U njemu je bilo mnogo različitih polica.

— Ovamo stavljate nečisto posudje, — žlice tanjure i zdjele. Zatim zatvorite poklopac i pustite struju. Sa sviju strana dolaze u police struje vruće vode i za nekoliko minuta one su čiste. Zatim ih treba obrisati. Ah, kako je teško i neugodno brisati posudje. Zar ne? Ali ne! Kad je posudje oprano, prilijev vode automatski prestaje, a iz posebnih kanala struji topli uzduh, te je za nekoliko minuta vaše sudje, gentlemani, čisto i suho.

Mister Ripli pokazao nam je zatim, na brzu ruku, stroj za miješanje jaja i pozvao nas da se popnemo gore u spavaću sobu. Tamo je brzo skinuo kaput i legao na krevet.

— Predstavite sebi da ja spavam.

Mi smo lako u svojoj fantaziji naslikali mirnu sliku pod naslovom »Papa spava«.

— I eto nastalo je jutro. Treba ustati. Oh, oh, oh! Mister Ripli se digne i dosta naravno zijevne. Pogledajte ovu svijetiljku. Ja ukopčam struju i dok se ja protežem i zijevam, skidam noćnu pidžamu, svijetiljka osvjetljuje moje tijelo. Ali to nije obična svijetiljka, to je umjetno sunce, koje daje čovjeku toplinu da prirodno pocrni. Imam vremena samo deset minuta. Dižem se iz kreveta i idem k ovom gimnastičkom aparatu. Tu ukopčavam drugu kvarc lampu i dalje se pečem i raznježim se na suncu pa započinjem gimnastiku. Ljudi ne vole u jutro da gimnasticiraju. Naša firma je to uzela u obzir. Zato ne treba da pravite nikakvih kretnja. Vi se samo opašete pojasima i pustite struju. Aparat će vas sam najsavjesnije masirati. Ali po propisima liječnika, ta je masaža štetna ako traje duže od pet minuta. Čovjek je, pak — gentlemani — biće daleko od savršenstva. On može zaboraviti da pogleda na sat i da iskopča struju. Aparat to ne dopušta. On sam obustavi svoje djelovanje i učini to točno za pet minuta.

Mi smo često vidili takve pojave u američkoj tehnici. Zove se to »foal-proof« — zaštita od budala. Visoka tehnika boji se čovjeka i ne vjeruje u njegovu opreznost. Gdje je samo moguće onde ona nastoji da se očuva od pogrešaka, koje može da počini živo biće. Naziv je pronadjen okrutan, oštar poput biča — Zaštita od budala! Na gradnji najveće hidrostanice na svijetu »Boulder-dam«, vidjeli smo najveći kran (zahvatač), koji spušta u duboku provaliju cijele vagone s tovarom. Možete sebi lako pretstaviti svu komplikaciju i opasnost tih operacija. Dosta je da se zamijene dugmeta koja se upotrebljavaju za taj aparat i katastrofa je gotova. Ali tu ne može biti greške. U kućici uprave, gdje sjedi strojar, samo je jedno dugme. Stroj sve radi sam. Ta on nikada ne dodje na rad u pijanom stanju. On je uvijek hladnokrvan, opreznost je njegova iznad svake hvale.

I mister Ripli nastavljao je s pokazivanjem sve to novijih električnih čudesa svoje kućice. Tu je lula, električna britva, sisaljka za prašinu najnovije konstrukcije, stroj za brisanje i naročiti stroj za glačanje, koji je zamjenjivao električno gladilo, taj anahronizam dvadesetog vijeka. Kad je ispod glatkog politiranog stola bio izvučen električni stroj za šivanje, mi smo već bili umorni. Da nas je u taj čas mister Ripli odveo u dvorište i okrenuvši se prema svojoj kućici rekao: »Okreni, kućice, stražnju stranu prema New-Yorku, a fasadu prema meni«, kućica bi kao kolibica na kokošjim nogama ispunila taj nalog pomoću električne energije, mi se ni tome ne bi odviše začudili.

Treba da kažemo tko je bio mister Ripli. On je — upravitelj odjeljenja »publicity« kod »General Electric Company«. Na našem jeziku publicity znači reklama. No to je previše obično objašnjenje. Publicity znači mnogo više. Ono vam u američkom govoru ne igra nikako manju ulogu od same tehnike.

Kod nas je o američkom publicity stvorena predodžba, kao o gromkim povicima, nebrojenim plakatima, varavim nagradama, blistavim ognjenim reklamama i tako dalje. Konačno i takve reklame ima u Americi. Ipak takav način neprekidnog privlačenja potrošača primjenjuju samo tvorničari cigareta, gume za žvakanje, alkohola ili osvježujućeg pića »Coca-cola«.

Kućica mistera Riplia — nije reklamna kućica. To je naučna kućica. Tu sjedokosi gentleman iz dana u dan, iz mjeseca u mjesec izračunava koliko stoji eksploatacija ovog ili onog električnog pribora. Kraj svakog od njih visi računalo. Mister Ripli vrši neko ispitivanje strojeva svoje vrste i to obzirom na njihovu ekonomičnost.

Zatim on piše knjigu. On je pisac. U toj knjizi nema patriotske vike o tome da je produkcija »General Electric« bolja, nego produkcija firme »Westinghous«. Naprotiv, kada smo upitali mistera Riplia

jesu li dobri hladionici »Westinghousa«, on nam je odgovorio da su vrlo dobri. U svojoj knjizi mister Ripli objašnjava kako je ekonomično koristiti se elektrikom, pa dokazuje pomoću provjerenih brojaka, da je elektrika jeftinija od plina, nafte i ugljena. U njegovoj su knjizi točni podaci o tome, koliko stoji električni štednjak na sat, na dan, na tjedan i na mjesec. U zaključku, on spominje da eksploatacija cijele njegove električne kućice stoji sedam dolara tjedno. On vrlo dobro zna, da je to najbolji način da nagovori interesente na kupnju.

Savremena američka tehnika je daleko na višem stepenu, nego američko socijalno uredjenje. Dok ta tehnika proizvodi idealne predmete, koji olakšavaju život, socijalni poredak ne daje Amerikancu da zaradi novac da te predmete kupi.

Obročna otplata — to je osnova američke trgovine. Svi predmeti, koji se nalaze u kući Amerikanca, kupljeni su na otplatu. Štednjak na kome kuha, pokućstvo na kome sjedi, aparat za čišćenje prašine, kojim posprema sobe, dapače i sama kuća u kojoj živi, sve je to nabavljeno na otplatu. Ali sve to treba otplaćivati desetak godina. U stvari, ni kuća, ni pokućstvo, ni različite sitnice mehaniziranog života ne pripadaju njemu. Zakon je vrlo strog. Ako od stotine obroka neko uplati devedeset i devet, a za stoti nema novaca, odnesu mu stvari. Vlasništvo je za najveći dio naroda — fikcija. Dapače ni krevet na kome spava pretjerani optimista i oduševljeni pobornik vlasništva, ne pripada njemu, već industrijskom društvu ili banci. Dosta je da čovjek izgubi posao i već će slijedeći dan osjetiti, da on nije nikakav vlasnik tih predmeta, nego najobičniji rob, kao crnac — samo bijele boje.

Uzdržati se pak od kupnje nije nikako moguće.

Na kućnim vratima čuje se uslužni zvon i u predvorju se pojavi sasvim nepoznati posjetnik. Ne gubeći uzalud vrijeme na kojekakve uvodne riječi, nepoznati govori:

— Ja sam došao da isprobam u vašoj kuhinji novi električni štednjak.

— Ali ja već imam plinsku peć, odgovori začudjeni vlasnik male kućice, mašine za rublje i standartnog pokućstva, za koje je ostalo još mnogo godina za otplatu.

— Električni štednjak je mnogo ljepši i ekonomičniji, ja vas ne ću uvjeravati. Ja ću vam ga sad postaviti, a za mjesec dana doći ću opet. Ako vam se ne svidja, ja ću ga odnijeti, a ako vam se svidi — uvjeti su vrlo povoljni: prvi mjesec dvadeset pet dolara, a zatim . . .

On postavlja štednjak. Tokom mjeseca vlasnik kućice ima prilike da se osvjedoči kako je štednjak upravo odličan. On se je već naučio na njega i ne može se od njega rastati. On potpisuje novi ugovor i počinje, da se osjeća bogatim kao Rockefeller.

Morate priznati, da je to pravo reklame.

Činilo bi se da u životu srednje zaposlenog Amerikanca mora nastupiti momenat, kad će on isplatiti sve svoje dugove i faktički postati vlasnikom. To nije tako lako. Njegov automobil je ostario. Firma nudi novi, prekrasni model. Stari auto firma uzima za sto dolara, a za ostalih pet stotina pruža mu vrlo povoljne uslove: prvi mjesec toliko i toliko dolara, a zatim . . .

Poslije toga vlasnik nekako neopazice izgubi zaposlenje. (U Americi se to zove izgubiti »gab«) i njegov novi automobil sa dva signala, električnim upaljačem i radioaparatom, vraća se svome pravom vlasniku. — banci, koja je davala na otplatu.

I eto zla! Tu se ne prodaje kakvo god smeće, već zaista izvrsne stvari. Posljednjih godina proizvodnja predmeta najpotrebnijih za život, došla je u Americi do savršenstva. Kako se može čovjek oduprijeti da ne kupi novu sisaljku za prašinu, premda je stara dobra i može poslužiti još deset godina!

Nedavno se u New-Yorku stao prakticirati novi način reklame.

U stan toga i toga Newyorčana dolazi čovjek i veli: — Dobar dan! Ja sam kuhar. Ja ću skuhati za vas i vaše goste dobar, ukusan i hranjiv objed od mojih proizvoda.

Opazivši na licu Newyorčana satanski smiješak, došljak brzo dodaje: — To vas ne će stajati ni jednog centa. Ja stavljam samo ove uvjete: 1. objed se mora kuhati u loncima koje ću ja donijeti sa sobom, a 2. na objed mora biti pozvano najmanje sedam dama.

U naznačeni dan kuhar se javlja sa svojim posudjem i spremi ukusni objed. Na koncu gozbe pojavi se slavodobitno u blagovaonicu i pita, da li su gosti bili zadovoljni s objedom, te zapiše imena prisutnih gospodja. Svi su oduševljeni objedom. Kuhar skromno saopćuje, da takav objed može spremiti svaka domaćica, samo ako hoće, da se posluži naročitim posudjem. Svi prisutni odlaze u kuhinju i razgledavaju lonce. Svaki od njih može da se rastavi u tri dijela. Ovi imaju neko naročito dno, koje bi imalo da pomaže uščuvanju vitamina. Ipak laži tu nema mnogo. Posudje je zaista vrlo dobro. A uvjeti kupnje su vrlo povoljni. Drugi dan kuhar ide po označenim adresama i sklapa poslove. Očarane kućanice kupuju fino kompletno posudje. Iznova počinje obročna otplata. Posudje je zaista bolje od staroga, ali živjeti nije postalo lakše, već teže, budući da su dugovi porasli.

Ne! Svjetska reklama i novinski oglasi — to je pripremni stalež.

Svake godine dogadja se u Americi zanimljiva dogodovština. Gradjevinarska kompanija udružena trgovačkim udruženjem arhitekata i električnom firmom gradi kuću. Nešto slično poput kućice mister Riplia. Samo tamo, osim električnih novotarija sve je neka novost — i arhitektura i gradjevni materijal i pokućstvo i malo dvorište. Sagradivši kuću, ujedinjeni na komercijalnoj bazi, novotari oglašuju općenarodni natječaj o opisu te kuće. Autor najboljeg opisa dobiva kao premiju tu samu kuću, koju je tako dobro opisao. Taj dogadjaj izaziva ogroman interes.

Posljednji put dobila je tu kućicu neka siromašna 16-godišnja djevojka. Novine su rado donašale njezinu fotografiju i portrete. Njoj su ponudili »gab« u odjeljenju za reklame nekog velikog društva. Ali, stvar konačno nije radi djevojke. Stvar je u tome, što su čitaoci očarani njenom bajoslovnom srećom, bili ujedno očarani projektima, koji usavršavaju njihov vlastiti život. Po večerima nataknuvši naočale, očevi obitelji s olovkom u ruci računaju, kako kupnja takve kućice uz veoma povoljne uvjete nije baš tako strašna stvar. Prva svota: toliko i toliko dolara. A zatim . . .

Opraštajući se s gostoljubivim misterom Ripliom, mi smo mu se zahvalili i na rastanku upitali:

— Eto vi ste radi nas izgubili nekoliko sati. Pa vi ste znali, da kod vas ne ćemo kupiti ni hladionik ni štednjak.

— A možda ćete kad god napisati nešto o mojoj kućici, odgovorio je sjedokosi rumeni gentleman. Dobra »publicity« nikada ne propada.

Glava 14.

AMERIKU SE NE MOŽE SHVATITI ODJEDNOM

Kad smo se udaljili trideset milja od Schenectady, mrs Adams reče mužu:

— Zahladilo je. Obuci šešir.

Mister Adams se neko vrijeme vrtio na mjestu, dizao se i rukama tapkao pod sobom. Zatim se stenjući sagnuo i počeo vrtiti nogama. Konačno se okrenuo prema nama.

— Siri — rekao je plačljivim glasom — potražite, nije li tamo kod vas negdje moj šešir.

Šešira nije bilo. Mrs Adams je povezla malo u stranu. Mi smo izašli iz auta i dali se na organizirano traženje: pregledali smo mjesto gdje stoji prtljaga, otvorili sve kovčege. Mister Adams se čak udarao po džepovima. Šešir je nestao.

— Medjutim, siri — primijetio je mister Adams — ja se dobro sjećam, da sam imao šešir.

— Zar se zbilja sjećaš? — upitala je žena s takvim smiješkom, da je mister Adams zadrhtao. — Kako imaš divno pamćenje! — Da, da, da, to je potpuno neshvatljivo — mrmljao je mister Adams — divan šešir...

— Ti si zaboravio svoj šešir u Schenectady! — uskliknula je žena.

— No, Beki, Beki! Nemoj tako govoriti — zaboravio u Schenectady. Oh, ne! Mene boli kad čujem kako ti govoriš da sam zaboravio šešir u Schenectady. Ne, ozbiljno, ne smije se tako tvrditi!

— U tom slučaju, gdje je šešir?

— Ne, Beki, ozbiljno, kako ja mogu tebi odgovoriti gdje je šešir?

Izvadio je rubac i počeo njime otirati glavu.

— Što je to? — upitala je mrs Adams.

— To je rubac, Beki!

— To nije rubac. To je ubrus. Daj ovamo. Pa naravno. Ubrus s inicijalima gostione. Kako je dospio u tvoj džep?

Mister Adams se mučio. Stajao je kod auta, dignuo ovratnik od kaputa i nestrpljivo se premještao s noge na nogu. Na njegovu obrijanu glavu padale su kaplje kiše.

Mi smo počeli žestoko raspravljati o nastalom položaju.

Ispalo je, da smo zadnji put vidjeli šešir jutros u restoranu gostione. Ležao je na stolici kod mistera Adamsa. Za vrijeme doručka raspravljali smo u velike o talijansko-abesinskom ratu.

— Jasno je da si tada turio u džep ubrus mjesto rupca! — izrekla je mrs Adams.

— Ah, Beki, ne smiješ tako govoriti — turio ubrus u džep. Ne, ne, ne, to je grubo s tvoje strane, kad tako govoriš.

— Što da radimo sada? Da se vratimo po šešir u Schenectady?

— No, siri — rekao je mister Adams već oporavljen od udarca — to bi bilo besmisleno vratiti se u Schenectady. Da, da siri. Zar bi to bilo pametno? Moj šešir je stajao četiri dolara hiljadu devet stotina tridesete godine. Plus čišćenje hiljadu devet stotina trideset i četvrte godine — petnaest centi. Dakle — četiri dolara i petnaest centi.

Mister Adams je izvadio olovku i bilježnicu pa počeo računati.

— Moj šešir, siri, u sadašnjem stanju ne vrijedi više od dolar i po. Do Schenectady i natrag — ima šesdeset milja. Naš car prevaljuje s jednim galonom benzina poprečno šesnaest, no recimo, petnaest milja. Dakle — moramo potrošiti četiri galona po šesnaest centi. Ukupno šesdeset četiri centa. Sad se mora uzeti u obzir amortizacija automobila, izdaci za

ulje i podmazivanje. Ozbiljno! Oh, ne! Bilo bi glupo vratiti se u Schenectady po šešir.

Mrs Adam je stavila novi predlog — da otpremimo ubrus poštom i zamolimo upravu hotela, da nam pošalje šešir recimo u Detroit, gdje bi morali biti za dva dana.

Dok smo doručkovali u malenoj gradskoj kavani u Springfieldu ili u Ženevi, mister Adams je otišao na poštu. Brzo se vratio s gordim i ponosnim izgledom čovjeka, koji je ispunio svoju dužnost.

Došao je treći dan našeg putovanja. Mjesec dana, kojeg smo proveli u New-Yorku, ostavio nam je mnogo utisaka, no što smo više ljudi i stvari vidjeli, to smo manje shvaćali Ameriku. Mi smo nastojali generalizirati. Deset puta na dan klicali smo:

— Amerikanci su naivni kao djeca!
— Amerikanci su divni radnici!
— Amerikanci su licemjerni!
— Amerikanci — velika nacija!
— Amerikanci su škrti!
— Amerikanci su besmisleno rasipni!
— Amerikanci su temeljiti!
— Amerikanci su tupi, konzervativni i očajni!
— U Americi ne će nikada biti revolucije!
— Revolucija će u Americi izbiti za par dana!

To je bila prava zbrka, koje smo se željeli čim prije riješiti. Sad je postepeno počimalo ovo rješenje. Jedna za drugom su nam se počele otkrivati razne strane amerikanskog života, koje su do tada bile skrivene u buci i bljesku New-Yorka.

Znali smo, da se ne smijemo žuriti. Još je rano za stvaranje općenitih zaključaka. Najprije treba što više pregledati.

Klizili smo po zemlji kao po poglavljima zamamnog debelog romana, ugušujući u sebi opravdanu želju nestrpljivog čitaoca — da pogledamo zadnju stranicu. Postalo nam je jasno: glavno je poredak i sistem.

U električnoj kućici mistera Riplia shvatili smo što je to »publicity«. Nazvat ćemo je reklamom. Ova nas ni minute nije ostavljala. Išla nam je za petama. Kad već pet punih minuta nismo susreli putem sa strane ceste nijedne reklame. To je bilo tako začudno, da je netko od nas uskliknuo:

— Iščezle su reklame! Pogledajte — tu su polja i sela, a nema reklama!

Ali to je bilo krivo mišljenje o moćnoj američkoj »publicity«, jer još izgovarajući posljednju riječ svoje primjedbe, već su iza zaokreta jurili u susret autu čitavi redovi velikih i malih reklama.

Ne! Amerika se ne može shvatiti odjednom!

Reklama se u tolikoj mjeri uvukla u američki život, da bi jednog lijepog jutra Amerikanci probudivši se i opazivši, da je nestalo reklama, većina se osjećala u vrlo očajnom položaju. Ne bi znali:

Kakve cigarete treba pušiti?

U kojem će dućanu kupiti gotova odijela?

Kojim će rashladjujućim napitkom ugasiti žedj — sa»coca-cola« ili kakvim drugim reklamiranim napitkom.

Kakav će whisky piti — »Bijelog konja« ili koji drugi?

Kakav će benzin kupiti: »Shell« ili »Standard Oil?«

U kakovog će boga vjerovati: baptističkog ili prezbiterijanskog?

Bilo bi naprosto nemoguće riješiti —

Da li se isplati žvakati gumu?

Koji je film divan, a koji je upravo genijalan?

Treba li ići kao dobrovoljac u flotu?

Da li je klima u Californiji korisna ili štetna?

Uopće vrag zna što bi se bez reklame dogodilo! Život bi postao nevjerojatno kompliciran. Za svaki korak u životu trebao bi svatko sam misliti.

Ne, s reklamom je mnogo lakše. Amerikanac ne treba o ničem razmišljati. Za njega misle velike trgovačke kompanije.

Ne treba razbijati glavu s biranjem ohladjujućeg pića:

Drink »coca-cola!« Pij »coca-cola!«

»Coca-cola« osvježuje suho grlo!

»Coca-cola« uzbudjuje nervni sistem!

»Coca-cola« koristi organizmu i domovini!

Uopće će onome, koji pije »coca-cola«, život biti lijep!

»Srednji« Amerikanac, bez obzira na njegovu vanjsku aktivnost, u stvari je veoma pasivne naravi. Njemu se mora pružiti sve gotovo, kao razmaženom čovjeku. Recite mu koje je piće bolje — i on će ga piti. Priopćite mu, koja je politička partija probitačnija — i on će za nju glasovati. Recite mu, koji je bog »pravi« — i on će u njega vjerovati. Samo jedno nemojte učiniti — nemojte ga siliti da razmišlja u slobodno vrijeme. To on ne voli, na to nije naučen. A da bi povjerovao vašim riječima, morate ih ponavljati što češće. Na tome se do danas zasniva najvažniji dio američke reklame — i trgovačke i političke i svake.

A ta reklama vreba na vas svugdje: u kući i u posjetima, na ulici i na cesti, u taksiu, u kinu, u vlaku, aeroplanu, u kolima crvenog križa — svugdje.

Još smo se nalazili na palubi »Normandie«, konopci su tek vukli parobrod u newyorško pristanište, a već su dva predmeta privlačila na sebe pažnju. Jedan je bio mali, zelenkasti — kip Slobode. Drugi, ogroman i bezobrazan — reklamni štit, koji je propagirao:

»Chewinggum Wrigley« — gumu za žvakanje. Od tada — pratila nas je ta na plakatu naslikana spljoštena zelena njuška s ogromnim usnama po cijeloj Americi, sad uvjeravajući, sad moleći, sad nagovarajući, a sada opet zahtijevajući, da bi žvakali »Wrigley« — aromatičnu, neprispodobivu, prvorazrednu gumu.

Prvi mjesec smo se stoički držali. Nismo pili »coca-cola«. Uzdržavali smo se skoro do kraja putovanja. Još par dana i mi bi već bili na Oceanu, izvan opasnosti. Ali ipak je reklama učinila svoje. Nismo izdržali i okusili smo ipak taj napitak. Možemo sasvim iskreno reći: jest »coca-cola« doista osvježuje grlo, uzbudjuje živce, liječi uzdrmano zdravlje, ublažuje duševne boli i čini čovjeka genijalnim kao što je bio Lav Tolstoj. Jesmo li mogli, a da to ne ustvrdimo, kad su nam tri mjeseca tako utuvljivali u glavu, svaki dan, svaki sat i svaku minutu!

Još su strašnije, upornije i glasnije reklame za cigarete »Chesterfield«, »Cammel«, »Lucky Strickee« i druge duhanske preradjevine. One se reklamiraju s takvom izdržljivošću, koja se može moguće jedino naći u igrama derviša ili u negdašnjem svetkovanju »šaksej-vaksej«, koji više ne postoji, a čiji su se učesnici morali bosti noževima i oblijevati krvlju u slavu svoga božanstva. Cijelu noć se svijetle nad Amerikom ognjeni natpisi, cijeli dan bodu oči šareni plakati: »Najbolje na svijetu! Sušena cigareta! Donosi sreću! Najbolje u sunčanom sastavu!«

Zapravo se mora reći, da čim je za koji predmet udešena veća reklama, isti manje vrijedi. Samo za prodaju kakvegod besmislice isplati se napraviti ovu ludu reklamu. Kuće Amerikanaca, njihove ceste, polja i sela išarani su ovim dosadnim plakatima. Trošak za plakate plaća takodjer kupac. Govorili su nam, da mala boca od pet centi »coca-cola« tvorničara stoji po jedan cent, a na reklamu da se troši tri centa. O tome, kuda ide peti cent, ne treba pisati. To je dovoljno jasno.

Tvorničari čudesnih i korisnih predmeta tehnike i komfora, s kojim je Amerika tako bogata, ne mogu reklamirati svoju robu s takovom upornošću, s kakvom se reklamira guma za žvakanje ili tamni whisky s jakim apotekarskim mirisom, te prilično odvratnog okusa.

Prolazeći jednom preko nekog malenog gradića, ugledali smo iza žičane ograde bijelog konja od gipsa, koji je stajao na zelenoj travi izmedju drveća.

U početku smo mislili, da je to spomenik nepoznatom konju, koji je herojski pao u ratu Sjevera s Jugom za oslobodjenje crnaca. Ali ne! Ovaj konjić s pametnim očima šutke je podsjećao prolaznike, da postoji neprispodobivi whisky »Bijeli Konj«, koji krijepi dušu, osvježuje mozak mladića, koji se hrane naukom, dok starcima pruža utjehu. Tko želi da se uvjeri o tom doista čudesnom piću, može zaći u »Bijelu tavernu« koja se nalazi tu u blizini, u vrtu. Tu će doznati kako se s tim whisky-em može napiti za pet minuta; kako onoga, koji ga pije, žena ne će nikada prevariti, kao i da će mu djeca sretno odrasti, dapače naći će i dobro zaposlenje.

Osobitost se ovakove reklame sastoji u grotesknim preuveličavanjima, kojima se moraš nasmijati i koja mogu kod kupca izazvati taj smiješak. Glavno — da je reklamu pročitao. To je dovoljno. U svoje vrijeme — ona će već djelovati, kao polagani otrov sa istoka.

Negdje smo usput vidjeli kola putujućeg cirkusa sa zlatnim ukrasima. Uporedo s njima, na samoj cesti poigravajući se dva velika pingvina, dijelili su djeci slatkiše za Božić. Kad su ugledali naš auto, pingvini su se na konjićima s kotačima za njim dali u potjeru. Dali su i nama po jedan dugi slatkiš i ako smo već davno prešli djetinjsko doba. Mi smo se ganuti odvezli dalje, a promotrivši dar, uvidjeli smo, da tu nije u pitanju Božić, ni ljubav prema djeci. Na slatkišima je bila utisnuta reklama društva »Shell«, koje trguje benzinom.

Reklama donekle kvari putovanje. Kuda god pogledaš, putnik će se svakako spotaknuti na neku molbu neki zahtjev ili dosadnu opomenu.

»Ako hoćete da povjeruju vašim riječima ponovite ih što češće«. U malenom gradiću na Istoku, preko kojega smo se provezli, svi telegrafski stupovi na Main-Streetu, bili su oblijepljeni savršeno jednakim plakatima s portretom mistera Josefa A. Baldwina, malenog republikanskog kandidata za kongres.

Ne reklamiraju se samo odijela, kandidati, piće ili benzin. Reklamiraju se čitavi gradovi. Stoji na cesti ogroman plakat, koji je dvadeset puta veći od automobila. Grad Karlsbad, država New-Mexico, kaže na pr. o sebi: »Do Karlsbada ima 28 milja. Dobra cesta. Poznata mineralna vrela (Amerikanci će zbilja pomisliti, da je to pravi Karlsbad). Lijepe crkve. Kazalište (sigurno se tu misli dva kinematografa s gangsterskim filmovima). Besplatna plaža. Sjajni hoteli. Ravno u Karlsbad!«

Grad ima interesa da putnik u nj dodje. Ako ga ne privlače mineralni izvori, svakako će usput kupiti malo benzina ili će objedovati u gradu. Eto već nekoliko dolara u korist karlsbadskih trgovaca. Ipak neka mala korist, a možda će koji putnik zaviriti i u koju karlsbadsku lijepu crkvu, pa će i bogu biti drago.

Crkveni funkcioneri ne zaostaju za svjetovnjacima. Cijelu večer gore u Americi neonske cijevi, koje saopćuju došljacima, da ih u crkvama očekuju duhovne i neduhovne razonode, koje se za njih priredjuju. Jedna crkva je zaposlena oko školskog kora, druga daje časove iz ponašanja. K tome se dodaje rečenica upravo iz riječnika trgovine s povrćem: Dodjite! Bit ćete zadovoljni s poslugom!

Već smo rekli, da riječ »publicity« ima veoma široko značenje. To nije samo pravo reklamiranje, nego još i svaka napomena o reklamiranom predmetu ili o čovjeku uopće. Kada recimo prave »publicity« za nekoga glumca, onda se i notica u novinama, da je nedavno uspješno operiran i da se nalazi na putu ozdravljenja, takodjer smatra reklamom.

Ima još jedan oblik reklame. U neku ruku naučno-prosvjetna. Iznenada se uzduž ceste pojavi čitava serija reklamnih plakata, koja se proteže na nekoliko milja. To bi mogli nazvati »igra s pitanjima«. Posve jednake žute ploče, na kojima crna slova postavljaju putniku pitanja. Onda — poslije stotinu stopa — same odgovaraju. Citiraju se izvatci iz Biblije, anegdote i

razni prikazi geografskog ili povjesnog karaktera. Rezultat je taj, da na isto takvoj žutoj tablici iz koje putnik, koji se dosadjuje, može doznati za još nekoliko korisnih saopćenja, otkrije konačno, da postoji gorljivo preporučeni sapun za brijanje, pa s nekom odvratnošću osjeća, da se to ime usjeklo u njegovo pamćenje za cijeli život.

Kuda god Amerikanac pogleda — naprijed, natrag, desno, ili lijevo — svugdje vidi objave. Dapače, kad digne oči prema nebu, on i tu opazi reklamu. Aeroplani spretno ispisuju na plavom nebu riječi, koje nekome ili nečemu prave »publicity«.

Naša siva kola kotrljala su se sve dalje i dalje po državi New-York.

— Stoj! — kriknuo je najednom mister Adams. — Ne, ne! Vi to morate pogledati i zapisati u vašu knjižicu.

Auto je stao.

Vidjeli smo dosta veliki žuti plakat, koji nije imao samo trgovački smisao. Neki američki filozof kod agencije »Vicking-press«, postavio je na cestu ovakovu rečenicu: »Revolucija — to je oblik vladavine, moguć jedino preko granice«. Mister Adams je uživao.

— Ne, siri! — govorio je, zaboravivši od veselja na svoj šešir. — Vi naprosto ne razumijete što je to reklama u Americi. O, ne! Amerikanac se naučio da vjeruje u reklamu. To treba shvatiti. Evo što. Kod nas revolucija nije naprosto moguća. To vam na cesti kaže kao nepogrešivu istinu agencija »Vicking-press«. Da, da, da, siri! Tu nema više rasprave. Agencija zna točno.

To je veoma originalna i smjela tvrdnja, da je revolucija — »oblik vladavine«. Uostalom već sama činjenica, da postoji takav plakat dokazuje, da ima ljudi, koje treba uvjeriti da revolucije u Americi ne može biti.

— Ne, siri, kad vidite da od trideset pet stranica nedjeljnog izdanja novina, dvadeset i pet zapremaju

reklame, nemojte misliti, da ih nitko ne čita! O, ne! Bilo bi glupo tako misliti. Nema te reklame, koja ne bi našla svog čitaoca.

Došli smo do slapa Niagare pod večer.

Poprskani vodenom parom, dugo smo gledali vodopad, gdje se iz neboderske visine ruši tisuću tona vode, koju još nisu uspjeli da razliju u boce i da prodaju pod imenom pića, koje najbolje osvježuje kao savršeno ljekovito piće, koje blagotvorno djeluje na zaštitne žlijezde, olakšava učenje matematike i daje sposobnosti za izvršenje najsretnijih burzovnih špekulacija.

Na večer, kad smo odlazili iz grada Niagare, mrs Adams je zaustavila auto uz pločnik, da bi se raspitala za put u Cleveland, koji nam je ležao na putu prema Detroitu. Ulica je bila pusta, ako ne računamo dva postarija čovjeka na izgled radnike, koji su stajali kod ulične svijetiljke. Mister Adams je samo počeo spuštati staklo na vratima automobila, a oni se već baciše na auto gurajući jedan drugoga, da bi čim prije doznali što želimo. Mister Adams je upitao za put u Cleveland. Oni su počeli govoriti zajedno. Neko vrijeme se nije moglo ništa razumjeti. Ali konačno je jedan preuzeo inicijativu, otjerao druga i počeo nam objašnjavati:

— Bože moj! Put za Cleveland — govorio je vatreno. Pa ja sam se rodio u Clevelandu. Kako ne bi znao put u Cleveland! Pa naravno! U mene se možete pouzdati. Aj, aj! Put za Cleveland. Ne, vi ste zbilja imali sreću što ste se na mene namjerili!

Toliko je bio sretan, što nam može pomoći, s takvim žarom nam je objašnjavao gdje treba okrenuti desno, a gdje lijevo i gdje se može jeftino objedovati, da je njegov drug skoro zaplakao od zavisti i cijelo vrijeme pokušavao, da se uplete u razgovor. Ali mu Clevelandjanin nije dao ni pisnuti. Nije čak dao ni pisnuti misteru Adamsu. Kad smo odlazili silno je jadikovao. Bio je spreman da podje s nama

do samog Clevelanda, kako bi se uvjerio da nismo sašli s puta.

Ispratili su nas s takovim jakim »good night«, kao da smo bili njihovi rodjaci, koji idu u rat.

Glava 15.

DIRNBORN

Naša su kola slavno ušla u to isto mjesto, gdje su pred nekoliko mjeseci bila napravljena, u grad Dirnborn — centar fordovske automobilske industrije. Bože moj! Koliko smo tu vidjeli automobila plemenite mišije boje! Stajali su na rubu pločnika čekajući svoje gospodare ili su se kotrljali po širokim betonskim alejama dirnbornskog parka, ili su pak, sasvim novi, tek što izašli iz radione, prikapčali se uz teretnjake, koji su prolazili mimo. A mi smo mislili da smo kupili auto jedinstvene boje, da drugog takvog nema! Doduše već smo po cestama sretali mnogo automobila mišije boje, ali smo se tješili time, da su to druge nijanse takve boje, ili da ti automobili nemaju takve zračne linije kao naš, t. j. da ovi nisu sasvim slični našem. Mi smo mnogo cijenili zračnu liniju našeg tvorničkog miša. A ovdje najednom takav udarac!

Kad bi gradovi mogli birati sebi vrijeme, kao što čovjek bira kravatu prema odijelu, onda bi Dirnborn svakako prema svojim ciglenim dvokatnicama izabrao vlažno, žućkasto-sivo kišovito i olujno vrijeme. Bio je strašan dan. Hladna vodena prašina se osjećala u zraku i pokrivala odvratnim gripoznim sjajem krovove i strane automobila kao i niske zgrade Michigan-avenije, koja spaja Dirnborn sa Detroitom. Kroz kišu su se svijetlili već od jutra rasvijetljeni oglasi apoteka.

— Baš jednog takovog dana — rekao je mister Adams, okrenuvši se prema nama — neki gentleman je, kako kaže Dickens, po običaju natakñuo cilin-

dar i uputio se u svoju kancelariju. Imao je djecu s plavim očima, lijepu ženu i zaradjivao je mnogo novaca. To se već vidjelo po tome, što je nosio cilindar. Ne ide svatko u Engleskoj na posao u svilenom šeširu. Odjednom prolazeći preko mosta na Themsi gentleman je šutke skočio u vodu i utopio se. No, no, siri! Vi to morate razumjeti! Sretan čovjek, koji se na putu u svoju kancelariju baca u vodu! Gentleman u cilindru baca se u Themsu! Zar vam ne izgleda, da bi i u Dirnbornu čovjek rado obukao cilindar?

Došli smo do kraja ulice. S visine brane pružao se grubi industrijski pogled. Zvonila su signalna zvonca vlakova, koji su se provlačili medju radionama. Veliki je parobrod zviždeći plovio kanalom, uputivši se prema centru tvornice. Uopće tu je bilo sve ono, čim se razlikuje industrijski rajon od dječjeg vrta — mnogo dima, para, blato, vrlo malo smijeha i sretnog tepanja. Ovdje se osjećala neka naročita ozbiljnost kao u ratnim kazališnim predstavama, koje se prikazuju iza fronte.

Negdje u blizini, ljudi sudjeluju u nečem vrlo značajnom — prave automobile.

Dok su mister Adams i mister Grozni, koji nije bio nikakav mister, već drug Grozni, predstavnik našeg »Autostroja« u Dirnbornu, ishodili odobrenje, da pregledamo zavod, stajali smo u predsoblju kancelarije za informacije i pregledavali na parketu izloženi »Ford« novog izdanja. U dvorani je izgledao veći nego na ulici. Izgledalo je nevjerojatno da Fordove tvornice izgradjuju dnevno sedam tisuća komada ovakovih složenih lijepih automobila.

Premda bijaše konac trideset pete, Dirnborn i Detroit bijahu prepuni reklamnih egzemplara i modela trideset i šeste. Modeli automobila stajali su u odijeljenim predvorjima, u dućanima dealery. Dapače i u izlozima apoteka i slastičarna, medju slatkišima i kutijama cigara, okretala su se automobilska kola na debelim fajerstonskim tračnicama. Mister Henry

Ford nije tajio svoju produkciju. Izlagao ju je gdje je god mogao. Zato je u njegovom laboratoriju stajao zavjetni predmet — model 1938. godine, o kojem kruže najfantastičniji glasovi. Izgleda da je tu motor otraga; da radiatora uopće nema; da je kabina dva puta veća — i uopće da je to hiljadu i jedna automobilska noć.

Ovaj tip do odredjenog vremena ne će nitko vidjeti, a pogotovo ne ljudi iz General-Motors, koji nekoliko milja udaljeni od Forda izgradjuju »Chevrolete« i »Plymoute« — automobile fordovske klase.

Dozvola je brzo uslijedila, administracija nam je stavila na raspolaganje »Lincoln« za goste, u kojem je čak bila medvjedja koža, očigledno želeći time gostima sa dalekog sjevera upriličiti što bliži osjećaj domovine. »Lincolnu« je bio dodan šofer i vodič. Ušli smo u tvorničke dvorane.

Po staklenoj galeriji, koja je spajala dva odjeljenja, plovili su polagano u žućkastoj dnevnoj svjetlosti obješeni o lanac dijelovi automobila. Ovo, polagano, uporno, neizbježno gibanje, moglo se vidjeti svugdje. Svukud — nad glavom, u visini ramena ili skoro sasvim na podu klizili su dijelovi automobila: prešani dijelovi karoserija, radiatori, dijelovi motora; putovali su blokovi motora, pješčane forme, u kojima se je još svijetlio tekući metal, mjedene cijevi, svijetiljke, pokrovi, volanska vretena, na kojima su visjele žice. Sad su ih dizali, a sad spuštali ili zaokretali za ugao. Katkada bi izlazili na svježi zrak i kretali se uzduž zida, ljuljajući se na kukama kao zaklana jarad. Milijuni predmeta gibali se u isto vrijeme. Takav pogled je otežavao dah.

To je bila tvornica, to je bila rijeka, postojana, pomalo spora, a koja ubrzava svoj tok što je bliža izvoru. Tekla je po danu i po noći, po nevremenu i sunčanom danu. Milijune dijelića ona je brižljivo nosila na jedno mjesto i ovdje se dogadjalo čudo — stvarao se automobil.

Na glavnoj Fordovoj vrpci ljudi rade grozničavom brzinom. Nas je porazilo mračno-uzbudjeni izgled ljudi, koji su bili zaposleni na vrpci. Posao ih je potpuno zarobio, nisu čak imali vremena, da podignu glave. Ali ne radi se samo o fizičkom naporu. Bilo je očito, da su ljudi duševno prignječeni, da ih je potpuno obuzelo svakodnevno ludilo od šestnaest sati, poslije čega se, kad se vrate kući, moraju dugo oporavljati, prikupljati zdravlja, da bi slijedećeg dana mogli opet upasti u privremeno ludilo.

Posao je tako rasčlanjen, da ljudi vrpce ništa ne znaju, nemaju profesije. Ovdje ljudi ne gospodare strojem nego mu služe. Zato se kod njih ne vidi vlastitog dostojanstva, kojim se odlikuje američki kvalificirani radnik. Fordov radnik dobiva dobru zaradu, ali sam po sebi nema nikakovu tehničku cijenu. Njega mogu svaki čas otpustiti i uzeti drugoga. A ovaj drugi za dvadeset i dvije minute nauči praviti automobile. Rad kod Forda daje zaradu ali ne povisuje kvalifikaciju niti osigurava budućnost. Zato Amerikanci i nastoje da ne idu Fordu, a ako idu, onda idu kao majstori ili činovnici. Radnici su Meksikanci, Poljaci, Česi, Talijani i Crnci.

Vrpca se pomiče, a sa nje izlaze jedan za drugim divni i jeftini automobili. Izlaze kroz široka vrata u svijet, u preriju, u slobodu. Ljudi, koji su ih napravili, ostaju u zatvoru. To je čudnovata slika pobjede tehnike nad čovječjom bijedom.

Po vrpci su se vozili automobili svih boja: crni, washingtonsko-plavi, zeleni, kola boje topovskog metala (tako se službeno zove), pa čak i, oh, oh, plemenite mišje boje. Bila su jedna kola jarko narančaste boje, očigledno budući taksametar.

Usred buke i lupe automatskih naprava, jedan je čovjek sačuvao veličanstveni mir. To bijaše ličilac, koji je imao dužnost da na kotarici tankim kistićem izvede šarenu prugu. Nije imao nikakva pribora, čak ni oslanjač da nasloni ruku. Na lijevoj ruci su mu visjele teglice s raznim bojama. On se nije žurio. On

je dapače imao vremena da ocijeni svoj rad oštrim pogledom. Na automobilu mišje boje napravio je zelenu prugu. Na narančastom taksiju je izveo sivu prugu. To bijaše slobodni umjetnik, jedini čovjek u fordovskim tvornicama, koji nije bio u nikakvom odnosu prema tehnici, neke vrsti nürnberški Majstersänger, majstor ličilarskog zanata, koji voli slobodu. Vjerojatno su u fordovskom laboratoriju ustanovili, da je pravljenje pruge baš na ovako sredovječni način — najprobitačnije.

Zazvonilo je zvono, vrpca se zaustavila, a u tvornicu su ulazili maleni automobili s vagončićima, u kojima je bio doručak za radnike. Neopranih ruku, radnici su se približili vagončićima, kupili sandwiche, sok od rajčica i naranči pa sjeli na pod.

— Siri — rekao je mister Adams, oživljujući odjednom — znate li vi, zašto kod mistera Forda radnici doručkuju na cementnom podu? To je vrlo, vrlo interesantno, siri. Misteru Fordu je sasvim svejedno, kako će njegov radnik doručkovati. On zna da će ga svakako vrpca prisiliti, da vrši svoj posao nezavisno od toga, gdje on jede — na podu, za stolom, pa i ako nije uopće ništa jeo. Eto uzmite na pr. »General Electric«. Bilo bi glupo misliti, siri, da administracija »General Electric« više ljubi svoje radnike nego li mister Ford. Moguće, možda i manje. A medjutim oni imaju prekrasne blagovaonice za svoje radnike. Stvar je u tome, što kod njih rade kvalificirani radnici, a s njima treba računati, oni mogu ići u koju drugu tvornicu. To je čisto amerikanska oznaka, siri. Ne činiti ništa suvišnoga. Nemojte ni posumnjati, da mister Ford sebe ne smatra prijateljem radnika. Ali on ne će da na njih potroši nijedne suvišne pare.

Predložili su nam da sjednemo u kola, koja su se tek spustila sa vrpce. Svaki auto pravi dva tri probna kruga po specijalnoj tvorničkoj cesti. To je, na neki način model vrlo loše ceste. Može se preći kroz sve države i ne naći takove. Uopće, cesta nije baš ni bila toliko loša. Nekoliko korektnih jama, ne

— velika, dapače simpatična kaljuža — i to je sve, ništa strašnoga.

Automobil, kojeg su napravile pred našim očima ljudske ruke, koje nemaju nikakve profesije, pokazao je divna svojstva. Pravio je oštre zaokrete brzinom od pedeset i pet milja na sat, prekrasno je sačuvao čvrstoću; trećom brzinom nije vozio brže od pet milja na sat i tako je lagano preskakivao preko jama, kao da ih uopće nije ni bilo.

— Da, da, da! — radosno je govorio Adams, mister Ford zna praviti automobile. No, no, siri, o ne! Vi ipak ne razumijete koliko je uznapredovao taj posao. »Ford« trideset i pete godine bolji je od »Cadillaca« dvadeset i osme godine. Za sedam godina je auto jeftine klase postao bolji od auta visoke klase. Evo, izvolite! Zapišite to u svoju knjižicu, mister Iljf i mister Petrov, ako želite znati što je Amerika.

Ovdje se nisu usavršavali samo komadi, koji sačinjavaju automobil, nisu se samo izbacivali automobili kroz tvornička vrata u neprekidnom lancu, već se i sama tvornica neprestano mijenjala, usavršavala i dopunjavala svoje djelovanje.

U ljevaonici se drug Grozni odjednom neobično iznenadio.

On nije bio tu samo dvije nedjelje, a zato vrijeme su nastala u tom odjeljenju vrlo ozbiljne i važne promjene. Drug Grozni stajaše usred odjeljenja, a na njegovom se licu, osvjetljenom žarom vatre odražavalo takovo ushićenje, kojeg je naravno potpuno mogao ocjeniti i shvatiti samo inžinjer, pravi inžinjer, a ne inžinjer ljudskih duša.

Sivo-žućkasti se dan brzo pretvorio u crno-žuti sumrak. Kad smo napustili tvornicu, u dvorištu je već stajala ogromna četverokutna gomila gotovih automobila, a medju njima negdje u centru opazili smo svijetlo-narančasti taksometar, koji se još nedavno vozio po vrpci.

U brijačnici Michigan-avenije, gdje smo se šišali, bio je jedan pomoćnik Srbin, drugi — Španjolac,

treći — Slovak, a četvrti Jevrej, koji se je rodio u Jerusalimu. Objedovali smo u poljskom restoranu, gdje je posluživala Nijemica. Čovjek, koga smo na ulici upitali za put, nije znao engleski. To je bio Grk, koji je nedavno došao ovamo ravno sa Peloponeskog ostrva djavlu u pakao. Imao je tužne crne oči filozofa u progonstvu. U kinu smo iznenada u tami čuli glasno izrečenu frazu na ruskom jeziku: »Manja, pa govorio sam ti, da ne treba ići na ovakove filmove«.

— Evo vidite, misteri — govorio je Adams — vi se nalazite u pravoj Americi.

U jutro smo se uputili k misteru Soerensenu, direktoru svih fordovskih tvornica, koje su razbacane po čitavom svijetu.

Prošli smo preko dvorane, na čijem su čistom parketnom podu bili položeni detalji standardnog automobila, pa smo ravno u kaputima i šeširima bili uvedeni u stakleni direktorski kabinet. Tu je stajao veliki pisaći stol, na kojem nije bilo ni komada papira, već jedino telefon i stolni kalendar.

U kabinet je ušao visok mršav čovjek u sivom odijelu sa sijedom glavom i svježim licem, a hodom lakoatletičara. U ruci je držao mali crni detalj iz plastmase. To je bio mister Soerensen, Danac po rodjenju, sin pećara, a i sam nekadašnji pećar, dok je kasnije pravio modele.

Već pred odlazak za Ameriku, pročitali smo u washingtonskim novinama malu opasku, u kojoj je bilo nabrojeno desetak ljudi, koji primaju u zemlji najveću platu. Mister Soerensen je bio na posljednjem mjestu. Na prvom mjestu bila je Mae West, filmska zvijezda, vulgarna, debela, nedarovita beba. Ona je u trideset i petoj godini dobila četiri stotine i pedeset tisuća dolara. Soerensen je dobio sto dvanaest tisuća. A sigurno više vrijedi glava i ruke ovog čovjeka, nego ubitačno pornografska bista filmske zvijezde.

On je odmah počeo govoriti o detalju, kojeg je držao u ruci. Prije se pravio iz čelika, a sada ga prave iz plastmase, pa ga ispituju.

— Mi se cijelo vrijeme nalazimo u pokretu — rekao je mister Soerensen. U tome je sva suština automobilske industrije. Ni minute zastoja, inače nas prestignu. Mi već sada moramo misliti, što ćemo raditi četrdesete godine.

Izašao je iz sobe i vratio se držeći u rukama odliv. To bijaše blok motora, kojeg je on lično salio iz čelika svojim direktorskim rukama.

— Još ćemo dugo ispitivati, što je iz tog nastalo. Ali po svoj prilici će to biti sastavni dio našeg automobila.

Dodirnuli smo blok, koji će ući u sastav stroja tek za par godina i počeli govoriti o Fordu.

— Upoznao sam se s misterom Fordom pred trideset i pet godina — rekao je Soerensen.

— Kakovi su vaši sadašnji odnosi?

— O, rekao je mister Soerensen — pred trideset i pet godina je mister Ford iskonstruirao u nekom dvorištu svoj automobil i došao k meni u malu ljevaonicu, gdje sam tada radio. Tada je mister Ford bio obični mehaničar, a ja sam lijevao modele. Donio mi je svoje crteže i zamolio da napravim model. Od tada se ništa nije izmijenilo. Mister Ford mi kao i prije donaša svoje ideje, a ja ih kao i prije oživotvorujem.

Rekao je da se ništa nije izmijenilo, dok se već na prvi pogled moglo vidjeti, kakve su se promjene zbile s dirnbornskim mehaničarom i njegovim drugom — modelatorom.

Mister Soerensen nam je pokazao sliku gdje je bio fotografiran zajedno s direktorom Gorkovske tvornice, Djakonovim i Groznim. Smiješeći se glupo sve troje gledalo je ravno u aparat.

— Ima samo jedna postojana stvar na svijetu — rekao nam je na oproštaju mister Soerensen — a to je neprestana promjena.

Uspjelo nam je u razgovoru natuknuti, da bi se htjeli sastati s misterom Fordom, a mister Soerensen je rekao, da će nam javiti, da li je to moguće. Ipak nismo bili uvjereni da će sastanak doista biti moguć. Svi su nas upozorili unaprijed, da je to vrlo teško, da je Ford star, zauzet i da rado ne prima.

Glava 16.

HENRY FORD

U jutro su nas nazvali od mistera Soerensena i rekli nam, da nas mister Ford može primiti. Opet smo se uvjerili u američku točnost i poslovnost. Zapravo nam mister Soerensen nije ništa obećao i imao je moralno pravo, da se na to pitanje uopće ne obazire. Ali i onu riječ, koja je makar i mimogred bila nabačena, smatrao je on isto tako važnim poslom, kao svaki ugovor, kojeg je potpisao.

Zamolili su nas da idemo do mistera Kamerona, Fordovog ličnog sekretara. Mister Kameron se smjestio u tvorničkoj kancelariji konstruktora.

— Momentano nema mistera Forda — saopćio nam je — i ne mogu Vam točno reći, kada ćete ga moći vidjeti. Ali vi i onako pregledavate tvornicu, pa sigurno deset puta na dan prolazite mimo našeg ureda. Kad ćete se voziti mimo, najavite se kod mene — možda će mister Ford biti u to vrijeme ovdje.

Mi smo već znali, da mister Ford nema svog radnog kabineta, da se ne zaključava, nego neprestano šeta po konstruktorskoj kancelariji. Zato se nismo nimalo začudili, pa pokrivši noge medvjedjom kožom, odvezli se ponovno na razgledavanje dirnbornskih čudesa.

Toga dana smo počeli s muzejom strojeva. Zgrada muzeja je imala samo jednu dvoranu, veličine od osam hektara. Pod je bio obložen parketom, koji odzvanja pod nogama kao čelik. Strop su držali metalni stupovi, koji su u isto vrijeme bili vodiči centralnog grijanja.

Muzej još nije gotov. Ali značajni primjerci su dostavljeni odasvuda, iz cijelog svijeta. Tu ima desetak parnih strojeva počam od kotla watta. Svi su strojevi postavljeni na takovim temeljima, da bi poslije otvorenja muzeja mogli raditi i vidno demonstrirati starinsku tehniku. Ima medju njima neobično lijepih modela, nezgrapnih, teških, na željeznim stupovima i obojenih zelenom uljenom bojom. Izložba automobila je ogromna. Vidi se, da su sakupljeni svi tipovi i modeli automobila, koji su ikada postojali na svijetu. I ne može se reći, da je pojam ljepote bio nepoznat graditeljima automobila pred trideset godina. Naravno da svi ti strojevi izgledaju sada čudnovato u našim očima, ali medju njima ima vrlo lijepih egzemplara. U njima ima mnogo crvenog bakra, svjetlucave, zelenkaste mjedi, zrcalnog stakla i safjana. S druge strane ovi automobili ističu veličinu savremene automobilske tehnike, pokazuju, koliko su sadašnji automobili bolji, jeftiniji, jednostavniji, jači i elegantniji.

Možda Henry Ford još ni sam ne zna, kako će izgledati njegov muzej. Ovdje se ne osjeća ideja, koja rukovodi stvaranjem odjeljenja i rasporedom uzoraka. No očigledno je Forda potaklo jedno nastojanje — skupiti svu ovu po svijetu razbacanu i zapuštenu starinsku tehniku, dok još nije zardjala i istrunula na hrpi. On se žuri. Neprestano uvoze u muzej nove i opet nove uzorke. Tu ima drvenih plugova, drljača, drvenih stanova za tkanje, prve šivaće mašine, prve pisaće mašine, starinski gramofoni, parni strojevi i željeznice.

Na tračnicama, provedenim u najčišći parket, stoji starinski vlak s uzornim željeznim rešetkama na prozorima. Vanjski zidovi vagona okićeni su ružama i listićima a pod prozorčićima — u medaljonima su narisane slike sa sela. Vagoni su prikopčani za maleni hitri parni stroj s mjedenim svijetiljkama. Baš u takovom vlaku je pred sedamdeset pet godina dječak po prezimenu Edison prodavao putnicima novine.

Baš u takovom vlaku je dobio historijski udarac po uhu od konduktera, uslijed čega je oglušio. A. 1927. godine, u vrijeme proslave osamdesetgodišnjice Edisona, priredio je stari Ford, koji je takodjer imao dosta godina, vrlo ganutljivu proslavu. Izmedju Detroita i Dirnborna bila je uspostavljena starinska željeznička pruga, a taj isti vlak s cvjetićima i pejsažima, kojeg smo vidjeli u muzeju, provezao je velikog izumitelja. A isto tako kao pred sedamdeset godina, Edison je prodavao gostima, koji su sjedili u vlaku novine. Samo nije bilo grubijana — konduktera, koji je izbacio dječaka iz vlaka. Kad su Edisona upitali, da li mu je gluhoća smetala u poslu, odgovorio je:

— Ni malo. Ja sam se dapače oslobodio nužde da slušam mnoge gluposti, s kojima se ljudi tako razmeću.

Smiješni se vlak kotrljao drndajući prema Dirnbornu. A naokolo na cijelom horizontu blještalo je električno svijetlo, zvonili telefoni, zvučile gramofonske ploče, električni valovi su opkolili svijet. Svemu tome dao je život gluhi starac s licem vojskovodje, koji je polagano i poduprt ispod ruke, prolazio iz vagona u vagon i prodavao novine.

Ford u Americi podržava kult Edisona. Donekle se taj kult prenaša i na samoga Forda. I on je čovjek onog istog Edisonovog pokoljenja. I on je dao život stroju i odredio ga na službu masi.

Kad smo izašli iz muzeja, ugledali smo u predsoblju u pod ugradjenu betonsku ploču. Na njoj su bili vidljivi otisci nogu Edisona i njegov vlastoručni potpis.

Uputili smo se u drugi fordovski muzej u tako zvano »selo« Greenfield village. Selo je zapremalo veliki teritorij, a za pregledavanje su bila na raspoloženje posjetiocima starinska kolica i laka kola. Na sjedalu za kočijaše sjedili su kočijaši u krznenoj bundi i cilindrima. Oni su pucketali bičevima. Kočijaše je takodjer bilo čudno gledati kao i konje.

Automobilima u Greenfield-village bijaše ulaz zabranjen. Sjeli smo u kolica i kotrljali se po cesti kakovu već davno nismo vidjeli. To je bila takodjer starinska cesta, čudo pedesetih godina devetnaestog vijeka — blato, zasipano šljunkom. Mi smo se po njoj vozili laganim spahijskim kasom.

»Selo« je tek nedavno Fordovo djelo. Teško je bilo odgovoriti na pitanje, što ono zapravo predstavlja. Dapače, ni sam Ford ne bi znao točno objasniti, zašto mu je to trebalo. Možda je zaželio uskrsnuti staro doba, za kojim žali, a moguće da je naprotiv htio istaknuti siromaštvo toga vremena u uporedjenju s tehničkim čudesima sadašnjice. A ipak u tom pothvatu nema one tradicionalne i glupe ekscentričnosti američkih milijardera. To što Ford radi u svojim muzejima još nije jasno, ali svakako je pametno — sakupiti i sačuvati za potomstvo tehničku starinu.

U muzejsko selo je u cjelini iz Menlo-parka prenesen stari Edisonov laboratorij, baš onaj laboratorij, u kojem su se vršili nebrojeni pokusi za pronalazak niti prve električne žarulje, gdje je prvi put ta žarulja planula, gdje je prvi put progovorio fonograf i gdje se mnogo toga zbilo po prvi put.

U bijeloj se seoskoj kućici sa škripećim podovima i začadjenim zidovima rodila savremena tehnika. Tragovi Edisonovog genija i titanske marljivosti vide se i danas. U laboratoriju je bilo toliko staklenih i metalnih sprava, toliko posuda i retorti, te bi trebala čitava nedjelja, da bi se s njih mogla obrisati prašina.

Sitan starčić s crnim očima primao je posjetnike laboratorija. Na glavi je imao svilenu kapicu, kakovu obično nose akademičari. On se vatreno zauzeo za nas. To bijaše jedan od Edisonovih saradnika, izgleda — jedini, koji je još na životu.

Odmah je zamahnuo obim rukama i uzviknuo svom snagom:

— Sve što je ovdje dobio svijet, učinile su mla-

dost i snaga Edisona! Stari Edison nije ništa prema mladom Edisonu! To je bio lav nauke!

I starčić nam je pokazao galeriju fotografskih portreta Edisona. Na jednima — mladi izumitelj bijaše sličan Bonapartu — na blijedo čelo je padao ponosni pramen kose. Na drugima bio je sličan Čehovu-studentu. Starčić je i dalje živo mahao rukama. Mi smo se dapače i čudili otkuda Amerikancu takova egzaltiranost. Uostalom odmah se objasnilo, da je starčić — Francuz.

Učenjak je sve jače vikao, čim je više govorio o svom velikom drugu. Mi smo mu izgledali pažljivi slušaoci, pa smo zato i bili nagradjeni. Starčić nam je pokazao žarulju, koja je prva na svijetu planula. On nam je dapače opisao kako se to dogodilo, kako su sjedili okolo žarulje i čekali na rezultat. Sve su se niti zapalile u jedan čas i odmah izgorjele. Konačno se pronašla malena nit, koja se zapalila i nije se ugasila. Sjedili su čitavi sat — a žarulja je gorjela. Sjedili su nepomično dva sata — žarulja je još uvijek gorjela. Prosjedili su tako cijelu noć. To je bila pobjeda!

— Nauka nije mogla uteći od Edisona! uzvikne starčić. — Čak i današnje radiolampe su se rodile od svijetlosti ove male žarulje.

Tresućim, ali vrlo spretnim rukama, starac je utaknuo prvu Edisonovu žarulju u radio i uhvatio nekoliko stanica. Prenos nije bio baš jak, ali dosta jasan.

Zatim je stari učenjak uzeo list olovnog papira i uložio u fonograf, taj prvi stroj, koji je progovorio čovječjim glasom. Do tada su strojevi mogli samo zujati, škrgutati i zviždati. Fonograf je bio navijen, a starac je u otvor izgovorio one riječi, koje je u njegovom prisustvu nekada u taj isti otvor izrekao Edison. To su bile riječi starinske dječje pjesmice o Mary i ovčici. Pjesmica je završavala sa smijehom — ha, ha, ha!

— Ha, ha, ha! savršeno jasno je izgovarao fonograf.

Imali smo takav osjećaj, kao da se aparat rodio tek pred našim očima.

— Te je noći Edison postao besmrtan! zavapio je starčić.

Na njegovim su se očima pokazale suze. Ponovio je:

— Mladost je bila Edisonova snaga!

Kad je doznao da smo pisci, starčić se odjednom uozbiljio. Slavodobitno nas je pogledao i rekao:

— Napišite samo ono što mislite. Ne za Englesku ili za Francusku, pišite za cijeli svijet.

Starac nas nije nikako htio pustiti da idemo. Govorio nam je o Fordu i opet o Edisonu, o abesinskom ratu, proklinjao je Italiju, proklinjao rat i hvalio nauku. Uzalud je mister Adams već cijeli sat nastojao da ubaci bar jednu riječ u taj uragan misli, pojmova i uzvika. Nije mu uspjelo. Francuz mu nije dao da otvori usta. Konačno smo se počeli opraštati i tu su oba starca pokazala, kako se to radi. Tukli su jedan drugoga po rukama, plećima i ledjima.

— Good-bye, sir — vikao je Adams.

— Good-bye, good-bye — nadvikivao je starac.

— Thank you very, very much! vikao je Adams silazeći niz stube. — Vrlo sam vam zahvalan!

— Very, Very! čulo se odozgo.

— Ne, siri — rekao je mister Adams — vi ništa ne razumijete. Ima u Americi dobrih ljudi.

Izvukao je veliki obiteljski rubac savijen u pravilan četverokut i ne skinuvši naočale, obrisao oči.

Kad smo se vozili mimo laboratorija, saznali smo da još nema mistera Forda. Odvezli smo se dalje do fordovske tvornice automobilskih svijetiljka, koja se nalazi petnaest milja daleko od Dirnborna. Naš mladi vodič se sasvim neočekivano pokazao razgovorljiv i zabavljao nas je cijelog puta. Doznali smo da u Fordovim tvornicama ima vlastita potajna policija. Sa-

stoji se od 5 ljudi, a u njoj služi medju ostalim i bivši načelnik Detroitske policije i znameniti boksač John Louis. Pomoću ovih poslovnih gentlemana u Dirnbornu caruje potpuni mir. Profesionalnih organizacija ovdje nema.

Tvornica, koju smo vozeći se razgledali, predstavljala je posebni interes. To nije bila samo tvornica, već porod neke nove tehničke i političke ideje. Već smo bili o njoj mnogo čuli, jer se danomice zlobno dovadja u vezu s onim razgovorima, koji se vode u Americi o diktaturi strojeva i o tom, kako bi život mogao postati sretniji ako se i održi u isto vrijeme kapitalizam.

U razgovoru s nama mister Soerensen i mister Kameron, koji zajedno predstavljaju desnu i lijevu ruku Henry Forda, rekli su nam, ako bi opet trebalo sagraditi fordovsko poduzeće, oni ne bi u nijednom slučaju sagradili gigantsku tvornicu. Mjesto jedne tvornice, sagradili bi stotinu malih tvornica i to dosta daleko jednu od druge.

U Dirnbornu smo čuli novu lozinku: »Seoski život i gradsku zaradu«.

— Predstavite sebi — rekli su nam — šumu, polje, tihu rijeku, pa čak i najmanju. Tu stoji sićušna tvornica. Okolo žive farmeri. Oni bi imali svoj udio, jer bi radili u našoj tvornici. Prekrasan zrak, lijepe kućice, krave i guske. Kad počme kriza i mi obustavimo rad, radnici ne će umrijeti od gladi — ima zemlju, kruh i mlijeko. Vi znate, da mi nismo dobrotvorci, mi se zanimamo drugim stvarima — mi gradimo lijepe jeftine automobile. I kad male fabrike ne bi pružale veliki tehnički efekt, mister Henry Ford ne bi se bavio tom idejom. Ali mi smo već točno ustanovili, da se u maloj tvornici, gdje nema na okupu mnogo strojeva i radnika, proizvadja mnogo više nego u velikoj tvornici. Na taj način radnik živi jeftinim i zdravim seoskim životom, a ima gradsku zaradu. Osim toga ga mi izbavljamo od tiranije trgovaca. Opazili smo naime, da čim mi i malo povisimo plaće, u Dirnbornu se proporcionalno odmah dignu

sve cijene. Nebi bilo toga kad ne bi bilo na jednom mjestu na okupu desetak pa i stotine tisuća radnika.

Fordu je pala na pamet ova ideja već pred dvadeset godina, kako nam je sam kasnije rekao. Kao kod svakog američkog pothvata, dugo se to provjerava prije nego što se privodi u široke razmjere. Sad već ima oko dvadeset malenih tvornica, a Ford povećava njihov broj svake godine. Udaljenost izmedju tvornica od deset, dvadeset, pa čak i pedeset milja, ne zbunjuje Forda. Kod idealne izgradnje američkih cesta — to nije nikakav problem.

Tako sve u toj ideji naginje općoj sreći. Seoski život, gradska zarada, kriza više nije strašna, a postignuto je i tehničko savršenstvo. Nisu nam jedino rekli, da li je u toj ideji sadržana velika politika — pretvarati proletarce u malene posjednike po duhu, a u isto vrijeme izbjeći opasnu koncentraciju radnika u velikim industrijskim centrima. Uostalom tada specijalna fordovska policija ne bi imala posla. I svakome od njih bi se mogla dati za svaki slučaj po jedna krava. Neka bivši šef detroitske policije luta po poljima sa vjencem na glavi kao Ofelija i neka mrmlja: »Nema posla, dosadno mi je, dosadno, gentlemani!«

Kod Amerikanaca se riječ ne udaljuje od djela. Kad smo se popeli na brežuljak, ugledali smo sliku, koju su nam tako jasno opisali. Tvornica svijetiljaka stajala je uz malenu rijeku, gdje je nasip pravio umjetni vodopad. Ali to je bilo dovoljno da pokreće dvije malene turbine. Okolo tvornice bila je doista šumica i livada, vidjele su se farme, čulo se kukurikanje, kokotanje i lavež pasa — jednom rječju, svi mogući glasovi seoskog gospodarstva.

Tvornica je bila samo jedna mala zgrada skoro sva od stakla. Najznačajnije je tu bilo, što ova mala tvornica, u kojoj radi svega tek pedeset ljudi, izgradjuje svijetiljke, stražnje svijetiljke, te krov za sve Fordove tvornice. Usred feudalnog kukurikanja i prasećeg kroktanja, tvornica izgradjuje za jedan sat tisuću svi-

jetiljaka, šest stotina stražnjih svijetiljaka i pet stotina krovova. Devedeset osam posto radnika su farmeri, a svaki od njih ima od pet do pedeset akra zemlje.

Tvornica radi u dvije smjene, ali ako bi radila punom snagom producirala bi jedan i po puta više. Što će raditi oni radnici, koji nemaju nikakove zemlje, o tom nova ideja ništa ne kazuje i ako ovi ljudi sačinjavaju svu radničku klasu Sjedinjenih Država.

Ali i ukoliko bi nepovjerljivim kapitalistima uspjelo da razmjeste sav američki proletarijat na zemljište, što već samo po sebi predstavlja najnoviju utopiju — ne samo što ne bi ni tada nestalo eksploatacije, nego bi se naravno još i ojačala, te poprimila profinjeniji oblik.

Bez obzira na seoske predjele, koji se rasprostiru okolo tvornice, radnici koji su stajali stisnuti na malenim vrpcama izgledali su isto tako mračno-uzbudjeni kao i oni u Dirnbornu. Kad se oglasilo zvono za doručak, radnici su se kao i u Dirnbornu odmah smjestili na pod i počeli brzo jesti svoje sandwiche.

— Recite — upitali smo menažera, to jest direktora, koji je šetao s nama kroz tvornicu — znate li Vi koliko ste danas proizveli svijetiljaka?

Menažer je pošao do zida, gdje su na čavlu visjeli dugi i uski komadi papira, skinuo gornji i pročitao:

— Do dvanaest sati smo napravili četiri tisuće dvadeset i tri svijetiljke, dvije tisuće trideset osam stražnjih svijetiljaka i tisuću devet stotina devedeset dva stropa.

Pogledali smo na sat. Bilo je četvrt jedan.

— Obračun o izradbi dobivam svakog sata — dodao je menažer i objesio papir na čavao.

Opet smo se navratili u kancelariju Forda. Ovaj put nam je nekako užurbano došao još u hallu ususret mister Kameron i pozvao nas da udjemo. U svom kabinetu nas je mister Kameron prebrojio očima i zamolio da se donese još jedna stolica. Sjedili smo u kaputima. To je bilo neudobno, a kad smo se htjeli

svući, pokazao se na vratima sobe Henry Ford. On je upitno pogledao goste i naklonio se. Pozdravili smo se kratko, pružili si ruke, a nakon ovih pokreta Ford je dospio u onaj ugao sobe, gdje nije bilo stolice Mister Kameron je brzo sve uredio i Ford je sjeo na stolicu prebacivši lakim pokretom nogu preko noge. To bijaše mršavi, malo zgrbljeni starac s pametnim namrštenim licem i srebrenim kosama. Imao je na sebi sivo odijelo, crne cipele i crvenu kravatu. Ford je izgledao mladji od svojih sedamdeset i tri godine, a samo njegove stare tamne ruke s velikim zglobovima odavale su njegovu starost. Rekli su nam da on katkada na večer pleše.

Odmah smo poveli razgovor o malim tvornicama.

— Da — rekao je mister Ford — vidim mogućnost izgradnje malenih tvornica, dapače i za ljevaonice. Ali za sada se ne odričem od velikih tvornica.

Govorio je o tome, da u budućnosti vidi cijelu zemlju pokrivenu malenim tvornicama, vidi radnike, koji su se oslobodili jarma trgovaca i financijera.

— Farmer — nastavio je Ford — pravi kruh, mi pravimo automobile, ali medju nama stoji Wall-street, stoje banke koje hoće da imaju udjela u našem radu, a da same ne rade ništa.

Ovdje je brzo zamahnuo rukama pred licem, kao da tjera komarca i rekao:

— Oni znaju samo jedno — vješto žonglirati novcima. Ford ne trpi Wall-street. On dobro zna, da je dosta dati Morganu jednu jedinu akciju, pa bi prigrabio u svoje ruke sve ostale. Fordovska poduzeća — jedina u Sjedinjenim Državama, koja nisu ovisna od banaka.

Za vrijeme razgovora Ford je neprestano premještao noge. Sad ih je upirao o pisaći stol, sad je prebacio nogu preko noge, držeći jednu rukom, sad je opet stavio obje na pod i počeo se ljuljati. On ima blizu postavljene seljačke prodirne oči. I uopće on je sličan ruskom seljaku, dovitljivom samorodnom ta-

lentu, koji je najednom potpuno obrijao bradu i obukao englesko odijelo.

Ford dolazi na posao zajedno sa svima i provede u tvornici cijeli dan. Do sada nije propustio ni jedan crtež bez svog potpisa. Već smo rekli, da nema radnog kabineta. Kameron se o njemu ovako izrazio:

— Mister Ford cirkulira.

Ipak koliko treba i snage i volje, da bi se moglo u dobi od sedamdeset i tri godine ovako lagano cirkulirati! Fordovska radna metoda je već davno prešla gradnje običnog automobila ili drugih predmeta. Ovaj bi sistem u velikom stepenu pogodovao životu mira. Ali čovjek, koji je izmislio taj sistem, nije s njim srastao. On je ostao ono, što je bio — mehaničar. Istina, genijalni mehaničar, ali ništa više. A u to vrijeme kad su njegova djela kao i djela drugih industrijalaca, pretvorili Ameriku u zemlju, gdje već nitko ne zna što će se sutra dogoditi, on uporno govori i sebi i ljudima, koji ga okružuju:

To se mene ne tiče. Ja imam svoj zadatak. Ja pravim automobile.

Pri oproštaju je nas Henry Ford, koji se interesira za Sovjetski Savez i odnosi se prama njemu s nekom simpatijom, upitao:

— Kakav je sada financijski položaj vaše zemlje?

Mi smo baš dan prije pročitali u »Pravdi« neki članak Grinke, pa smo mu mogli dati najnovija obavještenja.

— Vrlo dobro — rekao je čudni mehaničar, smiješeći se odjednom zmežuranim djedovskim smiješkom — nemojte nikada praviti dugove i pomognite jedan drugome.

Rekli smo, da se tako obično kod nas i radi, ali da ćemo ipak točno isporučiti ove riječi Mihajlu Ivanoviću Kalininu.

Opet smo se rukovali i susret s jednim od najznačajnih rijetkosti Amerike — Henry Fordom — bio je završen.

Glava 17.

STRAŠNI GRAD CHICAGO

Prošla je nedjelja dana od našeg odlaska iz New-Yorka. Postepeno se kod nas izgradjivao sistem putovanja. Noćivali smo u »campima« ili »tourist-housima« t. j. običnim kućicama, gdje vlasnici unajmljuju došljacima jeftine čiste sobe sa širokim udobnim krevetima — na kojima sigurno nadješ po nekoliko debelih i tankih vunenih, papirnatih i starinskih pokrivača — sa ormarićem sa zrcalom, sa stolicom za ljuljanje, zidnim ormarom, ganutljivim valjčićima konca s nadjevenom iglom i biblijom na noćnom ormariću. Vlasnici ovih kućica — radnici, sitni trgovci i udovice — uspješno konkuriraju gostionicama i dovode njihove gospodare do trgovačkog bijesa. Često smo na cesti susretali reklamne plakate hotela, koji su dosta nervozno pozivali putnike, da otsjednu u njima te neka im povrate svoju naklonost.

Neka se vaše srce napuni gordošću, kad izgovorite ime hotela, u kom ste otsjeli.

To su bili uvijeni ispadi protiv bezimenih tourist-housa campova.

— Ne, ne, siri — govorio je mister Adams, kad se spuštao sumrak, pa je trebalo misliti na prenoćište — ja ozbiljno pitam: želite li da se vaše srce napuni gordošću? To je vrlo interesantno, kad se srce napuni gordošću, a novčanik se proporcionalno prazni.

Ne, mi nismo željeli, da se naše srce napuni gordošću! Čim bi se smrklo, a naša mišja kola prolazila kroz »residential part« grada, koji je bio na redu, nekakva Sirakuza ili Beč, zaustavili bi se pred kućicom, koja se razlikuje od ostalih kuća samo po plakatu:

»Sobe za turiste«, ulazili bi i u neharmoničnom koru izgovarali: »Hou do you do!« — »Kako ste!« »Zdravo!« Odmah bi se čuo odgovor: »Hou do you do!« a iz kuhinje bi se pojavila starija osoba s pregačom i s vezom u ruci. Odmah je na scenu istupio mister Adams, čijoj bi znatiželji moglo zavidjati dijete ili sudac istražitelj. Malen, debeo, nestrpljivo se premještao s noge na nogu i brisao rupcem obrijanu glavu, te metodički izmamio od vlasnice, koja je bila sretna, da ima s kim progovoriti, sve gradske novosti.

— Surely! — uskliknuo bi kad bi doznao, da u gradu ima dvije tisuće stanovnika, da se sinoć igrala lutrija, da se mjesni liječnik kani ženiti i da se nedavno pojavio slučaj dječje paralize. — Surely! Pa naravno!

Ispitivao je gazdaricu da li je odavno udovica gdje joj uče djeca, pošto je meso i koliko godina mora još otplaćivati banci dugove za kućicu.

Mi smo već davno ležali u krevetu na drugom katu, a još smo odozdo čuli:

— Surely! Surely!

Zatim bi do naših ušiju doprlo škripanje drvenih stepenica. Mister Adams se penjao i stajao jednu minutu pred vratima naše sobe. On je bezumno želio razgovarati.

— Misteri — pitao je — spavate li?

A kad nije dobio odgovora, otišao bi u svoju sobu.

Zato u jutro točno u sedam sati, osjetivši svoje potpuno pravo vodje i glavara ekspedicije, on je bučno ulazio u našu sobu, svjež, obrijan, s naramenicama i kapljicama vode na obrvama te vikao:

— Ustati, ustati, ustati! Good morning, siri!

Započeo bi novi dan putovanja.

Popili smo sok od rajčica i kavu u debelim šalicama, pojeli »ham and eggs« (kajganu s komadićem šunke) u maloj kavanici na Main-streetu, u to doba praznoj i pospanoj, pa sjeli u naša kola. Mister Adams je samo čekao na taj momenat. Okrenuo bi se prema nama i počeo govoriti. Govorio je skoro

bez prekida cijeli dan. On je vjerojatno pristao, da pođe s nama u glavnom zato, da bi dobio dobre slušaoce i sabesjednike.

Najznačajnije je ipak — da se njega nikako ne bi moglo nazvati brbljavcem. Sve što je govorio, bilo je uvijek interesantno i pametno. Za dva mjeseca putovanja nikada nije nešto ponavljao. On je vladao točnim znanjem skoro u svim oblastima života. Inžinjer po zanimanju, nedavno umirovljen, živio je od malenog kapitala, koji mu je pružao skromna sredstva za život i nezavisnost, koju je mnogo cijenio, te bez koje očigledno ne bi mogao živjeti ni minute.

— Samo slučajno nisam postao kapitalistom — rekao nam je jednom prilikom mister Adams — Ne, ne, to je sasvim ozbiljno. To će vas zanimati. U svoje vrijeme sanjario sam kako ću postati bogatašem. Zaradjivao sam mnogo novaca i odlučio osigurati se na taj način, kako bi u pedesetoj godini dobio velike svote od osiguravajućeg društva. Ima takovih osiguranja. Trebalo je uplaćivati ogromne svote, ali ja sam išao za tim, da u starosti postanem bogat čovjek. Izabrao sam dva najpoštenija osiguravajuća društva na svijetu — petrogradsko društvo »Rusija« i jedno pošteno njemačko društvo u Münchenu. Siri! Ja sam računao da i kad cijeli svijet ode k vragu, u Njemačkoj i Rusiji se sigurno ništa ne će dogoditi. Da, da, da, misteri, u njihovu postojanost nije se moglo posumnjati. Ali eto devet stotina sedamnaeste je kod vas izbila revolucija, a osiguravajuće društvo »Rusija« prestalo je postojati. Tada sam prenio sve svoje nade u Njemačku. Devet stotina dvadeset i druge navršio sam ravno pedeset godina. Trebao sam dobiti četiri stotine tisuća maraka. Siri! To je veliki, ogromni novac. A devet stotina dvadeset i druge godine dobio sam od Münchenskog osiguravajućeg društva ovakovo pismo:

»Vrlo poštovani Herr Adams, naše društvo vam čestita prigodom navršenja pedesete godine i prilaže ček na četiri stotine tisuća maraka«. To je bilo najpo-

štenije osiguravajuće društvo na svijetu. No, no, siri! Slušajte! To je vrlo, vrlo interesantno. Za čitavu ovu premiju mogao sam kupiti samo kutiju šibica, jer je u Njemačkoj u to doba bila inflacija, a po zemlji su kolale milijardske novčanice. Uvjeravam vas misteri, da je kapitalizam — najnestalnija stvar na svijetu. Ali ja sam sretan. Dobio sam najbolju premiju — nisam postao kapitalista.

Mister Adams odnosio se ravnodušno prema novcu — sa malo humora i vrlo malo poštovanja. U tom pogledu nije uopće bio sličan Amerikancu. Pravi Amerikanac je spreman da bude prema svemu humoristički raspoložen, samo ne prema novcu. Mister Adams je poznavao mnogo jezika. Živio je u Japanu, Rusiji, Njemačkoj, Indiji, a vrlo dobro je poznavao Sovjetski Savez. Radio je na Dnjeprostroju, u Staljingradu, Čeljabinsku, a poznavanje stare Rusije pomoglo mu je, da shvati Sovjetsku zemlju tako, kao što je rijetko kojem strancu uspjelo. Putovao je po SSSR u neudobnim vagonima, razgovarao s radnicima i kolhoznicima. Vidio je zemlju ne onakovu kakova se otkriva njegovom pogledu, već onakovu, kakova je bila jučer i kakova će postati sutra.

Mister Adams bio je veoma rastrešen, ali to nije bila ona tradicionalna krotka rastrešenost učenjaka, već burna agresivna rastrešenost zdravog čovjeka, željna znanja, koji se zanašao kakvim bilo razgovorom ili kojom god misli, a za to vrijeme zaboravljao bi na cijeli svijet.

U svemu što se ticalo putovanja, mister Adams je bio neobično oprezan i popustljiv.

— Večeras ćemo prispjeti u Chicago — govorila je gospodja Adams.

— No, no, no Beki, nemoj tako govoriti. Možda prispijemo, a moguće i ne stignemo, — odgovarao je on.

— Dozvolite, — umiješali bi se mi — ali do Chicaga ima još samo stotinu milja, a ako uzmemo da poprečno prevaljujemo trideset milja na sat . . .

— Da, da, da siri — mrmljao je mister Adams — o ne! Ništa još nije sigurno.

— Kako nije sigurno? Sad je četiri sata, a mi prevaljujemo poprečno trideset milja na sat. Na ovaj način ćemo oko osam sati biti u Chicagu.

— Možda budemo, a možda — ne budemo. Da, da, da, siri, ozbiljno . . . Ništa nije sigurno. O, ne!

— Pa ipak, što nam može smetati, da u osam ne budemo u Chicagu?

— Ne, ne, ne, ne smije se tako govoriti. Bilo bi naprosto glupo tako misliti. Vi to ne razumijete. Da, da, da, siri.

Zato je o svjetskoj politici govorio s uvjerenjem i nije htio slušati nikakovih prigovora. Izjavio je na primjer, da će biti rata za pet godina.

— Ali zašto baš za pet? Zašto ne za sedam?

Ne, ne misteri, točno za pet godina.

— Nemojte mi govoriti »zašto«! Ja znam. Ne, ozbiljno. O da! Ja vam kažem — rata će biti za pet godina.

Strašno se srdio, kad bi mu oponirali.

— Ne, ne ćemo govoriti! — uskliknuo je — Naprosto je glupo i smiješno misliti, da rata ne će biti za pet godina.

— Dobro. Kad stignemo večeras u Chicago, razgovarat ćemo o tome ozbiljno.

— Da, da, da, siri. Ne smije se tako govoriti — večeras ćemo doći u Chicago. O ne! Možda — dodjemo, a možda — ne dodjemo.

Nedaleko od Chicaga naš je spidometar pokazivao prvu tisuću milja. Uskliknuli smo »hura«.

— Hura! Hura! — vikao je mister Adams i uzbudjeno skakao na svom divančiću. — Evo, misteri, sad vam mogu posve točno saopćiti, da smo prevalili tisuću milja. Da, da, siri! Ne »moguće smo prevalili« nego zbilja smo prevalili. To će biti tačnije.

Na svaku tisuću milja moralo se promijeniti u stroju ulje i namazati ga.

Zaustavili smo se kod »service-station«, koja se u pravi čas pokazala sa strane. Naša kola bi podigli na specijalnom električnom dizalu i dok je majstor s prugastom kapom ispuštao tamno, zamazano ulje i nalijevao novo, provjeravao kočnice i mazao dijelove, mister Adams je doznao, koliko ovaj zaradjuje, otkuda je rodom i kako žive ljudi u tom gradiću. Svako ma i mimogredno poznanstvo pravilo je misteru Adamsu veliko zadovoljstvo. Taj čovjek je bio stvoren da saobraća s ljudima i da se s njima druži. Osjećao je jednako zadovoljstvo kad je razgovarao sa slugom, apotekarom, prolaznikom, od koga je saznao za put, šestgodišnjim malim Crncem, koga je nazivao »sir«, gazdaricom tourist-housa ili direktorom velike banke.

Stajao je s rukama u džepu ljetnog kaputa s nadignutim ovratnikom, bez šešira (pošiljka u Detroit nije stigla) i žudno povladjivao sabesjedniku:

— Surely! Ja vas slušam, sir! Tako, tako, tako. O da! To je vrlo, vrlo interesantno. Surely.

Noćni Chicago, u koji smo doputovali veoma širokom obalom, koja dijeli grad od jezera Michigan, izgledao nam je divan i prekrasan. S desne strane bijaše crna tama, koju je oživljavao jednolični morski šum valova, koji su se razbijali o obalu. Po obali skoro dotičući jedan drugoga, jurilo je nekoliko redova automobila velikom brzinom i osvijetljivali asfalt briljantnom svijetlošću svojih svijetiljaka. S lijeve strane — na nekoliko milja, stršili su neboderi. Njihovi osvijetljeni prozori bili su okrenuti prema jezeru. Svijetla gornjih katova su se miješala sa zvijezdama. Bijesnile su električne reklame. Ovdje je kao i u New-Yorku elektricitet bio dresiran. Slavio je one iste bogove — »coca-cola« »Whisky Jonny Walker« i cigarete »Camel«. Bilo je i mladića obučenih u nedjeljno odijelo: mršavi mladić, koji ne pije sok od naranče i njegov zadovoljni antipod — debeli, dobri mladić, koji zna cijeniti napore tvorničara sokova i guta ga u konjskim dozama.

Dovezli smo se do nebodera s bijelim električnim natpisom »Stevens-hotel«. Sudeći po reklamnom prospektu, to bijaše najveći hotel na svijetu — sa trihiljade soba, ogromnim dvoranama, restoranima, kavanama, trgovinama, koncertnim i plesnim dvoranama. Uopće hotel bijaše nalik na oceanski parobrod, gdje je sav komfor udešen za potrebu ljudi, koji su za neko vrijeme potpuno otrgnuti od svijeta. Samo što je ovaj hotel bio daleko veći. U njemu se vjerojatno može preživjeti čitav život i ne izaći ni jedamput na ulicu, jer bi to bilo potpuno suvišno. Zar samo za šetnju? Prošetati se može i po ravnom krovu hotela. Tamo je dapače ljepše nego na ulici. Nema opasnosti da te pregazi auto.

Izašli smo na obalu, koja nosi ime Michigan-avenija, nekoliko puta sa zadovoljstvom promatrali ovaj neobični prospekt i paradne fasade nebodera, koji su se ovdje uzdigli, skrenuli u prvu, okomito prema obali položenu ulicu i najednom zastali

— Ne, ne, ne siri! — uzviknuo je mister Adams, ushićen našim čudjenjem. — Ne smijete se čuditi. O da! To je Amerika! Ne, ozbiljno, bilo bi glupo misliti, da su vam chicaški kraljevi mesa sagradili ovdje sanatorijum.

Ulica bijaše uska, slabo rasvijetljena i dosadna do potištenosti. Nju su presijecale već sasvim uske tamne, šljunkom pokrivene, prljave pobočne ulice — pravi zakutci s pocrnjelim kućnim zidovima od opeka, požarnim kulama i sanducima za smeće.

Mi smo znali da u Chicagu ima sporednih ulica, da tamo mora biti sporednih ulica, ali da se one nalaze u samom centru grada — to nismo očekivali. Ispalo je da je Michigan-avenija — samo dekoracija grada i da bi bilo dosta nju ukloniti, pa bi se vidio pravi grad.

Ovaj prvi utisak je općenito bio opravdan. Lutali smo po gradu nekoliko dana i bili sve više i više poraženi besmislenim nagomilavanjem dijelova, koji ga sačinjavaju. Pa čak i s kapitalističke točke gledišta, koji uvadja u zakon jednovremeno bivstvovanje na

zemlji bogatstva i bijede, Chicago može izgledati težak, nezgrapan i neudoban grad. Jedva da su igdje na svijetu raj i pakao tako usko prepleteni kao u Chicagu. Uporedo s mramornim i granitnim ukrasima nebodera na Michigan-aveniji — odvratne, neprijatne pobočne ulice, prljave i smrdljive. U centru grada strše tvornički dimnjaci, tuda prolazi i vlak obavijajući kuće parom i dimom. Neke siromašne ulice izgledaju kao nakon potresa, razbijeni plotovi, porušeni krovovi, kolibice od dasaka, krivo provedeni vodovi, nekakva gomila zardjalog metalnog smeća, razbijenih posuda i istrošenih potplata kao i zamazana djeca u dronjcima. A odmah na nekoliko koračaja — prekrasne široke ulice, zasadjene drvećem i načičkane krasnim neboderima sa zrcalnim staklima, crvenim ciglenim krovovima, »Packardima« i »Cadillac-ima«. Na kraju krajeva najbliže susjedstvo pakla ne čini baš odviše ugodnim život u raju. A to je u jednom od najbogatijih, ako ne najbogatijem gradu svijeta!

Po ulicama se probijaju prodavači novina i viču:

— Ubijstvo policajca.

— Juriš na banku.

— Stražar Thomas ubio na mjestu gangstera Jempsya nadimkom »Maljutka«!

— Gangster Philips, koga zovu »Andjelčićem«, ubio na mjestu stražara Pattersona!

— Uhapšen ubica racketa!

— Kidnapp na Michigan-aveniji!

U tom gradu strijeljaju. Bilo bi začudno kad ovdje ne bi strijeljali, krali djecu milijunera (to i jest »kidnapp«) uzdržavali tajne javne kuće i ubijali rackete. Racket — to je najvjernija i najunosnija profesija, ako ju se može takovom nazvati. Nema skoro ni jedne vrsti ljudske djelatnosti, koju ne bi dohvatila rachet. U trgovinu ulaze plećati mladići u svijetlim šeširima i mole, da bi im isplatio trgovac danak. Oni će se pobrinuti da mu se snizi porez, kojeg trgovac plaća državi. Ako trgovac ne pristane, mladići skidaju automatske pištolje (mashin-gun) i počnu strijeljati u

police. Tada trgovac pristane. To je — rachet. Zatim dolaze drugi mladići i uljudno mole, da bi im trgovac platio danak zato, što će ga izbaviti od onih prvih mladića. I ovi pucaju u police. To je takodjer racket. Radnici žutih sindikata dobivaju novaca od tvorničara da slome štrajk. Od radnika dobivaju novce zato da im nadju mjesto. I to je racket. Glumci plaćaju 10% od svoje zarade nekakvim agentima za najam radne sile čak i onda, kad sami daju posla. I to je racket. Doktor za unutarnje bolesti šalje bolesnika na jetrima na konsultaciju zubnom ljekaru i dobiva od njega 40% od honorara — takodjer racket.

Dogadja se i to. Ovo nam je pričao neki chicaški liječnik. Ne dugo pred izbore za kongres države Illinois — rekao je doktor — došao je k meni u kuću čovjek, koga nisam nikada u životu vidio. To bijaše »Politician« iz republikanske partije. »Politician« je čovjek od posla, čija je profesija podla politika. Politika — za njegovu vlastitu zaradu. Ja mrzim ovakove ljude — ježičave, grube i nagle. Uvijek drži u ustima slinenu cigaru, ima naheren šešir, tupe naočale i bezvredni prsten na debelom prstu. »Good moning dak — rekao mi je ovaj čovjek — Zdravo doktore! Za koga ćete glasati?« Htio sam mu dati po glavi i izbaciti ga na ulicu. Ali, usporedivši širinu naših pleća, razumio sam, ako će netko od nas izletiti na ulicu, svakako ću prije ja biti taj. Zato sam skromno rekao, da ću glasati za onog kandidata, koji mi se više svidja. »Dobro — rekao je »politician« Vi izgleda da imate jednu kćerku, koja već četiri godine čeka na mjesto učiteljice?« Odgovorio sam, da imam i da doista čeka. »Eto dakle, — rekao je moj nepozvani gost — ako ćete glasati za našeg kandidata, nastojat ćemo da namjestimo vašu kćer. Pri tome ništa sigurno ne obećajemo. Ali ako ćete glasati za našeg protivnika, mogu Vam reći sigurno: nikad vaša kćerka ne će dobiti namještenja i nikada ona ne će biti učiteljica«. Na tome se je razgovor završio. »Do vidjenja doktore! rekao je kod odlaska. — »Na dan izbora doći ću po

Vas«. No, naravno da sam se strašno srdio, čak sam mnogo trpio i bio uzbudjen radi ovakove bestidnosti. Ali na dan izbora on je doista došao po mene autom. Opet se iza vrata moga stana pokazala debela cigara. »Good moning dak! — rekao je — Mogu vas odvesti do birališta« A znate li da sam se s njim i odvezao? Mislio sam, zar na kraju krajeva nije svejedno tko će biti izabran — demokrat ili republikanac. A kćerka će moguće dobiti namještenje. Još nikome nisam to pričao, osim vama — bilo me je stid. Ali eto takovim političkim životom ne živim ja jedini. Svugdje racket, svugdje se osjeća pritisak u ovom ili onom obliku.

Chicaški je racket — najznačajniji racket u Americi. U Chicagu bijaše načelnik, koji se je zvao Čermak. On je prije bio radnik, biran je u sindikatima i uživao veliku popularnost. On se dapače družio sa sadašnjim pretsjednikom Rooseveltom. Oni su se nazivali po imenu — bili su takorekuć na »ti«: on Roosevelta — Frank, — Roosevelt njega — Tonny. Radnici su za njega govorili: »Tonny je naš, radnik. Ovaj ne će prevariti«. Novine su pisale o dirljivom prijateljstvu pretsjednika Roosevelta s običnim radnikom (vidite, djeco, što može postići u Americi čovjek svojim marljivim radom!) Pred dvije ili tri godine ubili su Čermaka. Iza njega je ostalo tri milijuna dolara i pedeset potajnih javnih kuća, koje je izgleda Tonny izdržavao. Dakle — načelnik Chicaga bio je neko vrijeme ubojica racketa.

Iz ovih činjenica nikako ne slijedi, da su svi načelnici američkih gradova ubice racketa. A pogotovo ne slijedi iz toga, da se pretsjednik Sjedinjenih Država druži s nevaljancima. To je naprosto isključivi sticaj okolnosti; ali slučaj s Čermakom daje prekrasnu sliku o tome što je zapravo Chicago u državi Illinois.

Prve večeri u New-Yorku bili smo uzbudjeni od njegove bijede i bogatstva. Ovdje pak u Chicagu, čovjeka obuzme osjećaj gnjeva na ljude, koji su u potjeri za dolarima, sagradili na plodnoj preriji, na

obalama punovodnog Michigana ovaj strašni grad. Ne možeš se pomiriti s mišlju, da grad nije iznikнuo iz bijede nego kao rezultat bogatstva, neobičnog razvitka tehnike, poljodjelstva i stočarstva. Zemlja je dala čovjeku sve što samo može pružiti. Čovjek je radio s takovim marom i znanjem, kojemu se možeš samo diviti. Izraslo je toliko pšenice, dobiveno toliko nafte, sagradjeno je toliko strojeva, da bi sve to bilo dovoljno za polovinu čovječanstva. Ali na obilno natopljenoj zemlji izrasla je, protivno razumu, ogromna, nakazna i otrovna gljiva — grad Chicago u državi Illinois. To je neko slavlje apsurdnosti.

Moglo bi se reći, da smo mi previše osjećajni, da se zanašamo, jer Chicago ima odlični univerzitet, filharmonija, najbolji kako kažu vodovod na svijetu, pametna radikalna inteligencija, da je tu bila grandiozna svjetska izložba, da je Michigan-avenija — najljepša ulica na svijetu, to je sve istina, svega toga ima u Chicagu, ali to još više ističe dubinu bijede, rugobu gradjevina i stvaranje ubica racketa. Odlični univerzitet ne podučava mladež kako će se boriti s bijedom, radikalna inteligencija je bespomoćna, policija ne puca toliko u razbojnike koliko u štrajkaše, koje je spopao očaj, svjetska izložba je usrećila samo vlasnike hotela, a najljepša na svijetu Michigan-avenija mnogo gubi radi blizine zakutaka.

Dobri su nas ljudi u Chicagu htjeli zabaviti, pa su nas poveli u studentski klub Chicaškog univerziteta na ples, koji se je priredjivao u čast darovane nezavisnosti Filipincima.

Na studentskom plesu bijaše trezveno, veselo i u svakom pogledu ugodno. U velikoj dvorani plesale su filipinske djevojke, krasotice širokog nosa i crnih očiju, klizili su po parketu Japanci i Kinezi, a nad mnoštvom se isticao bijeli svileni turban mladog Hindusa. Ovaj je bio u fraku s bijelim prslukom, suhonjav s plamtećim očima.

— Prekrasan ples, siri — rekao je mister Adams, čudnovato klikčući.

— Vama se ne svidja?
— Ne, siri, ta rekao sam, da je ples lijep.
I on je iznenada uhvatio Hindusa, povukao ga na stranu i počeo ispitivati, kako se osjeća u internatu, koliko mu rupija mjesečno šalje majka i kojem se zvanju kani posvetiti po završetku studija. Hindus je učtivo odgovarao na pitanja i neopisivom žalošću gledao na mnoštvo plesača, odakle su ga tako iznenada istrgli.
Sa stropa su visjele filipinske i američke zastave, orkestar na pozornici bijaše osvijetljen ljubičastim svijetlom, muzikanti su visoko dizali saksofon — to je bio tihi ugodni obiteljski ples bez pijanih ljudi, bez nereda i bez škandala. Bilo je ugodno saznanje, da prisustvuješ historijskom dogadjaju. Ipak su oslobodili Filipince i dali im nezavisnost! Mogli su im i ne dati, a ipak su dali. Sami su dali! To je plemenito.
Na povratku u gostionu mister Adams je cijelo vrijeme mrmljao:
— Ozbiljno siri! O, ne!...
— Šta ozbiljno?
— Ne, ne siri, ja Vas cijelo vrijeme hoću da pitam: zašto smo najednom Filipincima dali nezavisnost? Ozbiljno siri, mi smo dobri ljudi. Sami smo dali nezavisnost, zamislite samo. Da, da, mi smo dobri ljudi, ali ne trpimo kad nas uhvate za grkljan. Ovi vražji Filipinci prave vrlo jeftino šećer i naravno uvažaju ga k nama bez carine. Ta oni su do danas bili u sklopu Sjedinjenih Država. Šećer je kod njih tako jeftin, da naši industrijalci šećera nisu mogli s njima konkurirati. Sad, kad su od nas dobili svoju dugo očekivanu nezavisnost, moraju platiti carinu za šećer kao i svi strani kupci. A propos, mi ne gubimo Filipinske otoke, jer su dobri Filipinci pristali, da prime od nas svoju nezavisnost samo uz uslov, da kod njih ostane naša vojska i naša administracija. No, recite, siri, zar smo to mogli odbiti. Ne, doista, siri, ja bi htio da nam priznate našu plemenitost. Ja to trebam.

Glava 18.

NAJBOLJI GLAZBENICI SVIJETA

Uveče, pošto smo lakomisleno ostavili automobil pred hotelom, uputili smo se na koncert Kreislera.
Bogata Amerika je preotela najbolje glazbenike svijeta. U New-Yorku u »Carnegie hallu« slušali smo Rahmanjinova i Stokovskog.
Rahmanjinov, kako nam je rekao neki naš znanac kompozitor, pred nastupom na pozornicu sjedi u glumačkoj sobi i priča anegdote. Kad zazvoni zvonce, Rahmanjinov ustane i navukavši na lice veliku tugu ruskog izbjeglice, stupa na pozornicu.
Visok, zgrbljen i mršav, s dugim tužnim licem, podstriženom bradicom, sjeda za glasovir, raširi nabore crnog starinskog kaputa, popravi širokim pokretom ruke manžete i okrene se prema publici. Njegov pogled govori: »Da, ja sam nesretni izbjeglica i prisiljen sam, da sviram pred vama za vaše prezrene dolare, a za svoje poniženje molim malo — mir.« Svira. Nastaje takva tišina kao da je cijela hiljada slušalaca pomrla, otrovana nekim novim, do sada nepoznatim muzičkim plinom. Rahmanjinov je završio. Očekivali smo eksploziju. Ali u parteru se čulo samo normalno pljeskanje. Nismo povjerovali svojim ušima. Osjećala se hladna ravnodušnost kao da publika nije došla slušati rijetku glazbu u rijetkoj izvedbi, nego da ispuni neku dosadnu, neodložnu dužnost. Samo sa galerije se čulo nekoliko uzvika entuzijasta.
Svi koncerti, kojima smo u Americi prisustvovali, ostavili su na nas isti utisak. Na koncertu znamenitog filadelfijskog orkestra, pod vodstvom Stokovskog,

bila je sva elita New-Yorka. Neshvatljivo je što rukovodi elitu New-Yorka, ali ona nikako ne posjećuje sve koncerte. Kraljevi mesa i mjedi, kraljice željezničke grupe, prinčevi gume za žvakanje i naprosto princese dolara — u večernjim haljinama, frakovima i briljantima, zauzeli su čitav belle etage. Vidjelo se, da je Stokovski shvatio kako je sama glazba malo za ovu publiku, da joj je potrebna i vanjština. I znameniti dirigent je stoga za sebe udesio efektan, skoro cirkuski, nastup. Odbio je da udara palicom po pultu. Kod njegovog nastupa je orkestar već imao naštimane instrumente, pa je nastala potpuna tišina. Izašao je iza kulisa, pomalo zgrbljen, sličan Meyerholdu, ne gledajući ni u koga, pošao je brzo do svog mjesta i odmah počeo živo mahati rukama. Isto tako živo započela je i uvertira »Meistersängera«. To bijaše čisto amerikanski tempo. Ni sekundu zadržavanja. Vrijeme je novac. Izvadjanje bijaše bezprijekorno. U dvorani ono nije izazvalo skoro nikakovih emocija.

Kraljevi mesa i mjedi, kraljice željezničke pruge, prinčevi gume za žvakanje i princese dolara oduševljeni su sada Bachom, Brahmsom i Šostakovićem. Zašto ih u isto vrijeme privlače duboki i teški Bach, hladni Brahms i burni ironični Šostaković — oni naravno ne znaju, ne žele znati i ne mogu znati. Za godinu dana će se bezumno do ludila (»Ah, to je takvo jako čustvo koje obuzima!«) oduševljavati jednovremeno za Mozarta, Čajkovskog i Prokofijeva.

Buržoazija je oduzela narodu umjetnost, ali ona ne će da zadrži ovu ukradenu umjetnost. Izabrane izvadjače u Americi kupuju i plaćaju za njih mnogo novaca. Bogataši, koji se dosadjuju, zasitili su se Šaljapina, Haifetza, Horowitza, Rahmanjinova, Stravinskoga, Giglia i Toti Dal Monte. Za milijunere nije teško platiti deset dolara za ulaznicu. Ali eto, opera ili simfonijski orkestar — to je razumijete li, preskupo. Ove vrste umjetnosti trebaju dotaciju. Država ne daje zato novaca. Ostaje jedino proslavljena amerikanska darežljivost. Dobrotvori uzdržavaju u cijeloj Americi samo tri operna kazališta, a od njih samo new-yorška »Metropolitan-opera« radi redovito tri mjeseca godišnje. Kad smo govorili, da u Moskvi ima četiri opere, koje rade kroz cijelu godinu s prekidom od tri mjeseca, Amerikanci su se uljudno zadivili, ali u dubini duše nisu vjerovali.

Pred nekoliko godina su mecene dobili javnu ćušku od velikog dirigenta Toscanini-a, koji je u to doba upravljao newyorškom filharmonijom. Filharmoniji je išlo zlo. Nije bilo novaca. Mecene su bili zauzeti svojim businessom i nisu ni malo mislili na sudbinu nekakvih klarinetista, violončelista i kontrabasova. Konačno je došao čas kad je filharmonija morala obustaviti rad. To se dogodilo u vrijeme proslave sedamdesetgodišnjice Artura Toscanini-a. Veliki muzičar je našao izlaz. On se nije obratio za novac kraljevima mesa i mjedi. Obratio se je na narod. Poslije radiokoncerta, on je stupio pred mikrofon i zamolio svakog slušaoca, da pošalje dolar za fotografiju, koju će mu poslati Toscanini sa svojim autogramom. Toscanini je bio nagradjen za svoj dugi i mučni život — filharmonija je doliba nužna sredstva, a dobila ih je od ljudi, koji nemaju novaca da kupe kartu za kazalište, da bi vidjeli živog Toscanini-a. Govore da su većinu ovih ljudi sačinjavali siromašni talijanski doseljenici.

U Toscaninijevom se životu odigrao maleni, ali veoma interesantni slučaj.

Kad je bio dirigent u milanskoj operi »La Scala«, bio je u Italiji raspisan natječaj za najbolju operu. Toscanini je bio član žirija. Neki prilično nadareni kompozitor prije nego što je predao svoj rukopis, dugo je oblijetao oko znamenitog muzičara, laskao mu je i na sve moguće načine se dodvarao. Zamolio je, da bi njegovu operu dali na ocjenu Toscaniniju. Ocjena je bila porazna i operu su odbili. Prošlo je deset godina, a nenadareni se kompozitor opet u New-Yorku sreo s Toscaninijem.

— No, maestro, sad je stvar prošla — rekao mu je kompozitor — ali ja bih htio znati, zašto ste odbacili moju operu?

— Nije mi se svidjala — odgovorio je Toscanini.

— A ja sam uvjeren, maestro, da je Vi niste čak ni pročitali. Da ste je pročitali, ona bi Vam se svakako bila svidjela!

— Nemojte govoriti gluposti — odvratio je Toscanini — ja se vrlo dobro sjećam vašeg rukopisa. Nije za ništa. No, što zato!

Sjeo je za glasovir i brzo odsvirao na pamet nekoliko arija iz loše opere, koju je odbacio pred deset godina.

— Ne, to nije za ništa — prigovarao je svirajući — to je ispod svake kritike!

Dakle te večeri smo se spremili na koncert Kreislera i lakoumno ostavili naš automobil pred hotelom. S jezera je duvao hladan vjetar. Pošteno nas je propuhao iako smo trebali proći tek nekoliko kuća. Veoma smo se radovali što nam je uspjelo kupiti karte unaprijed.

U foyeru bilo je prilično prazno. S početka smo dapače mislili, da smo zakasnili i da je koncert već započeo. U dvorani je takodjer bilo malo svijeta, ne više od polovine.

»Sigurno stanovnici Chicaga vole zakašnjavati« — zaključili smo mi. Ali uzalud smo se požurili da opravdamo Chicažane, ove punktualno točne ljude, oni nisu zakasnili, nego naprosto nisu došli. Koncert je započeo i završio u polupraznoj dvorani.

Na pozornici je stajao postariji čovjek u širokom salonskom odijelu s prilično velikim trbuhom, na kome se ljuljao lančić s privjescima. Stajao je široko u raskorak i srdito pritiskao gusle podbratkom. To je bio Kreisler — prvi violinista svijeta. Violina je opasni instrumenat. Na njem se ne može svirati samo prilično ili naprosto dobro kao na glasoviru. Osrednje violinsko sviranje je užasno, a dobro-osrednje je jedva podnosivo. Na violini se mora svirati prekrasno, tek tada sviranje može da pruži užitak. Kreisler je svirao savršeno. Svirao je suptilno, poetično i umno. U Moskvi bi nakon ovakovog koncerta nastala ovacija od pola sata. Prekinula bi se tek onda, kad bi se iznesao glasovir i pogasila sva svjetla. Ali ovdje isto kao u New-Yorku, sviranje nije izazvalo oduševljenje kod publike. Kreisleru su pljeskali, ali u tom pljeskanju nije se osjećala zahvalnost. Publika kao da je govorila umjetniku: »Da, ti znadeš svirati, ti si doveo svoju umjetnost do savršenstva, ali umjetnost na kraju krajeva nije baš tako važna stvar. Zar se isplati zato uzbudjivati se?« Vidjelo se, da je Kreisler odlučio raspoložiti publiku. Bolje bi bilo da se nije u to upustio. Izabrao je sve to banalnije komade, nekakove žalosne valcere i bostone — djela niskog ukusa. Uspio je, da je publika konačno oživila i zatražila »bis«. To je bilo poniženje za velikog umjetnika, da traži milostinju.

Izašli smo na Michigan-aveniju s teškim osjećajem.

— Vidite, siri — rekao nam je mister Adams. — Vi od Amerikanaca tražite previše. Pred nekoliko desetaka godina meni se dogodio jedan slučaj. Da, da, misteri, interesirat će vas ako poslušate. U New-Yorku se prvi put na svijetu prikazivao Wagnerov »Parsifal«. Vi sigurno znate da je »Parsifal« bio prvi put postavljen na scenu tek poslije smrti Wagnera i da je to bilo u New-Yorku. Ja sam naravno pošao. Siri! Ja jako volim Wagnera. Sjeo sam u sedmi red i čekao na početak. Kraj mene je sjedio ogromni crvenokosi gentleman. Da, da, siri. Pet časaka nakon početka opazio sam da gentleman spava. To ne bi još bilo ništa strašnoga, da se on nije za vrijeme spavanja naslanjao na moje rame i počeo prilično neprijatno da hrče. Probudio sam ga. Stresao se, ali poslije jedne minute opet je zaspao. Pri tome je prislonio glavu na moje rame kao na jastuk. Siri! Ja nisam zločest čovjek, da, da, da. Ali to nisam mogao da podnesem. Oh ne! Ja sam svom snagom gurnuo crvenokosog čovjeka laktom u rebra. Probu-

dio se i dugo me gledao pogledom, koji ništa ne shvaća. A onda se na njegovom licu vidjelo da trpi. »Oprostite sir — rekao je — ja sam vrlo nesretan čovjek, došao sam iz San-Francisca u New-York samo na dva dana, a imam da obavim veoma mnogo poslova. A u San-Franciscu imam ženu Njemicu. Vi znate, sir, da su Nijemci ludi ljudi, da luduju za glazbom. Moja žena nije iznimka. Kad sam otputovao rekla mi je: »James, daj mi riječ da ćeš poći na prvu predstavu »Parsifala«. — Bože! Kolika je to sreća doći na prvu predstavu »Parsifala«! Kad ja već ne mogu prisustvovati — otidji barem ti. Ti to moraš učiniti za mene. Daj mi riječ.« Dao sam joj riječ, a mi poslovni ljudi znamo i održati riječ. Zato sam eto tu, sir!« Savjetovao sam ga da ode u gostionu, jer je svoju zadatu riječ već ispunio i više mu ne prijeti opasnost da postane nepošten čovjek. I on je odmah otišao, stisnuvši mi čvrsto ruku. Da, da, da, siri. Svidio mi se taj ridji gentleman. Ne smijete suditi prestrogo Amerikance. To su vrlo pošteni ljudi. Zaslužuju duboko poštovanje.

Slušajući pričanje mistera Adamsa, došli smo do hotela i tu na naš najveći užas nismo našli naš automobil. Nije više bilo našeg lijepog auta mišje boje. Mrs Adams je pogledala u svoju torbicu i nije našla ključ. Dogodilo se najgore, što nam se je moglo desiti na putu — nestao je auto s ključem i automobilskim pasošom.

— Ah, Beki, Beki — mrmljao je mister Adams sav očajam — govorio sam ti, govorio . . .

— Što si mi govorio? — upitala je gospodja Adams.

— Oh da! Beki! What did you do? Sve je propalo. Da, da, siri! Govorio sam ja. Treba biti oprezan.

Sjetili smo se, da su u autu ležali kovčezi spremni za put, jer smo bili odlučili odmah poslije koncerta otputovati iz Chicaga i prenoćiti na putu u nekom malom gradiću.

Hodali smo po Michigan-aveniji, trgajući se od žalosti. Nismo čak ni osjećali hladan vjetar, koji je prodirao kroz naše kapute.

Tu smo iznenada ugledali naš automobil. Stajao je na drugoj strani ulice. Lijevi prednji kotač nalazio se na pločniku, a vratašca su bila zatvorena. Unutra je gorjelo svijetlo. Čak su i svijetiljke našeg mišjeg skloništa zbunjeno svijetlile.

Bacili smo se na njega i radosno klicali. Kolika sreća! Sve je bilo na mjestu — i ključ i dokumenti i prtljaga. Zaposleni pregledom automobila, nismo ni opazili kako nam se približavao ogroman policajac.

— Vi ste vlasnici automobila? — upitao je gromkim glasom.

— Yes sir! — prestrašeno je kriknuo mister Adams.

— A-a-a! — vikao je kolos, gledajući odzgo dolje na malenog debelog Adamsa. A znate li vi, vrag vas odnio, gdje se mora ostaviti auto u gradu Chicagu?

— Ali, mister officer . . . — pokorno je odgovorio mister Adams.

— Ja nisam officer — zagrmio je policajac. — Ja sam samo policeman. Zar vi ne znate da se automobil ne smije ostaviti pred hotelom u tako glavnoj ulici kao što je Michigan-avenija. To nije Vaš New-York. Ja ću Vam pokazati, kako treba voziti u Chicagu!!

Misteru Adamsu se vjerojatno pričinilo, da će ga »mister officer« odmah početi tući, jer je pokrio rukama glavu.

— Da, da! — grmio je policajac. — To nije vaš New-York, u kome se može baciti vaše korito posred glavne ulice!

On je očigledno imao neke svoje stare račune s New-Yorkom.

— Znate li vi, da sam morao unići u vaša odvratna kola, premjestiti ih ovamo i onda dva sata paziti, da ih tko ne ukrade?!

— Yes, mister officer! — progundjao je Adams.
— Ja nisam officer!
— Oh, da! Mister policeman! Y am very very sorry! Meni je vrlo, vrlo žao.
— Well — rekao je policeman smekšavši se — to vam je Chicago, a ne New-York!
Mislili smo, da će nam dati »ticket« (oni, koji dobiju »ticket«, moraju se prijaviti sudu), da će nas nemilosrdno kazniti, a možda čak i postaviti na električnu stolicu (tko bi znao u Chicagu!). Ali kolos se iznenada nasmijao strašnim basom i rekao:
— No, putujte. A drugi put sjetite se, da je ovo Chicago, a ne New-York.
Mi smo brzo ušli u auto.
— Good bye! — kriknuo je oživljujući stari Adams, kad se auto trgnuo — good bye, mister officer! Kao odgovor čuli smo neko nejasno mrmljanje.

TREĆI DIO

PREMA TIHOM OCEANU

Glava 19.

U DOMOVINI MARK TWAINA

U početku putovanja prešli smo države New-York, Pennsylvaniju, Ohio, Michigan, Indianu i Illinois. Usjekla su nam se u pamet imena nebrojenih gradova, gdje smo uzimali zajutrak, objedovali, išli u kino ili prespavali. Poughkcepsie, Hudson, Albany, Troy, Auburn, Waterloo, Erie, Tolledo, Springfield, i t. d.

U svim tim gradovima i u stotine drugih, koje ovdje ne spominjemo, na glavnom trgu stoje spomenici vojniku gradjanskog rata izmedju Sjevera i Juga. To su vrlo mirni spomenici, malenog rasta i posve nevojnički. Negdje u staroj Evropi vojnik od bronze ili kamena svakako maše sabljom ili juri na divljem konju, a u svakom slučaju izvikuje nešto kao: »Naprijed, junaci!« Ali na spomenicima američkih gradova se ne primjećuje oduševljenje. Mali vojnik stoji mlitavo se opirući o pušku; vojnička torba je pričvršćena po svim pravilima, glava se naslonila na ruke, pa kao da će žestoki borac za oslobodjenje Crnaca zaspati, uljuljan jesenskom tišinom.

Ovi spomenici su uveženi iz Njemačke. Oni su potpuno jednaki i ne razlikuju se jedan od drugoga više nego li standardni model »Forda« od »Forda«, koji je snabdjeven pepeonikom, pa prema tome stoji pola dolara skuplje. Ima posve jeftinih malih vojnika, tako malenih, da bi ih se moglo držati u sobi; ima nešto skupljih, kakve smo gore opisali; ima, ako se tako može izraziti, luksusnih modela, — mali vojnik, kojemu pod nogama leži tane. Uopće, ovaj se njemački proizvod mogao dobiti u svim cijenama, tako da je

svaki gradić izabrao sebi spomenik prema džepu. I u ovom pogledu nedavno su se Amerikanci oslobodili od ovisnosti iz inostranstva i počeli konačno izgradjivati male vojnike iz gvoždja ili kamena vlastitim rukama i od vlastitog materijala.

Osim toga svaki američki gradić, čiji žitelji nisu bez zakonitog osjećaja patriotizma, čuva još pušku i nekoliko taneta iz vremena tog rata Sjevera protiv Juga. Puške i taneta čuvaju se obično nedaleko od vojnika, a to sve zajedno predstavlja vojno-historijski dio gradića. Savremeni njegov dio već poznamo, a sastoji se iz tvornice automobila, apoteka, restorana, trgovina, u kojima se prodavaju stvari od pet i deset centi, i prodavaona kolonijalnih proizvoda, koji pripadaju tvrtci »Atlantic and Pacific«. Oglasa ove kompanije, crvenih sa zlatnim slovima, ima u svakom gradiću. Prodavaone kompanije uredjene su na jedan kalup, pa u kojem god kraju zemlje se nalazio kupac, uvijek će znati, da u trgovini »Atlantic i Pacific« papar leži na lijevoj polici, vanilija — na tom i tom mjestu, a kokos — tu i tu. Ova veličanstvena jednoobraznost pridaje tvrtci »Atlantic i Pacific« takodjer neke crte besmrtnosti. Izgleda da u slučaju propasti našeg planeta, kao posljednja će se ugasiti svijetla u prodavaonama ove »Atlantske i Tihooceanske kompanije«, koja revno i predano služi trošarini, pružajući joj opširni i uvijek svježi rasporedjaj kolonijalnih proizvoda, od banana do cigareta i cigara iz domaćeg i uvezenog duhana.

Jednako loše vrijeme pratilo nas je cijelog puta. Samo prvog dana puta pokazalo se sunce, ali je bilo hladno i zamrznuto. Već u Buffalu je padala kiša, u Clevelandu još jače, u Detroitu se pretvorila u pravo strašilo, a u Chicagu se izmijenila divljim hladnim vjetrom, koji je bacao šešire s glave i skoro pogasio električne reklame.

Nedaleko od Chicaga u kiši i magli ugledali smo mračnu sliku metalurgijske tvornice Harry. Metalurgija i nevrijeme zajedno prouzročili su da je mraz pro-

dirao do kože. Ali tek drugi dan nakon što smo otišli iz Chicaga, ugledali smo plavo nebo, po kojem je vjetar brzo i bez ikakve ceremonije tjerao oblake.

Cesta se izmijenila — ne samo cesta, nego sve ono, što ju je okružavalo. Prošli smo konačno industrijski Istok i osjetili da smo na Srednjem Zapadu.

Ima tri sigurna znaka, po kojima Amerikanci nepogrešivo mogu ustanoviti, da je doista započeo pravi Zapad. U izlozima restorana i apoteka iščezli su oglasi, koji reklamiraju »hot dog«, što znači »vrući pas«.

»Vrući pas« ne razlikuje se mnogo od običnog psa: to su vruće kobasice. Na cijelom svijetu prave šale na račun kobasica i psećeg mesa, ali samo u Istočnoj Americi je ova šala ušla u običaj i pas je postao službeni naziv za kobasice.

Umjesto »hot dog« restorani i apoteke izlažu u svojim izlozima plakate, koji reklamiraju čisto zapadno jelo: »Barbique« — sandwichi s pečenom svinjetinom.

Zatim umjesto optimističkih »all right« i »O-ke«, u govoru stanovnika Zapada čuje se ne manje optimističko ali čisto lokalno »You bet« što znači: »Kladim se«, a koje se upotrebljava u svim slučajevima života. Na primjer, ako usput pitate, hoće li biti tečno pečenje, koje ste naručili iz objeda No. 3, djevojka će vam uz mili posmjeh odgovoriti:

— You bet! Kladim se!

Posljednja i najvažnija odlika — to su stari automobili — dapače ne samo stari, već starinski. U autima iz devet stotina i desete godine na tankim kotačima, voze se čitave obitelji poštenih žitelja Zapada. U starim i visokim fordovskim kupejima polagano se kreću farmeri u sivim kaputima, koji su na šavovima prošiveni bijelim nitima. Zdrave farmerske šape čvrsto leže na volanima. Nekuda se uputila obitelj Crnaca. Naprijed sjedi mladi Crnac, a s njim uporedo žena. Na stražnjem sjedalu drijema stara tetka, a mali Crnčići nevjerojatnom znatiželjom promatraju

naš žuti newyorški broj. Obitelj se vozi, kako izgleda, daleko, jer su na auto privezali vedro i drvene ljestvice. Visoke mazge s visokim ušima vuku po cesti seoska tovarna kola. Kočijaši, u isto takovim sivim kaputima, upravljaju kolima stojeći. Nikada na cijelom putu nismo vidjeli da gonić mazge sjedi u svojim kolima, nego je običaj stajati u kolima. Starinskih »Fordova« vidiš sve to više. Njihove su konture staromodne, pomalo smiješne, a u isto vrijeme ganutljive. U njima osjećaš nekakvo poštenje. Oni vas nečim potsjećaju na staroga Henry Forda. Uski su, starinski, ali u isto vrijeme i nekako solidni. Izazivaju povjerenje i poštovanje.

Ford se može smiono ponositi ovim strojevima. Stari su dvadeset i dvadeset i pet godina, a još uvijek voze, rade, ova poštena i jeftina crna kola. I uvijek kad smo sretali ili prestizavali starinski model »T« čisto srdačnom radošću bi uskliknuli:

— Evo opet se vozi stari Henry!

Stari Henry jedva diše, sve se u njemu trese, od platnena krova ostale su samo krpe, a od rezervnog kotača samo zardjali okvir, ali stari se kreće, izvršuje svoj posao, taj dragi pomalo komični automobilski veteran. Mi smo na Zapadu. Utekli smo od zime i približili se ljetu. Dobili smo ne samo na godišnjoj dobi, nego naprosto na vremenu — iz atlantskog pojasa prešli smo u centralni, pa smo i tu zaradili jedan sat. Sad je u New-Yorku deset sati u jutro, a kod nas tek devet. Na putu prema San-Franciscu okrenut ćemo još dva puta satove natrag. Iz zapadnog pojasa doći ćemo u gornji, a onda — u — tihooceanski.

Na skretnici triju cesta, preko puta malene drvene kavane, koja je objavljivala kao neku novost, da se ovdje može dobiti pivo ne u bocama, nego u kutijama od konzerve, stajao je stup, na kojem su bile pričvršćene široke strijelice s imenom gradova. Osim smjera i udaljenosti, ove strijelice su nas uvjerile da i na Zapadu Amerikanci rade ono isto, što i

na Istoku — biraju za svoje gradiće lijepa, veličanstvena i znamenita imena. Bilo je ugodno doznati u tom malom gradiću, da od njega do Edine ima 42 milje, do Memphisa 66, — do Mexica 44, a do Pariza svega sedamnaest milja. Ali mi nismo izabrali ni Memphis ni Pariz. Trebao nam je grad Hanibal. Strijelica je pokazivala, da se mora voziti desno i da do Hanibala ima još trideset devet milja.

— Misteri — rekao je Adams — sjetite me, da vam kod večere pričam o pivu u konzervnim kutijama. To je vrlo, vrlo interesantna stvar, siri.

Točno nakon trideset devet milja pokazao se grad Hanibal. Brončana tabla, koju je postavilo »Historijsko društvo države Missouri« pred ulazom u grad, izvještavala je, da je ovdje veliki humorist Mark Twain proveo je svoje djetinjstvo, da je u gradu kućica Mark Twaina, park s pogledom na rijeku Mississippi, mnogo spomenika, pećina itd.

Dok smo tražili prenoćište i dok je mister Adams doznao u toj kući, koju smo izabrali, kako idu u gradu poslovi, u čemu se ovdje odrazila kriza i što naša gazdarica, uredna stara Amerikanka, misli o Rooseveltu — već se smrklo. Pregled znamenitosti, koje je preporučivalo »Historijsko društvo države Missouri« morali smo odgoditi do jutra. Dok se starica-gazdarica raspričala o tome, da poslovi nikako ne idu u Hanibalu i da gradu prilični dohodak donose turisti, koji dolaze da vide relikvije Mark Twaina, da je kriza bila u svoje vrijeme dosta jaka, ali da su ipak bolje prošli, nego na Istoku, da je pretsjednik Roosevelt vrlo dobar čovjek i da se brine za sirotinju — već je bila noć. Te večeri smo jedva dospjeli posjetiti muzej Mark Twaina, koji se nalazio u glavnoj ulici.

To bijaše privremeni muzej, uredjen za proslavu stogodišnjice rodjenja Mark Twaina, a smješten u zgradi banke »Hanibal Trust Company«, koja je propala baš kratko vrijeme prije jubileja. Zbog toga su fotografije i razne relikvije čudnovato ispremiješane s kancelarijskim stolovima i čeličnim ključa-

nicama bankovnih spremišta. Nad velikom (jao, uvijek praznom!) blagajnom sigurnom od požara visilo je kormilo riječnog parobroda. Baš takovo kormilo je okretao Mark Twain, kad je plovio kao mornar po Mississippi-u. Osim nas bio je tu još samo jedan posjetnik. Sudeći po njegovom žalosnom licu, on je nesumnjivo bio u svoje vrijeme ulagač u banku »Hanibal Trust Company«, pa došao ovamo samo zato, da bi još jedamput pogledao veličanstvenu i potpuno praznu bankovnu blagajnu, gdje je nekad ležala njegova skromna uštedjevina.

Na zidovima su visjele fotografije. U posebnoj sobi stajao je, specijalno za jubilej, doveženi krevet, na kojem je umro pisac, svuda su ležali rukopisi, prva izdanja njegovih knjiga, cipelice, šal i crna čipkasta lepeza one djevojke, koju je Twain opisao kao Becky Thacher. Uopće je muzej bio uredjen kojekako, pa nije ni pobudjivao naročitog interesa.

Još je bio u muzeju izložen model iz gipsa za spomenik, za koji je bio već objavljen nacionalni upis priloga. Tu je veliki književnik okružen svojim herojima. Tu je postavljeno pedeset ako ne i više figura. Spomenik će stajati oko milijun dolara, a za tu razmjerno ne veliku cijenu bit će ovo, sudeći po modelu, jedan od najnakaznijih spomenika svijeta.

Mi smo objedovali ili bolje reći večerali u restoranu preko puta muzeja. Mister Adams, koji nije nikada ništa pio, iznenada je naručio pivo. Mladi konobar donio je dvije konzervne kutije — u kakovim se kod nas prodaje zeleni grašak.

— To je ogromno djelo — rekao je mister Adams, gledajući kako konobar otvara pivske kutije — koje do sada, siri, nije nikome pošlo za rukom. Smetao je naime miris od lima. Za pivo je svakako potrebno bure od hrastovine i staklene posude. Ali vi morate, misteri razumjeti, da je prevoz piva u bocama nezgodan i skup. Boce zapremaju previše mjesta. To je suvišan izdatak kod prevoza. Zbog toga je trebalo pronaći takav lak, čiji miris točno odgovara, kako bih

rekao, mirisu pivskog bureta. Slučajno su ovaj lak pronašli za potrebe nekog električnog poduzeća, a nipošto za pivo. Sada njime obljepljuju unutarnju stranu kutija od konzerve, a pritom pivo nema nikakav čudni tek. To je veliko djelo, misteri!

Popio je čak dvije čaše piva, kojeg uopće nije volio. Popio je iz poštovanja prema tehnici. Pivo je doista bilo dobro. Kad smo ujutro izlazili iz tourist-housa, ugledali smo maleni, stari i posve siromašni gradić. On krasno leži na brežuljcima, koji se spuštaju prema Mississippi-u. Usponi i nizbrdice su ovdje kao u gradiću na Volgi, koji stoji na visokom brijegu. Nismo doznali za nazive ulica, ali izgleda, da se zovu isto tako kao ulice na Volgi — Obvalnaja i Osipnaja.

Takav je eto grad Hanibal, grad Tome Sawyera i Hucleberry Finna.

Divno djelo! Grad, koji nije znamenit po automobilima kao Detroit, ni pokoljima i gangsterima kao Chicago! Znamenit je po literarnim herojima. »Pustolovine Tome Sawyera«, najmilije i najveselije pustolovine, koje su ikada postojale u svjetskoj literaturi.

Kao i svugdje, na ulicama nije bilo skoro ljudi. Ali su zato oni, koje smo sretali bili pravi Twainovski tipovi — strašljivi i dobroćudni Crnci, poštovani sudije, koji su već rano držali medju zubima jeftinu cigaru kao i dječaci u hlačama od baršuma, koje su pričvršćene baršunastim pojasima. Skupivši se u gomilu, dječaci su se nečim igrali. Sudeći po tome, što su se neprestano ogledavali, oni su po svoj prilici igrali za novac.

Ulica gdje je proveo djetinjstvo Mark Twain, tada još bosonogi Sam Klemens, sačuvana je skoro u svojoj potpunoj nepovredivosti. Nad ulazom u kućicu književnika visi okrugla bijela svijetiljka s natpisom: »Kuća Mark Twaina«. A propòs, Amerikanci ne izgovaraju Tven već Tvein, ne Tom Sawyer već Tam Sawyer. Čak i najozbiljniji i najposlovniji Amerikanac

kada govori o ovom, po cijelom svijetu poznatom, dječaku, počinje se smiješiti, a oči mu sjaju.

U kućici žive dvije siromašne starice, skoro prosjakinje, daljnje rodjakinje obitelji Klemens. One su tako stare i mršave da se njišu kao biljke.

U dvjema sobama prvog kata tijesno je i plašljivo. Ne, mister Klemens — stariji, otac Mark Twaina, premda je bio redaktor mjesnih hanibalskih novina, živio je veoma skromno. U sobi stoje sasma istrošeni naslonjači i klimavi stolići s fotografijama.

— Na ovom naslonjaču — rekla je jedna od starica — sjedila je tetka Polly, a kroz ovaj prozor je iskočio mačak Piter nakon što mu je Tom Sawyer dao ricinus ulje. A za ovim stolom sjedila je cijela obitelj, kad su svi mislili da se Tom utopio, dok je on u to vrijeme eto tu i prisluškivao.

Starica je govorila tako kao da se je sve ono što je pripovijedao Twain u »Tom Sawyeru« baš točno i tako dogodilo. Završila je time, da nam je ponudila ne kapnju fotografije. Starice jedino od toga žive. Svaki je od nas kupio po jednu fotografiju za pola dolara.

— K nama tako rijetko zalaze — uzdahnuvši je rekla starica.

U sobi kod izlaza visjela je na zidu memorialna tabla, koja je prikazivala pisca, a pod njom slijedeća ideološka izreka, koju je sastavio mjesni bankar — nesebični poštovaoc Mark Twaina:

»Život Mark Twaina naučava, da je bijeda prije poticaj za život nego li njegova brana«.

Pa ipak pogled na ove dvije siromašne starice očito je protuslovio ovoj lijepoj filozofskoj koncepciji.

Uporedo s kućom stajao je maleni obični plot. Ali spretno »Historijsko društvo države Missouri« već je uspjelo pričvrstiti na njega željeznu tablu, na kojoj je stajalo, da je to imitacija onog plota, kojeg je Tom Sawyer dozvolio obojiti svojim drugovima u zamjenu

za jabuku, plavu staklenu kugljicu i druge prekrasne predmete.

Uopće »Historijsko društvo države Missouri« radi čisto amerikanski. Sve je točno i odredjeno. Nije napisano: »Ovo je kuća, u kojoj je živjela djevojka, koja je poslužila kao junakinja za Becki Tacher iz Toma Sawyera. Ne, to bi bilo moguće pravilno, ali previše opširno za američkog turistu. Njemu treba reći točno — to je ta djevojka, ili nije to. Njemu i odgovaraju: »Da, da nemojte se uzrujavati, baš ta je. Niste uzalud potrošili benzin i vrijeme za put. Tu je ona«.

Eto na kući, koja se nalazila preko puta, gdje je živio stari Klemens, visi još jedna željezna tabla: »Tu je stanovala Becky Tacher prva ljubav Toma Sawyera.

Starice su nam, kako rekosmo, prodale nekoliko fotografija. Jedna je prikazivala samu Becky Tacher kao staricu. Izgleda, da se udala za advokata. Nešto prije svoje smrti Mark Twain je došao u Hanibal i slikao se s njome. Velika slika ovih dvaju staraca visi u muzeju s dirljivim natpisom: »Tom Sawyer i Becky Tacher«.

Na drugoj je fotografiji prikazan Indijanac, koga je Twain opisao pod imenom »Indijanac Joe«. Ova je slika napravljena 1921 godine. Indijanac je bio tada stotinu godina star. Tako barem tvrde u gradu Hanibalu.

Zatim smo se uputili prema Kordifskom brežuljku, gdje stoji jedan od najredjih spomenika svijeta — spomenik literarnim herojima. Željezni Tom Sawyer i Huch Finn spremaju se nekamo na veseli mali posao. Nedaleko od spomenika igrali se već prilično odrasli dječaci. Oni se nisu ničim razlikovali od svojih brončanih kipova. Veselo se vikalo pred spomenikom.

Još je bilo dosta rano, kad smo napustili Hanibal. Po cesti su svom snagom jurili pospani trgovački putnici. Po danu oni rade, na večer se odmore, a po noći putuju iz mjesta u mjesto. Po noći je cesta pusta

pa ovi demoni trgovine imaju mogućnosti da voze najvećom brzinom.

Vozili smo se izmedju polja zasadjena kukuruzom i pšenicom, mimo crvenih farmerskih spremišta i dvorišta, u kojima su metalnim pumpama crpili vodu iz bunara, a oko podne smo stigli u grad Kanzas. Grubo uzevši, Kanzas se nalazi u centru Amerike. Odavle je približno jednaka udaljenost do New-Yorka i do San-Francisca, do New-Orleansa i do granice Canade.

Tu smo dakle bili u centru Sjedinjenih Država, u centru prerije, u gradu Kanzas, koji se smjestio na rijeci Missouri. Može li biti nešto više američkoga od ovog mjesta? Pa ipak je vlasnik restorana, gdje smo ušli na čas, da se ugrijemo šalicom kave, bio Židov iz Besarabije iz grada Benderi. Mikroskopska masonska zvijezdica je svjetlucala u zapućku njegovog kaputa. Benderi, Missouri, Besarabija, masonstvo — pa da se čovjeku ne zavrti glava!

Izvukao je iz džepa tamne malene fotografije i pokazao nam. To su bili njegovi rodjaci, koji su ostali u Benderi — i to dva mladića, provincijalci, čije su nježne kovrčave glave podupirali kruti ovratnici. Ujedno nam je vlasnik restorana pokazao i svoju masonsku kartu. Prezime našeg slobodnog zidara bijaše Morgen, a došao je u Ameriku pred trideset godina.

— Morgen — ponovio je — to ste sigurno čuli — gut Morgen. Baš je tako. Skoro Morgan!

— Gdje je Vaših pedeset tisuća dolara, mister Morgan — veselo je upitao mister Adams.

Kakovih pedeset tisuća dolara? — začudio se vlasnik.

No, no, sir nemojte tako govoriti — »kakovih!« Vaših! Vaših pedeset tisuća dolara! Ta vi ste došli u Ameriku da zaradite novac! Gdje je dakle taj novac?

— U banci! s mračnim humorom je odgovorio mister Morgen. Tamo leži sve do jedne pare, ali ne na moje ime.

U njegovoj pojavi narušenoj godinama i borbom, u njegovom očajnom humoru našli smo nešto poznatog. Tek mnogo kasnije, kad smo se vozili prema Amerillu države Texas, sjetili smo se, na koga je ličio naš benderski mason.

1933. godine bili smo u Ateni. Bilo bi predugo pričati kako smo trčali da vidimo Akropolu i druge starine. Ali jedan slučaj moramo ispričati.

Potaknuti školskim uspomenama, odlučili smo otići iz Atene u Maraton. Rekli su nam kako se to mora izvesti. Treba otići na trg, otkuda odlaze maratonski autobusi, tamo kupiti karte i odvesti se — to je sve. Mi smo se smjelo uputili i negdje kod samog trga zalutali. Brijač, koga smo upitali za cestu, prestao je brijati mušteriju i izašao na ulicu, da nam objasni kako ćemo najlakše doći. Mušterija je takodjer izašla iz brijačnice i ni malo zbunjena time, što je bila nasapunana, uzela je živog učešća u objašnjavanju našeg putovanja. Malo pomalo skupila se mala grupa, u sredini koje smo i mi teško dišući stajali pomalo i sami zbunjeni od zbrke, koju smo izazvali. Na koncu su nam za svaku sigurnost odredili za pratnju dječaka od pet godina.

Dječak se grčki kaže »mikro«. »Mikro« nas je vodio, od vremena do vremena upirao prstom i uslužno otvarao svoje debele alžirske usne.

Na trgu smo ugledali stare autobuse, a otraga su bili užetom privezani poderani kovčezi. To su bili maratonski autobusi. Odmah nam je bila jasna glupost i besmislenost našeg plana. Ne rekavši jedan drugom ni riječi, odlučili smo odustati od puta. »Mikro« je dobio pet drahmi za uznemirenje, a mi smo se uputili u kavanu preko puta stajališta autobusa, da se odmorimo i popijemo znamenitu grčku kavu.

Četiri mlada i siromašno odjevena lijepa besposličara kartala su se na vunenom stolnjaku, kojim je bio pokriven mramorni stolić. Za tezgom se nalazio vlasnik, zapušteni čovjek. Imao je na sebi prsluk, ali

bez ovratnika. Bio je obrijan, ali nije bio počešljan. Uopće, to je bio čovjek, koji nije ni našto više obraćao pažnju. — Ako ima posjetnika, dobro, ako nema — opet dobro. I onako se u životu ne će ništa naročita desiti. On je ravnodušno primio našu narudžbu i otišao za tezgu da skuha kavu.

Tada smo ugledali na zidu fotografski portret vlasnika u mladosti. Okrugla energična glava, pobjedonosni pogled, brci uzdignuti do neba, mramorni ovratnik, snaga i bljesak mladosti. Ah, koliko je trebalo godina, koliko nedaća u životu, da se ovaj brkati Atenjanin dovede u takvo žalosno stanje, u kakvom smo ga mi našli. Bilo je naprosto strašno uporedjivati portret s njegovim vlasnikom. Nije trebalo nikakovih objašnjenja. Cijeli život nesretnog Grka bio je pred nama.

Eto na koga nas je potsjetio mister Morgen, Židov iz Besarabije i mason iz Kansas-city.

Glava 20.

VOJNIK POMORSKE PJEŠADIJE

U oklahomskim novinama ugledali smo mimogred sliku djevojke, napola ležeće u bijelom bolničkom krevetu uz natpis: »Ona se smije čak i na krevetu patnja«. Da razmišljamo o tome, zašto se djevojka smije čak i na krevetu patnja, nismo imali vremena i odložili smo novine. Mister Adams je ipak uspio, dok smo pili kavu, da pročita opasku pod fotografijom. Njegovo se lice smrklo, pa se nezadovoljno zaustavio pred plinskom peći, koja se nalazila u restoranu. Mi smo se brzo nahranili jajima sa šunkom pred odlazak iz Oklahome.

U mnogim mjestima Srednjeg Zapada ima izvora prirodnog plina. Ovaj se plin kroz specijalne cijevi provadja u grad i razmjerno je vrlo jeftin. Mister Adams je gledao na ružičasto-plavi plamen vatre, koja je gorjela u prenosivom niklenom kaminu i ljutito povikao.

— Misteri — rekao je — ja sam veliki optimist, ali katkada me dovede do očaja ovaj američki optimizam.

On je s odvratnošću ponovio:

— Ona se smije čak i na krevetu patnja!

Morali smo se žuriti, pa se nije razvio razgovor o tome, što je uznemirivalo mistera Adamsa. A na putu je očevidno na to zaboravio, kad se zanio neobičnom slikom, koja se pružala pred našim očima. Vozili smo se kroz svijetlu šumu aluminijskih naprava za naftu.

Još jučer, kad smo se vozili prema Oklahomi preko stepe, koja je zasuta jedino neprivlačivim mno-

štvom prašine, ugledali smo prve uredjaje za naftu. Velika polja bila su gusto pregradjena željeznim rešetkastim ogradama. Ljuljale su se pomalo škripeći debele drvene poluge. Ljudi nije bilo. Tu su u stepskoj tišini, u dubokoj šutnji crpli naftu. Vozili smo se dugo, šuma tornjeva bivala je sve gušća, a poluge su se ljuljale i dalje; tek katkada bi se vidio lik radnika odjevena u čvrsto svijetlo-sivo platno. On je polagano prelazio od jednog uredjaja do drugog.

Šuma naftenih tornjeva bijaše svijetla, jer su svi tornjevi bili bojadisani bojom aluminija. To je srebrenasta boja. Ona daje tehničkoj Americi neobično privlačivi izgled. Bojom aluminija obojene su posude za naftu, benzinske i miljećne automobilske cisterne, željeznički mostovi, svjetionici u gradovima, pa čak i drveni stupovi uz cestu.

U Oklahomi je takodjer bilo tih naprava i jednolično su se ljuljale poluge. Nafta se pojavila u samom gradu. Naprave su se pružale sve do Oklahome i razbivši na kraju slabi otpor prodrle su u gradske ulice. Grad se dao na pljačkanje. U dvorištima kuća, na pločnicima, na mostovima nasuprot školske zgrade, banaka i gostiona — svuda crpe naftu. Pumpaju svi oni, koji vjeruju u Boga. Posude s naftom stoje uporedo s velikim kućama od deset katova. Jaja sa šunkom mirišu po nafti. Na poštedjenoj pustinji djeca se igraju komadima željeza i zardjalim odbačenim ključevima. Kuće se ruše nemilosrdno, a na njihova mjesta uzdižu se naprave za naftu i poluge. A tamo, gdje je jučer neka bakica, sjedeći za okruglim stolićem plela vuneni rubac, danas škripi poluga, dok novi vlasnik u poslovnom kožnatom kaputu radosno zbraja dobivene galone.

Svugdje smo vidjeli rešetkaste ograde i slušali optimističko škripanje.

Osim naprava za naftu Oklahoma nas je zadivila i ogromnom količinom pogrebnih zavoda. Tražeći prenoćište, po običaju smo se uputili prema »residential part« da unajmimo sobu. Ne gledajući, došli smo do kuće, na kojoj se svijetlio natpis i s užasom smo opazili, da je to pogrebna poslovnica. Još tri puta smo se slijepo uputili prema privlačno osvijetljenim zgradama i svaki put smo se trgnuli natrag. To su sve bile pogrebne kancelarije. Nije bilo nijednog turističkog natpisa, nitko nije došljaku unajmljivao sobu za prenoćivanje. Ovdje su nudili samo vječni odmor, vječni pokoj. Izgleda prema tome, da su se stanovnici Oklahome toliko napumpali nafte, da im više nije potrebno baviti se takvim sitnim poslom kao što je unajmljivanje soba.

Morali smo se pomiriti s time, da se naše srce napuni gordošću i smjestiti se u hotelu. Drugorazredna gostiona, kod koje se zaustavio naš čangrižljivi izbor, nosila je sasvim raskošno ime »Cadillac«, ali je bila podignuta nesumnjivo još prije naftenog rascvata, jer iz slavine, gdje je trebala isticati topla voda, isticala je hladna, a iz slavine za hladnu vodu nije uopće ništa isticalo. Mister Adams bio je iskreno ogorčen. Umjesto govorljive vlasnice kućice, koja je znala za sve gradske novosti, ugledao je malenog sobara pedesetih godina, koji je na sva pitanja odgovarao potpunom ravnodušnošću: »Yes, sir« ili »No, sir«. Pritom je pušio takvu lošu cigaru, da je još dugo nakon njegovog odlaska mister Adams kašljao i grcao kao utopljenik, koga su izvukli na obalu u zadnjoj minuti pred smrt. Nakon jednog sata mister Adams je došao do vrata naše sobe i pun nade, pokucao. Pošto nismo nikako mogli otvoriti zalijepljene očne kapke, mi nismo ništa odgovorili. Mister Adams je opet delikatno pokucao na vrata. Odgovor nije uslijedio.

— Siri — rekao je glasom od kojeg se trgalo srce — zar spavate?

Mi smo bili neizrecivo pospani, pa stoga nismo odgovorili. Mister Adams je još jednu minutu stajao pred vratima. On je strašno želio razgovarati. Uputio se u svoju sobu zamračene duše. Prokleti Oklahomci su mi pokvarili večer.

U jutro je mister Adams bio pun snage i veseo kao uvijek. Betonska cesta se pružala u dugim valovima i bila je pregledna na nekoliko milja daleko. Na kraju ceste, uzdignutim palcem desne ruke, stajao je mladi vojnik pomorske pješadije u rastegnutoj crnoj kabanici. Kraj njega je stajao još jedan takav vojnik i on je držao visoko podignut palac desne ruke. Auto, koji je vozio pred nama, projurio je mimo mladića i nije se zaustavio. Očigledno je bio pun. Mi smo se zaustavili.

Uzdignuti palac u Americi znači molbu da dotičnog povezeš. Čovjek, koji se postavi na cestu, uvjeren je, da će ga netko primiti u auto. Ako ne prvi, a ono sedmi, deveti, ali svakako će ga primiti. Na taj se način može prevaliti veliki put, s jednim provesti se stotinu milja, s drugim — još stotinu, a s trećim — čitavih pet stotina.

Dvojicu nismo mogli primiti, nas je bilo četvero. Mladići zarekoše sastanak kod pošte u gradu Amarillu i jedan od njih sagnuvši se unišao u naš auto. Pažljivo je stavio pred noge svoj maleni kovčeg, izvukao cigarete i zamolio za dozvolu da može pušiti. Mister Adams je brzo okrenuo glavu koliko je bilo moguće i zasuo našeg suputnika pitanjima. Oh, mister Adams se pošteno osvećivao za Oklahomu. Vojnika pomorske pješadije je preparirao pred našim očima.

To je bio još skoro dječak s lijepim pomalo drskim crtama lica. Ali uza sve to bio je vrlo simpatičan mladić. Odgovarao je vrlo rado.

Ne treba se uznemirivati za njegovog druga. Stići će ga već s kakvim drugim autom. To nije prvi put. Ta oni prave veliko »trip« — putovanje. Premjestili su ih sa službom iz New-Yorka u San-Francisco. Oni su molili taj premještaj. Ali rekli su im, da se za prevoz moraju sami pobrinuti. Uzeli su mjesec dana dopusta i evo putuju već tri nedjelje, prelazeći iz jednog automobila u drugi. Namjeravali su zaustaviti se u Chicagu tri sata, a ostali su devet dana.

— Pomele su ih lijepe djevojke.

U Daymonu su se takodjer zadržali. Primila ih je u auto neka mlada dama, koja je izgledala vrlo ohola. Oni su izvukli bocu whiskya i počeli piti. Dama je takodjer pila s njima i sva njena oholost je iščezla. Zatim ih je ona častila pivom i odvezla k svojoj sestri, čiji je muž bio otsutan. Veselili su se četiri dana, dok se nije vratio muž. Tad su morali uteći.

Uniformska kapa bez grba junački je sjedila na lijepoj glavi vojnika. Velika spljoštena dugmeta na kaputu propisno su sjala. U torbicama su se svjetlucale nekakove mjedene bombe i revolveri. Vojnik se nije uopće hvalisao. Amerikanci su rijetko kada hvalisavci. Zamolili smo ga da priča o sebi i on je pričao.

Iza nas se začulo drugarsko dozivanje, a onda nas je prestigao mutno svjetlucajući crni »Buick«. Kraj vlasnika automobila sjedio je drug našeg suputnika. Oni su jedan drugome veselo dovikivali, a zatim se razgovor nastavio.

Vojnik nam je pričao o svojem boravku u Francuskoj. Tamo mu se dogodio interesantan slučaj. Kad je njihov brod stigao u Le Havre, sedmorici je bilo dozvoljeno, da se prošeću do Pariza. Oni su razgledavajući grad upali na Grand-boulevard i odlučili objedovati. Ušli su u restoran i počeli vrlo skromno, naručili su »ham and eggs«. Onda su se raspojasali i pili šampanjca itd. Naravno da nisu imali čime platiti. Otkuda vojniku pomorske pješadije sredstva za šampanjac? Konobar je pozvao direktora, a oni su mu rekli: — Znate šta, odbijte trošak našeg objeda od ratnog duga kojeg Francuska do sada nije platila Americi.

Nastao je veliki škandal. O tomu su pisale i novine, ali od komandanta su dobili samo ukor.

Što on misli o ratu?

O ratu? Pa znate i sami. Evo nedavno smo ratovali u Nicaragui. Zar ja ne znam, da nismo ratovali u interesu države već u interesu »United-Fruits« — kompanije banana? U floti se ovaj rat i zove — bananski rat. Ali kad mi kažu da moram ići u rat,

ja ću poći. Ja sam vojnik, pa se moram pokoravati disciplini.

Dobiva dvadeset pet dolara mjesečno. U San-Franciscu se nada brže napraviti karijeru nego u New-Yorku, zato je i molio premještaj. U New-Yorku ima ženu i dijete. Ženi daje deset dolara mjesečno. Osim toga žena služi. Naravno, nije mu se trebalo ženiti. Ta star je tek dvadeset i jednu godinu. Ali kad je tako ispalo — ne može se tu ništa popraviti.

U Amarillu nas je vojnik ostavio. Zahvalio se, upravio nam zadnji put svoj pobjedonosni smiješak i uputio se prema pošti. Bio je toliko mlad i svjež, da nam čak i njegovo skitanje nije bilo mrsko.

Prenoćili smo u drvenim kabinama Amarilla-campa.

Ugasivši svijetiljku i plinsku peć, legli smo spavati. Camp je stajao uz samu cestu. Šumom vjetra jurili su automobili. Žurili se obijesni trgovački putnici, teško su tutnjili veliki teretnjaci, a svijetlo njihovih svijetiljaka je cijelo vrijeme hodalo po zidu.

Amarillo — to je novi i čisti grad. Izrastao je iz pšenice, a izgleda kao da nema ni petnaest godina. Ali to je pravi američki grad, tu ima sve ono što spada gradu: svjetionici pokriveni aluminijem, kućice za stanovanje iz ljubičasto politiranih opeka, ogromni hoteli od deset katova i apoteke. Kako se kaže, sve ono, što je prijatno za dušu ili bolje za tijelo, jer za dušu ovdje ništa nema.

Kad smo ušli u apoteku, sjedilo je tamo mnogo djevojaka. One su doručkovale prije polaska na službu. Ako u osam sati u jutro ili u osam i pol sati u apoteci doručkuju brižljivo obučene djevojke, s iščupanim obrvama, narumenjene kako to već biva u Sjedinjenim Državama, to jest jako i grubo, s uredjenim noktima, uopće — zapravo spremne za paradu — znajte, da se onaj čas spremaju na službu. Ovakove su djevojke obučene već prema ukusu i sredstvima, ali uvijek uredno. Inače ne mogu naći službu. A ove su djevojke divne radnice. Svaka od

njih znade stenografiju, znade zbrajati na stroju, znade korespondenciju i tipkati na stroju. Bez ovih sposobnosti se ne može naći nikakav posao. Uostalom sada je i s tim teško naći.

Većina ovih djevojaka živi s roditeljima. Zaradu one ne daju roditeljima da im pomognu otplaćivati kućicu, koju su kupili na otplatu, ili za hladionik, takodjer kupljen na otplatu. Budućnost djevojke se sastoji u tome, da se uda. Onda će sama kupiti kućicu na otplatu, a muž će deset godina morati raditi bez odmora dok isplati tih tri, pet ili sedam tisuća dolara, koliko je ta kućica stajala. A svih ovih deset godina tresti će se sretni muž i žena od straha da ih ne otjeraju iz službe, pa ne će imati čime otplatiti kuću. Kuću oduzmu. Ah, kakav strašni život provode milijuni Amerikanaca u borbi za svoju kratkotrajnu električnu sreću!

Djevojke su bile obučene u kratke kaputiće od jelenove kože. Smiješile su se i nadzemaljskim prstićima lomile pečeni kruh. Lijepe djevojke, koje vole rad, ali su smućene ludom američkom srećom!

Na jednom stoliću u apoteci vidjeli smo njemački pribor.

— Mister Adams, zar Amerika nema vlastitog pribora?

Pa naravno da nema! — žestoko je odgovorio Adams. Mi ne možemo praviti pribor. Da, da, da siri, nemojte se smijati. Ne da mi ne ćemo, nego ne možemo. Da, da, da, misteri, Amerika sa svom svojom veličanstvenom tehnikom ne može proizvadjati pribor. Ta ista Amerika, koja pravi milijune automobila godišnje! A znate li u čemu je stvar? Ako bi pribor bio potreban cijelome stanovništvu, mi bi organizirali masovnu proizvodnju, pravili bi desetak milijuna prekrasnih pribora za jeftinu cijenu. Ali stanovništvo Sjedinjenih Država, siri, ne treba desetak milijuna pribora. Njemu treba samo desetak tisuća. Znači da se ne može urediti masovna proizvodnja, već da se pribor mora praviti rukom. A sve ono što se u Ame-

rici ne pravi strojem, već rukom, stoji nevjerojatno mnogo. Naš bi pribor stajao deset puta skuplje od njemačkog. Mister Iljf i mister Petrov, zapišite u svoju knjižicu, da je velika Amerika katkada bespomoćna pred starom jadnom Evropom. To je vrlo, vrlo važno znati!

Glava 21.

ROBERTS I NJEGOVA ŽENA

Uski greben sjevernoga dijela Texasa dijeli državu Oklahoma od New-Mexica. Amarillo se nalazi u Texasu, a na putu iz toga grada u Santa-Fé sretali smo slikovite mještane.

Dva cowboya tjerali su stado malenih stepskih krava, dlakavih kao psi. Ogromni šeširi od filca štitili su cowboye od jakog pustinjskog sunca. Velike mamuze resile su njihove čizme sa slikovitim damskim potpeticama. Cowboyi su jašili konje i okretali ih u punom kasu. Sve je to izgledalo nekako raskošnije i veličanstvenije, nego što je potrebno za skromnog gonića kravljeg stada. Ali što ćeš! To je Texas! Teksas, kako izgovaraju Amerikanci. Tu valjda znaju kako se pasu krave! Nije na nama građanima da im dajemo savjete!

U starinskom »Fordu« s velikim prozorima, vozili su se takodjer cowboyi. Ovim razvijenim mladićima bijaše tijesno u malenom autu, pa su sjedili sasvim nepomično, gurajući katkada jedan drugoga oštrim obodima svojih velikih šešira. Dostignuvši ih, ugledali smo kroz prozor grube profile i junačke brkove. Pet cowboya, pet šešira i pet pari brkova, — to je dosta veliki teret za tankonogog »Forda« hiljadu devet stotina i sedamnaeste godine. Ali stari Henry škripeći posljednjim snagam, kretao se polagano naprijed.

Teretnjaci s visokim ogradama vozili su nekuda konje i mazge. Ipak je to čudna zemlja! Ovdje čak i konje voze automobilima. Može li se zamisliti veće poniženje za ovu životinju! Nad visokim letvama

tužno su stršile uši mazgi, a rijetko se je pokazivala plemenita konjska njuška, u čijim se očima odražavala neizreciva putna dosada.

Jedva što smo se udaljili od Amarilla, već smo ugledali novog »hitch-hackera« s uzdignutim palcem. »Hitch-hackerima« zovu u Americi ljude, koji mole da ih se poveze. Naš jučerašnji vojnik pomorske pješadije nosio je takodjer ovaj naziv. Zaustavili smo se. Hitch-hacker je spustio ruku. Imao je na sebi kaput, ispod kojega su provirivali otvoreni ovratnici dviju košulja. Povrh kaputa imao je na sebi još svijetli i čisti kaputić od sameta. Rekao nam je da se uputio u grad Phvenix u državi Arizona. Mi se nismo tamo vozili, ali do Sante-Fé je hitch-hacker mogao s nama, pa smo pristali da ga primimo u auto.

Mister Adams nije gubio vrijeme i odmah je počeo s pitanjima. Naš suputnik zvao se Roberts. Položio je svoj crni šešir na koljena i spremno počeo govoriti o sebi. Još jedna lijepa crta Amerikanaca — oni su društveni.

Jedan prijatelj je Robertsu pisao, da je našao za njega posla u Phvenixu, pakovanje voća za osamnaest dolara nedjeljno. Treba proći sedam stotina milja, a novaca naravno za toliki put nema. Cijelu noć nije spavao i putovao je u teretnom vagonu, a bilo mu je i strašno hladno.

U vagonu je bilo nekoliko skitnica. Robertsu je bilo neugodno putovati badava, pa je na svakoj stanici izlazio da pomogne kondukterima natovarivati prtljag. Ali skitnice su spavale, premda je bilo hladno i nisu osjećali nikakove grižnje savjesti.

Roberts je putovao iz Oklahome. Tamo leži u bolnici njegova žena.

Izvukao je iz džepa izrezak iz novina, to je bila fotografija mlade žene, koja je napola ležala na bijelom bolničkom krevetu i uz opasku: »Ona se smije i na krevetu patnja.«

Mister Adams je uzbudjeno zamahnuo rukama.

— Sir, — zavikao je — čitao sam o Vašoj ženi u novinama!

Za nekoliko sati nam je Roberts ispričao povijest svoga života. Govorio je polagano, mirno, ne očekujući ni sažaljenja ni sućuti. Zamolili smo ga da priča o sebi — što on pripravno učini.

Rodom je iz Texasa. Otac i očuh — stolari. Svršio je »gay school« srednju školu, ali za daljnje obrazovanje nije bilo dovoljno sredstava. Radio je u malenoj seoskoj tvornici konzerva i postao majstor. U takvoj se tvornici radi samo tri mjeseca godišnje. Unajmljuju se sezonski radnici, koji neprestano putuju s porodicama po cijeloj zemlji. Najprije rade na jugu, pa se polagano penju prema sjeveru, gdje berba ljetine počinje kasnije. To su pravi nomadi. Ne znači ništa što su bijeli i što žive u Americi. To nisu bili nomadi, ali savremena tehnika ih je prisililá da prihvate skitalački način života. Muškarcima plaćaju dvadeset centi na sat, ženama — sedamnaest centi. Robu im daju iz tvorničke trgovine, a onda im od plaće odračunavaju potrošak. I s farmerima su udešeni posebni odnošaji. Farmerima daje vlasnik takve tvornice na dug sjemenje i onda prije vremena, dok nije još sjeme ni izniklo, uzima u zakup ljetinu, a dogodi se još i prije. Dapače zakupi se ljetina, dok nije još ništa ni posadjeno. Za farmere je to nezgodno, ali vlasnik izabere za sklapanje pogodbe proljeće, kad je farmerima naročito teško. Uopće vlasnik ovakove male tvornice zna kako se zaradjuje novac.

O umijeću zaradjivanja novaca, Roberts nije govorio s nekim negodovanjem već odobravanjem.

Ali njegovom gazdi ipak nije lako živjeti. Njega pritišću mjesne banke. Budućnost je neizvjesna. Vjerojatno će ga banke uništiti. Time se sve svršava u Americi.

Tako on eto bijaše majstor kod takvog malog tvorničara i oženio je njegovu kćer. To bijaše vrlo sretan brak. Mladi ljudi su sve radili zajedno — išli su zajedno u kino, k poznatima, pa čak i plesali samo

jedan s drugim. Ona je bila učiteljica, veoma dobra i pametna djevojka. Djecu nije htjela imati — bojala se da će joj oduzeti muža. Posao im je odlično napredovao. Za četiri godine zajedničkog života uštedili su dvije tisuće dolara. Imali su osamnaest krava dobre pasmine i vlastiti auto. Sve je išlo tako dobro da bolje nisu mogli ni željeti. A eto u februaru trideset i četvrte godine dogodila se nesreća. Žena je pala sa stepenica i zadobila prelom kičme. Počele su operacije, liječenje, a za godinu i pol sve što su imali izdali su za liječnike. Na kraju krajeva, to je više sličilo na napad gangstera nego na čovjekoljubivu liječničku pomoć. Liječnici su pokupili sve — i gotov novac i novac kojeg su dobili od prodaje svih osamnaest krava i automobila. Nije ostalo ni centa. Prva bolnica je naplaćivala po dvadeset i pet dolara nedjeljno. Oklahomska uzima sada po pedeset. Ženi se mora napraviti metalni steznik — to će stajati još stotinu i dvadeset dolara.

Govoreći o liječnicima, Roberts se nije uopće žalio na njih. Ne, on se izrazio vrlo mirno:

— Što možeš? Nisam imao sreće.

Ako se ovakovim Robertsima dogodi u životu nevolja, rijetko će koji tražiti korijen ove nesreće. To nije u karakteru srednjeg Amerikanca. Kad mu poslovi idu dobro, on ne će reći, da ga je netko obasuo poklonima. On je sam zaradio novac svojim rukama. Ali, ako mu ide loše, ne će nikoga kriviti. Reći će, kao što nam je rekao Roberts: »Nisam imao sreće« ili: »Meni taj posao nije uspio. Znači da nisam za taj posao.« Robertsa su opljačkali liječnici, ali umjesto da razmisli — da li je to pravedno ili nepravedno, on će umirivati samog sebe mišlju, da nije imao sreće kao i nadom, da će slijedeće godine opet imati sreću. Katkada čak i zadnje pismo samoubice sadržaje u sebi ovu jedinu primitivnu misao: »Nisam imao sreće u životu.«

Roberts se nije tužio. Medjutim je za jednu godinu izgubio sve. Žena mu je ostala kljasta za uvijek,

domaćinstvo i novac razgrabili su medicinski radnici. On sam stoji na cesti i moli da ga prime u tudji auto. Jedino što mu je ostalo — to je uzdignuti palac desne ruke. U Phvenixu će dobiti osamnaest dolara nedjeljno, a živjeti sa šest-sedam. Ostalo će trošiti za liječenje svoje žene. Jadnica hoće još uvijek da radi. On se bavi mišlju kako će kod kuće podučavati latinski jezik. Ali tko će u Oklahomi uzimati privatne satove latinskog jezika? Za to ima malo vjerojatnosti.

Tužno smiješeći se, Roberts nam je opet pokazao izrezak iz novina. Pod fotografijom je stajala optimistička opaska:

»Ona zna da je paralizirana za cijeli život, ali sa smiješkom gleda u budućnost. — Ta sa mnom je moj Roberts! — rekla je jedna žena u razgovoru s našim dopisnikom.« Mister Adams je iznenada uhvatio Robertsovu ruku i stisnuo je.

— Good boy! — mrmljao je — i okrenuo se. Dobar dečko! Roberts je spremio odrezak i zašutio. Na izgled mogao je imati dvadeset i osam godina. Mirni mladi čovjek s markantnim lijepim licem i crnim očima. Nos malo savijen davao mu je neki jedva primjetljivi izgled Indijanca. Roberts je objasnio, da u njemu doista ima četvrtina indijanske krvi.

Vrag bi razumio ove Texance! Oni umiju pasti krave i podnašati udarce sudbine. A moguće, da je primjesa indijanske krvi učinila našeg suputnika tako stoički mirnim! Francuz ili Talijan bi na njegovom mjestu moguće pao u religijozno ludilo, a možda bi prokleo Boga, ali Amerikanac je bio miran. Njega smo zamolili da priča o sebi i on je pričao.

Tako smo razgovarali s njim nekoliko sati. Zadali smo mu stotinu pitanja i doznali o njemu sve što se može doznati. Mi smo, dakako, očekivali da će i on htjeti nešto doznati o nama. To smo pogotovo očekivali, pošto smo medjusobno razgovarali ruski, jezikom, kojeg možda nikada nije čuo u svom Texasu. Moguće će ga zvuk ovog jezika, kojeg nikada do

sada nije čuo, izazvati njegov interes za svoje sabesjednike? Ali on nas ništa nije pitao, nije ga zanimalo da dozna tko smo mi, kuda se vozimo i kojim jezikom govorimo.

Začudjeni tim, što nije pokazao nikakvu znatiželju, upitali smo ga, da li je čuo za Sovjetski Savez.

— Da — rekao je Roberts — čuo sam za Ruse, ali o njima ništa ne znam. No moja žena čita novine, ona će sigurno znati.

Tada smo shvatili, da nas nije ispitivao ne radi neke naročite opreznosti. Naprotiv — Amerikanci su dapače dosta grubi. Ne, njega to naprosto nije zanimalo, kako ga po svoj prilici nije interesirao ni bliski Mexico, ni njegov New-York.

Zaustavili smo se radi doručka nedaleko od Santa-Fé, u malom gradiću kod željezničke stanice, gdje prži sunce. Vlasnik radnje, gdje smo jeli sandwiche sa sirom i konzerviranom šunkom, bio je Meksikanac s velikim koščatim nosom. Sandwiche je pravio on sam, njegova žena, koja nije znala ni riječi engleski i sin, mršavi dječak s krivim nogama jahača i cowboyskim pojasom, na kome je bio ukras od mjedi. Meksikanska obitelj je pravila sandwiche s takovom vikom i galamom, kao da je dijelila nasljedje. Nestalo je spretnog mirnog amerikanskog »service-a«, kao da ga nikada nije ni bilo. A propos, oni su i naplatili za sandwiche dva puta više, nego što isti obično stoje. U glavnoj ulici malenog gradića nalazila se trgovina indijanskih predmeta — u izlozima su ležali pokrivači domaće proizvodnje, stajali su išarani lonci i vaze, te indijanski bogovi s velikim cilindričnim nosovima. Cijelo ovo bogatstvo na željezničkoj pruzi bilo je osvijetljeno žarkim novembarskim suncem. Ipak nije bila prava vrućina, ne ljetna, već nekako slaba kao da je konzervirana.

Za nekoliko milja od malog gradića, po kojem smo se još nedavno šetali kao oholi stranci, dogodila nam se prva automobilska nezgoda. Skoro smo se strovalili u jarak.

Ne ćemo pričati kako se to dogodilo. Ovako ili onako, ali baš nije bilo odviše elegantno. Ne ćemo ni reći tko je tome bio kriv. Ali možemo ustvrditi, da nije bila ni gospodja Adams, ni njen muž. Samo jedno možemo dodati u našu korist. Kad se auto poklizнuo u jarak, nitko od nas nije dizao ruke prema nebu, niti se opraštao s bližnjima i poznatima. Svi su se ponašali propisno. Svatko je napregnuto šutio i pratio kuda se kotrlja auto.

Auto se ipak nije prevrnuo. Jako nagnut zaustavio se na samom rubu. Mi smo se oprezno izšuljali sačuvavši teškom mukom ravnotežu (duševnu takodjer).

Nismo stigli ni da izmijenimo jednu jedinu riječ o tome što se s nama dogodilo, kad se prvi auto, koji je prolazio mimo nas (to je bio teretnjak) zaustavi, a iz njega izašao čovjek s prekrasnim novim užetom u rukama.

Ne rekavši ni riječi, privezao je jedan kraj užeta na teretnjak, a drugi na naš auto, pa ga za jednu minutu izvukao na cestu. Svi automobilisti, koji su zato vrijeme prolazili mimo nas, zaustavljali su se i pitali, je li nam nužna pomoć. Uopće, spasitelji su se bacili na nas kao jastrebovi. Svake sekunde bi zaškripila kočnica, a novi prolaznik nam je nudjao svoje usluge.

To bijaše prekrasan pogled. Automobilisti su se uputili prema nama bez dogovora, kao što rade mravi kad vide brata u nevolji. Časna riječ, dobro je dapače što se nama dogodio mali »accident«, jer inače ne bi upoznali ovu divnu američku crtu. Tek kad bi razjasnili da nam pomoć nije više potrebna, automobilisti bi krenuli dalje.

Naš spasitelj nam je zaželio sretan put i odvezao se. Pri oproštaju pogledao je prema gospodji Adams i progundjao, da automobilom ipak mora upravljati muškarac a ne žena. Mrs Adams ponijela se je kao prava lady. Ona nije ni pomislila, da reče kako ona ovog časa nije upravljala autom.

Pošto nas je izvukao na cestu, Amerikanac nije ni htio slušati naše izraze zahvalnosti. Pomoć na cesti se u Americi ne smatra nekom naročitom uslugom. Kad bi naš spasitelj sam pao u nevolju, tada bi i njemu isto tako brzo i šutke pomogli, kao što je i on pomogao nama. O kakovom ponudjenju novaca za pomoć ne smije se ni govoriti. Zato bi Vas mogli strašno izgrditi.

Za dva dana mi smo sami odigrali ulogu spasitelja, vraćajući se gornjom cestom u Santa-Fé iz indijanskog sela kod grada Taos. Padao je vlažni snijeg. Cesta je bila zamrznuta, a naš auto je katkada nehotice pravio dosta opasne okretaje, dovezavši nas na sam rub obronka. Vozili smo se polagano i osjećali se prilično nelagodno.

Odjednom smo iza jednog zaokreta ugledali prevrnuti teretnjak, koji je ležao na jednoj strani preko cijele ceste. Oko njega je potpuno izgubljen lutao mladi Meksikanac. Da je bio Meksikanac vidjeli smo još iz daleka. Imao je na sebi ružičastu košulju, plavu kravatu, sivi prsluk, crvene cipele, zelenu nošnju i ljubičasti šešir. Dva koraka od njega ležao je na ledjima u lokvi krvi drugi Meksikanac — u nježno zelenim hlačama od baršuna. Izgledalo je kao da je mrtav. Katastrofa se očevidno tek nedavno dogodila, a dječak koji je ostao na životu bio je toliko izvan sebe, da nije mogao pravo ni objasniti, kako se ovo dogodilo. Hodao je oko teretnjaka i nešto besmisleno mrmljao. Izgledao je lud.

Onaj koji je ležao, otvorio je oči i zastenjao. Ovaj strašni zvuk pobudio je kod šarenog Meksikanca bol, pa se obratio nama s molbom, da prevezemo ranjenika kući u njegovo selo — Villarde. Predložili smo, da ga povezemo do prve bolnice, ali Meksikanac je uporno tražio da ga odvezemo u selo. Radi ovoga slučaja trebalo nam je skrenuti trideset milja od našeg puta. Svi zajedno jedva smo smjestili ranjenika u auto.

Za to vrijeme se iza nas dovezao neki Amerikanac. Pitao je da li nam je potrebna pomoć. Zahvalili smo se i rekli, da ćemo odvesti ranjenika. Šareni Meksikanac ostao je kod svog izvrnutog teretnjaka.

Cesta bijaše veoma teška, pa je trebalo preko tri sata dok smo stigli do Villarda. K našem autu je odmah istrčalo cijelo selo. Bog zna čim su se zanimali mjesni stanovnici. Premda je bio radni dan svi su bili u novim bundama iz kože i majmunskoga krzna. Predali smo ranjenoga Meksikanca njegovim rodjacima. On je na čas došao k sebi i rekao im što se je desilo. Ponijeli su ga u kuću. Uto se je za nama škripeći dovezao auto s Amerikancem, koji nam je ponudio svoje usluge. On se je dakle cijelo vrijeme vozio za nama.

— Vidite li — rekao je — da ste vrlo neoprezni. Ta ovaj Meksikanac je mogao umrijeti u vašem autu. Vi ne znate koliko je teška njegova povreda. Moguće da je već umirao. Predstavite sebi, što se je moglo dogoditi — dolazite u meksikansko selo gdje vas nitko ne pozna i dovezete lješinu jednog njihovog stanovnika. Meksikanci bi najprije pomislili da ste ga vi ubili. Kako bi mogli dokazati, da je poginuo u svom autu? Meksikanci su ljudi vrlo žestoki, a vi ste mogli proći prilično zlo. Za to sam eto pomislio, da je bolje ako podjem za vama, i u slučaju potrebe da Vam budem svjedok.

Ovaj postupak daje lijepu sliku o američkom karakteru.

Kad smo se razišli svaki na svoju stranu, Amerikanac nam je dao svoju posjetnicu. Moguće će nam ipak ustrebati njegov iskaz, a u tom slučaju dobro bi nam došla njegova adresa. Iz posjetnice smo doznali da je nas svjedok — direktor »gramer-school« osnovne škole. Da nam pruži svoje usluge on je prilično skrenuo sa svog puta.

U karakteru američkog naroda ima mnogo čudnih i privlačivih crta.

To su izvanredni radnici, zlatne ruke. Naši inžinjeri govore, da raditi s Amerikancima, znači pravo zadovoljstvo. Amerikanci su točni, ali ne pedantni. Oni su pošteni. Znaju održati riječ i vjeruju zadatoj riječi. Uvijek su spremni priteći u pomoć. To su dobri drugovi i zgodni ljudi.

Ali eto prekrasna crta — znatiželja — kod Amerikanaca skoro ne postoji. To se osobito tiče mladeži. Prevalili smo šesnaest tisuća kilometara autom po američkim cestama i vidjeli mnogo ljudi. Skoro svaki dan smo primili u auto kakvog »hitch-hackera«. Svi su oni voljeli govoriti, ali nitko od njih nije bio znatiželjan, niti nas je pitao tko smo.

Na cesti smo naišli na drveni slavoluk:

»Dobro došli u New-Mexico.«

Odmah kod slavoluka su nas operušali za dvadeset i četiri centa za galon benzina. Benzin u New-Mexicu je skuplji nego u Texasu. Gostoljubivi pozdrav bio je prilično zatrovan ovim trgovačkim srcem. U raznim državama benzin stoji različito, od četrnaest do trideset centi po galonu. Najskuplјiji je naravno u pustinjama, gdje ga moraju dovažati iz daleka. Često se na granicama država može vidjeti plakat: »Opskrbite se ovdje benzinom. U državi Arizona on stoji četiri centa skuplje.«

Naravno da tome ne možeš odoliti. Opskrbljuješ se!

Glinena cesta je bila crvene boje, pustinjsko-žute, nebo-plave. Katkada smo sretali cedrove niskog rasta. Dvije stotine milja vozili smo se po prilično trošnoj pošljunčenoj cesti. Ali već uporedo se gradi grandiozna cesta Los-Angeles—New-York.

Zaustavili smo se kod starog bunara, nad kojim je visio ogromni natpis:

»Vaš djed se ovdje napio vode, kad je išao u Californiju za zlatom.«

U drugom oglasu se ovaj bunar nazivao prvi u Americi. Uz historijski bunar sjedio je u malom dućančiću trgovac, koji je prodavao dopisnice u bojama

sa slikom istog bunara. Privezana na lancu za ukopani stup u zemlju, skakala su dva mlada medvjeda. Vlasnik je rekao za njih da su vrlo zločesti. Ali medvjedi očigledno nisu znali engleski, jer su se na najskitalačkiji način podigli na stražnje noge i molili prolaznike za hranu. Iza kolibica vidjela se starinska tvrdjava s drvenim crvenkastim plotom. Sve je zamirisalo po oderanim kožama i sličnim dječjim radostima. Nedostajala je još jedino indijanska strijelica, koja se zabola u plot i koja se još trese od zamaha.

Zajedno s nama zaustavio se kod zdenca stari istrošeni auto. U njemu je medju jastucima i vatiranim pokrivačima sjedila najobičnija majka sa svijetlokosim i zaplakanim dječakom na koljenima. Na podnošku na posebno ogradjenom mjestu stajao je mirni domaći pas sa gore zavrnutim debelim i jakim repom. Muž se izvukao iza volana i protezao noge, dok je pregovarao s vladaocem historijskog zdenca.

Brišući sinu nos, majka nam je brzo ispričala svoje obiteljske poslove. Obitelj se vozi u Kanzas-city u Californiju. Muž je tamo dobio zaposlenje. Sav njihov imetak je tu u autu.

Pas se nemirno vrtio u svojoj pregradi. Kraj njega na podnoški bio je pričvršćen rezervoar s benzinom, a njegov ga je miris gušio. On je žalosno gledao na gospodaricu. Sigurno je želio čim prije stići u Californiju.

Na večer smo ušli u Santa-Fé, jedan od najstarijih gradova Sjedinjenih Američkih Država.

Glava 22.

SANTA-FÉ

Zapravo do sada nam je nejasno što nas je rukovodilo kod izbora hotela u svakom novom gradu. Obično smo se polagano vrtjeli po ulicama, šutke propustili nekoliko hotela, kao da smo tobože znali o njima nešto lošega, pa se isto tako šutke bez prethodnoga dogovora zaustavljali kod slijedećega hotela, kao da smo znali, da je ovaj tobože dobar. Nije poznato što je tu igralo veću ulogu — naš književni njuh ili iskustvo staroga putnika mistera Adamsa, ali hotel je uvijek odgovarao našim potrebama. Vjerojatno da i hoteli, koje smo odbijali, ne bi bili gori. Dvokrevetna soba za četiri dolara, dobri i čvrsti kreveti s nekoliko pokrivača i kao dolar plosnatim jastucima, kupaona s bijelim podom od mozaika i centralno loženje s vječnim svojim pištanjem.

Zato smo točno znali da skromni putnici ne smiju otsjesti u hotelima pod imenom »May-Flower«. »May-Flower« se zvao brod na kojem su stigli u Ameriku prvi iseljenici iz Engleske, pa se to ime daje obično najskupljem hotelu u gradu.

U Santa-Fé smo otsjeli u hotelu »Montesuma«. Kad smo stupili u hall »Montesuma« požudno su nas promatrali neki Amerikanci, zavaljeni u naslonjačima s novinama u rukama. U njihovim očima je gorjela neotkloniva želja, da s nekim progovore, da brbljaju kako bi sebi prikratili vrijeme. Kako god bilo čudnovato, ima ipak u vrlo poslovnoj Americi i ovakovih ljudi. Većinom to više nisu mladi misteri u pristojnim odijelima pristojne doktorske boje. Oni su ili već zaradili dovoljno dolara, ili su izgubili nadu

da će ih zaraditi; u svakom slučaju imaju mnogo vremena, pa ljuljajući se u hotelskim naslonjačima, požudno vrebaju na žrtvu. Ne daj Bože obratiti se na takvoga mistera kakvim neopreznim upitom. On ne pušta sabesjednika tako lako. Kričećim glasom američkog optimiste ispričat će sve što znade. A u svakoj svojoj frazi će umetnuti »sur!« — što znači »naravno« ili »surely« što takodjer znači »naravno«. Ili »of course« što opet znači »naravno«. Osim toga će u svakoj rečenici biti riječ »nice!« — »divno!«

Mi smo brzo prokliznuli mimo tih ljudi u naslonjačima, umili se i izašli na ulicu, da bi pronašli mjesto gdje ćemo večerati.

U pothvatima te vrste razvila se kod nas veća sistematičnost nego u traženju hotela. Za mjesec i pol boravka u Sjedinjenim Državama toliko nam je dodijala američka kuhinja, da smo bili spremni uzeti koju god hranu, talijansku, kinesku, židovsku, samo ne »breakfest number two« ili »diner number one«, samo ne ovu numeriranu, standardiziranu i centralizirinu hranu. Uopće ako se može govoriti o lošem okusu kod jela, onda bez sumnje američka kuhinja izgleda kao izraz lošeg, glupog i ekscentričnog okusa, koji daje na svijet takova jela kao slatke slane krastavce, šunku, prepečenu kao daska ili kruh vrlo bijel i bez ikakvog teka (ne, on ima okus vate!).

Zato smo zaljubljeno pogledali svjetlucavi oglas »Original Mexical Restaurant« — »Pravi meksikanski restoran«. Oglas je obećavao blaženstvo i mi smo brzo ušli.

Na zidovima restorana visjeli su grubi i crveni meksikanski ćilimi, posluga je bila u košuljama od svile i djavolskim kravatama, boje jetara pijanice. Očarani ovom, kako se kaže orgijom boja, mi smo bezbrižno ćeretali i izabirali jela. Naručili smo juhu, čije smo ime odmah zaboravili i nekakvu stvarčicu, koja se zvala »encialada«.

Naziv juhe smo odmah zaboravili, jer je već prva žlica istjerala iz glave sve, osim želje da uzmemo

nešto čime bi gasili vatru i zalili vatru u grlu. Što se pak tiče »encialada« — to su bili dugački ukusni uštipci, začinjeni crvenom paprikom, tanko narezanim artiljerijskim praškom i poliveni nitroglicerinom. Svakako se kod takvog objeda ne može sjediti bez požarne kape na glavi. Pobjegli smo iz »Original Mexical Restaurant« — gladni, ljutiti i umirući od žedje.

Pet minuta kasnije smo već sjedili u apoteci, pravoj američkoj »drogue-store« i jeli (oh, poniženja!) centraliziranu, standardiziranu i numeriranu hranu (koju smo još pred pola sata proklinjali), ispivši prethodno desetak bočica »ginger oila«.

Vukući jedva noge nakon ovih strašnih pustolovina, uputili smo se na šetnju po Santa-Fé. Amerikanske cigle i drvo su iščezli. Tu su stajale španjolske kućice iz gline, poduprte teškim podupiračima. Pod krovom su stršili krajevi četverouglastih ili okruglih stropnih greda. Po ulicama su šetali cowboyi, udarajući visokim petama. Pred ulazom u kino zaustavio se auto, a iz njega je izašao Indijanac sa ženom. Na čelu Indijanca bila je široka svijetlocrvena poveza. Na nogama Indijanke vidjeli su se debeli bijeli zavoji. Indijanci su zatvorili auto i pošli gledati film. Na visokoj estradi trgovine gdje se čiste cipele, sjedila su četiri američka dječaka glatko začešljane glave. Bili su stari trinaest do četrnaest godina, ali su izgledali neobično samostalni.

Mister Adams dugo promatrajući dječake, konačno nazvavši ih »sirima« počeo propitivati kuda se spremaju na večer.

— Mi čistimo cipele — rekao je jedan od dječaka — a uveče idemo plesati.

Pošto se drugo ništa nije moglo izvući od mladih sira, uputili smo se u svoj hotel, gdje je centralno loženje ugrijalo zrak u našim sobama do dvadeset pet stupanja.

U oblasti temperature Amerikanci naginju kraj-

nostima. Rade u prekomjerno ugrijanim prostorijama, a piju prekomjerno hladna pića. Sve ono što se ne nudi vruće, nudi se ledeno. Sredine nema.

Vrućina u sobi i još ne sasvim ugašeni plamen »encialada« doveli su do toga, da smo se ujutro ustavši suha grla spremili na daljnje pustolovine.

Santa Fé — glavni grad države New-Mexico, najmladje države u Sjedinjenim Američkim Državama. Glavni grad najmladje države — jedan je od najstarijih američkih gradova. Pa ipak, osim nekoliko doista starinskih gradjevina, sve su ostale kuće u gradu — čiste, nove i sagradjene u stilu starih španjolskih misija. Cijeli grad je nekako umjetnički, kao da je gradjen za američke turiste.

U dugoj zgradi starog dvorca, gdje je bio guverner, smješten je sada muzej New-Mexica, čije iskopine daju prilično jasnu sliku o indijanskoj, španjolskoj i meksikanskoj materijalnoj kulturi. Starina ima vrlo malo u Americi; zato se tamo zanašaju starinama, brižljivo ih čuvaju i ne gledaju na turiste, koji se zanimaju za starine kao na unosni posao. Oh, oni će Vam pokazivati i objašnjavati bez kraja i konca, snabdijevat će vas pečatima i prekrasnim izdanjima! Sve je to besplatno. Ni za ulaznice u muzej se ne plaća.

Iza grada usred divljih krasnih brežuljaka diže se prekrasna zgrada antropološkog Rockefellerovog zavoda. Zavod se uzdržava jedino sredstvima jednoga od sinova Rockefellera. Ali što bi bilo da se Rockefellerov sin nije oduševio antropologijom? Na to pitanje ne bi sigurno znao odgovoriti ni vice direktor zavoda, mister Champeman, koji nas je upoznao s njegovim radom.

Pokazao nam je odlično organizirana spremišta, gdje su na tankim metalnim policama bile prižljivo smještene bogate zbirke slikovitih indijanskih posuda; »smočnice« gdje leže indijanski ćilimi i tkanine, za čije se očuvanje podržava posebna temperatura;

laboratoriji, u kojima mladi učenjaci zamišljeno sjede nad po izgledu običnim kamenjem, — pokazavši nam sve to, mister Champeman, čovjek s prekrasnim, energičnim i mršavim amerikanskim licem, rekao je:

— Indijancima je sudjeno da iščeznu. Mi ih proučavamo, ali vrlo se malo brinemo da ih sačuvamo kao narod.

U katedralu smo došli u jedan sat, ali pater je bio tako ljubezan, da je malo odgodio svoj objed. Otvorio je crkvu, brzo i okretno prignuo koljeno, te dignuvši se odveo nas da pogledamo zid sa znamenitim španjolskim skulpturama. Stajali smo u zaprašenoj komorici, gdje su u neredu kojekuda, na policama, na podu i ormarima stajali drveni kipovi Isusa, Bogorodice i svetaca. Kipovi su bili primitivni i bez naročitih oblika. Ove bojadisane i pozlaćene male statue nisu oduševljavale svojom katoličanskom ljepotom.

Kad je doznao da smo doputovali iz Sovjetske Rusije, pater je postao još ljubezniji.

— I ja sam komunist — rekao je — ali naravno ne takav kao vi. Krist je bio više nego čovjek. Zato on i nije postupao kao ljudi. Ali mi o tom ne možemo rasudjivati.

Upravitelj starinske crkve sv. Miguela, sagradjene 1541 godine bio je Francuz iz reda Franjevaca. Njegov posao bio je postavljen na trgovačku bazu. Prva mu je dužnost bila, da od nas ubere za pregled po sedamdeset i pet centi. Sama zgrada crkve je vrlo stara, ali sve skulpture su nove, tvorničko njemački proizvod. Lakomom upravitelju su se te skulpture veoma svidjale i on nas je usrdno pozvao, da se s njim divimo, iz čega se moglo zaključiti, da se pošteni Franjevac ništa ne razumije u umjetnost.

On nas je takodjer upitao odakle smo, ali nije načeo razgovor o uvjerenjima. Rekao je samo da njihov franjevački red sada nema nikakva posla u Rusiji i ponudio nam da kupimo dopisnice sa slikama u bojama crkve Sv. Miguela.

Kad smo se vratili u hotel, primili smo se posla oko razvrstavanja sakupljenih pismenih preporuka i oslobadjali se onih, koje nismo iskoristili ili koje više ne ćemo trebati. Iz kupa pisama, koja smo dobili od našeg znanca — newyorškog pisca, jedno nam je adresirano na nekog američkog pjesnika Witter Binera trebalo danas, nekih dvadeset komada je bilo adresirano na mjesto, gdje ćemo tek doći, a tri pisma nam više nisu trebala.

Pošto se takova pisma ne zatvaraju, mi smo ih prije nego što ih uništimo, mimogred pregledali. Pisma su bila vrlo srdačna, mi smo u njima bili opisani s najljepše strane, ali ne znam zašto smo u sva tri pisma bili preporučeni kao strastveni obožavatelji Mark Twaina. Dugo nismo mogli shvatiti što je dobrog pisca ponukalo da unese ovaj detalj u naše biografije. Konačno smo se sjetili, da smo mu jednom prilikom govorili, kako smo bili u gradu Hartfordu, države Connecticut, gdje je Mark Twain živio u onim godinama, kad je već bio znamenit i imućan. Opisivali smo mu divnu vilu Twaina, koja je stajala uporedo s kućom Beecher-Stowe, koji je napisao »Kućicu čike Tome«; pričali smo mu kako se u toj kući sada nalazi biblioteka i kako smo na zidovima biblioteke vidjeli originalne ilustracije poznate nam još iz djetinjstva iz »Princa i prosjaka«.

Pošto mi ne govorimo bog zna kako engleski, pa je moguće ovaj razgovor bio popraćen energičnom gestikulacijom, po kojoj je newyorški pisac dobio dojam, da smo fanatični poštovaoci Mark Twaina.

Uzevši sobom pisma s preporukom, uputili smo se Witter Bineru.

Na ulicama Santa-Fé se može katkada vidjeti Indijance plemena Poebla, koji su došli iz svojeg sela da prodaju ćilime ili šalice. Indijanac dolazi i u muzej gdje otkupljuju njihove radove i tanke akvarelske crteže, na kojima su neobičnom točnošću prikazani ratni plesovi. Kostim, ukrasi i oružje izradjeni

su naučnom točnošću, a ovi akvareli mogu služiti kao udžbenik za proučavanje indijanske kulture.

Mister Witter Biner živi u kući, koja je od poda do stropa pokrivena indijanskim ćilimima, posudama i srebrenim ukrasima. To je pravi muzej.

Kad je američki pjesnik pročitao pismo s preporukom, njegovo se lice ožarilo radosnim smiješkom.

— Piše mi drug — rekao je — da ste ludi poštovaoci Mark Twaina.

Pogledali smo se.

— To je divno — nastavio je pjesnik — ja sam se lično družio s Twainom i mogu da vam pružim sada veliko zadovoljstvo. Twain mi je nekoć poklonio svoju fotografiju s posvetom u stihovima. To je velika rijetkost — stihovi Mark Twaina; vas će kao njegove strastvene poštovaoce zanimati da ih pročitate.

Povukao nas je do stubišta, na čijim su zidovima bile obješene fotografije američkih i neameričkih pisaca. Mi smo savjesno pregledali portret Twaina i slušali posvetu u stihovima.

Proveli smo kod Witter Binera vrlo interesantno veče i od njega točno doznali, kuda se moramo sutra uputiti, da bi pogledali Indijance.

Mister Witter Biner nam je rekao da u Santa-Fé, koji se nalazi u centru triju starih civilizacija — indijanske, španjolske i meksikanske — živi mnogo književnika, umjetnika i pjesnika. Oni bježe ovamo od savremene Amerike. Ali Amerika trči za njima. Odmah poslije pjesnika i umjetnika u Santa-Fé dojurili su milijuneri. Sagradili su sebi vile i takodjer udišu mirise starih civilizacija, pošto su se prethodno dobro opskrbili savremenim dolarima.

Tu živi i Mac Kormik poznati industrijalac, koji je imao mnoga poduzeća u staroj Rusiji. Nedavno je pošao u Sovjetski Savez kao turist, proboravio jedanaest dana i kad se vratio, održao u Santa-Fé predavanje o svom putovanju, u kojem je najviše govorio

o »Inturistu« jer za tako kratko vrijeme nije mogao ni upoznati ništa drugo.

— Tu se nakupilo toliko milijunera — rekao je Witter Biner, — da bi već bilo vrijeme odseliti se u kakovo drugo mjesto. Uostalom oni će i tamo doći. Od njih nema spasa.

Glava 23.

SUSRET S INDIJANCIMA

Mister Witter Biner nam je savjetovao, da odemo u grad Taos, od kojega se dvije milje daleko nalazi veliko selo Indijanaca, plemena Poeblo.

Mi smo napustili Santa-Fé i hotel »Montesuma« s njegovim centralnim loženjem. Prema jutru se toplina podigla do trideset stupnjeva nad ništicom, a mi smo pohlepno udisali svježi zrak, vozeći se po planinskoj cesti.

Vozili smo se niz Rio-Grande, ovdje još malene zelene riječice, a nakon nekoliko desetaka milja dospjeli smo u indijansko selo San-Ildefonso. Usprkos ovog raskošnog španjolskog naziva nije ovdje bilo ni katoličkih crkava, ni važnih prelata, ni mladića čiste kastiljanske krvi. Maleni trg bijaše okružen glinenim kućicama. Kod svake takove kućice mogla se vidjeti na zemlji malena naprava u obliku kupole. To su bile peći, ognjišta. Posred trga stajala je ogromna baba. Dvije velike pletenice, koje su se spuštale na njene debele grudi, bijahu prepletene crvenim i zelenim svilenim koncima. U mesnatim ušima su se jasno vidjele rupice za naušnice.

Kad smo je upitali za Indijanca Agapito Pina, s kojim nam je mister Witter Biner savjetovao da se upoznamo, objasnilo se, da je baš ta baba Agapito Pina i da uopće nije baba već debeli Indijanac ženskog izgleda.

Agapito Pina bijaše veseljak i veliki brbljavac. Pozvao nas je u svoju kuću, koja je bila čisto bijelo okrečena, te posve slična ukrajinskoj kolibi.

Bijaše sivi zimski dan. Odjednom je pao snijeg i brzo je sve postalo bijelo — i prekrasne peći u obliku kupole i nekoliko golih drveća sličnih okamenjenom dimu kao i cijeli sirotinjski seoski trg. Na malenom ognjištu Agapitove kućice plamtila je jedna cjepanica, koja je stajala uspravno. Stara, suha Indijanka sjedila je skrštenih nogu pred vatrom. To bijaše majka Agapito Pine. Bila je stara osamdeset i tri godine, ali je bila tek napola sijeda. Agapito bijaše star šesdeset godina, a na glavi nije imao nijedne sijede vlasi. Starica je uzela ponudjenu joj cigaretu i sa zadovoljstvom zapušila. Agapito je takodjer primio cigaretu, ali ju je spremio u džep: očito za svoju ljubljenu majku.

Odjednom je Agapito zapjevao indijansku pjesmu, udarajući nogom takt. Soba bijaše vrlo mala, pa je Agapito plesao sasvim do nas. Gledao nam je u oči, čim bi završio jednu pjesmu, odmah je počeo drugu. Na glinenoj izbočini ležale su fotografije Indijanaca, koji su plesali ratne plesove. Zamirisalo je po sakupljanju novca kao u Napulju ili Pompejima.

Pa ipak, kad je Agapito Pina završio s pjevanjem i plesom nije molio novaca i uopće pokušao da nam naturi fotografije. Očigledno je htio samo prirediti zadovoljstvo svojim gostima. Mi smo se s radošću uvjerili, da ovo ipak nije Napulj već indijansko selo i da se naša crvenokožna braća odnose prema turistima bez one trgovačke strasti, koju u taj posao unašaju bjelokošci.

Na čistim zidovima sobice visjeli su svježnjevi raznobojnih kukuruznih klipova. U uglu su stajale lijepo izradjene svečane papuče našeg domaćine.

U selu se bave zemljoradnjom. Svaki dobiva ral zemlje po glavi. Nema ni bogatih ni sirotinje. Ili točnije, svi su siromašni. Agapito ne zna da postoji Evropa i Oceani. Doduše nedavno mu je jedan znanac pričao, da postoji na svijetu neki grad New-York.

Agapito je izašao na trg da nas isprati, a debele

pahuljice snijega padale su na njegove crne oštre kose.

Put je vodio izmedju crvenih planina, s ravnim odrezanim vrhovima. Njihova je boja bila veoma slična boji kože Agapita Pina: mirno-crvena, starinska tamno-crvena boja. Ljepota indijanske kože je nešto posve naročito. To je boja njihovih poroznih pećina, boja njihove jesenske prirode. Kod njih je sama priroda crvenokožna.

Dan bijaše vlažan, tmuran, jesenski i zimski u isto vrijeme. S početka je padao sitan snijeg, onda kišica, a uveče nadvila se magla. Svjetiljke su mutno svijetlile, automobile skoro nismo ni sretali. Bili smo sami usred grozne indijanske prirode. Duboko dolje neprestano i tiho šumjela je Rio-Grande.

Kad smo stigli u Taos, zaustavili smo se u sivoplavom campu kapetana O'Hay. Visoki kapetan je uzeo ključeve i poveo nas, da nam pokaže kabinu. On je uistinu bio kapetan, služio je u američkoj armiji. Napustio je vojnu službu — dojadila mu! Ovdje u Taosu mu se svidja. Poslovi mu idu dobro, osam mjeseci godišnje camp mu je pun. Kapetanu i njegovoj ženi nije dosadno. Svaki dan zaustavljaju se u campu novi ljudi, vide se ljudi sa svih strana svijeta, na večer se može porazgovoriti i naći interesantnog sabesjednika. — Bolje je biti vlasnik campa, nego kapetan u armiji — rekao je mister O'Hay otvarajući vrata, — a život uz veliku cestu je interesantniji nego u velikom gradu.

Svoju je ustanovu kapetan držao na primjernoj visini. Zidovi urednih sobica bili su bojadisani crveno-sivim indijanskim ornamentima, kreveti su bili mekani i niski, kod debele buržujske peći ležale su lijepo složene cjepanice i vedro s ugljenom. Iz vedra su se pomaljala kliješta, da gost ne mora primati ugljen rukama i tako ih zamazao. U maloj kuhinji je bio plinski štednjak s dva kuhala.

Kod svake kabine nalazila se mala garaža za

jedan auto. Kao skoro svugdje u Americi, garaža se nije zaključavala. U garažama kapetana O'Hay nije čak bilo ni vanjskih vrata. Teoretski se misli, da se na taj način auto može ukrasti, ali u praksi se to rijetko dešava. Tko će po noći teško dišući vući auto sa zaključanim motorom, mijenjati broj i kriti se od policije? To je komplicirano i nezgodno. To nije posao za pravog lupeža. Nema računa. Kad bi ležali novci...

Mister Adams je više puta opširno razlagao ovu temu.

— Kod nas u malenim gradovima — govorio je, ljudi izlaze iz kuće i ne zatvaraju vrata. Siri, moguće će vam se činiti da ste došli u zemlju skroz poštenih ljudi, a u stvari mi smo isto takvi lopovi kao i svi — kao Francuzi, Grci ili Talijani. Samo stvar je u tome, što mi običavamo krasti samo vrijedne stvari. Mi smo mnogo bogatiji od Evrope, pa kod nas rijetko tko ukrade kaput, hlače ili kruha. Ja ne govorim o gladnim ljudima, siri. Gladni će uzeti. To se dogadja. Ja govorim o lopovima. Oni nemaju računa da se voze u iznošenim kaputima. To je komplicirano. Isto je tako i s automobilom. Ali ček na sto dolara ne ostavljajte gdjegod. Moram vas ražalostiti, siri. Njega će odmah ukrasti. Zapišite to u svoju bilježnicu. Počam od sto dolara, dapače od pedeset dolara. Amerikanci vole isto tako krasti kao i ostalo čovječanstvo. Zato oni dolaze do takovih suma, o kojima siromašna Evropa i ne sanja.

Mi smo opet sjeli u auto i odvezli se k Indijancima. U sumraku, koji se je nadvio, naša su se kola mišje boje skoro slila s jadnim pepeljastim pejsažem. Nakon dvije milje došli smo do ulaza u selo Indijanaca Poeblo, jedinog indijanskog plemena, koje živi na istom mjestu, gdje je živjelo prije pojave bijelih ljudi u Americi. Sva su ostala plemena protjerana sa svojih teritorija, a protjerivali su ih nekoliko puta u sve gora i gora mjesta. Poeblo su sačuvali svoju staru

postojbinu, izgleda samo zato, što se očigledno u njoj nije našlo ništa takvog, što bi izazivalo interes bijelog čovjeka, — tu nema ni nafte, ni zlata, ni ugljena ni prikladnih pašnjaka.

Natpis na drvenoj dasci je izvještavao, da je za razgledavanje sela potrebna dozvola guvernera. Malena kolibica guvernera nalazila se odmah tu u blizini. Oglasili smo se smjelim »Good evening«, što znači: »Dobar večer«, pa dignuvši šešire na pozdrav, ušli smo guverneru i zastali od čudjenja. Pred ognjištem, gdje su se žarile dvije cjepanice, sjedio je skrštenih nogu stari Indijanac. Odsjev plamena klizio je po izlizanoj crvenoj koži njegovog lica. Sjedeći tako zatvorenih očiju, bio je sličan jastrebu, koji drijema u zoološkom vrtu i ponekad podigne obrve, da sa zavišću i dosadom pogleda na ljude, koji okružuju njegov kavez, ili pak da otrgne kljunom tablicu s latinskim natpisom, koja svjedoči, da je on doista jastreb, gospodar planinskih visina. Pred nama je sjedio jedan od onih, koji je nekad pušio lulu mira ili »se suprotstavljao ratu«, krvoločni i plemeniti Indijanac. Da, ni kapetan M. Read ni Gustav Emar nas nisu prevarili. Takve smo Indijance u djetinjstvu sebi i zamišljali.

On nije odgovorio na naše »eveninge«. Njegovo je lice i dalje bilo okrenuto prema vatri. Kao odgovor na to, da želimo pogledati selo, on je ravnodušno i jedva primjetljivo kimnuo glavom, ne rekavši ni riječi. Prišao nam je mladi Indijanac i rekao, da je guverner vrlo star i već slab, da umire.

Kad smo izašli iz kućice poglavice, kod našeg automobila su se vrtjeli dječaci. To su bila indijanska djeca, crnooka, s čvrstom crnom kosom, malenim orlovskim nosevima i kožom boje mjedenog novca. Oni su iz daleka gledali na nas, u njihovim očima nije bilo straha. Ponašali su se kao mladi lavići. Jedan nam se lavić uostalom konačno približio i gordo zatražio, da mu dademo pet centi. Kad smo ga odbili,

nije počeo moljakati već se s prezirom od nas okrenuo.

Oko nas su stajale čudne kuće. U selu živi oko tisuću ljudi i svi se oni smjestiše u tri kuće. To su ogromne gradjevine od gline na nekoliko katova, sastavljene od odijeljenih soba, koje su jedna uz drugu. Kuće se dižu u terasama, a svaki kat ima ravni krov. Katovi su medjusobno spojeni prislonjenim drvenim ljestvama, običnim dvokrakim ljestvama, kakve upotrebljavaju ličioci soba. Prije, kad je Poeblo još bilo nezavisno, cijelo pleme je živjelo u jednoj ogromnoj glinenoj kući. Kad su povukli unutra ljestve, kuća se pretvarala u tvrdjavu, koja je izvana pokazivala samo gole zidove. Tako žive i sada i ako su se okolnosti posve izmijenile.

Na trgu je mirisalo po dimu i smeću. Pod nogama su se motali veseli crvenkasti praščići. Na krovovima kuća stajalo je nekoliko Indijanaca. Oni su pokrili glave pokrivačima i šutke nas promatrali. Mirni indijanski psi trčali su gore dolje po prislonjenim ljestvama spretnošću mornara. Doskora se počelo smrkavati.

Prišao nam je prosijedi Indijanac s odvažnim licem. To bijaše seoski policajac. I njemu je glava bila omotana vunenim bijelo-plavim pokrivačem. Premda je imao visoki položaj, njegove su dužnosti bile dosta lagane. Rekao nam je, da je njegova dužnost tjerati u jutro djecu u školu. Pozvao nas je da dodjemo po njega sutra ujutro u školu — pa će nam pokazati selo. Danas je već kasno, ljudi idu spavati. Ovaj se razgovor vodio stojeći kod potoka, koji je proticao izmedju kuća. Široko brvno prebačeno preko potoka, služilo je kao most. Ništa nije ovdje sjećalo na hiljadu devet stotina trideset i petu godinu, a naš auto, koji se nejasno vidio u tami, izgledao je kao tek stigli Wellsovski stroj vremena.

Vratili smo se u Taos.

Za pet minuta prošli smo nekoliko stotina godina,

koje su dijelile indijansko selo od Taosa. U gradu su se svijetlile trgovine, na rubu pločnika stajali su automobili, u malom dućančiću pekle su se prave američke »kokice«, u apoteci su posluživali sokom od naranča, sve je išlo svojim redom kao da nikada nije bilo na svijetu nikakovih Indijanaca.

Dovezli smo se do četverouglastog trga, čiji je ures bio starinsko-restoranska gradjevina pod imenom »Don Fernando«. Za gradić koji je udaljen od željezničke pruge i ima samo dvije tisuće stanovnika, restoran je bio dobar. Posluživale su ovdje šutljive mlade Indijanke, koje je nadzirao čovjek s tužnim licem židova-lutalice. On je primio našu narudžbu. To je bio sam don Fernando. Naša nagadjanja su se potvrdila tek na pola. Don Fernando je doista bio židov, ali ne lutalica, već švicarski. Tako je barem rekao. Što se pak tiče okolnosti, pod kojima je stekao naziv dona, o tome je šutio, ali se mora pretpostaviti, da kad bi to koristilo njegovim trgovačkim interesima, prozvao bi se i grandom.

Pričao nam je da od dvije tisuće stanovnika Taosa, njih oko dvije stotine — su umjetnici. Slikaju slike, sastavljaju stihove, komponiraju simfonije, ili nešto klešu. Ovamo ih mami okolnost: divlja priroda, sticaj triju kultura — indijanske, meksikanske i pionirsko-amerikanske — a isto tako i jeftin život.

Nedaleko od nas sjedila je mala dama u crnom kostimu, koja je često pogledavala prema nama. Gledala nas je i uzbudjivala se.

Kad smo već bili u starinskom odjeljenju restorana i razgledavali indijanske kape od fine jelenske kože i svijetlo bojadisane bogove sa zelenim i crvenim nosevima, opet nam je prišao don Fernando. Rekao nam je da želi s nama govoriti gospodja Fešina, ruska dama, koja već dugo živi u Taosu. Vidjeti Ruskinju, koja živi na indijanskom teritoriju vrlo je interesantno. Nakon jedne minute došla je k nama, nervozno se smiješeći.

— Oprostite mi — rekla je ruski — ali kad sam čula vaš razgovor, nisam se mogla uzdržati. Vi ste Rusi, zar ne?

Potvrdili smo.

— Jeste li odavna u Americi? — nastavila je gospodja Fešina.

— Dva mjeseca.

— Odakle ste došli?

— Iz Moskve.

— Ravno iz Moskve?

Bila je poražena.

— Znate li da je to naprosto čudo! Živim već toliko godina ovdje medju Amerikancima, a odjednom — Rusi.

Vidjeli smo da želi razgovarati, da je to za nju doista dogadjaj i pozvali smo ju k nama u camp. Nakon nekoliko časaka, ona se dovezla starim autom, kojim je sama upravljala.

Sjedila je kod nas dugo, govorila i nije se mogla dosta nagovoriti.

Otišla je s dvadeset i tri godine iz Kazana. Njen muž — slikar Fešin, bio je prilično poznat kod nas u svoje doba. Družio se s Amerikancima iz »ARA«, koji su kod nas na Volgi bili i ovi su mu priredili poziv u Ameriku. Odlučio je da uvijek ostane ovdje i da se više ne vrati u Sovjetski Savez. Tome je u glavnome pridonio uspjeh u poslu. Slike su se prodavale, nabralo se mnogo novaca. Fešin kao pravi Rus, nije mogao živjeti u velikom američkom gradu, pa je zato došao ovamo u Taos. Sagradio sebi kuću, prekrasnu kuću. Gradili su je tri godine, a stajala je oko dvadeset tisuća dolara. Gradili su i gradili, a kad je kuća bila gotova — razišli se. Vidjeli su da su uzalud živjeli cijeli život zajedno, da ne pristaju jedan drugome. Fešin je otišao iz Taosa, sad živi u Mexico-city. Kći uči u Hollywoodu u baletnoj školi. Gospodja Fešin je ostala u Taosu, sama. Novaca nema, ne može čak ni da otplaćuje zimi svoju prekrasnu kuću.

Zato je preko zime uzela u najam kućicu za tri dolara mjesečno u selu Rio-Chiquito, gdje žive sami Meksikanci, koji čak i ne znaju engleski, ali su vrlo dobri ljudi. U Rio-Chiquitu nema elektrike. Treba zaradjivati novaca. Odlučila je da piše za kinematograf, ali još nije ništa zaradila. Žao joj je prodati kuću. Stajala je dvadeset tisuća dolara, a sada u krizi može za nju dobiti najviše pet tisuća.

Naša gošća govorila je pohlepno, htjela se nagovoriti do sitosti, neprestano je pokrivala svoje nervozno lice rukama i ponavljala:

— Kako je čudnovato govoriti u Taosu ruski s novim ljudima. Recite, da li pravim mnogo grešaka u ruskom jeziku?

Govorila je vrlo dobro, ali katkada je zapinjala da se sjeti prave riječi.

Govorili smo joj:

— Slušajte, zašto tu sjedite? Molite za dozvolu za povratak u Sovjetki Savez.

— Pošla bih ja, ali kuda da idem? Tamo su sve novi ljudi, ja nikoga ne poznam. Za mene je već kasno započeti nov život.

Krenula je u tamu sa svojim teškim vozilom.

Čudnovate li sudbine! Gdje živi Ruskinja! U Rio-Chiquitu, državi New-Mexico, u United States of America, medju Indijancima, Meksikancima i Amerikancima.

Ujutro smo se odmah uputili u selo Poeblo, u školu, da potražimo našeg policajca. U Poeblu je bilo maglovito. Iz magle se je slabo ocrtavalo sivo drveće, dalekih i bliskih planina. Melankolični Indijanci su jednako stajali omotani u pokrivače na krovovima, slični haremskim robinjama. Psi su trčali po svojim kućama, ne dirajući nas; brzo su se penjali po ljestvama i nestajali.

Škola je bila velika i odlično uredjena, kao uopće sve škole u Sjedinjenim Državama. Vidjeli smo svijetle velike razrede, parketirane podove, svjetlucave školjke i niklene posude.

Policajac nije mogao ići s nama. Dužnost ga je zadržavala u školi. Sad je baš riješavao konflikt. Jedan indijanski dječak udario je sasvim malog Indijanca po glavi. Policajac je preoštro, grdio krivca. Okolo, šutljivi i važni, kao vodje na velikom savjetu, stajali su dječaci. Tu nije bilo obične dječje galame. Svi su svečano slušali policajca, trljajući katkada lijepe orlovske nosiće ili gladeći čvrstu tamnu svijetlucavu crnu kosu. Ali čim je policajac otišao, starački vukući cipele, djeca su opet počela skakati i trčati, kao i svi maleni derani na svijetu.

Direktor škole, historičar po struci, napustio je kulturni Istok i došao ovamo da pobliže upozna Indijance.

— Vrlo darovita djeca, daroviti narod, a naročito sklon, naravno, umjetnosti — rekao je direktor. — Daroviti narod i zagonetan. Ja živim medju njima mnogo godina i do danas ne mogu da razumijem ovaj narod. Indijanci su prisiljeni, da šalju djecu u školu, jer je školovanje obavezno. Da nije tako — oni ne bi slali ni jedno dijete u školu. Svi učitelji su bijelci, a obuka je na engleskom jeziku. Djeca većinom uče vrlo dobro. Ali eto svake godine jedan dio dječaka, koji su navršili deset-jedanaest godina, odjednom prestane dolaziti u školu. Ne dolaze cijelu godinu. Te godine oni negdje (gdje — nikada nismo mogli doznati) nastavljaju svoju obuku. A kad se ovakav dječak opet pojavi u školi, on je već pravi Indijanac i ne će nikada postati bijelac po kulturi. Kad djeca svrše kod mene školu, starci im kažu: »Birajte! Ako želite biti bijelci, idite k njima i nikada se ne vraćajte. Ako pak želite ostati Indijanci, zaboravite sve što ste naučili.« I skoro sva djeca ostaju kod kuće. Nakon svršenog školovanja, oni katkada dolaze i mole da im dozvolimo pročitati stare američke novine; kasnije posve prestanu dolaziti. To su Indijanci, pravi

Indijanci, bez elektriciteta, automobila i drugih gluposti. Oni žive medju bijelcima, puni šutljivog prezira prema njima. Oni ni sada ne priznaju da su bijelci gospodari zemlje. To tim više nije začudno, ako se sjetimo, da u historiji indijanskog naroda nije bilo slučaja, da je jedno pleme podjarmilo drugo. Ne smije se podjarmiti indijansko pleme, može se poklati do zadnjega čovjeka (bilo je takvih slučajeva) i tek se tada može reći, da je pleme pokoreno.

Vodila nas je po selu petnaestgodišnja Indijanka. Odjednom nam je rekla:

— Znate li da u Chicagu živi jedna Indijanka? To je moja sestra.

Vrlo rijedak slučaj. Njena se sestra udala za bijelca slikara. Sigurno je to jedan od onih fantasta, koji su došli ovamo da udišu mirise starih civilizacija.

Usred sela stajala je stara španjolska crkvica. Poeblo su — katolici, ali veoma čudnovati katolici. Na Božić i Uskrs iznesu kip bogorodice i plešu oko njega ratne plesove. Zatim odlaze u neku špilju na molitve i tamo se mole, ali teško da to rade po katoličkom obredu.

Gledajući ove šutljive i po uzoru Rimljana veličanstvene crvenokošce, ponavljali smo u sebi, sjećajući se riječi školskog direktora:

»Da, da, oni su i katolici i govore engleski, vidjeli su automobile i slične stvari, ali oni su ipak Indijanci, pravi Indijanci, prije svega Indijanci — i ništa više.«

Prestrašeni od dogadjaja na zamrznutoj cesti, kojeg smo već ispričali, mi smo prije svega u Santa-Fé kupili lančane kočnice čudnovate zlatne boje i uputili se u pravcu Albuquerquea.

Glava 24.

DAN NESREĆA

Iz Santa-Fé do Albuquerquea putovali smo tapkajući, ako se ovaj izraz može primijeniti za vožnju automobilom.

Pred odlazak supruzi Adams su se zabavili svojim najdražim poslom — uzeli se pod ruku i uputili »da pokupe informacije«. Posjetili su »A. A. A.« (Automobilski klub), nekoliko benzinskih stanica, turistički biro i vratili se natovareni kartama. Na licu mistera Adamsa se odražavao očaj. Mrs Adams, naprotiv, bila je puna odlučnosti. Čekajući u kolima, slušali smo još izdaleka njihove uzbudjene glasove.

— Siri! — rekao nam je mister Adams svečano. Mi smo se propitali. Do Albuquerquea ima stotinu milja. Pred nama je kiša. Ima neko mjesto, gdje se u duljini od jedne milje cesta spušta do tisuću stopa. Ne, siri, nemojte mi ništa govoriti. To je strašno!

— Ali što iz toga slijedi? — upitala je gospodja Adams mirno.

— Beki! Beeki! Nemoj tako govoriti! — »što iz toga slijedi.« Ti sama ne znaš što govoriš!

— No, dobro, ti uvijek imaš pravo. Ali ja ipak hoću da znam što imaš od toga.

— Ne, ne, Beki, ne smije se tako govoriti. Treba biti razuman! Oh, ne! Ja Vas upozoravam, misteri, nama prijeti opasnost.

— Ali ipak, što hoćeš? — upitala je gospodja Adams ne povisujući glas. — Hoćeš li da se vratimo?

— Oh, Beki! Nemoj tako govoriti — »da se vratimo!« Kako možeš govoriti takve riječi?

— Onda idemo!
— Ne, ne, Beki! Ozbiljno! U duljini od jedne milje spustiti se na tisuću stopa. Ne smije se tako govoriti — »idemo!« Da, da, Beki, ti nisi mala djevojčica.
— Dobro. Onda da ostanemo u Santa-Fé?
— Ti uvijek tako — zastenjao je mister Adams, — teško mi je slušati tvoje riječi. Kako možeš govoriti — da »ostanemo u Santa-Fé?« — Ne, ne, nemoj tako govoriti. Siri! To je strašno!
Mrs Adams je bez riječi upalila motor i mi smo krenuli.
Ali prije nego smo izašli iz grada, gospodja Adams je još nekoliko puta »prikupljala informacije«. To je bila jedina slabost našeg hrabrog vozača, upravljača. Mrs Adams se dovezla do stupa i davala signal. Iz kolibice istrčao je hrabri mladić u ispruganom odijelu. Mrs Adams je ispitivala za cestu do obližnjeg grada.
— Treća ulica desno, mem! — odgovarao je mladić, brišući ruke. — A onda ravno, mem!
— Uvijek ravno? — pitala bi gospodja Adams.
— Yes, mem.
— A najprije se treba voziti po ovoj ulici do trećeg bloka?
— Yes, mem.
— A onda desno?
— Yes, mem.
— A ne lijevo?
— No, mem.
Mrs Adams bi neko vrijeme šutila i pažljivo gledala kroz prozor.
— Znači dakle druga ulica desno?
— No, men. Treća ulica.
— Dakle treća ulica?
— Yes, mem.
Mladić je pokušavao uteći.
— A je li dobra cesta? — upitala je gospodja Adams, držeći mjenjač brzine.

— Yes, mem.
— Thank you very, very much! — vikao je mister Adams.
— Very, very! — dodala je supruga.
— Very much! — upadali smo mi.
Naša se kola pomakla s mjesta, da se odmah opet zaustave kod slijedeće stanice.
— Treba provjeriti, — govorila je zabrinuto gospodja Adams.
— Nikad nije loše provjeravati — potvrdio je mister Adams trljajući ruke.
I opet je započelo — »yes, mem« i »non, mem«. Informacije su prikupljali složno do pet sati, pa smo iz Santa-Fé otputovali u sumraku, što je još povećalo bojazan mistera Adamsa. On je šutio sve do Albuquerquea. Očigledno je njegova uznemirena duša bila obuzeta teškim predosjećajem.
Već se bilo sasvim zamračilo. Naše blijede svjetiljke, koje su tolikim trudom bile pravljene u malenim Fordovim tvornicama, teškom mukom su probijale maglu punu vode. Samo jednom je mister Adams prekinuo svoju tragičnu šutnju.
— Beki! — uskliknuo je. — Mi smo zaboravili u Santa-Fé otići na poštu po šešir, kojeg su vjerojatno već poslali iz Kanzasa. Da, da, siri, radi ovog šešira ću još poluditi.
— Ništa zato, poslat ćemo iz Albuquerquea dopisnicu da pošalju šešir za nama u San-Francisco, — odgovorila je gospodja Adams.
Putovanje do Albuquerquea je potpuno sretno prošlo. Nismo ni mogli opredijeliti, na kojem je mjestu bilo spuštanje za tisuću stopa i ako smo nekoliko sati nervozno gledali u tamu.
Ali zato u samom gradu, kad smo tražili camp radi noćenja, zašli smo s puta i upali u veliku kaljužu. Prvi put za vrijeme putovanja, već razmaženi od betonskih cesta i »servicea«, ugazili smo ravno u blato i psujući počeli gurati naš ljubljeni auto, koji je bio zaglibio do odbojnika. Kola se nisu micala.

— Da, da, siri — klicao je mister Adams, lomeći kratke debele ruke, — Vi naprosto ne razumijete, ne ćete da razumijete, što je to putovati autom! Ne, ozbiljno, misteri, nemojte mi ništa govoriti, vi to ne shvaćate.

Konačno se pojavio neki gentleman u crnom kaputu sa šeširom nabijenim do nosa. Prišao je gospodji Adams, nazvao ju »mem«, sjeo na njeno mjesto, te dao toliki gas, da je naš auto bio sav obavit mirisnim dimom. Čulo se ludo brujanje, mister Adams se od straha odmaknuo, a auto, odbacujući čitave tone blata, izadje na cestu.

To je bila prva karika u lancu nesreća, koje su nas slijedeći dan zadesile.

Otputovali smo iz Albuquerquea po užasnom nevremenu. Lijepa glinena kućica s ispruženim krajevima stropnih balvana, plakati »coca-cola«, manastiri, apoteke, starinske španjolske misije i isto takve benzinske stanice kao na Istoku, — sve je bilo zaliveno sivom kišnom vodom. Ovdje su nad ulazima kuća visjeli seoski jarmovi od volovskih uprega (uspomena na pionire, koji su tražili zlato). Na krovovima meksikanskih koliba, sušili se, ili točnije — kisnuli su snopovi crvene paprike. Kisnule su objave o izletima u okolna indijanska sela i obližnje španjolske misije (do najbliže — stotinu i osamdeset milja).

Tog smo se jutra imali provesti preko Stijenjaka.

Najednom se usred guste magle pokazao čudni odsjev zelenog neba. Cesta se penjala. Nismo vidjeli nikakve planine. Vidjeli su se samo brežuljci i otrgnuti komadi zemlje. Kiša je prestala i uskoro se pokazalo sunce. Mi smo se počeli diviti prirodi i postali obijesni kao tri znamenita prašćića, ne obazirući se na opasnosti.

Penjući se sve više, auto je konačno izbio na ogromni plato. Cestu je pokrivao led i snijeg, koji se otapao. Bilo je svijetlo i hladno kao u proljeće.

Mi smo se nalazili na visini od dvanaest tisuća stopa.

— Gledajte, gledajte! — vikala je gospodja Adams. — Kakovi su grebeni na horizontu. Kolika ljepota! Sjena, sjena! Zelena sjena od grebena!

— Siri! To je veličanstveno! — nadvikivao je mister Adams, vrteći se nemirno na sjedalu. — Da, da, da, siri, to je pogled, koji oplemenjuje dušu, uzdiže . . .

Odjednom je ušutio i ispruživši vrat, pogledao na cestu.

Auto je počeo tumarati s jedne strane na drugu i kliziti po mokroj ledenoj kaši. Poljuljao se, a stražnji kotač se okrenuo na stranu. Gospodja Adams je upotrebila kočnicu, a auto se prepriječio preko ceste.

Ah, kako je bilo neugodno izaći iz toplog auta i umočiti noge s tankim gradskim cipelama u ledenu vodu! Odlučili smo da ovijemo kotače lancima. I ako mister Adams nije uzimao neposrednog učešća u tom poslu, smatrao je svojom dužnošću, da izadje iz auta i da promoči noge zajedno s nama.

— Molim te samo jedno — rekla mu je gospodja Adams, koja je rukovodila poslom: — nemoj smetati.

— No, Beki, Beki — mrmljao je ožalošćeni suprug — ja sam dužan da se mučim kao i svi vi.

Zbog toga nam je Stijenjak i ostao u sjećanju: svijetli i hladni proljetni dan 27 novembra, po zelenkastom prozračnom nebu se kreću maleni oblačići, nad okrajcima platoa strše ravne kao ograde sive i plave litice. Otraga dolje — Texas, Chicago, New-York, Atlantski Ocean, Evropa. Naprijed dolje Californija, Tihi Ocean, Japan, Sibir, Moskva. Mi stojimo u ledenoj kaljuži i neprestano omotavamo lance na tvrde, od vode oprane kotače.

Nakon jednog sata, lanci su bili omotani, a gospodja Adams je upalila motor. Na najvišoj točki vrhunca ugledali smo polurazvaljenu drvenu kolibicu s oglasom »Kaffe-bar«. Tamo je trgovala dje-

vojka u hlačama, čizmama i tankim kaputićem s kratkim rukavima. Iako mnogo milja naokolo nije bilo nikakovih kuća, po vanjštini se djevojka ne bi nikako mogla nazvati seljakinjom. To je bila tipična Newyorčanka, Chicažanka ili kavanska djevojka iz Amarilla — kovrčaste kose, narumenjeni obrazi, iščupane obrve, lakirani nokti i besprijekorno profesionalno poznavanje posla.

Popili smo po čašicu gina, ugrijali se i spremili se na put zaboravivši na sve naše žalosti.

Ali čim smo se počeli oduševljavati prirodom, začuo se užasni pucanj, a gospodja Adams zaustavila je auto, pogledavši prije nas, a onda mistera Adamsa.

— Oh, Beki — promrmljao je — vidiš, vidiš, govorio sam...

— Što si govorio?

— Ne, ozbiljno, Beki, ne pitaj me ništa. To je strašno!

Pa ipak se ništa strašnoga nije dogodilo. Naprosto se rastrgao nespretno omotani lanac i slomila se brana lijevog krila.

Skinuli smo lanac i oprezno se vozili dalje. Sunce je grijalo sve jače. Led je potpuno nestao, a mi kao svinje na filmskom platnu opet oživili. Oduševljavali smo se divljom ljepotom platoa i svijetlim danom.

— Nama je dobro, siri! — govorio je mister Adams — a kako je bilo pionirima, koji su putovali po toj cesti nedjeljama, mjesecima, bez hrane, bez vode. Da, da, siri! Bez vode sa ženama i malenom dječicom...

Mister Adams je odjednom zašutio. Tako eto nismo ni doznali kako je bilo pionirima. Ispruživši vrat, on je s užasom gledao naprijed.

Cesta je bila pregrađena daskom. Na njoj je visio plakat: »Cesta se popravlja. Detour — jedanaest milja«. »Detour« — to znači zaobilazak. Tu je zapravo došao onaj rijetki slučaj, kad u Americi

može zatrebati lanac. Ali jednog već nije bilo. Usred ovoga »detoura«, koji se sastojao iz raskvašene ružičaste gline, stajao je plavi dvokatni prometni autobus kompanije »Siva brzina«, koji se uputio u Los-Angeles. Kad je zapeo ovaj veliki autobus, što će biti s nama? Autobus je stajao nakrenut na jednu stranu kao parobrod, koji je naletio na greben. Njemu je pritekao u pomoć svijetložuti traktor s gusjenicom — cestovni plug.

Pred nama se već nekoliko sati vozilo čudnovato biće, koga bi se moglo nazvati automobilom samo iz milosti: ne automobil već auto-wigwam sa zardjalom željeznom cijevi, kakve imaju peći i s vatiranim poderanim pokrivačima, koji su lepršali na vjetru, a koji su predstavljali zidove zamišljene kabine. Unutra su se vidjele metalne posude i odrasla musava djeca.

Na naše začudjenje auto-wigwam je smjelo zašao u duboko mekano blato. Mi smo se poveli za njima. Kroz prozore »Sive brzine« gledali su putnici, koji su se dosadjivali. Vjerojatno je ovih jedanaest milja bilo najgore u Americi, pa je trebalo imati neku naročitu automobilsku sreću, da se nabasa baš na njih. U svakom slučaju za vrijeme cijele vožnje po Americi nismo nikada više vidjeli takav loš komad ceste.

Nekoliko smo puta upali u velike kaljuže žitkog blata i gurali auto ramenima. Cipele, hlače, rubovi kaputa, ledja, pa čak i lica — sve je bilo pokriveno ružičastom glinom.

Kad je izašao na tvrdu cestu, auto-wigwam se zaustavio. Iz njega je izašla mnogobrojna obitelj, pa počela kupiti triješće da potpali vatru. Obitelj je vjerojatno odlučila da objeduje.

Provezli smo se mimo i gledali na obitelj s nekom zavišću. Poslije svih preživjelih patnja, zaželjeli smo i mi jesti.

Sunce je peklo prilično jako, mi smo se brzo osušili i uskoro razigrali.

— Gledajte! Gledajte! — kriknula je gospodja Adams, mašući rukama. — Kakvi grebeni!

— Beki! Ne puštaj volan i gledaj samo na cestu — rekao je mister Adams — mi ćemo ti poslije opisati ove poglede.

— Ne, pogledajte samo — kriknula je Beki: — grebeni liče na grad.

— A ovaj tu — na kulu.

— Sir! Pogledajte brzo! Ne, pa to je neobično! Ova litica liči na ogromni odrezani komad sira.

— Ne, prije na kolač.

— Punjen mesom.

— Na dugu, dugu kobasicu... znate, misteri, postoji takva Milanska kobasica, vrlo ukusna.

Sve smo jače osjećali želju za jelom. Prolazili su slikoviti grebeni, slični, kako je rekao mister Adams, na tanjur vruće juhe — shvatili smo da umiremo od gladi.

Nov dogadjaj ipak je odvukao naše misli. Mister Adams je nehotice otvorio vratašca, i skoro ga je izbacio iz auta vihor, koji nam je dolazio u susret.

Kad smo se vozili po glavnoj ulici grada Gallopa tražeći mali restoran, začula se takova lomljava, prema kojoj nam je poznati zvuk lanca, koji puca, izgledao melodično cvrčanje cvrčka. Naš se auto stresao i stao. U prvi čas smo znali da smo živi, pa se obradovali. U drugoj sekundi smo shvatili, da smo žrtva »accidenta«, — u bok našeg novog sivog zamazanog auta udario je stari zeleni poluteretnjak.

Oko našeg automobila skupila se za čas gomila. Mi smo žalosno gledali na zgnječeno krilo i nešto svinutu papuču. Krivac dogadjaja izašao je iz svog vozila i promrmljao izvinjenje.

— Sir! — rekao je mister Adams ponosno — Vi ste udarili u naš auto.

Bio je spreman na borbu.

Ali borbe nije bilo. Naš protivnik nije ni mislio da poreče svoju krivnju i u glavnom krivio »prokletu kočnicu«. Bio je toliko smeten od dogadjaja,

a šteta koja nam je prouzrokovana, bila je tako neznatna, pa smo odlučili da ga ne vučemo po sudu i rastali se kao drugovi.

Grad Gallop dao nam je vrlo mnogo, da se sjetimo Amerike. Zapravo se ovaj grad nije uopće razlikovao od drugih malenih gradova, a zadaća pisca je veoma olakšana, jer vanjštinu njegovu ne treba opisivati. Kakav stari mještanin, koji bi bio otsutan par godina, teško da bi prepoznao svoje rodno mjesto, jer nema ni jedne oznake, po kojoj bi ga mogao prepoznati. »Koji je to grad? — upitao bi on, provirujući glavu iz auta. A tek kad bi doznao da je doista u Gallopu, a ne u Springfieldu ili Ženevi, stao bi cjelivati rodnu grudu (asfalt). Baš radi toga što nema nikakovih originalnosti, grad Gallop je znamenit. Kad bi Amerikanci jednom odletjeli na mjesec, sigurno bi tamo sagradili do u tančine ovakav grad kao što je Gallop. Tu stoji eto usred mjesečevih pustinja New-Mexica, ova benzinska oaza s Mainstreetom, Manchatan-kavanom, gdje se može popiti sok od rajčica, pojesti kolač od jabuka, a kad se ubaci pet centi u automat, može se slušati gramofonsko ili mehaničko sviranje; s univerzalnom trgovinom, gdje se mogu kupiti gaće od baršuna boje rdje, rupci, kravate i cowboyske košulje; s trgovinom Fordovskih automobila; s kinematografom, gdje se mogu gledati filmovi iz života bogataša ili gangstera, i s apotekom, gdje utegnute djevojke nalickane kao poljski poručnici jedu »ham and eggs« prije odlaska na posao. Dobri grad Gallop! Njega ne zanimaju dogadjaji u Evropi, Aziji i Africi. Čak ni za amerikanske poslove grad Gallop mnogo se ne brine. Ponosi se time, da sa svojih šest tisuća stanovnika ima toplu i hladnu vodu, kupke, tuševe, hladionike i toaletni papir u nužnicima — da ima isto takav komfor kao Kanzas-city ili Chicago.

Premda još nije bilo ni tri sata, mister Adams nas je nagovarao da ne idemo dalje.

— Ovo je koban dan — rekao je — ovo je dan

nesreća. Da, da, bilo bi glupo ne shvatiti to, siri! Prevarit ćemo sudbinu. Sutra nam ne će moći pokvariti naše daljnje putovanje.

Otišao je u Fordovu trgovinu da se propita, koliko bi stajao popravak štete. Zamolio nas je da ga počekamo u auto iza ugla. Prošlo je dvadeset minuta, a za to vrijeme smo razgovarali s gospodjom Adams o nesrećama današnjeg dana.

— No, danas se više nemamo čega bojati — rekla je gospodja Adams. Sve nesreće su iza nas.

Prošlo je još deset minuta, a mister Adams još uvijek nije došao.

— Ja znam — uskliknula je gospodja Adams — njega se ne smije nikada pustiti samoga. Uvjerena sam, da ovaj čas sjedi s dealerom i razgovara s njim o Ligi Naroda, a potpuno je zaboravio, da ga mi čekamo.

Deset minuta kasnije dotrčao je do nas dječak — raznašač — i poručio nam da nas je mister Adams zamolio, da odmah dodjemo k njemu u trgovinu. Gospodja Adams je problijedila.

— Je li mu se što dogodilo? — upitala je brzo.

— No mem, — odgovorio je dječak, gledajući postrance.

Mi smo pojurili u trgovinu što smo god brže mogli.

Čudnovati prizor pokazao se pred našim očima. Izgleda da ne samo mi, već nijedan stanovnik Gallopa za cijelo vrijeme opstanka grada nije vidio ništa sličnoga. Kao da je teški bombarder »Caproni« taj čas izbacio ovdje svu zalihu bomba, koje su bile odredjene za Negusa Haile Selasia. Veliko zrcalno staklo trgovine ležalo je na pločniku raskomadano u komadiće. U praznom okviru prozora na podiumu izmedju dva nova Fordova automobila, stajao je mister Adams i držao u ruci dršku od naočala. Palac njegove desne ruke bio je porezan, ali on ne osvrćući se na to, govoraše nešto o Ligi Naroda prestrašenom vlasniku trgovine.

— No, no, sir — govorio je. — Vi ne znate što je Lige of nations!

— Što si uradio — uskliknula je gospodja Adams teško dišući.

— No, no, Beki! Ne, ozbiljno, ja nisam ništa učinio. Prošao sam kroz izlog. Razgovarao sam s ovim sirom, pa nisam opazio da ne idem kroz vrata već kroz prozor. Što sam mogao, siri, kad je prozor tako velik kao vrata! A još k tome dopire do poda.

Mrs Adams je počela opipavati svog ljubljenog muža. To je bilo naprosto nevjerojatno, — mister Adams je bio potpuno neozlijedjen, samo su mu se razletjele naočale.

— A nije li te bolilo? — upitala je gospodja Adams. Pa ipak je ovo debelo staklo!

— No, Beki, ja sam se toliko prestrašio, da nisam ništa osjetio.

Mister Adams je nadoknadio izbezumljenom dealeru štetu i rekao radosno:

— Ne smijete misliti, siri, da sam ovdje uzalud potratio vrijeme. Sve sam doznao što se tiče popravka našeg auta. Ne isplati se ovdje popravljati ga. Oh, ne! To nije bio zadnji accident. Još će nam se koji put zaletiti u bok. Kad se vratimo u New-York, popravit ćemo ga i bojadisati. Ne ćemo se žuriti, siri! Vi ćete uvijek dospjeti da potrošite Vaše dolare.

Mi smo se toliko bojali zbog nesreća toga dana, da smo hodali po ulici oprezno mičući nogama i svakog časa se okretali kao progonjeni jeleni. Tek kad smo legli u krevet malo smo se umirili i shvatili, da je dan nesreća prošao.

Glava 25.

PUSTINJA

Amerika se spremala za Božić. U malenim su se gradovima već sjale pred trgovinama električne žarulje raznih boja na jelama iz kartona, koje su bile nataknute na ulične svijetiljke. Tradicionalni Santa Klaus, dobri božićni djed s velikom bijelom bradom vozio se po ulicama u pozlaćenim kolima. Električni ventilatori izbacivali su iz kola umjetni snijeg. Korovi radio-andjela pjevali su stare engleske pjesme. Santa Klaus je držao u ruci plakat univerzalne trgovine: »Božićni darovi — na kredit«. Novine su pisale, da trgovina pred blagdane ide bolje nego prošle godine.

Što smo dalje odmicali prema Californiji, što je sunce jače peklo, a nebo bilo sve čišće i plavije, tim više je bilo umjetnog snijega, jela iz kartona, sijedih brada i tim veći se davao kredit za nabavu božićnih darova.

Prošli smo granicu Arizone. Prekrasna cesta, koja je kroz pustinju vodila u Flagstaff, bila je vrlo dobro osvijetljena. Dosadne reklame su skoro iščezle, a samo katkada je iza kaktusa ili požutjelog »perekati-pola« bio objesen na maloj palici naheren plakatić »coca-cola«. Benzinske stanice pojavljivale su se sve rijedje, ali su zato šeširi rijetkih ovdašnjih stanovnika postajali sve širi. Još nismo nikada vidjeli, a vjerojatno ne ćemo ni vidjeti ovako velikih šešira kao u Arizoni, u zemlji pustinja i kanjona.

Jedva da se može naći na svijetu nešto veličanstvenije i ljepše od američke pustinje. Čitavu nedjelju dana vozili smo se po njoj, ali nismo bili zamoreni. Imali smo sreću. Zima u pustinji — to je isto tako svijetlo i toplo ljeto, samo bez ubijstvene vrućine i prašine.

Kraj, kroz koji smo se vozili, bijaše potpuno gluh i divlji, ali se nismo osjećali otrgnuti od svijeta. Cesta i auto su približili pustinju, skinuli s nje ogrtač tajne, ali zato nije ona postala manje privlačiva. Naprotiv — ljepota, koju je učinila priroda, nadopunjuje se ljepotom učinjenom iskusnim čovječjim rukama. Uživajući u čistim bojama pustinje sa složenom silnom arhitekturom, mi nismo nikada prestali uživati u širokoj ravnoj cesti, srebrenastim mostićima, brižljivo provedenim vodovodnim cijevima, nasipima i ponorima. Čak i benzinske stanice, koje su nam već bile dojadile na Istoku i Srednjem Zapadu — ovdje u pustinji izgledale su kao gordi spomenici čovječje moći. I auto je u pustinji izgledao dva puta ljepši nego u gradu — o njegovu politiranu vanjštinu odražavalo se sunce, a njegova sjena, duboka i oštra kao da je ležala na djevičanskom pijesku.

Ceste u pustinji — vjerojatno su jedan od najznačajnijih uspjeha američke tehnike. One su isto tako lijepe kao i u naseljenim mjestima. Isto onako čitljive i jasne žutocrne tablice opominju na zaokrete, uske mostove i zavoje. Isti bijeli znakovi s crnim obrubom su označivali broj ceste, a drvene strijelice s nazivom gradova — udaljenost do tih gradova. U pustinji ima čak i nekih posebnih cestovnih naprava, koje se dosta često susreću, a zovu se »catlegard«. Ogromni kompleksi zemlje za stočarstvo odijeljeni su jedni od drugih bodljikavom žicom, da stoka ne prelazi iz jednog kompleksa u drugi, kako ne bi bilo sporova, pa da slikoviti cowboyi ne moraju doći u neprilike. Ali kako se može spriječiti da stoka ne prelazi s jednog kompleksa na drugi preko cesta? Čitave ceste ne možeš ograditi bodljikavom žicom! Evo što se dosjetio neki bezimeni izumitelj. Žica seže do ceste, a ovdje na cesti leži me-

talna rešetka, koja pokriva jarak. Automobilima to nipošto ne smeta, a krave se boje, da im noge ne propadnu kroz šipke i zato se čuvaju nepoželjnih ekskurzija na tudje zemljište. Amerikanski jednostavno!

U Americi putnika nikada ne muči sumnja: »Gdje smo sada? Hoćemo li naći prenoćište? Da nas ne prevari spidometar? Već smo daleko zašli na zapad, — zar nije vrijeme da okrenemo kazaljke na satu?« Ne. Putnik se ne uznemiruje radi prespavanja. Naučen je na to, da ga na cesti očekuju campovi, t. j. logori, koji se sastoje od nekoliko malenih kućica (u svakoj kućici — soba, tuš i plinska kuhinja, a uporedom s kućicom — garaža). Svakodnevno se može na cesti sresti na malenom stupiću plakat: »Nakon pola milje — provjeravanje spidometra.« I doista, nakon pola milje stoji novi stupić. A od ovog do slijedećeg stupića bit će pet milja i vi možete provjeriti ispravnost vašeg spidometra — sprave, koja pokazuje prevaljenu daljinu. Susretne se i brižljivi plakat: »Treba okrenuti kazaljku na satovima.« A na upit: »Gdje smo sada?« — dobit ćete točan, dapače pomalo svečani odgovor: »Napuštate New-Mexico. Ulazite u Arizonu.«

To zvuči tako kao da napuštate zemlju i ulazite u nebo.

Mi smo se veselo kotrljali po pustinji i potpuno zaboravili na jučerašnje strahote. Već je izgledalo nevjerojatno da na svijetu ima blata, snijega i zime. Mister Adams, koji se dobro ispavao u Galoppu i dobro se najeo pred putovanje, osjećao se vrlo dobro. Bio je pun ideja i gorio od želje, da se porazgovori. Pretresali smo desetak tema; slušali smo što mister Adams misli o položaju u Njemačkoj nakon fašističkog preokreta, kako stoji pitanje škola u Americi i kakove šanse ima Roosevelt na novim izborima.

Ali misteru Adamsu je sve to izgledalo malo. On je nestrpljivo pogledavao na cestu u nadi, da će ugle-

dati čovjeka s uzdignutim palcem. U susret autu letio je crveni pijesak s ceste. Ljudi u pustinji nije bilo. Ali tu je misteru Adamsu došla u pomoć priroda, kojoj je i predavao svu svoju zalihu rasplamsalih osjećaja.

Vozili smo se preko »painted desert« — »bojadisane pustinje«. Sve do horizonta prostirali su se glatki brežuljci pijeska kao uzburkani Ocean, čiji su se valovi odjednom skamenili. Išli su jedan preko drugog, pravili grebene i debele okrugle nabore. Bili su prekrasno i jasno bojadisani od prirode, plavom, ružičastom, crvenokestenjastom i žućkastom bojom. Tonovi su bili upravo zasljepljujuće čisti.

Riječ pustinja se često upotrebljava kao simbol jednoličnosti. Američka pustinja je neobično raznolika. Nakon svaka dva-tri sata vanjština pustinje se mijenjala. Prolazili su brežuljci i grebeni, koji su imali oblik piramida, kula, ležećih slonova, pretpotopnih guštera.

Ali naprijed — očekivala nas je još veća rijetkost. Ulazili smo u veliki prostor okamenjene šume, koji je bio ogradjen bodljikavom žicom. U početku nismo opazili ništa naročitog; ali kad smo točnije pogledali vidjeli smo, da iz pijeska i kamenja strše pinije i leže debla od drveća. Kad smo se približili, opazili smo da i sitno kamenje zapravo nije drugo nego sitni dijelovi okamenjene šume.

Na tom mjestu je pred nekoliko desetaka milijuna godina rasla šuma. Nema dugo kako su našli ovu šumu u obliku oborenih okamenjenih debala. To je porazan prizor — usred pustinje u velikoj tišini leže debla drveća, koja su sačuvala vanjštinu najobičnijih drvenih debla, crveno-smedje boje. Milijune godina razvijao se proces izmjene dijelića drveta s dijelićima soli i željeza. Drvo je postalo tvrdo kao mramor.

U ogradjenom prostoru uredjen je maleni muzej, gdje prepariraju malene panjeve okamenjenog drveta. Pile ih i politiraju. Vanjština reza koji je sačuvao sve

linije drveta, počinje da se svjetluca crvenim, plavim i žutim žilicama. Nema mramora ni malahita, koji bi se mogli takmiti po ljepoti s politiranim okamenjenim drvom.

U muzeju su nam rekli, da ovo drveće ima stotinupedeset milijuna godina. Muzej pak nije bio stariji od godinu dana. To bijaše malena, ali potpuno savremena zgrada s metalnim okvirima vrata i prozora, s vodovodom, toplom i hladnom vodom. Kad izadješ iz takove zgradice, očekuješ da ćeš tu naći Metropolitan, aeroput i univerzalnu trgovinu, koja se prostire na nekoliko stotina milja.

Upravnik okamenjene šume brižljivo motri da se ne bi uzelo ni jedno zrno pijeska. Ali čim smo se udaljili od odjeljenja upravnika, ugledali smo benzinsku stanicu, ogradjenu ogradom iz kojekako nabačenog okamenjenog drveća. Tu se živo trgovalo komadićima drveća od petnaest centi na više.

Neki tvorničar samac s motorom (koji je odzvanjao po cijeloj pustinji) grozničavo je dijelio uspomene — broševe i narukvice; pilio je, strugao i politirao. Zar se isplatilo toliko milijuna godina ležati, da bi se konačno pretvorilo u neukusni broš s natpisom: »Za uspomenu«.

Stavili smo u auto nekoliko komadića drveta i živo si predočili, kako će ti komadići u najskorije vrijeme u našim kovčezima preći preko Oceana, a zatim smo krenuli na put.

Nedaleko od zavoda, na samom rubu ceste, stajao je s uzdignutim palcem neki čovjek i s kovčegom u ruci.

Već prije smo govorili o tome, kako su Amerikanci vrlo društveni, prijatni i uvijek spremni na uslugu. Kad vam pruža pomoć, recimo izvlači iz jarka vaš auto, on to radi prosto, skromno, brzo, ne računajući ni na zahvalnost, dapače ni na uspomenu. Pomogne i ode dalje.

Uzdignuti palac, kako je poznato, znači molbu da nekoga povezeš. Ovaj signal je postao isto tako sastavni dio američkog automobilizma kao što su i znakovi na cesti, koji označuju zaokret, promjenu brzine, ili pak prelaz preko željezničke pruge.

Za pisca koji lovi duše i sujete, ovakav običaj predstavlja veliku udobnost. Heroji sami dolaze k vama u auto i odmah sami rado ispričaju svoju životnu historiju.

Zaustavili smo se. Čovjek s kovčegom išao je u San Diego, Californija. Do Flagstaffa bilo mu je usput. Novi putnik ušavši u auto, položio je na koljena svoju prtljagu i upitan, tko je i kuda ide, počeo nam pričati.

Saznali smo da je rodjen u državi Massachusetts. Tamo je radio cijeli život, bio je bravar. Pred pet godina se preselio u drugi grad, odmah je ostao bez posla i time je njegov stari život završio. Počeo je novi, na kojeg se nikako ne može da priuči. Cijelo vrijeme traži neki posao. Mnogo puta je prešao zemlju od Oceana do Oceana, ali posla nije našao. Katkada ga prime u auto, ali najčešće se vozi sa skitnicama u teretnim vagonima. To je brže. Ali on lično nije skitnica. To je nekoliko puta uporno ponovio. Očigledno su ga više nego jedamput smatrali skitnicom.

Potpore mu ne daju, jer nema stalnog boravišta.

— Često sretam ovakove ljude kao što sam ja — rekao je — a medju njima ima i takovih s višom naobrazbom — doktora, jurista. S jednim ovakovim doktorom sam se dapače i sprijateljio, pa smo se skitali zajedno. Odlučili smo da napišemo knjigu, kako bi cijeli svijet saznao kako mi živimo. Zapisivali smo svaki dan sve, što smo vidjeli. Imali smo već mnogo toga napisano, ali došavši u državu Nebraska, uhvatiše nas u vagonu, našli su rukopis, poderali ga, dapače izlupali nas i izbacili. Eto ovako živim.

Nije se tužio. Sve nam je pričao s istom iskrenošću, s kojom nam je i mladi vojnik pomorske pješadije

pričao, kako su se on i njegov prijatelj upoznali u Chicagu s nekim djevojkama i neočekivano izgubili nedjelju dana. Mornar se nije hvalisao, nezaposleni nije tražio sućuti.

Čovjek je ispao iz društva. Prirodno je, da on smatra, da se društveni poredak mora izmijeniti. Što treba učiniti?

— Treba bogatašima oduzeti njihovo bogatstvo.

Počeli smo ga pažljivije slušati. On je srdito udario velikom zamazanom pesnicom po naslonjaču sjedala i ponovio:

— Oduzeti novac! Da, da! Oduzeti novac i ostaviti im samo po pet milijuna! Nezaposlenima dati komadić zemlje, da mogu imati kruha, a njima ostaviti samo po pet milijuna.

Upitali smo, da li nije previše — po pet milijuna. Ali on je ostao kod svoga.

— Ne, mora im se ipak ostaviti po pet milijuna. Manje se ne smije.

— Tko će oduzeti ovo bogatstvo?

— Oduzeti! Roosevelt će oduzeti. Samo ako ga po drugi put izaberu za pretsjednika. On će to učiniti.

— A ako kongres ne dozvoli?

— No, kongres će pristati! Pa to je pravedna stvar. Kako da ne pristane? To je bar jasno.

On se toliko zanašao ovom primitivnom idejom, toliko želio da bi najedamput, samo po sebi, nestalo nepravde, da bi svima bilo dobro, pa nije čak ni želio raspravljati o tome, kako bi se to moglo provesti. To je bilo pravo dijete, koje bi htjelo, da je sve napravljeno od čokolade. Njemu izgleda da se mora samo zamoliti dobroga Santa Klausa i sve će se kao nekom čarolijom izmijeniti. Santa Klaus doleti na svojim posrebrenim jelama iz kartona, uredi toplu snijěžnu mećavu i sve će se već udesiti. Kongres će pristati. Roosevelt će uljudno oduzeti milijarde, a bogataši će s krotkim smiješkom predati ove milijarde.

Milijuni Amerikanaca nalaze se u vlasti ovakovih djetinjastih ideja.

Kao da se za uvijek oslobodimo krize?

Ah, to nije baš tako teško. Država je dužna dati svakom starcu, koji je doživio šesdeset godina, po dvije stotine dolara mjesečno pod uslovom, da se ovaj novac mora svakako potrošiti. Tada će kupovna sposobnost stanovništva porasti do nečuvenih razmjera, a kriza će odmah prestati. Ujedno će starci vrlo dobro živjeti. Sve je jasno i jednostavno. Na koji način da se to sve postigne — to nije više tako važno. Starci toliko žele da dobiju po dvije stotine dolara mjesečno, a mladi toliko žele da se završi kriza i da konačno dobiju zaposlenja, pa sa zadovoljstvom vjeruju u sve. Taundsend koji je izmislio ova čudotvorna sredstva, predobio je za najkraće vrijeme milijune gorljivih pristalica.

Po cijelom zemlji su ustanovljeni Taundsendovski klubovi i komiteti. A kako se približuju izbori za pretsjednika, obogatila se Taundsendovska ideja novom ispravkom. Sada predlažu da se daje po dvije stotine dolara svakome, koji je doživio pedset i pet godina.

Hipnoza običnih brojeva djeluje nevjerojatnom snagom. I doista, koje dijete nije sanjalo o tome, kako bi bilo dobro, kad bi mu svaki odrasli čovjek dao po jednu kopjejku. Odraslima to ne bi bilo ništa, a dijete bi sakupilo lijepu svotu novaca.

Ovdje nije govora ni o vodjama američkih radnika ni o radikalnoj inteligenciji. Ovdje se govori o takozvanom srednjem Amerikancu — glavnom kupcu i glavnom biraču. To je običan, potpuno demokratski čovjek. On zna da radi i radi mnogo. On voli svoju ženu i svoju djecu, sluša radio, često ide u kino i vrlo malo čita. Osim toga mnogo cijeni novac. On se ne ponaša kao škrtac, poštuje novac kao što se u obitelji poštuje djeda — poznatog profesora. I on želi da bi na svijetu bilo sve tako jednostavno i shvatljivo, kao što je u njegovoj kući.

Kad mu nude na prodaju sobni hladionik, električni štednjak ili usisač prašine, prodavaoc se ne će

nikada upuštati u apstraktna tumačenja. On će točno i poslovno objasniti, za koliko će se centa na sat potrošiti električne energije, koliki je izdatak i kakva će se uštednja od toga izvući. Kupac hoće da zna za brojke, korist izraženu u dolarima.

Na takav način mu nude na prodaju i političke ideje. Ništa apstraktnoga, nikakve filozofije. On daje svoj glas, a njemu obećavaju dvije stotine dolara mjesečno ili izjednačenje bogatstva. To su — brojke. To je shvatljivo. To će prihvatiti. Naravno da će se veoma začuditi, kad će primijetiti, da ove ideje ne rade baš tako dobrosavjesno kao hladionik ili usisač prašine. Ali ovaj čas on u to vjeruje.

U Flagstaffu smo se oprostili od našeg suputnika. Kad je izlazio iz auta, vidjeli smo do kojeg stepena bijede je došao ovaj čovjek. Njegov zamazani kaput bio je poderan, zelenkasti obrazi nisu već davno bili obrijani, a u ušima je bilo nakupljeno prašine iz Pennsylvanije, Kansasa i Oklakome. Kad se opraštao, pojavio se na njegovom tužnom licu optimistički smiješak.

— Skoro će sve biti dobro — rekao je — a njima po pet milijuna i ni cente više.

Kad smo otputovali iz Flagstaffa uputivši se u smjeru Grand-Kanjona, rekao je mister Adams:

— No, što vi mislite, zašto ovaj nesretni čovjek hoće ipak da ostavi milijunerima po pet milijuna? Zar ne znate? No, onda ću vam ja reći. U dubini duše on se još nada, da će sam jednog dana postati milijuner. Amerikanski odgoj — to je strašna stvar, siri!

Glava 26.

GRAND-KANJON

Svakog dana pred večer naš starčić, koga smo već mnogo zavolili osjećao se umornim.

Prevaljene tri stotine milja, utisci, neprestani razgovori, pa konačno pošteno doba je tražilo svoje — mister Adams je bio umoran i nečeg je nedostajalo u njegovim pothvatima.

Ako bi gospodja Adams zamolila muža da provjeri kod nekoga na cesti, da li se vozimo pravim putem, starčić bi se počeo nemirno vrtjeti na svojem sjedalu. Po njegovim pokretima se moglo suditi, da on ne zna, kako da se primi posla. Naprosto je zaboravio. Morao je spustiti staklo, promoliti glavu i reći: »Pardon me, sir«, što znači: »Izvinite« pa onda propitati se za put. Sve je to on radio točno. I izvikivao je: »Pardon me«, i pokušavao da promoli glavu. Ali zaboravio bi najvažnije — spustiti staklo. To je ono što mu je nedostajalo. I nikad nije mogao shvatiti, zašto ne može da promoli glavu, pa je pokušavao da razbije staklo laktom.

Samo nečuvena solidnost američke produkcije, spašavala je čelo i ruku mistera Adamsa od povreda. Počeli smo općenito paziti, da mu ne povjeravamo pred večer ovakove zadaće.

Brzom vožnjom smo se kretali po pustinjskoj cesti, da još večeras dospijemo u Grand-Kanjon, Veliki Kanjon, jedno od najvećih geografskih čudesa svijeta.

Bili smo već umorni, pa smo zaboravili kontrolirati gospodju Adams. A ona je to primjetivši, odmah povećala brzinu od pedeset na šesdeset milja. Sigurno

se okrenula prema nama i nadodala još pet milja. Sad se vozimo brzinom od preko stotinu kilometara na sat. To je tipična ženska crta. Žena uvijek hoće da ide brže nego što dozvoljavaju okolnosti. Zrak je urlao, jer ga je naš auto rezao na komade.

Još uvijek smo se vozili po šarenoj pustinji. Čisto plavi brežuljci ležali su po cijelom horizontu. Zapad je takodjer bio čist, naivan kao da ga je narisala provincijska gospodjica mnogo prije, nego su joj glavom prošle prve, strašne misli o muškarcima. Boje pustinje su bile tako svježe i prozirne, da bi se mogle prikazati samo u jednom albumu akvarela.

Nekoliko fijuka vjetra, koji su prodrli u naš auto kroz spušteno staklo, režili su jedan na drugog kao mačke sa tavana. U toj borbi oni su nas privezali za sjedalo, zbacivali šešire i propuhivali obrijanu glavu mistera Adamsa. Kao što znate, mister Adams još nije imao šešir na glavi radi kompliciranih poštanskih operacija, koje su nas pratile cijelog puta. Večer je ipak bila prilično hladna, a koža na glavi mistera Adamsa je poplavila, pa se nije nikako razlikovala po boji od brežuljaka, koji su okruživali pustinju.

Već je bila potpuna tama, kad smo tiho i prilično smušeni od prirodnih ljepota, koje smo putem vidjeli, stigli u Grand-Kanjon i odsjeli u jednoj kućici njegovog campa. Kućica je bila sagradjena od ogromnih brvna. To je moralo dati sliku o prvobitnom pionirskom životu Amerikanaca. Zato je unutra bila gradjena potpuno savremeno, a kreveti su kao uvijek bili prekrasni. (U Americi se ne prodaje krevet već dobar san.) Dakle to su bile sobe s odličnim snom, s centralnim loženjem, toplom i hladnom vodom i newyorškim prenosivim električnim svjetiljkama s velikim abažurom od kartona. Stalci ovih svijetiljaka su veoma dugi. Ove svijetiljke su visoke kao čovjek, a ne stoje na stolu već na podu.

Poslije večere su turistima, koji su se skupili u maloj kazališnoj dvorani gostionice, isto tako složenoj iz ogromnih brvna, pokazivali kratki reklamni

film, u kojem je bilo prikazano spuštanje do dna kanjona pod vodstvom iskusnih vodja. Poslije filma davao se koncert.

Na pozornicu je stupio debeli dječak s banjo. On je samosvjesno sjeo na rampu i počeo prebirati žice svog instrumenta, udarajući svom snagom takt nogama u cowboyskim čizmama. Na publiku je gledao s visoka, a odmah se vidjelo, da jedino cowboye smatra ljudima, dok sve ostale — naprosto otpatcima. Iza njega se pojavio veoma visok, mršavi i nosati cowboy s gitarom. Ovaj je pogledavši publiku rekao:

— Slušajte, ovdje bi morali pjevati u troje, ali ostali, kako vidite, ne će doći, pa ću ja pjevati sam... Ili da ne pjevam? Zapravo ja i ne znam pjevati.

Imao je lijepo, podrugljivo lice. U malenim crnim očima se moglo čitati:

»No, što ćemo se igrati budale? Idemo radije negdje piti. To je mnogo interesantnije. Ne ćete? No, onda ću ipak zapjevati. Tim gore po vas!«

Debeli dječak je i dalje grmio na banjo. Gitara je zvučila tiho, a cowboy je pjevao ili prije izgovarao svoje pjesme prelazeći katkada u tirolski falset. Pjesmice su bile obične i smiješne. Evo sadržaj jedne pjesmice:

»Kad sam se kao dječak kupao u rijeci, ukrali su mi odijelo, koje je bilo složeno na obali. Ići gol kući bilo je nezgodno, pa čekajući dok se smrkne, zabavljao sam se time, da sam na deblu starog jablana urezao svoje inicijale. Od tada je prošlo mnogo godina, izabrao sam krasnu djevojku i oženio se s njom. Zamislite što se desilo, kad smo prvi put ušli u spavaonicu. Moja lijepa žena je mirno izvadila iz usta umjetne zube i stavila ih u čašu vode. Onda je skinula periku i otkrila svoju ćelavu glavu. Ispod struka počela izvlačiti ogromne komade vate. Moja ljepotica se na moje oči pretvorila u vrtno strašilo. Ali to još nije sve. Ova nakaza je skinula suknju i hladnokrvno otšarafila svoju drvenu nogu. A na toj nozi ugledah odjednom svoje inicijale. Neka me vrag od-

nese, ako to nisu bili oni isti inicijali, koje sam nekada urezao u deblo starog jablana, kad su mi u djetinjstvu ukrali odijelo.«

Svi su se nasmijali, a i mi. To je bilo odviše starinsko, naivno i smiješno. Cowboy se i dalje podrugljivo smiješio. Kao i prije u njegovim se očima svijetlucao poziv da zadjemo negdje za ugao i popijemo nekoliko velikih čašica wishya. Ali što se tiče pjevanja, u tome je cowboy slagao. Pjevao je dobro i dugo i zabavljao je sve.

Poslije njega je nastupio Crnac. Ovdje nije bilo conferenciera i nitko nije objavljivao imena glumaca. Pa oni i nisu bili glumci. Svi oni koji su nastupali, bili su služitelji Grand-Kanjona i davali su koncert onako kako bi se složili.

Crnac bijaše mlad i visok. Izgledao je kao da njegove noge počinju od pazuha. Plesao je i udarao nogama o pod s pravim zadovoljstvom. Njegove se ruke nekako čudnovato motale niz tijelo. Imao je na sebi hlače s užetom i radničku košulju. Kad je završio ples, veselo je zgrabio metlicu, koja je stajala u uglu i cereći se izašao.

Ujutro smo ga vidjeli u blizini drvene kućice, u kojoj smo prenoćili. Pometao je aleju s jednakim zadovoljstvom s kojim je i plesao. Izgledalo je dapače kao da i dalje pleše, a da je metla — samo pomoćno sredstvo plesa. On je raširio svoja velika siva usta i zaželio nam dobro jutro.

Požurili smo se da pregledamo kanjon.

Evo što morate sebi predstaviti: Zamislite ogromni gorski lanac podrezan do temelja, pa okrenite vrhove dolje i usadite ih u ravnu zemlju pokrivenu šumama. Ostaje na neki način oblik gornjeg lanca. Planine — preokrenute. To je eto Grand-Kanjon. Veliki Kanjon, gigantska raspuklina zemlje.

Na planine se mora gledati odozdo gore. Na Kanjon — odozgo dolje. Nema na zemlji ništa sličnoga kao što je pogled na Grand-Kanjon. Pa to i nije bilo slično zemlji. Pejsaž je opovrgnuo, ako se tako

može izraziti, sve evropske predodžbe o zemaljskoj površini. Takove može sebi zamisliti samo dječak, kad čita fantastične romane, Mjesec ili Mars. Dugo smo stajali na rubu ove prekrasne provalije. Mi, četiri brbljavca, nismo izgovorili ni jedne riječi. Duboko dolje proletjela je ptica polagano kao riba. Još dublje skoro progutana od sjene, tekla je rijeka Colorado.

Grand-Kanjon — to je grandiozni nacionalni park, koji obuhvaća stotine kvadratnih milja. Kao i svi američki nacionalni parkovi (zaokružene oblasti) tako je i ovaj prekrasno organiziran. Hoteli i ceste opskrbljeni su pečatima i fotografijama, kartama, prospektima, vodičima, pa konačno i usmenim objašnjenjima — sve je ovdje na vrlo visokom stupnju. Ovamo dolaze Amerikanci s cijelom obitelji na odmor. A ovaj odmor nije skup — kabine u ovom logoru nisu skuplje od kojeg god drugog mjesta, a hrana stoji skoro isto toliko kao i svagdje drugdje. Za posjet parka naplaćuje se samo jedan dolar, a zato nalijepe na staklo automobila šarenu objavu — pa možete živjeti i putovati po parku, ako hoćete mjesec ili godinu dana.

Trebalo bi se svakako spustiti na dno Kanjona, pa proživjeti tamo pola godine u drvenoj kućici s centralnim loženjem, usred kaosa prirode i idealnog servicea, ali zato nismo imali vremena. Napravili smo jedino što smo mogli — obišli smo Kanjon u autu.

Odjednom smo ugledali čudnovati sprovod. Po prekrasnoj cesti parka polagano se kretao auto s mrtvačkim lijesom. Vozio je brzinom pješaka. Iza lijesa su koracali ljudi u bijelim kožnatim pregačama, koje su bile prikopčane na obične kratke kapute. Jedan je dapače imao na glavi cilindar i svečano odijelo. Nekoliko pratilaca nosilo je na ramenima štapove. Iza sprovoda tiho se kotrljalo oko trideset praznih automobila.

Pokapali su starog cowboya, koji je služio u parku. Stari cowboy je za života bio mason, a ovi

ljudi u bijelim pregačama su takodjer bili masoni. Štapovi su bili stijegovi od zastava. Sprovod je išao po istoj cesti, pa smo se približili repu povorke. Iz šume je izašla košuta i plašljivo gledala na stado automobila. Lov je u parku naravno zabranjen, pa se košuta nije bojala puške. Ona je željela da prodje preko ceste. Pokušala je nekoliko puta da to izvede, pa opet skakala natrag, zbunjena od mirisa benzina, koji se širio od masona. Konačno se ipak odlučila, spretno preskočila cestu pred našim autom, oduprijevši se o zemlju sa sve četiri noge. Još jedan dva puta smo je vidjeli medju drvećem, a zatim je nestala u šumi.

— Misteri — rekao je mister Adams, — ne smijemo više oklijevati. Treba izliti vodu iz radiatora i naliti smjesu, koja se ne smrzava. Noći su već hladne, a voda se može smrznuti. Naš će radiator otići do vraga. Ovdje u parku smo smjestili auto u toplu garažu, ali ne garantiram gospodo, da ćemo je imati i slijedeću noć.

U toploj garaži Grand-Kanjona vidjeli smo neki auto poslije »accidenta«. Kroz krov velikoga »Buicka« probile su se velike grane drveća. Motor se prignječio na sjedalo šofera. U autu je ležalo zeleno lišće i granje. Upravljač ovog »Buicka« zaspao je za volanom. To se dogadja u Americi. Ravna cesta, uspavljujuće ljuljanje auta, dnevni umor — i čovjek zaspe kod brzine od pedeset milja, a da to sam i ne opazi. Budjenje biva skoro uvijek strašno. »Buick«, kojeg smo vidjeli, udario je o stablo s takvom snagom, da se na mjestu katastrofe nije moglo razabrati gdje počinje proizvodnja »General-Motors«, a gdje svršava proizvod prirode. Kako god izgledalo čudnovato, spavajući šofer je ne samo ostao živ, nego uopće nije zadobio nikakovih povreda. Dječak iz garaže je ozbiljno rekao svoje mišljenje, da će naime vlasnik auta od sada spavati na manje opasnim mjestima, nego što je auto koji se kreće, na pr. u krevetu. Svi smo pogledali gospodju Adams. Premda ona nije nikada za-

spavala na putu, na licima nas svih bilo je napisano: »Eto vidite!« — kao da smo već više puta ulovili našeg šofera kako hrče za volanom. To smo samo učinili za svaki slučaj.

Uvijek nove i nove dekoracije, jedna impozantnija od druge, otvarale su nam se na svakom zaokretu Kanjona. Plava i ružičasta jutarnja magla se digla. Zaustavili smo se kod grudobrana i gledali u provaliju. Ova je bila sada boje kajsije. Na udaljenost od jedne milje pod nama vidjela se pomalo svjetlucava rijeka. Derali smo se svom snagom da izazovemo jeku. Dugo su naši moskovski glasovi skakali po grebenima, vraćali se natrag i rasplinjavali se u prostoru.

Konačno smo se provezli mimo izlazne kolibice. U njoj nije bilo kontrolora. Danas je bio veliki amerikanski »Dan zahvalnosti« — »Thanks-giving-day«, pa mnogi namještenici nisu radili. Ipak je na prozoru svoje kolibice kontrolor ostavio cedulju, na kojoj je bilo napisano: »Dovidjenja. Dodjite opet ovamo.«

— Siri, — rekao je mister Adams kao za pouku, — zapišite to u svoju knjižicu.

I on je počeo na dugo, ali interesantno pričati o američkom serviceu. Pričao je dok se nismo udaljili od kontrolne kolibice Kanjona oko četrdeset milja. Tada je podigao lijevu ruku nad oči i ukučio se.

— Beki, — rekao je bez oduševljenja — je si li ti stavila moj sat pod jastuk?

— Ne, — rekla je Beki, bacivši na muža ljutit pogled.

— No, no — zastenjao je mister Adams — nemoj me molim te gledati. To se ne smije. Gledaj samo na cestu.

— Ostavio si sat u campu — rekla je gospodja Adams, ne okrećući pogleda s ceste.

— Ne, ne Beki, — žestio se Adams — ja ga ni-

sam ostavio u campu već sam ga zaboravio pod jastukom.

Zaustavili smo se. Objasnilo se, da sat stoji dvadeset pet dolara. Ali to nije bilo najvažnije. Nesreća se sastojala u tome, što je taj sat mužu poklonila sama gospodja Adams.

Počeli smo kombinirati, što se bolje isplati, — napraviti radi sata suvišnih osamdeset milja, ili zaboraviti na sat i voziti se dalje? Ispalo je da se bolje isplati vratiti se, tim više, što je ostavljeni predmet bio skupocjen kao uspomena, što se nikako nije moglo reći za uštedjeni benzin.

Ipak se nismo vratili. Postojala je još mogućnost da telefonom pozovemo camp iz obližnje benzinske stanice. Camp je odgovorio da je onaj sobar, koji je pospremao našu sobu ovaj čas izašao, ali da nema nikakve sumnje da će on odmah predati sat upravi campa, samo ako je doista bio pod jastukom.

— Well — rekla je gospodja Adams — onda se ne ćemo vraćati. Sat nam mogu poslati u San-Francisco dok stignemo.

Čovjek iz campa je još rekao, da je sve to »well« — »dobro«, a istodobno je zamolio, da mu pošaljemo ključ od kućice, kojeg mister Adams kod odlaska nije predao.

Mrs Adams je bacila strogi pogled na muža i rekla da ćemo odmah ključ vratiti poštom.

Radi svih ovih okolnosti mi smo se cijela dva sata vozili šuteći.

Glava 27.

ČOVJEK U CRVENOJ KOŠULJI

Iz Grand-Kanjona vodila je nova još nedovršena turistička cesta. Visoke i guste šume nacionalnog parka postepeno su bivale sve rijedje, dok konačno nisu posve nestale. Zamijenili su ih žuti grebeni, koji su se spuštali prema novoj pustinji. Cesta se spuštala u oštrim zaokretima. Uživala je ugled američke automobilske ceste, koja pruža najljepši pogled »scenic road«, što znači — slikovita cesta. Graditelji su je učinili ne samo trajnom, širokom, udobnom i bezopasnom za vrijeme kiše, već su uspjeli i u tome, da se sa svakog zaokreta putnik morao diviti uvijek novim pogledima, desetinama različitih isječaka jednog te istog pejsaža.

— Ne, ozbiljno, siri — govorio je mister Adams, promolivši svaki čas glavu iz auta, — Vi ne ćete da razumijete, što je to američki service. To je — viši stepen umijeća posluživanja. Vi se ne trebate penjati po grebenima da potražite zgodnu točku za promatranje. Sve možete vidjeti sjedeći u autu. A zato — kupujte auto, kupujte benzin, kupujte ulje!

Naučili smo se na pustinje, zavolili smo ih, pa smo novu pustinju, koja se otkriva pred nama iz prilično velike visine susreli kao starog druga. Ovdje su počimale rezervacije (zaokružene oblasti) nomadskog plemena Navajo, ili kako ga zovu Navaio. To je jedno od najvećih indijanskih plemena. Broji oko šesdeset tisuća ljudi. Još pred pet godina bio je ovaj kraj potpuno nepristupačan, a tek nedavno, kad se pojavila nova cesta, počeli su ovamo pomalo dolaziti turisti.

Navajo mrze i preziru »braću bijelog lica« koji su ih uništavali nekoliko stoljeća i tjerali ih u sve gora mjesta, dok ih konačno nisu protjerali u ovu neplodnu pustinju. Ova mržnja izbija iz svakog pogleda Indijanaca. Indijanci će privezati novorodjenče na malu dasku i postaviti ga na uprljani zemljani pod wigwama, ali ne će od bijelog čovjeka prihvatiti njegovu kulturu.

Indijanci se skoro uopće ne miješaju s bijelcima. Ovaj viševjekovni uporni otpor Indijanaca — vjerojatno je jedna od najznačajnijih pojava u historiji čovječanstva.

Uprave, koje su uništavale Indijance, nastoje sada da sačuvaju njihovo ne veliko potomstvo. Na čelu indijanskog departementa u Washingtonu postavljen je liberalni gentleman. Uredjene su takozvane indijanske rezervacije, gdje je dozvoljeno bijelima da trguju s Indijancima samo pod državnom kontrolom. Pošto su Indijance najprije protjerali sa plodnih zemalja, sada zaštićuju za njih nekoliko jadnih komada pustinje, i to smatraju velikim dobročinstvom. Otvoreni su muzeji Indijanske umjetnosti. Kupuju za groš od Indijanaca njihove crteže, ćilime, naslikane glinene posude i srebrene narukvice. Sagradili su nekoliko prekrasno uredjenih škola za indijansku djecu. Amerikanci se dapače tako ponose svojim Indijancima, kao što se ponosi direktor zoološkog vrta s rijetkim egzemplarom starog lava. Ponosna zvijer je već prestara, pa nije više opasna; njene pandže su već otupile, a zubi ispali. Ali njena koža je prekrasna.

Uredivši rezervacije, škole i muzeje, zaboravljaju da je temelj razvitka jednog naroda njegov rodni jezik. U indijanskim školama podučavaju samo bijelci i to jedino na engleskom jeziku, jer indijanskog pisma uopće nema.

Doduše, svako indijansko pleme govori svojim posebnim jezikom, ali to još nije nikakva zapreka, samo treba dobra volja. Mnogi američki učenjaci, poznavaoci indijanske kulture za kratko vrijeme bi mogli stvoriti pismo bar za nekoliko najvažnijih plemena.

Oko podne smo stigli u naseobinu Cameron. Tu je bilo nekoliko kućica — pošta, mjesto za trgovinu, gdje Indijancima prodavaju robu, malena ali prekrasno uredjena gostiona s malenim restoranom, camp i dva glinena indijanska wigwama.

Ušli smo u jednu od njih. Otac obitelji nije bio kod kuće. Na podu je sjedila ljepotica — Indijanka, slična ciganki (obično su kod Indijanaca muškarci ljepši od žena). Oko nje je bio čitav čopor djece. Najmladje još dojenče, bilo je privezano na malenu dasku, koja je ležala na zemlji. Najstarijem je bilo tek sedam godina. Djeca su bila nečista, ali vrlo lijepa kao i majka.

— Beki! Beki! — uzbudjeno je kliknuo mister Adams. Dodji brzo ovamo! Tu su malena djeca!

Adamsi su si veoma zaželjeli svoje bebe i nisu nikada propuštali nijedno dijete, a da ga ne bi podigli na ruke, pomilovali i nadarili ga slatkišima. Djeca su rado išla misteru Adamsu, voljeli su ga i tepali mu nešto o ovčicama i malim konjićima; mamice polaskane pažnjom, gledale su mistera Adamsa zahvalnim pogledima i izgovarale na rastanku takvo nježno »good bye«, kao da on nije bio neki slučajni prolaznik, nego dobri djed, koji je doputovao iz Kansasa u posjete svojim ljubljenim unucima. Uopće supruzi Adams su imali veliko zadovoljstvo s takovim susretima.

— Gdje, gdje su djeca? — uskliknula je gospodja Adams, izvukavši brzo iz torbe čokolade i sagibljući se kako bi mogla unići kroz malena vrata wigwama.

— No, mladi gentlemani, — smjelo je rekao mister Adams, tko od vas hoće da prvi dobije čokoladu?

Djeca su prestrašeno zaplakala. Ljepotica-majka je rastrešeno nastojala da ih umiri. Jedino najstariji sedamgodišnji dječak, koji je očigledno takodjer

strašno želio zaplakati, svladavao se, stisnuo uprljane pesnice i pogledao nas s takvim bijesom, da smo odmah utekli.

— Eto, eto, siri — zbunjeno je rekao mister Adams, — Indijanci već od malenih nogu odgajaju djecu u mržnji prema bijelcima. Oh, ne! Da, da, da. Indijanci Navajo su pametni ljudi. Zašto bi zapravo i voljeli bijelce!

— Kad smo izlazili, dovezao se do wigwama starinski zardjali automobil (takvog starinskog egzemplara nismo vidjeli ni u Texasu), a iz njega je izašao otac obitelji.

— How do you do, sir — rekao je mister Adams, započimajući razgovor.

Indijanac nije odgovorio. Pokazao je na svoja usta i napravio rukom odbijajući gest. Nije htio da razgovara s bijelim ljudima. Prolazeći prema svom wigwamu s bremenom suhog granja, nije ni pogledao na našu stranu. Mi smo ga manje zanimali nego li pustinjska prašina. Njegovom veličanstvenom držanju i neproničavom licu mogao bi zavidjeti i stari engleski diplomata.

U taj čas smo si jasno predstavili licemjerstvo svih onih indijanskih departementa, škola, muzeja, rezervacija i svih ovih dobročinstava starog griješnika, koji neumorno nastoji da prikrije grijehe prošlosti.

Kad smo otputovali iz Camerona, upozorili su nas, da sada dugo ne ćemo sresti naseobine.

Prekrasna cesta je pružala mogućnost da upotrijebimo vrlo veliku brzinu. Vozili smo se po pustinji oko pet sati, a da nismo sreli ni žive duše. Samo jednom se pokazao bijeli konj. On je neustrašivo sam nekuda išao bez provodiča. Nešto dalje je bio »detour« za deset milja. Ovdje je nekoliko putara na strojevima dovršavalo zadnji komadić puta.

S obiju strana ceste ležala je šarena pustinja. Jurili smo za suncem, koje se polagano spuštalo u Tihi Ocean, negdje u Japanu, koji s američke točke gledišta predstavlja zemlju, gdje sunce zalazi. Presijecali

smo teritorij plemena Navajo; ali gdje je bilo tih šezdeset tisuća siromašnih a ponosnih ljudi? To nismo znali. Negdje su bili u okolini sa svojim stadima, vatrama i wigwamima. Nekoliko puta se na horizontu ocrtavao lik vrtlara, pojavio bi se oblik prašine i odmah nestajao.

Ako nam je već prije pustinja izgledala raznolika, sad se je ona pogotovo mijenjala skoro svakog časa. Najprije su se prostirali ravni brežuljci kao da su posuti kakaom, a svojim oblicima su bili nalik na wigwame (eto otkuda su Indijanci posudili svoju arhitekturu!). Onda je počimao skup glatkih i okruglih na izgled mekanih, pa čak i na rubu smežuranih kao jastuci tamnosivih uzvisina. Zatim smo se našli na dnu jednog malenog kanjona. Tu je bila takova arhitektura, takovi mauzoleji, dvorci i kule, da smo posve prestali govoriti, i promolivši glave kroz prozor, pratili tisućgodišnje kamene prizore, koji su prolazili mimo. Sunce je zalazilo, a pustinja je postala ružičasta. Sve se to završilo jednim čitavim hramom na grebenu, koji je bio okružen ravnim terasama. Cesta je okretala prema tom hramu. Pred njim je protjecala rijeka Little Colorado. Preko nje je bio prebačen novi viseći most. Tu je svršavala rezervacija Navajo. Odjednom je postalo tamno i hladno. Nestalo nam je benzina. Zaželjeli smo jesti. Ali mister Adams nije ni stigao izreći misao o tome, kako je sada sve propalo i kako ćemo morati prenoćiti u pustinji, kad se je odjednom iza ugla zasvjetlucalo malo svijetlo i mi se nadjosmo pred malom kućicom. U blizini kućice s uzdahom olakšanja primijetili smo benzinsku stanicu. Osim ovih dviju zgrada, koje su stajale usred pustinje, pa čak ni ogradjene ogradom, nije bilo ničega. Kućica je predstavljala ono, što se ruski i španjolski zove »rančo«, a engleski »ranch«. Eto tu u pustinji, gdje na dvije stotine milja naokolo nema nijedne naseobine, našli smo: prekrasne krevete, električno osvjetljenje, parno grijanje, toplu i hladnu vodu, — našli smo takve prilike, kakve se mogu naći u kojoj god kućici New-

Yorka, Chicaga ili Gallopa. U blagovaonici su pred nas postavili sok od rajčica u zdjelicama i sve ostalo isto onako kao u Chicagu, New Yorku ili Gallopu, a naplatili su za sve to skoro isto, koliko to stoji u Gallopu, Chicagu ili New-Yorku, i ako su iskoriščujući bezizlazan položaj putnika mogli naplatiti koliko su htjeli.

Ovaj prizor američkog standard of life (životnog standarda) bio je ne manje veličanstven od šarolike pustinje. Ako pitate što se može nazvati glavnom odlikom Sjedinjenim Američkih Država, možemo odgovoriti: ova kućica u pustinji. U toj kućici je uključen sav američki život: potpuni komfor u pustinji uporedo sa siromašnim kolibicama Indijanaca. Jednako kao što se u Chicagu u neposrednoj blizini Michigan-avenije smjestilo dno života. Kud god podjete, putniče, na Sjever, na Jug ili na Zapad, u New-York, u New-Orleans ili New-Jersey — svugdje ćete naći komfor i bijedu, siromaštvo i bogatstvo, koje kao dvije nerazdružive sestre stoje uzevši se za ruku, na svim cestama i na svakom mostu velike zemlje.

Na zidu kućnih vrata ležao je pionirski jaram, a sa strane je bilo nekoliko malih panjeva okamenjenog drva. Na vratima nam je došao u susret prosijedi cowboy, vlasnik kućice i benzinske stanice. On se je preselio iz Texasa u pustinju pred dvadeset godina. U to doba je svaki gradjanin Sjedinjenih Država mogao dobiti besplatno u pustinji šest stotina rali zemlje i posvetiti se stočarstvu. Trebalo je samo uložiti u tu zemlju dvije stotine dolara. Cowboy je tada još bio mlad čovjek. On je nabavio stoku, sagradio kućicu i oženio se. Još pred pet godina bila je kućica udaljena dvije stotine milja od najbliže ceste, a moglo se do nje samo jašiti. Ali eto, nedavno su proveli cestu, počeli dolaziti turisti, cowboy je sagradio benzinsku stanicu, a iz svoje kućice napravio gostionu. U njegovom predsoblju od brvna gori veliki kamin, na zidovima vise glave jelena, indijanski ćilimi i koža leoparda. Ima tu nekoliko naslonjača i

prenosnih svjetiljki s abažurom od kartona (baš takove su stajale u našoj sobici newyorškog hotela). Ima tu i glasovir i radio, koji neprekidno svira ili objavljuje novosti. Žena i kćerka kuhaju i poslužuju. Sam cowboy, tipičan američki muž i otac, pomaže im s dobroćudnim i pomalo zamišljenim smiješkom u domaćinstvu, ubacuje cjepanice u kamin i trguje benzinom. Ovdje se već vide temelji budućeg velikog hotela. Već je tu stolić sa specijalnim odjeljenjem za papir i kuverte. Za sada leže tamo obične kuverte, ali doskora će se na njima pojaviti vigneta sa slikom fasade hotela, indijanskog profila i s lijepo izvedenim nazivom »Hotel Pustinja« ili »Hotel Navajobridge«. Tu su izloženi na prodaju indijanski ćilimi. Izmedju ovih ćilima ima dva, koja vlasnik ne će da proda, i ako su mu jednom nudili po dvije stotine pedeset dolara za svaki.

— No, sir, — rekao je mister Adams, nestrpljivo prebacujući se s noge na nogu — vi nam morate pričati, po čemu su znameniti ovi ćilimi.

Stari cowboy pokazao se je prekrasnim sabesjednikom.

— Well, — rekao je polagano — to su religiozni indijanski ćilimi, ili kako ih Indijanci zovu, ruho. Ja sam ih odavno dobio od jednog Indijanca. Vidite, gentlemani, kod plemena Navajo postoji vjerovanje, da treba, ako se netko razboli, zamotati bolesnika u ovo ruho. Zato uvijek dolaze po njih k meni. Ja im to naravno nikada ne odbijam. Dok bolesnik leži zamotan u ruhu, pleme pleše poseban ples, koji je posvećen njegovom ozdravljenju. Katkada plešu po nekoliko dana uzastopce. Ja mnogo volim i cijenim pleme Navajo. Meni bi bilo veoma neugodno prodati ove ćilime i lišiti ih takvog ljekovitog sredstva. Vlasnik je ustao, prišao, lupajući visokim peticama svojih cowboyskih čizama, kaminu i ubacio u njega veliku cjepanicu. Onda se okrenuo i nastavio:

— Navajo je doista čudan narod. Oni su besprijekorno čestiti. Kod njih uopće nema zločina. Za ovih

dvadeset godina naučio sam se poštivati ih toliko, koliko nisam nikada poštivao nijednog bijelog čovjeka. Ali ja ih veoma žalim. Kod njih mnoga djeca umiru. Ta oni ne će nikakve pomoći od bijelaca. Ne padaju pod uticaj bijelaca i ne dozvoljavaju bijelcima pristup u svoje wigwame. Ja se s njima dobro slažem, ali premda živim dvadeset godina s njima — za njih sam ja stranac. Rijedak je narod, toliko pošten, da se to teško može i zamisliti.

Stari cowboy nam je ispričao priču o jednom Indijancu iz plemena Navajo, koji je najednom odlučio da se bavi trgovinom.

Kod Indijanca se nekako našao mali kapital — dvije stotine dolara. Da li je prodao staju, ili je našao na svom zemljištu malo nafte — svakako novci su bili tu i on se odlučio na trgovinu. Uputio se iz pustinje u najbliži grad, nakupovao razne robe za dvije stotine dolara i dovezao sve to u svoju rodnu naseobinu. Zamislite Indijanca, koji se bavi trgovinom! Ta to je bio prvi slučaj u historiji plemena Navajo. Trgovalo se prilično živo. Ali tu sam opazio da moj drug — Indijanac trguje na nekakav čudnovat način. Mene je to toliko prenerazilo, da sam u početku čak pomislio, da je poludio. On je, vidite, prodavao svoju robu točno po onoj cijeni, koju je za nju sam platio. Počeo sam mu tada tumačiti, da ne smije trgovati na ovakav način, jer će se upropastiti, nego treba skuplje prodavati robu.

— To jest, kako skuplje? — upitao me je Indijanac?

— Vrlo jednostavno — odgovorio sam, — recimo da si kupio jednu stvar za dolar, ti je moraš prodati za dvadeset dolara.

— Kako da je prodam za dvadeset dolara, ako stoji samo dolar? — pitao me je ovaj trgovac.

— U tome se i sastoji trgovina — govorim ja — kupiti jeftinije, a prodati skuplje.

Ali na to se moj Indijanac strašno rasrdio.

To je prevara — rekao je, — kupiti za dolar, a

prodavati za dvadeset dolara. Ti mi savjetuješ da ljude varam.

Na to sam ja njemu razlagao:

— To nije nikakova prevara. Ti si naprosto dužan zaradjivati. Razumiješ li — zaradjivati.

Ali s mojim drugom Indijancem su se dešavale čudne stvari. On nije više mogao razumjeti ni najobičnije stvari.

— Kako to — zaradjivati? — upitao je.

— No, opravdati svoje izdatke.

— Pa ja nisam imao nikakovih izdataka.

— Ali si ipak putovao u grad, kupovao, dovezao i radio!

— Ta kakav je to rad! — rekao mi je Indijanac — Kupovati i dovažati. To nije posao. Ne, ti mi nešto drugo savjetuješ!

Nisam ga nikako mogao uvjeriti. Koliko sam god nastojao, sve je bilo uzalud. On je bio tvrdoglav kao bik i tvrdio cijelo vrijeme jedno te isto: »Ti mi savjetuješ nepošteno djelo«. Ja sam mu na to odgovarao: »To je trgovina«, a on meni: »Znači da je trgovina — nepošten posao.« I, zamislite, on je nastavio da trguje i dalje kako je počeo, a uskoro i posve napustio to zanimanje. Tako se dakle završilo jedinstveno trgovačko poduzeće kod plemena Navajo s indijanskim kapitalom.

Sjetili smo se ovog Indijanca, kad smo mjesec dana kasnije sjedili u Senatu Sjedinjenih Američkih Država za vrijeme preslušavanja Johna Pierponta Morgana — mladjeg, po senatskog komisiji. Vratit ćemo se još na ovu epizodu pri kraju knjige.

Komisija se interesirala za ulogu Morgana kod uvlačenja Sjed. Američkih Država u svjetski rat.

— Recite — pitao je senator Ney — ta vi ste dobro znali da podupirete rat time, što ste u Evropu izvažali novac?

— Da, znao sam.

— Zašto ste to radili?

— Kako zašto? — začudio se ogromni starac,

ustajući sa svoje stolice. — Ta to je business! Trgovina! Oni su kupovali novac, a ja sam ga prodavao.

Žena je doskora pozvala našeg vlasnika u blagovaonicu, da joj pomogne prostrti stol, a uskoro su i nas pozvali.

Kad smo objedovali, ušao je u sobu visoki čovjek s čizmama u svijetlo-crvenoj suknenoj košulji, opasan trakom revolverskih patrona. Imao je ridju kosu s mnogo sijedih vlasi, naočale i očaravajući smiješak. Pratila ga je žena. Oni su se pozdravili s vlasnicima i sjeli za susjedni stolić. Kad je došljak u crvenoj košulji čuo, da mi medjusobno razgovaramo nekim stranim jezikom, glasno je rekao ženi, koja je s njim došla: To su sigurno Francuzi. Konačno ti se pružila prilika da govoriš francuski.

— Ja ne znam francuski — odgovorila je žena.

— Kako da ne znaš! Eto ti sad! Već smo oženjeni petnaest godina, a za to vrijeme si mi svaki dan tvrdila, da si se rodila dva sata vožnje udaljeno od Parisa.

— Pa i rodila sam se dva sata vožnje udaljeno od Parisa.

— No pa onda razgovaraj s ljudima francuski.

— Kažem ti da ne znam francuski jezik. Ja sam se rodila u Londonu, a London je doista udaljen dva sata vožnje od Parisa, ako se leti aeroplanom.

Čovjek u crvenoj košulji gromko je hihotao. Vidjelo se da se ova obiteljska šala ponavljala svaki puta kad bi se supruzi sretali s kakvim inostrancima.

Teren za nastup mistera Adamsa bio je povoljan i on se požurio da nastupi.

— Vidim, sir, da ste veseljak — rekao je mister Adams koracajući uljudno naprijed.

— Surely! — uskliknuo je čovjek u crvenoj košulji.

I on je sa svoje strane napravio jedan korak prema misteru Adamsu. U očima obojice svjetlucala se takova neobuzdana luda želja za razgovorom, da nam je odmah postalo jasno — ovi su se danas morali

sresti u pustinji, nisu mogli, a da se ne sretnu. Takvom neprirodnom brzinom bukne samo ljubav na prvi pogled.

— How do you do, sir! — rekao je mister Adams, približivši se još za jedan korak.

— How do you do! — odgovorio je čovjek u crvenoj košulji i takodjer zakoračio. — Vi ste iz New-Yorka? upitao je.

— Surely! — vrisnuo je Adams. — A vi ovdje živite?

— Surely! — povikao je nepoznati.

Nakon jedne sekunde oni su već udarali jedan drugoga po ramenima svom snagom, pri čemu je niski Adams udarao svog novog druga po bokovima, dok je visoki drug udarao mistera Adamsa ne malo po zatiljku.

Mister Adams je imao neobičan njuh za nova poznanstva. Čovjek u crvenoj košulji izgledao nam je kao jedan od najinteresantnijih ljudi, koje smo sreli u Sjedinjenim Američkim Državama.

— To je jedini bijeli čovjek — rekao je za njega naš domaćin — cowboy, — koga su Indijanci primili kao svoga. On živi s Indijancima i katkada dolazi k meni u goste.

Neobična je biografija ovog čovjeka.

Po završetku collegea postao je misionar, oženio se i uputio na mjesto svoje nove službe — u pustinju, k Indijancima plemena Navajo, da bi ih obratio na kršćanstvo. Ali novi misionar je brzo shvatio, da Indijanci ne će kršćanstvo. Svi njegovi pokušaji razbijali su se o uporni otpor Indijanaca, koji, ne samo da nisu htjeli primiti novu vjeru, nego uopće nisu htjeli imati nikakva posla s bijelim ljudima. Njemu je bivalo vrlo teško, ali Indijanci su mu se svidjeli. Nakon godine dana uputio se svojim pretpostavljenima i izjavio, da odustaje od obraćanja Indijanaca na kršćanstvo.

— Ja vidim da se moja kršćanska dužnost sastoji u tome, da pomažem ljudima, — rekao je, — i to bez

obzira, kakvu religiju ovi ispovijedaju. Dobro sam sve promislio. Ako želite, ja ću ostati medju Indijancima u pustinji, ali upozoravam vas unaprijed — ne ću pokušati ni najmanjom gestom, da ih obraćam na kršćanstvo. Inače nikada ne ću postati svojim čovjekom kod Indijanaca. Naprosto ću im pomagati koliko budem samo mogao, pozivat ću za njih liječnike, objašnjavati im kako treba njegovati djecu i uopće davat ću im dobre savjete za život. Do sada još nije bilo slučaja, da bi Navajo primili bijelog čovjeka. Ali ako mi ovo uspije, onda možemo pomišljati i na to, da ih obratimo na kršćanstvo.

Crkvenoj administraciji su ove riječi izgledale previše radikalne.

— Vi morate djelovati kao svi misionari, — rekli su mu, ali on je to odbio.

Tada su mu oduzeli službu. A čudak je ostao sa svojim opasnim idejama, sa ženom i bez kopjejke novaca.

On se je opet uputio u pustinju. Ali ovoga puta je čvrsto odlučio, da se više nikada otuda ne će vratiti. To je bilo pred osamnaest godina. Preselio se u naselje Navajo i počeo živjeti životom Indijanaca. Novaca nije imao, kao i Indijanci. Počeo se i on baviti lovom i stočarstvom. Godine su prolazile. Indijanci su se naučili na veselog i hrabrog tudjinca s naočalima. Pomalo su stekli u njega povjerenje; on je postao svoj čovjek. Katkada se odvezao u grad, obavljao upise za indijansku djecu, nagovarao Indijance da se liječe kod doktora i da ne vežu novorodjenčad na dasku. On je savršeno vladao jezikom plemena Navajo i mnogo je zavolio Indijance. Ali nikako se nije mogao odlučiti da započne propagandu za kršćanstvo. »Još će biti za to dosta vremena« — mislio je. A nakon par godina nije uopće više mislio na kršćanstvo. Kad se obazreo, razumio je, da je već prošao velik, a vjerojatno i najbolji dio njegova života i da ga je lijepo proveo. Bio je sretan.

— Htio sam od Indijanaca napraviti kršćane —

rekao nam je čovjek u crvenoj košulji, opasan trakom revolverskih patrona, — ali se dogodilo ono, što nisam očekivao: oni su od mene napravili Indijanca. Da! Sad sam ja pravi Indijanac.

Zatim je sjeo i smiješeći se dodao:

— Ja ne poznajem poštenijih, plemenitijih i čišćih ljudi od Indijanaca. Oni su me naučili da volim sunce, mjesec, pustinju, naučili su me shvaćati prirodu. Ne mogu zamisliti kako bi mogao sada živjeti daleko od Indijanaca.

— Sir! — rekao je odjednom mister Adams, — vi ste dobar čovjek i izvukao rubac te obrisao oči ne skidajući naočale.

Slijedećeg jutra smo ustali u šest sati. Svitalo je, ali sunce još nije bilo izašlo. Bilo je hladno kako je to u to doba u Moskvi. Tresli smo se u našim polusezonskim kaputima. Šumica je bila pokrivena injem. Pustinja je izgledala sumorna i ne više tako lijepa kao jučer. Otrčali smo do mosta, da još jednom vidimo riječicu Little Colorado. Nad nama se opet nadvisio greben u obliku hrama okruženog terasama, ali ovoga puta nam ni on nije izgledao tako začaran kao jučer. Kad smo se ugrijali od hoda, vratili smo se natrag kućici, a sunce je baš izlazilo. Odmah se pustinja osvijetlila i postala prekrasnom. Nakon pola sata već smo skinuli kapute, a još za pola sata kasnije bilo je upravo vruće.

Prije nego smo se spremili na daljnji put (do Boulder-dama imali smo još tri stotine milja) zaustavili smo se kod benzinske stanice. Tu smo ugledali misionara u crvenoj košulji. Zamjenjivao je cowboya, koji je bio zaposlen u domaćinstvu. On i mister Adams počeli su opet udarati jedan drugoga po ramenima.

— I am bolševik! — viknuo je bivši misionar na oproštaju, pokazujući na svoju crvenu košulju i hihoćući u sav glas. Good-bye! Good-bye, sir! — vikao je mister Adams za odgovor.

Cesta se penjala prema planini. I kadgod smo se obazreli na pustinju Navajo, još dugo smo vidjeli malenu kućicu, most i benzinsku stanicu, kod koje se svijetlila crvena košulja misionara-Indijanca.

Zadnji put smo još pogledali na pustinju Navajo, diveći se tome, kako su u centru Sjedinjenih Država, izmedju New-Yorka i Los Angelesa, izmedju Chicaga i New-Orleansa, ljudi sačuvali potpuno nepovredivo svoj način života, premda sa svih strana okruženi električnim stanicama, izvorima nafte, željezničkim prugama, milijunima automobila, tisućama banaka, burza i crkava, zaglušeni larmom jazz-banda, kinematografa i gangsterskih revolvera.

Glava 28.

MLADI BAPTIST

Penjanje izmedju žutih klisura trajalo je sat i pol. Već je davno nestalo malene kućice cowboya, benzinske stanice i mosta preko riječice Little Colorado, a pustinja Indijanaca Navajo se još uvijek prostirala u nizini, posljednje neplodno utočište čistokrvnih, stopostotnih Amerikanaca, čija je jedina nesreća što imaju crvenu kožu i što nisu sposobni za trgovinu, već za risanje kao i za ratne, ali bezopasne plesove.

Još dva tri zaokreta i pustinja je iščezla. Iznenada smo upali u čudnovato ljetovalište Tirol, u Švicarsku, na Kavkaz. To bijaše povratak medjuplanetarnih putnika s Marsa na zemlju u jedan od njenih najljepših kutića — u djevičansku šumu Kanab. Na cesti je ležao čisti vunasti snijeg. Po stranama su se uzdizali uspravni visoki borovi. Svjetlucalo je decembarsko sunce.

U Americi ima takvih metamorfoza!

Rijedak pogled je brzo nestao. Cesta se spuštala, a mi smo ulazili u Državu Utah, na što nas je upozorio maleni plakat. Tu je opet bila pustinja, ali već mnogo toplija. Provezli smo se kroz maleno seoce. Okolo kućica raslo je drveće, a bilo je i nekoliko benzinskih stanica. Prošle su dvije bijele žene. Jedna je od njih vozila u kolicima dijete, civilizirano dijete, čiji roditelji znaju što je radio, mehanički biljar i vitamini. To već nije indijansko dijete privezano uz dasku.

— Znate li, siri, da u državi Utah žive Mormoni? — upitao je mister Adams.

Mi smo opet počeli žaliti što nismo pošli u Salt

Lake City, jer ćemo tako otputovati iz Amerike ne vidjevši Mormone.

— Ne, ozbiljno, siri, ne smije se tako rasudjivati — rekao je mister Adams — iz grada Slanog Jezera mi nikada ne bi dospjeli u Californiju, jer u ovo doba godine prelazi su sigurno zaledjeni. Oh, ne! Molim vas da se sjetite Stijenjaka!

— Hitch-hacker! — viknula je najednom gospodja Adams.

Ugledali smo čovjeka, koji je stajao na cesti s kovčegom do nogu.

— Da ga primimo? — upitao je mister Adams.

Mi smo neko vrijeme promatrali hitch-hackera, i procjenjivali ga. Imao je na sebi svijetložuti putnički ogrtač. Mogao je imati dvadeset godina.

— Da li se isplati? Već njegov ogrtač izgleda odveć dosadno optimistički.

— A uzmimo da je Mormon! — rekao je mister Adams.

To je riješilo pitanje.

Primimo ga!

Hitch-hacker nažalost nije bio Mormon, već obični potpuno uvjereni baptist.

Dječak je bio lijep. Skinuo je svoj ogrtač i ostao u sivom kaputu i radničkim hlačama od baršuna rdjave boje. Imao je crnomanjasto bubuljasto lice s malenim crnim brcima. Njegov slučaj — to je obična pripovijest američkog mladića. Sin nebogatog farmera iz Nebraska. Naravno da je svršio »Gay-school«. A onda svakako pošao u Arizonu da nadje posla i da skupi novaca za pohadjanje collegea. I naravno posla nije našao. Sad je spreman da se bavi čim god. Ima dobre ruke. Zna raditi. Želi da pokuša sreću u Californiji. Ako mu i tamo ništa ne uspije, onda će se morati vratiti k ocu i provesti dosadnu farmersku zimu. Što da radi! Ići će u lov na divlje mačke. A na proljeće će već vidjeti. Točnije — ni onda ne će ništa vidjeti. Zla su vremena. College je nedostiživ. A da će se vremena popraviti nema nikakve nade. Kao i svi mladići njegove dobi, i naš hitch-hacker nije pokazivao nikakve znatiželje i za cijelo vrijeme putovanja nas ništa nije upitao. Ali zato je rado govorio o sebi i odgovarao na pitanja.

Kad smo ga upitali, da li što znade o Moskvi, odgovorio je:

— Tamo su izveli petgodišnji plan.

— A što je to petgodišnji plan?

— To je kad svi rade, a dobiju zato jesti tri puta na dan.

— No, dobro, sir — rekao je mister Adams — uzmimo da je tako. A što ste još čuli?

— Čuo sam, da je petgodišnji plan sretno uspio i da će sada izvesti i drugi petgodišnji plan.

— No, a što je to drugi petogodišnji plan?

— Ja ne znam, — odgovorio je mladi čovjek. — Čuo sam da tamo svi imaju posla i da pomažu jedan drugome. Ali svejedno skoro će biti rata, a odmah poslije rata drugi dolazak Krista na zemlju. Ruse očekuje propast, jer su bezbožnici. Bez vjere u Boga se nitko ne može spasiti od paklenskih muka. Tako kaže biblija.

— A tko vam je rekao da će skoro Krist po drugi put doći na zemlju?

— To je govorio naš pastor.

— Zar doskoro?

— Jako brzo, — posve ozbiljno je odgovorio mladi baptist, — za dvije-tri godine.

— Odlično, sir! — uskliknuo je mister Adams. Pretpostavimo da je to tako. Vi ste malo prije rekli, da Rusi pomažu jedan drugoga i da kod njih svi rade. Ne znači li to, da su oni dobri ljudi?

— Da, — odgovorio je baptist, nakon što je malo razmislio.

— Prekrasno, sir! Oni ne izrabljuju jedan drugoga već se ljube. S vašeg gledišta oni su uredili carstvo božje na zemlji. Ali ne vjeruju u Boga. Kako to? No, no, sir! Odgovorite mi na ovo pitanje!

— Pošto oni ne vjeruju u Boga, ne će ući u raj, — rekao je baptist tvrdim glasom, — oni će propasti.

— Pa oni su dobri ljudi. Sami ste to rekli.

— Svejedno. Da, oni prave dobra djela. To nam je i pastor govorio, jer je, razumijete li, pastor — pravedan čovjek. Ali u bibliji je rečeno, da su dobra djela premalo. Treba i vjera. Zato su osudjeni na propast.

— Vidite, — rekao je on, zapinjući, — tako je napisano u bibliji. A nju treba ili prihvatiti u cjelosti ili...

— No, no, sir, ili... — uskliknuo je mister Adams sav ushićen.

— Bez vjere u Boga nitko se ne će spasiti, — promrmljao je naš suputnik.

— Gledajte! Gledajte! — viknula je gospodja Adams.

Ulazili smo u Sionski kanjon i razgovor s mladim baptistom se prekinuo.

U kontrolnoj kolibici nije nikog bilo. Zaustavili smo auto i zatrubili par puta, ali nitko nije izašao.

— Skrećem vašu pažnju, siri — rekao je mister Adams — da nitko ne će od nas naplatiti dolare. Da, da, mi ćemo vidjeti Sionski kanjon besplatno.

Neko vrijeme vozili smo se izmedju uskih divnih klisura, iz kojih su na razne strane stršili borovi i nekakvo korijenje. Klanac se širio. Neki grebeni su bili presječeni dugim okomitim pukotinama, neki opet — išarani kao papir za računanje.

— Želite li, siri — rekao je mister Adams, — da vam prodam prekrasnu literarnu poredbu? Koliko ćete dati? Ništa? Hoćete badava? Onda dobro: vjetar je napisao na ovim grebenima svoju historiju. Je li zgodno? Zapišite to u svoju knjižicu. Ne, ozbiljno, ja mislim da sam ovim obogatio rusku literaturu.

Napravili smo nekoliko zaokreta. Klanac se sve to više širio. Još nam se jučer činilo, da na svijetu ne može biti ništa veličanstvenije od Grand-kanjona. Ali prošao je svega jedan dan, a mi smo ugledali nešto, ako i ne tako glomazno, ali nesravnjeno složenije i fantastičnije. Na Grad-kanjon smo gledali iz visine. Po Sionskom kanjonu vozili smo se po dnu ili po izbočenim stijenama, na kojima je bila probijena cesta. Grand-kanjon nam je pružao sliku planine, okrenute planine. Ovdje smo vidjeli klisure kanjona, koje su nam izgledale brdima u običnom smislu te riječi. Onaj pejsaž nam je izgledao hladni pejsaž tudje planete. Ovdje nije bilo a nije moglo ni biti nikakvih prispodoba. Tu smo upali u začarano carstvo dječjih snova i fantazija. Na cesti, po kojoj smo se vozili, ležala je sjena, a vrhovi visokih klisura bili su osvijetljeni suncem. Provezli smo se preko mjedenocrvene provalije i našli se u novom velikom klancu. Vrlo visoko prema nebu vidjele su se krasne kule, piramide i životinjske njuške. Nad cestom i pod njom rasli su koso borovi. U nizini su se pružala usahla korita riječica. Daleko, na suncem osvijetljenoj klisuri blještao je smrznuti potočić, kao brižljivo prilijepljena limena pruga.

Ušli smo u tunel. Neko vrijeme smo se kretali u potpunoj tami, tada se pod nama ukazalo svijetlo. U zidu tunela bila je probijena široka rupa, koja je izlazila na malu terasu s kamenitom ogradom. Mi smo izašli iz auta. Vratašca su škljocnula kao puška. Svugdje su bile klisure. Vidio se samo mali komadić neba. Dolje je bilo mirno jezerce. U takvim svečanim okolnostima čovjek ili šuti, ili počinje praviti užasne gluposti. Najednom smo bez ikakva povoda počeli izvikivati pronicave krikove, kako bi se uvjerili da li ima ovdje jeke. Jeka je bila.

U tunelu, koji se protezao na kilometar i pol, bilo je naročito za pregled kanjona (a stajao je više milijuna dolara) probijeno još nekoliko prozora, a iz svakog prozora pruža se novi pogled. Vrlo daleko dolje svjetlucale su se asfaltirane pruge ceste, po kojima su se tiho kotrljali maleni automobili. Skoro svaki greben ili oštra njihova sjena potsjećala je svakako

na nekoga ili na nešto — na glavu mačke, na šape ili na sjenu od lokomotive. Kruna svega bio je ogromni lik Indijanca, kojeg je priroda urezala u klisuri — Indijanca, mirnog, strogog lica i s nekom krošnjom na glavi, koja je pak potsjećala na perje.

Izašli smo iz tunela, a nakon pet minuta već smo se spuštali po prugama ceste, na koje smo još malo prije gledali kroz prozor. Po cesti se valjalo žuto opalo lišće. Ugledali smo tu i tamo po koju kaljužu pokrivenu tankim ledom. Sjena protivne stijene dopirala je do nogu Indijanca. Vladala je potpuna beskrajna tišina. Vozili smo se najmanjom brzinom. Spuštali smo se dolje tiho i svečano kao napirlitana ptica.

Pokazalo se drvce sa žućkastim sitnim listićima, za njim drugo — sa zelenim lišćem. Upali smo u ljeto.

Danas za jedan dan, ili točnije za nekoliko sati izmijenila su se pred nama sva četiri godišnja doba.

Prije napuštanja Sionskog kanjona navratili smo se u znamenite ruševine medju bregovima, koje su obožavali Indijanci i koje nazivaju »Hram Sinouava«. Usred ruševina, na ogromnom postolju, sjedio je trbušasti iznakaženi bog. Dugo smo gledali, dok smo mogli shvatiti, da to nisu napravili ljudi već priroda. Okolo spomenika je žuborio čisti potočić, koji je valjao kamenčiće.

Više se nismo čudili kako je priroda utjecala na indijansku arhitekturu, na indijanske crteže, pa čak i na samoga Indijanca. Takovi zaključci, koji su dolazili u pitanje poslije pustinje Navajo, izgledali su nam poslije Sionskog kanjona vrlo neznačajni i nerješivi. Tu nam je bilo jasno, da je sva umjetnost — egipatska, grčka, kineska, gotska, stil Empire, pa čak i goli formalizam, — sve je to već nekad postojalo, sve je to pred milijune godina genijalno izmislila sama priroda.

— Veselit ćemo se, siri — rekao je mister Adams,

— kad smo se uputili priličnom brzinom prema Las-Vegas. Osobito će nas veseliti, kad se sjetimo, da za sve ove ljepote nismo ništa platili.

On nije dospio da to izusti, kad smo na putu ugledali kolibicu, iz koje je uljudno gledao čovjek u uniformskoj kapi. Zaustavio nas je, naplatio dva dolara i namočivši jezikom okrugli zeleni papirić, prilijepio ga na staklo našeg auta.

— Good bye, sir! — rekao je mister Adams i odmah tužno dodao:

— Ne, ozbiljno, misteri, dva dolara za svu ovu ljepotu! Oh ne! Ja mislim, da smo jeftino prošli!

Naš suputnik-baptist zamolio nas je, da ga iskrcamo u slijedećem gradiću. Dugo nam je stiskao ruke i uvjeravao nas da smo dobri ljudi. Tada je naprtio svoj ogrtač i kovčežić na ledja, uzeo pod ruku žuti ogrtač protiv prašine i otišao.

Glava 29.

NA VRHU NASIPA

Premda smo mnogo puta svečano dali poštenu riječ misteru Adamsu, da ćemo se zaustaviti čim nastupi sumrak, naš prokušani auto nas je dovezao u grad Las-Vegas po potpunoj tami. Mjesec još nije bio izašao. Negdje pred nama se polagano vraćao bijeli signal. Nakon nekog vremena prešao je na lijevu stranu i ostao za nama. Zamijenio ga je drugi signal. Na tom mjestu naš put se podudarao sa prugom zračne putničke linije za Los-Angeles. Katkada je iz tame provirivalo kolebljivo svijetlo. Brzo se širilo i eto — daleko pred nama pojavila bi se dva automobilska oka. Jednu minutu su nam trčala u susret, onda bi opet nestala, a iskakivala bi opet već posve blizu. Cesta je bila valovita, penjala se s brežuljka na brežuljak. Veliku šutnju pustinje prekidali su jedino teški uzdasi i mrmljanje mistera Adamsa.

— Beki! Beki! Ne tako brzo. Četrdeset milja na sat — to je previše.

— Pusti me na miru, — suzdržljivo je odgovarala gospodja Adams, — inače ću saći, a dalje se možete sami voziti.

— No, Beki! Beki! It's impossible! — stenjao je muž.

— I don't want to speak with you! uskliknula je žena.

Supruzi su izveli kratku usmenu prepirku na engleskom jeziku. Zračni bljeskovi su osvjetljavali njihove ljutite profile i stakla naočala.

Konačno su se pred nama pokazala svijetla Las-Vegasa. Što sebi samo ne zamišlja stanovnik Moskve kad u smrznutoj decembarskoj noći za čajem sluša riječi o blistavim treperećim svjetiljkama grada Las-Vegas. Las-Vegas! Živo vidi pred sobom vatrene poglede i tigrovske strasti Meksikanki, toreadorske hlače iz baršuna, gitare i banderille.

Premda smo se već davno privikli tome, da američki gradovi ne pružaju putniku iznenadjenja, ipak smo se još u potsvijesti nadali nečemu novom. Odveć su zamamno plesala svijetla stranog grada u toploj crnoj pustinji. Tko bi znao! Moguće ćemo, kad se probudimo u campu, pa izadjemo na ulicu, ugledati južnjačke kavane pod suncobranima, slikovite bazare, gdje nad brdima povrća proviruje drska njuška deve, možda ćemo čuti govor gomile i revanje malenih magaraca. Ali Sjedinjene Države su sjedinjenim silama priredile nov udarac na našu fantaziju. Kad smo se probudili u campu, te izašli na ulicu, ugledali smo grad Las-Vegas u svom bljesku njegovih benzinskih stanica, apoteka, pustih trotoara i zaboravljenih automobilskih cesta. Učinilo nam se dapače, da će ovaj čas iza ugla kao u Gallopu iskočiti zeleni poluteretnjak, pa nas udariti u bok, a nakon toga će mister Adams s krotkim smiješkom na licu proći kroz izlog trgovine automobila. Dosadno je već bilo gledati na ovo jednolično bogatstvo. Vozili smo se preko pustinje, boravili u nekoliko desetaka gradova i, ako ne ubrajamo Santa-Fé i možda Albuquerque, sve su to bili Gallopi. Jedva da se na svijetu može naći paradoksalniji položaj: jednolični gradovi u jednoličnoj pustinji.

Las-Vegas nas je za uvijek izliječio. Od tada više nismo nikada očekivali, da ćemo u novom gradu nabasati na neko iznenadjenje. To je koristilo, jer su nas na daljnjem putovanju ipak očekivala značajna iznenadjenja. Što smo ih manje očekivali, to su nam bila ugodnija.

U Las-Vegas smo se zadržali točno toliko vremena, koliko nam je trebalo da pojedemo u apoteci

»break-fast number three« i prolazeći mimo squarea, gdje su stajali stupovi električne rasvjete, pojurili smo iz grada. To smo tako brzo izveli, da smo narušili pravila uličnog prometa, koja su propisana u gradu Las-Vegas, — poletili smo u susret čitavom potoku automobila u času kad je bilo dozvoljeno, da se vozi mimo squarea samo u jednom pravcu. Odmah je došao do nas policijski auto. Policajac, koji je u njemu sjedio, zapovijedio nam je, da se zaustavimo.

— I am very, very sorry, — rekla je gospodja Adams tankim glasom. — Vrlo, vrlo mi je žao.

— Very, very mister officer! — podržavao je mister Adams.

I ovoga nam puta nisu dali strašni »ticket«. Policajac je bio obradovan, da su ga naivni newyorški provincijalci unapredili za »oficira«, pa se ograničio samo na malu lekciju o pravilima uličnog prometa u gradu Las-Vegasu, koji je mister Adams slušao s velikom pažnjom i popratio uzvicima:

— Surely, mister officer! Yes, mister officer! Ofcourse, mister officer!

Konačno nam je policajac pokazao put u Boulder-city.

Pošto smo prošli tri bloka, opazili smo, da nas policijski auto opet proganja. Zar se »mister officer« predomislio i ipak odlučio, da nam uruči »ticket«? Mrs Adams je pojurila naprijed, ali policijski »Packard« nas je brzo dostigao i »mister officer«, promolivši glavu kroz prozorčić, rekao:

— Lady! Pošao sam za vama, jer sam se bojao da ćete propustiti cestu. Tako je i ispalo. Vi ste se odvezli dva bloka dalje.

— Thank you very, very much! — viknuo je mister Adams uzdahnuvši olakšano.

— Very much! — odazvali smo se mi kao jeka u Sionskom kanjonu.

Do Boulder-citya bilo je svega trideset milja, a nakon nekih petnaest minuta već smo došli pred

državnu kolibicu, koja je izgledala kao i sve kolibice kod ulaza u američke nacionalne parkove. Ovdje je kolibica bila smještena kod ulaza u Boulder-city — gradić, koji je iznikao za vrijeme gradnje najveličanstvenijeg nasipa na svijetu, Boulder-dam na rijeci Colorado. U kolibici su nam dali karte, na kojima su bila natiskana pravila za posjet gradnje i mi smo se uputili u gradić.

Koliko god to bilo čudnovato, ali o Boulder-damu smo u Sjedinjenim Američkim Državama vrlo malo čuli. Novine o tome uopće nisu pisale i tek za vrijeme dovršenja gradnje nasipa, kad je na svečano otvorenje došao Roosevelt, kinokronika je posvetila Boulder-damu nekoliko slika. Vidjeli smo ovu kroniku i sjetili se govora pretsjednika. On je govorio o značenju državne uprave, isticao neke guvernere i senatore, koji su bili u nekom odnosu prema ovoj gradnji, a nijednom riječju nije spomenuo ljude, koji su projektirali i podigli ovaj nasip, ovaj veliki spomenik pobjedi čovjeka nad prirodom.

Posjet Boulder-dama, osim mogućnosti da vlastitim očima pogledamo tehničko čudo, imalo je za nas posebnog interesa. Mi smo se imali sastati s inžinjerom Thomsonom, jednim od rijetkih američkih inžinjera, koji su od Sovjetske Države dobili orden »Radom zaslužene crvene značke«.

Bijele kućice Boulder-citya su tako osljepljujuće odražavale vječno sunce pustinje, da je upravo boljelo gledati na njih. I ako je grad bio sagradjen privremeno, sada već napola opustio, a nakon dovršenja radnja oko montaže, stanica će potpuno opustiti i vjerojatno biti prenesena — učinio je na nas mnogo bolji utisak, nego li njegov asfaltno-benzinski brat (tipa Gallop), koji se sprema da ostane vječan. U njemu ima vrlo mnogo ledina, vrtova zasadjenih cvijećem, te igrališta za tenis i base-ball.

S misterom Thomsonom smo se sastali u gostioni i odmah otišli na gradilište.

Thomson, glavni inžinjer za montažu »General Electric«, — mršavi crni četrdesetgodišnji čovjek s dugim uglastim trepavicama i vrlo živim očima, — premda je bio dan odmora (mi smo došli u nedjelju) bio je u radnim hlačama i kratkom kaputiću od fine jelenske kože s patentnim zatvaračem. Rekli su nam, da je on jedan od najboljih, a možda i najbolji šefmonter na svijetu, neke vrste svjetski šampion za montažu električnih strojeva. Šampion je imao zagorjele žuljale ruke, pokrivene svježim ogrebotinama. Thomson je odrastao u Škotskoj. U njegovom besprijekornom engleskom govoru jasno se primjećivalo škotsko »r«. Za vrijeme rata bio je engleski avijatičar. Na njegovom licu se opažala jedva primjetljiva žalost, koja se često vidi kod ljudi, koji su u ratu proveli nekoliko godina svoga života. On puši lulu, a katkada po staroj frontovskoj navici mota iz žutog papira smotke.

Profesija mu je skoro oduzela domovinu, — tako je barem nama izgledalo. On je — Englez, radi u američkom poduzeću i putuje po cijelom svijetu. Vjerojatno nema ni jednog kraja na zemlji, gdje mister Thomson nije montirao nekoliko strojeva. U SSSR Thomson je proživio sedam godina, radio je u Staljingradu i na Dnjeprostroju, dobio orden »Radom zaslužene crvene značke«; sad evo tu u pustinji po strašnom suncu montira strojeve hidrostanice Boulder-dama. Ovdje će raditi još godinu dana. Što će biti poslije? On to ne zna. Moguće će otići u Južnu Afriku, a možda će ga »General Electric« poslati u kakvo drugo mjesto — Indiju, Australiju ili Kinu.

Počeo je spominjati ljude s kojima je radio.

— Nikada ne ću zaboraviti onaj čas, kad je montaža Dnjeprogesa bila dovršena i kad sam Winteru predao da rukom ukopča prvi tok. Rekao sam mu: »Mister Winter, juha je gotova«. U Winterovim očima su bile suze. Izljubili smo se po ruskom običaju. Kod vas ima mnogo dobrih inžinjera, ali Winter — to je posve izuzetan lik. Takvih kao što je on, ima malo na svijetu. Može ih se izbrojiti na prste. Što je on sada? Gdje je?

Rekli smo mu, da Winter rukovodi glavnim hidroenergostrojem.

— To je vrlo žalosno, — rekao je Thomson. — Ne, uistinu ovakav čovjek ne bi smio raditi u kancelariji.

Objasnili smo mu, da Glavhidroenergostroj nije kancelarija, već nešto daleko značajnije.

— Razumijem, — odgovorio je Thomson, — ali to ipak nije posao za mistera Wintera. To je mjesto za pukovnika u štabu, ali on mora biti u prvim bojnim redovima. On mora biti komandant neke čete. Ja znam, da ćete vi još mnogo toga graditi. Sad je već glavno prošlo, pa se može o svemu govoriti otvoreno. Većina naših inžinjera nije vjerovala, da će nešto biti od prvog petogodišnjeg plana, izgledalo im je nevjerojatno, da će vaši nedoučeni radnici i mladi inžinjeri moći ikada svladati komplicirane procese proizvodnje, a pogotovo elektrotehnike. No, ipak! Uspjelo vam je! Sad je to činjenica, koju vam nitko ne može osporiti.

Thomson je zamolio gospodju Adams, da mu prepusti volan automobila, jer je dolazio prilično opasni komad puta, pa je vješto spuštao auto po vrtoglavom silazu do dna kanjona.

Usput se pred nama par puta otkrivao pogled na nasip.

Zamislite čistu gornju rijeku Colorado kako protiče po dnu ogromnog kamenog koridora, čije su stijene sastavljene od visokih skoro odijeljenih klisura crno-crvene boje. Klisure su visoke šest stotina i pedeset stopa. I evo izmedju dviju stijena, koje je sagradila priroda, čovječja ruka je izgradila treću željezno-betonsku stijenu, koja priječi tok rijeke. Ovaj zid ide u polukrugu i sličan je ukočenom vodopadu.

Pošto smo se približili Boulder-damu odozdo, popeli smo se gore, da prodjemo po vrhu nasipa. Thomson nas je zamolio, da idemo samo po desnoj strani. S ogromne visine ugledali smo osušeno dno kanjona, s tragovima, koji su ostali od velike gradnje — komadima materijala i gradjevnim smećem. Prema dnu provalije polagano se spustio željeznički vagon obješen na čelični stup.

Prošli smo do kraja nasipa i vratili se natrag.

— Sad možemo preći na lijevu stranu — rekao je mister Thomson.

To bijaše zgodno udešen efekat.

S ove druge strane nasipa ležalo je veliko čisto hladno jezero. Kad smo došli do sredine nasipa, mister Thomson se najednom zaustavi i široko roskorači noge preko bijele crte.

— Sad, — rekao je, — stojim s jednom nogom u Arizoni, a s drugom — u Nevadi.

Boulder-dam sagradjen na medji četiriju država — Arizone, Nevade, Utaha i Californije, — daje pustinji ne samo elektricitet, nego i vodu. Osim električne centrale, tu će biti i centar sistema natapanja — Sveameričkog kanala.

— Recite nam, — upitasmo Thomsona, — tko je autor projekta Boulder-dama?

Na naše veliko začudjenje, on nije odgovorio na to pitanje. On je mogao jedino navesti imena dioničkih društava, koja su po odlukama vlade izvršavala ovaj posao.

— Vjerojatno, — rekao je Thomson, smiješeći se — kad bi upitali kojeg graditelja, tko ovdje montira turbine, on ne će moći navesti moje ime. On će naprosto reći da montažu vodi »General Electric company«. Inžinjeri ne uživaju kod nas u Americi neku popularnost. Kod nas se zna samo za tvrtke.

— Dozvolite, mister Thomson, da je to velika nepravda. Mi znamo tko je sagradio crkvu Sv. Petra u Rimu i ako je bila sagradjena pred nekoliko stoljeća.

Autori Boulder-dama, gdje je spojena značajna tehnika s neobičnom gradjevnom umjetnošću, imaju pravo da se za njih znade.

— Ne, — rekao je mister Thomson, — ja ne vidim u tome nikakvu nepravdu. Ja lično na primjer ne tražim nikakvu popularnost. Ja sam potpuno zadovoljan time, što za moje ime znade dvije stotine specijalista na svijetu. Osim toga je sastav savremene tehnike takav, da je zbilja teško uvijek odrediti, tko je izumio ovaj ili onaj tehnički proizvod. Edisonova epoha je prošla. Vrijeme odijeljenih velikih izumitelja je prošlo. Sad postoji opći tehnički progres. Tko gradi Boulder-dam? Šest poznatih tvrtki. I to je sve.

— Ali eto u SSSR ima inžinjera i radnika, koji su vrlo popularni. O njima pišu novine, u žurnalima izlaze njihove slike.

— Vi ste naprosto oduševljeni gradjenjem. To kod vas sada igra veliku ulogu. A kasnije ćete zaboraviti na to i ne ćete više slaviti inžinjere i radnike.

Stojeći na vrhuncu jednog od najvećih tehničkih djela našeg doba, o kojem se znade samo to, da se ne zna tko ga je izveo, govorili smo o slavi u Sjedinjenim Američkim Državama.

Slava u toj zemlji počinje zajedno sa »publicity«. »Publicity« se pak pravi za nekog čovjeka samo onda, ako je to za nekoga probitačno.

Tko zapravo u Americi uživa veliku, općenarodnu popularnosti? Ljudi, koji zaradjuju novaca, ili oni čijom pomoći zaradjuje novac netko drugi. Za ovo pravilo nema iznimaka. Novac! Općenarodnu slavu ima bokserski ili nogometni šampion, jer match, gdje oni sudjeluju donaša milijune dolara. Popularnost uživa filmska zvijezda, jer njena slava treba poduzeću. Ono joj može oduzeti tu slavu onim časom, kad to zaželi. Popularnost uživaju gangsteri, jer to donosi koristi novinama i, jer su uz imena bandita povezane brojke s mnogo ništica.

Ta kome je potrebna slava Thomsona ili Jacksona, Wilsona ili Adamsa, ako ovi ljudi samo grade nekakve strojeve, električne centrale, mostove ili sisteme zä natapanje! Za njihove gospodare bilo bi čak nezgodno, ako bi ti ljudi bili slavni. Znamenitom čovjeku treba dati veću plaću.

— Ne, ozbiljno, siri — rekao nam je mister Adams, — zar vi mislite da je Ford u Americi znamenit za to, što je sagradio jeftini automobil? Oh, ne! Bilo bi glupo tako misliti! Naprosto po cijeloj zemlji jure automobili s njegovim imenom na radiatoru. Kod vas je znamenit sasvim drugi Ford. Kod vas je znamenit Ford — mehaničar, kod nas je Ford — sretan trgovac. —

Ne, molim, dragi mister Thomson ima potpuno pravo da se odriče američke slave. Slava u Americi — to je teret. I kao svaki teret u Americi, ona donosi koristi ne onome, koji ju je stekao, nego onome tko s njom trguje.

Glava 30.

REKORD GOSPODJE ADAMS

Na granici Californije zaustavili su nas na inšpekcionoj stanici, koja je bila okružena ne odviše velikim kaktusima i pregledali auto.

U Californiju se ne smije uvažati ni voće ni cvijeće, jer se boje da ne bi tko unio bakterije, koje će prouzročiti bolest na njihovim biljkama.

Inšpektor je prilijepio na zaštitno staklo našeg auta objavu sa slikom neprirodnih plavih datula i zelenih palma i tako smo osjetili da smo u Californiji, u »Zlatnoj državi«.

Pa ipak, kad smo pošli od inšpekcione kućice, nismo našli nikakvih palmi. Nastavljala se pustinja, isto tako veličanstvena i prekrasna, kao u Arizoni, Nevadi i New-Mexicu. Samo što je sunce jače palilo i što se vidjalo mnogo kaktusa. Čitava šuma kaktusa je stršila iz pijeska na obje strane ceste. Kaktusi su bili visoki kao jablani. Njihove grane, isto tako debele kao i samo deblo, izgledale su kao raširene osakaćene ruke, kao da su odrubljene do lakta.

Tako je prošlo pola dana. Za doručak smo jeli banane i orahe kao majmuni. Cesta je prelazila od platoa do platoa i pomalo se penjala. Kaktusi su isto tako najednom nestajali kako su se i pojavljivali. Na horizontu se pokazala rešetkasta kula. Za njom druga — pa treća. Bile su slične ratnim strojevima marsijanskih ratova. Prošli smo ispod voda visokog napona, koji je izgradjen radi prenosa struje od centrale Boulder-dama u Californiju. Elektricitet je mirno putovao iznad pijeska i pustinjskih brežuljaka.

— Siri — upitao je mister Adams, — šumi li vam u ušima? Priznajte.

Osluškivali smo. Doista je šumjelo u ušima. Mister Adams se veoma obradovao.

— To je razrijedjen zrak — rekao je. — Neka vas to ne smeta, misteri. Oh, ne! Mi smo se neopaženo popeli na veliku visinu. Ali mislim da je to naš posljednji uspon.

Mister Adams je kao i uvijek imao pravo.

Uskoro smo se počeli spuštati po lijepoj vijugavoj cesti dolje — u novu pustinju. Ugledali smo je s vrlo velike visine. Ona nije uopće bila slična pustinji, na koju smo se već bili privikli kroz nedjelju dana. Obavijena tankom maglom isparivanja, ona se probijala postepeno za svakim novim zaokretom ceste. Mi smo se oprezno spuštali sve niže i niže. Poslije velikog prekida započeo je nov život: izorana polja, kanali za natapanje, zeleni usjevi, dugi smedji vinogradi, koji su se prostirali daleko u zamagljeni horizont i naprave nafte grada Bakersfield. Bio je decembar. Pojavile su se palme, drveće, djevojke u suknjama i hlačama. Djevojke u svojim dugim širokim hlačama iz tanke svile s laganim rupčićem oko vrata bile su očiti znak, da je u blizini Hollywood. Ovo je filmski stil — hodati u takvim hlačama. U njima je udobno.

Ovaj dio Californije je natopljena pustinja. Ako bi Californiji samo za jednu nedjelju oduzeo natapanje, pretvorila bi se u ono što je bila, — u pustinju. Ako se njeno cvijeće ne polijeva jedan dan, ono propadne.

— Ne, ozbiljno, siri! — uzviknuo je mister Adams. California — to je čudnovata zemlja! Ovdje principijelno ne pada kiša. Da, da, da — baš principijelno. Naprosto ćete uvrijediti ovdašnjeg stanovnika, ako mu rečete da tu može biti kiše. Ako na dan vašeg dolaska slučajno pada kiša, on će se strašno srditi, slegnuti ramenima i reći: »To je nešto neshvatljivo. Živim ovdje dvadeset godina, tu mi je jedna žena

umrla, a druga se razboljela, tu su mi djeca odrasla i svršila »Gay-school«, a kišu vidim evo prvi put!« Ne, uistinu, siri. Vi ne ćete da razumijete, što je to California. Uvjeravam vas — kiša ovdje ipak kadkad pada!

Bakersfieldske su naprave nafte za razliku od Oklahomskih, metalnih, napravljene iz drva. To su starija nalazišta nafte. I opet uporedo s tim napravama, ugledali smo bijedne kolibice. Takav je zakon američkog života: čim je bogatije mjesto, čim više milijuna crpe ili iskapaju iz zemlje, tim su siromašnije i neuglednije nastambe ljudi, koji iskapaju ili isisavaju ove milijune.

Uostalom, crpe naftu ne samo velike kompanije. Crpe — tako rekuć u individualnom poretku — i mještani, gospodari kućica i »malenih Fordova«. Ovi naprave rupu u blizini nalazišta nafte kompanije ravno u svom vrtu, u garaži ili gostioni i crpe pomalo po nekoliko galona dnevno. Takav način zarade Amerikanci nazivaju, ne znam zašto, »divljom mačkom«.

Bakersfield se razlikovao od svih Gallopa, koje smo vidjeli, samo po palmama. Ali to je prilično bitna razlika: Gallop s palmama je mnogo prijatniji od Gallopa bez palmi.

Trgovine i reklame imaju ovdje življi karakter nego u pustinji. Nakon beskonačnih i jednoličnih »Pij coca-cola« ovdje se osjećalo newyorško lukavstvo u brizi za trošarinu. Vlasnik malene benzinske stanice kod izlaza iz Bakersfielda objesio je nad svojom zgradom komičnog čovječuljka, koji je bio napravljen od praznih posuda automobilskog ulja. Čovječuljak se ljuljao na vjetru, grmio i stenjao kao osamljena prikaza, koju su svi zaboravili, a u njegovom stenjanju se čulo: »Kupujte samo pennsylvansko ulje. To je ulje iz države Quakera. Quakeri su dobri ljudi, kod njih ne može biti loše ulje.«

A još dalje, nad stanicom za popravak automobila (»service station«) visio je tako vješti plakat, da

je mister Adams, koji ga je prvi primijetio, snažno udario u dlan i viknuo:

— Beki! Stani ovdje! . . . Da, da, siri, — rekao je — vi se morate zamisliti nad ovim plakatom, ako želite da razumijete američku dušu.

Na plakatu je stajalo:

»Automobilski service. Ovdje će vas uvijek susresti prijateljskim smijehom!«

Mi smo sebi živo predstavili ovaku sliku: osakaćenog putnika u razbijenom autu (onako kao što smo vidjeli u garaži Grand-kanjona), susreću hihotanjem.

— Ne, ne, misteri, ozbiljno, smijeh — to je stil američkog života.

To je istina. Američki smijeh je općenito dobar, glasan smijeh, koji se raduje životu, ali katkada ipak razdražuje.

Amerikanci se smiju i neprestano pokazuju zube, ne zato što bi se dogodilo nešto smiješno, nego zato što je smijati se — njihov stil.

Amerika je zemlja, koja voli primitivnu jasnoću u svim svojim djelima i idejama.

Biti bogat je bolje nego biti sirotinja. A čovjek umjesto da gubi vrijeme razmišljajući o uzrocima, koji su prouzročili siromaštvo, nastoji svim mogućim načinima da dobije milijune.

Milijarda je bolja od milijuna. A čovjek umjesto da odbaci posao i uživa sa svojim milijunima, o kojima je sanjario, sjedi u uredu, znoji se, bez kaputa i pravi milijardu.

Baviti se sportom je korisnije za zdravlje nego čitati knjige. I čovjek sve svoje slobodno vrijeme posvećuje sportu.

Čovjeku je katkada potrebna razonoda, da bi se odmorio od posla — on ide u kino ili u »burlesku«, gdje ga ne sile da razmišlja o kakvom životnom pitanju, jer bi mu to pokvarilo odmor.

Smijati se — bolje je nego plakati. I čovjek se smije. Vjerojatno se on u svoje vrijeme silio na smijeh kao što se silio da spava kod otvorenog prozora,

da se bavi jutarnjom gimnastikom i da čisti zube. A onda — ništa, priučio se. I sada se smijeh probija iz njegova grla sam od sebe, nezavisno od njegovih želja. Kad vidite Amerikanca da se smije, ne znači da mu je do smijeha. On se smije samo radi toga, što se Amerikanac mora smijati, a neka se žaloste i tuguju Meksikanci, Slaveni, Jevreji i Crnci.

Kad smo izašli na prekrasnu četveroprugastu cestu Los-Angeles—San-Francisco, upali smo opet u automobilski vihor, od kojeg smo se već pomalo bili odučili u pustinji. Cesta razdijeljena bijelim prugama, bila je crna — boje smole, a bljeskala je od masti. Mimo nas zviždući i bljeskajući staklima, jurili su automobili. Izdaleka su izgledali visoki, jer su se na cesti odražavali njihovi točkovi. Tu su bili nebrojeni »Buicki«, »Fordovi«, »Chrysleri«, »Packardi«. To je bila slika vječnog kretanja po američkim cestama.

Californija je poznata po automobilskim katastrofama. Uz cestu smo sve češće vidjali velike plakate, koji su opominjali šofere da voze oprezno. Ovi su bili sjajno udešeni, lakonični i strašni. Ogromni policajac je držao lješinu djevojke u lijevoj ruci, a desnom pokazivao ravno na nas. Ispod toga bilo je napisano: »Prekinite s ovim ubijstvima!« Na drugom plakatu bio je naslikan poludjeli, raščupani čovjek s lješinom djeteta na rukama. A ispod: »Što sam uradio!«

— Ne, Beki, ja ne ću da nas susreću s prijateljskim smijehom, — govorio je mister Adams. — Siri! Hoćete li da susreću prijateljskim smijehom naš polupani auto? Beki, ti se moraš držati brzine od četrdeset milja.

Mrs Adams je pokušala da nešto odgovori, ali plakati su i na nas učinili takav silni utisak, da smo se pridružili mišljenju mistera Adamsa, a naš avanturistički šofer se morao pokoriti.

— Beki, — uskliknuo je mister Adams, — zar bi htjela držati moju tešku lješinu i vikati kroz cijelu Californiju: »Što sam uradila!«

Zatim se mister Adams udubio u kartu i gundjao, pa povlačio po njoj nekakve ravne i krivudave crte.

— Siri! — rekao je konačno. — Mi se moramo navratiti u Sequoia-park. To je tu, nedaleko. Kod grada Delano morat ćemo skrenuti desno. Okuka nije velika — šesdeset milja, ne više. Svratimo samo na pet minuta, a onda opet na cestu i ravno u San-Francisco. Ne, siri, nemojte mi ništa reći. Bilo bi naprosto glupo ne navratiti se u Sequoia-park. Ne, uistinu, mi moramo biti pravi putnici!

Sad smo vrlo zahvalni misteru Adamsu, što nas je poveo u Sequoia-park; ali tada smo bili odviše zamoreni putovanjem kroz pustinju, puni utisaka i željni čim prije stići u San-Francisco, pa nismo odmah pristali na taj predlog.

Sastao se leteći savjet, na kojem se mister Adams, uvijek toliko oprezan, držao kao Suvorov.

Pala je odluka — svratili smo se u Sequoia-park na pet minuta.

Dok smo stigli do Delano, prošlo je dva sata. S desne strane su bile planine. Uputili smo se prema njima. To je bila Sierra-Nevada, gorski lanac, koji se proteže pet stotina milja izmedju ravnogorja Colorado i Californijske doline.

Opet su se pred nama pokazali divlji gorski predjeli, opet je gospodja Adams dizala od oduševljenja obje ruke i promolivši glavu kroz prozor, klicala: »Gledajte, gledajte!« — a mi smo molili da položi ruke natrag na volan i da gleda na cestu, te pod zakletvom obećali, da ćemo joj kod objeda opisati sve ljepote u umjetničkom obliku. Ali do objeda je bilo još daleko.

Započelo je penjanje po slikovitoj cesti usred malenih grebena, potočića i gustih četinja, koje su bljeskale na suncu. Kako je bilo veselo uzdizati se sve više prema plavom nebu, sa svakim zaokretom penjati se tamo, gdje se na nedostiživoj za nas visini vidio sniježni vrhunac. Dolje u skoro okomitim zelenim obroncima provlačile su se uske pruge ceste, po

kojoj smo se vozili pred jedan sat, a potočić se više uopće nije vidio. Uskoro se i sunce pokazalo dolje.

— Gdje je Sequoia? — tužno smo upitali.

— Ne, nemojte mi govoriti — »gdje je Sequoia?« — prilično rastrešeno odgovorio je mister Adams. Sad će doskora Sequoia.

— No, već je vrijeme za objed — primijetila je gospodja Adams, gledajući na sat i istovremeno izvodeći novi vrtoglavi zaokret.

— Ne, Beki, ozbiljno, ne smije se tako rasudjivati — »već je vrijeme za objed!« Ne, doista, teško mi je slušati kad ovako govoriš.

— Mislili smo, da ćemo se svratiti na pet minuta, a već su prošla četiri sata.

Ali eto pokazala se ulazna kolibica nacionalnog parka i mi smo olakšano odahnuvši dali svaki po jedan dolar. Ipak je još prošlo oko jedan sat putovanja prije nego smo ugledali pravu Sequoiu.

— Gledajte! Gledajte! — viknula je gospodja Adams, zaustavljajući auto.

U početku nismo mogli ništa naročitog opaziti. U visini ceste nepomično je stajala čitava šuma četinjastih vrškova, čija su debla rasla iz obronaka pod našim nogama. Ali jedan se vršak medju ostalima ipak nečim odlikovao. Kad smo bolje pogledali, opazili smo, da su iglice tamnije i da imaju donekle drugačiji oblik. Kad smo pak pažljivo pogledali dolje, opazili smo kako druga debla svršavaju sasvim blizu i koso rastu iz strme stijene — dok je ovo deblo, debelo kao kula, išlo ravno u bezdan, te nije bilo moguće ustanoviti gdje počinje.

— No, što velite, siri! — rekao je mister Adams. Vi ste čini mi se pitali gdje je Sequoia?

— Gledajte, gledajte! — opet je uzviknula gospodja Adams.

Ali ovoga se puta moralo pogledati ne dolje nego gore. Uporedo s nama dizalo se iz zemlje deblo drugog divovskog stabla. Nije čudo što ga nismo odmah opazili. Bilo je preveliko, odviše nenormalno medju

običnim deblima jela i borova, a da bi oko, koje je priviklo prirodnim razmjerima izmedju malenog i velikog, moglo odmah primijetiti ovaj fenomen.

Mi smo se polagano vozili dalje, od stabla do stabla. Uvjerili smo se, da su prva dva, pred kojima smo se začudjeno zaustavili bili najmanji primjerci. Sad smo se vozili po drevnoj sumornoj šumi, fantastičnoj šumi, gdje riječ »čovjek« ne zvuči tako gordo, već gdje ponosno zvuči jedna jedina riječ — »stablo«. Sequoia spada po mišljenju učenjaka »u rod četinjara«, raste medju običnim jelama i borovima, pa prenerazuje čovjeka isto toliko, kao kad bi medju kokošima i praščićima ugledao najednom živog pterodaktila ili mamuta.

Najstarije drvo ima četiri tisuće godine. Zove se »General Shermann«. Amerikanci su neobično praktični ljudi. Kod »Shermanna« visi tablica, na kojoj je veličanstvenom točnošću prikazano, kako se iz jednog stabla može sagraditi četrdeset kućica sa po pet soba u svakoj, a ako bi se ovo stablo položilo uporedo sa vlakom »Union Pacific«, da bi ono bilo duže od vlaka. Promatrajući pak ovo stablo i čitavu ovu prozračnu i tamnu šumu, nismo htjeli misliti na kućice od pet soba, ni na vlak »Union Pacific«, nego smo sanjarili i izustili riječi Pasternaca: »U šumi je vladao katedralski mrak« — pokušali da sebi što mirnije predočimo, kako je »ovaj rod četinjara« tiho rastao, kad na svijetu ne samo što još nije bilo Kolumba, već ni Cezara, ni Aleksandra Macedonskog, pa čak ni egipatskog cara Tutankamena.

Umjesto pet minuta, proboravili smo u šumi dva sata, dok se nije potpuno zanoćilo. Na objed se nije moglo pomišljati sve do povratka u dolinu. Mi bi pak bili najpametnije postupili, da smo se, ne oklijevajući ni časka, uputili odmah natrag. Odjednom su se supruzi Adams počeli pogledavati i na njihovom licu se pokazao potpuno jednaki zloslutni smiješak. Nama je pak bilo jasno na što naši dragi prijatelji misle. Uzalud smo ih molili, da se čim prije vratimo natrag. Supruzi su bili neumoljivi, uzeli se za ruku i uputili se »prikupiti informacije«. Na sreću vrlo brzo su se vratili, jer nisu imali gdje »prikupiti informacije« osim kod »Generala Shemanna«. Šuma je već davno opustila. Postalo je veoma hladno.

— No, najbolje je, da se vratimo starim putem.

— Morat ćemo — rekla je uzdahnuvši gospodja Adams i upalila je motor.

— Ne, ozbiljno, siri, — rekao je mister Adams, — bilo bi dobro da razmislimo, da li nema kakav drugi put u dolinu.

— Šta će nam druga cesta, kad je prekrasna cesta, po kojoj smo se vozili.

— Siri! Suvišna informacija nikada ne škodi.

I tu smo na naš veliki užas ugledali lik čuvara. Nije imao što raditi, bio je dobro raspoložen, pa je nešto veselo zviždao. Supruzi Adams su se bacili na njega kao gladni vuci.

— How do you do! — rekla je gospodja Adams.

— How do you do! — odgovorio je stražar.

I počelo je raspitivanje. Ništa manje nego pedeset puta rekao je stražar: »Yes, mem!« a isto toliko puta: »No, mem!«

— Siri! — uskliknuo je mister Adams, uvalivši se u auto. Ima neka nova cesta. Mimo stabla »General Grant«.

To je negdje blizu, nekih petnaest milja.

— Ali već je tama, pa svejedno ne ćemo ništa vidjeti.

— Da, da, da, siri! Oh, ne! Nemojte tako govoriti »ne ćemo ništa vidjeti«. Ne treba tako govoriti.

Pred sam odlazak, gospodja Adams je još jednom odlučila provjeriti ispravnost dobivenih informacija i ponovno pozvala stražara.

— Znači da se moramo voziti ravno? — upitala je ona.

— Yes, mem.

— Dok ne dodjemo do »Generala Granta«?

— Yes, mem.
— A onda desno?
— Non, mem. Lijevo.
— Dakle na lijevo?
— Yes, mem.
— A ne desno?
— No, mem.
— Do trećeg raskršća?
— No, mem, do drugog raskršća.
— Thank you very much! — uzviknuo je mister Adams.

Tako je započeo veliki noćni pohod s vrhunca Sierra-Nevade u Californijsku dolinu. Kroz dva sata vozili smo se u potpunoj tami. Što je raslo okolo nismo vidjeli i više nikada vjerojatno ne ćemo ni vidjeti. Lako moguće, da je tamo bio i General Grant, General Li i još desetak južnih i sjevernih generala. Na zaokretima je svijetlo naših svjetiljaka klizilo po ravnim krednim grebenima. S lijeve strane bila je duboka crna provalija, a daleko dolje je jedva svjetlucalo nekoliko svjetiljki. Odjednom se naš auto uzdrmao, zadnji kotač je nekud zanosio. Odmah smo se sjetili dana nesreća, Stijenjaka, Gallopa — pa smo zamrli. Automobil, nad kojim smo izgubili vlast, prepriječio se koso preko ceste, klizio nekih desetak metara natrag, dok se konačno nije zaustavio nekoliko centimetara udaljeno od ruba provalije.

— Ne, ne, ne, siri, — mrmljao je mister Adams, sileći se da izadje iz auta i udarivši laktom o staklo — mirno, mirno... Da, da, da... to je strašno! Sve je propalo!

Kad smo izašli na cestu, opazili smo, da stojimo na ledu.

Jedan lanac je bio u redu. Omotali smo ga i počeli oprezno gurati auto. Mrs Adams je spretno okrenula i automobil je oprezno krenuo dalje. Kod nas je prešlo u tradiciju, da za vrijeme teških putnih nezgoda sačuvamo ponosnu šutnju. Šutili smo i sada. Samo mister Adams je žestoko šaptao:

— Beki! Beki! Ne više od pet milja na sat! Ne, ozbiljno. Ti moraš shvatiti što je to pad s visine Sierra-Nevade.

Izmedju vrhunaca jela, koje su se nadvisile nad provalijom ukazao se crveni veliki mjesec.

Spuštanje po zaledjenoj cesti je dugo trajalo. Mi smo izgubili svaki pojam o vremenu, a naši želuci svaki pojam o jelu. Konačno je ledena napast završila, ali je nastupila nova nevolja. Crvenkasta kazaljka sprave, koja je označivala površinu benzina u posudi, spustila se skoro do medje i jedva je se vidjelo.

— Naš je benzin otišao k vragu! — ushićeno i s užasom viknuo je mister Adams.

Vozili smo se još neko vrijeme, prisluškivali rad motora i predstavljali sebi kako ćemo se smjestiti preko noći kad se benzin iscrpi i auto zaustavi.

Tu se dogodilo ono što se moralo dogoditi u Americi, zemlji automobilskih čudesa. Ukazala se benzinska stanica, malena stanica sa svega jednim stupom Ali kako smo joj se obradovali! Opet je započeo service! Započeo život! Pospani čovjek mrmljajući »yes, mem« i »no, mem« nalio je punu posudu benzina. Kad smo već prevalili dvadeset milja, opazili smo, da je zaboravio okrenuti zapušač. Do samog grada Fresno vozili smo se bez zapušača i bojali se izbacivati kroz prozor čikove, jer smo mislili da otvoreni benzin može planuti i da će naš auto »otići do vraga«, a zajedno s njim naravno odemo do vraga i mi.

Dugo vremena vozili smo se po cesti, koja je sa obiju strana bila zasadjena palmama.

Grad Fresno, znamenit — kako nam je objasnio mister Adams — po tome, što u njemu živi mnogo Grka, spavao je. Na ulicama nije bilo ni žive duše. Samo jedan policajac ogromnog rasta polagano je obilazio dućane i kod svakoga se zaustavljao i pogledao, da li je brava čitava. Amerikanski Grci su mogli mirno spavati.

Kad smo se dovezli do gostione, bilo je točno pola noći. Spidometar je pokazao, da smo taj dan prevalili tri stotine sedamdeset i pet milja. Gospodja Adams je prosjedila za volanom šesnaest sati bez prekida. To je bio pravi rekord. Htjeli smo zavikati »hura« ali nismo mogli. Nismo imali glasa.

ČETVRTI DIO

„ZLATNA DRŽAVA"

Glava 31.

SAN-FRANCISCO

Pedeset milja pred San-Franciscom, putnici postaju svjedoci borbe dvije konkurirajućih organizacija — vlasnika mosta San-Mateo i vlasnika brodova. Stvar je u tome, da se u San-Francisco može doći jedino preko zaljeva, sa strane Oaklanda.

Najprije se pokažu uz cestu skromni maleni plakati. Na jednima se reklamira most, na drugima brod. Putnik još ništa ne razumije, a plakati postaju sve širi i veći, sve to uvjerljivije zvuče opomene vlasnika mosta i brodova. »Najkraći i najjeftiniji put u San-Francisco — preko mosta San-Mateo!« — grme vlasnici mosta.

»Najbrže i najugodnije putovanje u San-Francisco je parobrodom! Prvorazredni restoran. Očaravajući pogled na Zlatna vrata!« — navaljivali su vlasnici parobroda.

Na onom mjestu gdje se ceste razdvajaju, plakati dosižu ogromne razmjere. Zasjenjuju nebo i sunce. Ovdje putnik mora definitivno izabrati pravac.

Mi smo izabrali parobrod. Očigledno iz nekog osjećaja protuslovlja prema vlasnicima mosta San-Mateo. Vidjeli smo kako se je nekoliko automobila uputilo na stranu mosta. Vjerojatno iz osjećaja odvratnosti prema vlasnicima parobroda.

Pošto smo prošli preko Oaklanda, čiji nas je benzinsko-asfaltni izgled još jednom uvjerio da se nalazimo u Americi, zaustavili smo se na pristaništu parobroda. Tu je već čekao priličan broj automobila. Nismo trebali dugo čekati, desetak minuta. Zazvonilo je zvonce i pristao je širokog pramca parobrod

s dva tanka i visoka dimnjaka, koja su stajala uporedo. Mornari su bacili mostove, a iz parobroda je u guščijem redu izlazilo na slobodu nekoliko desetaka automobila. Mi nismo opazili ni jednog pješaka. Automobili su prošli mimo našeg motoriziranog odreda i uputili se u Oakland. Isti čas je opet zazvonilo zvonce, a na još topla mjesta, koja su mirisala po benzinu i ulju, uputila se takodjer u guščijem redu povorka. Cijela operacija utovara i istovara nije trajala više od dvije minute. Automobili su se smjestili na donjoj palubi, po obim stranama mašinskog odjeljenja u dva reda sa svake strane i parobrod se otisnuo od obale.

— Ja mislim da ne treba zaključati auto — primijetila je gospodja Adams, gledajući na putnike, koji su lakoumno ostavljali vrata svojih automobila otvorena i upućivali se na gornju palubu.

— Ali ključ od motora ću za svaki slučaj uzeti sobom, — rekao je mister Adams. Moraš znati, Beki, da je opreznost — najbolji drug putnika.

Popeli smo se gore. Nad mašinskim odjeljenjem bio je natkriveni prostor s drvenim klupama, dva mehanička biljara, automatom koji je izbacivao gumu za žvakanje i s malenim restoranom. Na pramcu i na krmi su bile palube za promenadu, a sa strane nad automobilima su bili mostići s dva prikopčana čamca za spasavanje. Na krmi lepršala je zvjezdana zastava. Tu je vladao starinski parobrodski mir s mirisom morskih biljaka i vrućeg mašinskog ulja, s okusom soli na usnama. Parobrod je bio prilično star. Na njegovim ogradama bio je već oljušten emajl. Zaljev je bio toliko širok, da ispočetka nismo mogli vidjeti na horizontu drugu obalu. Na tom mjestu je širina zaljeva veća od pet milja. Izgledalo je, da plovimo u otvoreno more.

— Ja mislim, siri — rekao je mister Adams, — da vi ne namjeravate diviti se Zlatnim vratima?

Rekli smo, da smo baš to i nakanili.

— Uzalud, siri. Zlatna vrata mnogo potsjećaju

na vaša moskovska Mjasnicka vrata, u tom smislu što ih uopće nema. Ima naprosto izlaz iz zaljeva u Ocean, koji se uostalom sa parobroda i ne vidi.

— Ali cijelog puta su reklamirali pogled na Zlatna Vrata.

— Ne, ozbiljno, siri — rekao je mister Adams, — vi previše toga tražite od akcionerskog parobrodarskog društva San-Francisco. Ne, uistinu, vi dobivate pravo da predjete preko zaljeva, prime vaš auto, a iz automata možete dobiti gumu za žvakanje. I vi još želite vidjeti Zlatna Vrata. Treba, misteri, požaliti vlasnike parobroda. Ako oni već sada jedva opstoje uz konkurenciju mosta San-Mateo, što će biti s njima za dvije godine, kad će se dovršiti ova stvar, za koju su već za samu borbu potrošili milijun dolara!

Mister Adams je pri tome rukom pokazao na gradjevinu, koja se pokazivala iz daleka protegnutim vodom preko zaljeva.

To je dakle to svjetsko čudo tehnike — znameniti viseći most! Čim se više približavao parobrod, tim je izgledao grandiozniji. Više desno, već skoro sasvim na horizontu, vidjele su se konture dugog mosta, koji se gradio preko zaljeva.

Empire State Building, Niagara, Fordovske tvornice, Grand-kanjon Boulder-dam, Sequoia, a sada viseći most San-Francisca, — sve su to bile pojave jednog istog poretka. Američka priroda i Američka tehnika ne samo što su se dopunjavale kako bi sjedinjene porazile čovjekovu uobrazilju i ugušile ga — ne, one su pružale jasnu i točnu sliku o razmjerima, razmahu i bogatstvu zemlje, gdje sve mora biti, pa kolikogod stajalo, najviše, najšire i najskuplje na svijetu. Ako je riječ o prekrasnim cestama, onda se prostiru na milijun i pol kilometara! Ako se govori o automobilu, onda ih ima dvadeset i pet milijuna komada! Ako je riječ o kući, onda su tu stotinu i dva kata! Ako je pak viseći most, onda je dug najmanje kilometar i pol!

Sad je gospodja Adams mogla mirno vikati: »Gledajte! Gledajte!« Nitko je nije ušutkavao. I ona se na veliko koristila svojim pravom. Parobrod je plovio mimo rešetkastog pilona, koji se dizao iz vode. Bio je širok i visok kao »General Shermann«. S njegove visine je vjerojatno naš parobrod izgledao malen, kao čovjek na dnu Grand-kanjona. Pilon je do polovice bio bojadisan srebrenasto aluminijevom bojom. Druga polovica je još bila pokrivena crvenom bojom.

Odavle se već dobro vidio San-Francisco, kako se diže iz vode, kao maleni New-York. Ali izgledao je ugodniji od New-Yorka. Veseli, bijeli grad, koji se spušta amfiteatralno prema zaljevu.

— Eto, eto, siri — govorio je mister Adams, — Vi ne znate što znači ovaj zaljev! Ozbiljno. U njemu se mogu mirne duše smjestiti svi ratni brodovi svih država na svijetu. Da, da, da. Dobro bi bilo sakupiti ovdje sve te flote i potopiti ih.

Veselo čavrljajući, mi smo se divili čas mostu, a čas gradu.

Požurili smo se dolje i prispjeli baš na vrijeme, jer upravo su s broda spuštali silaze i svi su automobili osim našeg već nestrpljivo — trubili.

— Daj brzo ključ od motora! — viknula je na muža gospodja Adams.

Po brzini, kojom je mister Adams stao kopati po džepovima, shvatili smo, da će se sada dogoditi katastrofa. Kad nije našao ključ u prsluku, počeo je brzo tražiti po džepovima od kaputa.

— No, što je s tobom! — požurivala je gospodja Adams. Već su se prvi automobili spuštali na obalu.

— Odmah, Beki, odmah! . . .

Otraga se već čuo signal.

— Izgubio si ključ! — rekla je gospodja Adams.

— Ah, Beki, Beki, — mrmljao je mister Adams, kopajući po džepovima i izvlačeći nekakve uležane papire — nemoj tako govoriti — »izgubio si ključ«.

Okolo nas je ječalo od automobilskih signala. Trubili su automobili iza nas i automobili, koji su čekali da dodju na red sa obale. Do nas je dotrčala grupa mornara.

— Brže, brže! — vikali su ovi.

Zaglušen ovom vikom, mister Adams umjesto planskog traženja, počeo je praviti savršeno neshvatljive pokrete, — protrljao naočale i podvirio se pod auto, onda je gledao na pod, dizao jednu pa drugu nogu i konačno pokušao da potrči na gornju palubu.

Dulje čekati bilo je naprosto nemoguće. Okretni mornari, medju kojima smo opazili i našeg Amurskog kapetana, brzo su nas posadili u auto i uz viku nešto nalik na »vira« stali gurati auto na pristanište.

— I am very, very sorry! — mrmljao je mister Adams, klanjajući se na obje strane kao pretsjednik. — I am terrible sorry! Meni je vrlo žao!

Uz neprestano zvonjenje broda, trubljenje automobila i uvredljivo ismjehivanje šofera, mornari su nas dogurali na pošljunčeno pristanište i tresući zadnjicom, potrčali natrag na brod, dok je mister Adams ostao licem u lice sa svojom srditom suprugom.

— I am terrible sorry! — mrmljao je i nadalje mister Adams odgovarajući na poklone.

— No! — uskliknula je gospodja Adams. — Hoćemo li još dugo stajati ovdje na pristaništu?

— Ah, Beki, nemoj tako govoriti, rekao je mister Adams dolazeći k sebi, — ne, ozbiljno, mene boli kad tako govoriš.

— No, dobro, ja hoću samo da znam, što ćemo raditi ovdje na pristaništu? Gdje si stavio ključ?

Počeli smo se sjećati kako je mister Adams uzeo ključ i rekao pri tome, da je opreznost — najbolji drug putnika!

— No, sjeti se, sjeti, gdje si ga stavio!

— Ah Beki! Kako ja mogu reći gdje sam ga stavio? Ti rasudjuješ kao malena djevojčica. Ne, uistinu, ti ne bi smjela ovako rasudjivati.

— Daj da ja! — odlučno je rekla gospodja Adams i turajući dva prsta u džep muževog prsluka, odmah je izvukla otuda ključ. — Što je to?

Mister Adams je šutio.

— Pitam te, što je to?

— Ne, ozbiljno Beki, — zamrmljao je mister Adams, — nemoj tako govoriti — »što je to?« To je ključ, Beki. Pa ti sama predobro vidiš.

Nakon jedne minute već smo se vozili po ulicama San-Francisca.

To je najljepši grad u Sjedinjenim Američkim Državama. Vjerojatno zato, što nikako ne podsjeća na Ameriku. Većina ulica se penje od brežuljka na brežuljak. Automobilska vožnja po San-Franciscu slična je atrakciji »Amerikanske planine« i pruža putniku mnogo jakih uzbudjenja. Ali zato ipak u centrumu grada ima jedno mjesto, koje podsjeća na najravniji grad na svijetu, na Lenjingrad s njegovim trgovima i širokim ulicama. Svi ostali dijelovi grada San-Francisca — to je neka čudna smjesa Napulja i Šanghaja. Sličnost s Napuljem možemo potvrditi iz vlastitog iskustva. Sličnost sa Šanghajem nalaze Kinezi, kojih ima mnogo u San-Franciscu.

Osvajačima grada treba pripisati i to, da se njegova glavna ulica ne zove Main-street, ni State-street, a ni Broadway, nego naprosto Marcket-street — Bazarna ulica. Mi smo uzalud tražili »Up-town« i »Down-town«. Ne! U San-Franciscu nije bilo ni Gornjeg ni Donjeg Grada. Ili točnije, bilo ih je previše, nekoliko stotina gornjih i donjih dijelova grada. Vjerojatno će se stanovnik Frisco, kako ga prijateljski nazivaju mornari cijelog svijeta, na nas uvrijediti i reći će, da San-Francisco nije gori od New-Yorka i Gallopa i da on, stanovnik Frisco, vrlo dobro znade, gdje je tamo up-town, a gdje down-town, gdje se pravi business i gdje se odmaraju poslije tog businessa u krugu svoje obitelji, pa da uzalud želimo klevetati San-Francisco i otrgnuti ga iz rodjene obitelji ostalih američkih gradova. Moguće, da je

doista tako. Za naše strano oko San-Francisco više naliči evropskom nego američkom gradu. Ovdje kao i svugdje u Sjedinjenim Američkim Državama, neizmjerno bogatstvo i neizmjerna bijeda stoje uporedo, rame uz rame, tako da se besprijekorni smoking bogataša dotiče prljave bluze besposlenog nosača. Ali bogatstvo ovdje ne pritišće tako jednolično i dosadno, a siromaštvo je pak nekako slikovitije.

— San-Francisco je — jedan od onih gradova, koji se svidjaju od prvog časa i svakim novim danom sve to više.

S visokog Telegrafskog brežuljka pruža se prekrasan pogled na grad i zaljev. Tu je sagradjen široki trg s bijelom kamenom balustradom, okićenom vazama.

Zaljev, koji se svjetlucao na suncu, presijecali su u svim smjerovima bijeli brodovi. Na pristaništu stoje veliki oceanski parobrodi. Oni se puše i spremaju na odlazak u Jokohamu, Honolulu i Šanghaj. S aerodroma ratnog gradića diže se aeroplan, pa bljesnuvši krilom, nestaje na svijetlom nebu. Usred zaljeva, na malom otoku Alcatras, izdaleka sličnom starinskoj oklopnjači — može se pregledati gradjevina federalne tamnice za naročito važne zločince. U njoj sjedi Al Capone, znameniti poglavica gangsterskih organizacija, koje su terorizirale zemlju. Obične bandite posade u Americi na električnu stolicu. Al Capone je osudjen na jedanaest godina tamnice ne za kriumčarenje i grabež, već radi toga, što nije platio porez od kapitala, kojeg je stekao grabežom i krijumčarenjem.

Na Telegrafskom brijegu je sagradjena visoka kula, sa čije se visine, kako smo rekli, pruža još širi pogled na grad. Ipak nas gore nisu pustili. Izgleda, da se ujutro sa kule bacio i potpuno razmrskao nezaposleni mladić, pa je za taj dan ulaz u kulu bio zatvoren.

Zaljev San-Francisco je odijeljen od oceana sa dva poluotoka, koji se pružaju sa sjeverne i južne

strane zaljeva i svršavaju visokim grebenima, koji tvore ulaz u Ocean. To su zapravo Zlatna Vrata. Sjeverni poluotok je grebenast i pokriven divljim šumama. — San-Francisco leži na južnom poluotoku, licem okrenut prema zaljevu.

Odvezli smo se do Zlatnih Vrata. Kod ulaza u Ocean, na visokom položaju, uredjen je prekrasni park i sagradjen muzej umjetnosti s velikom množinom kopija znamenitih evropskih skulptura. Tu se završava »Lincoln-high-way«: autostrada New-York-San-Francisco. Američki tehničari su — ljudi divljenja vrijedne skromnosti. Svršetak svog betonskog remek-djela, koje spaja Atlantski Ocean s Tihim, označili su spomenim stupom, visokim tri stope; na njemu označili slovo »L« maleni brončani basreljef Lincolna i pribili natpis: »Zapadni svršetak ceste Lincolna«. Imena graditelja ceste ostala su nepoznata. Što onda! Ljudi, koji će se za pola godine voziti po mostovima San-Francisco, ne će znati tko je te mostove projektirao i gradio.

Zahvaljujući ljubeznosti graditelja mosta, dobili smo mogućnost da pregledamo radove. Sjeli smo u kuter ratne mornarice, koji nas je čekao na pristaništu i uputili se prema ostrvcu Herba-Buen, koje se nalazi u sredini zaljeva. Ostrvce stoji pod upravom ratne mornarice, pa je za posjet trebala posebna dozvola. Most San-Francisco—Oakland, dug sedam kilometara, sastoji se od nekoliko mostovnih raspona različitih sistema. Naročito je interesantan njegov zapadni — viseći — dio, koji je dug 3.2 kilometra. Ovaj spaja San-Francisco s otokom Herba-Buen i sastoji se od visećih raspona, koji su povezani centralnim stupovima. Na otoku se zapadni dio mosta susreće s istočnim, koji spaja otok s Oaklandom. Ovaj se dio sastoji iz konsolnog raspona, koji se proteže preko četiri stotine metara i onda još nekoliko raspona prekrivenih rešetkastim nosačima.

Glavni rad je na otoku već skoro dovršen — to je veoma širok i visok tunel probijen u grebenima.

On zapravo i spaja oba dijela. Tunel i most će imati dva kata. Po gornjem katu će se uporedo moći kretati šest automobila. Nisu zaboravili ni na pješake, — za njih će biti napravljena dva pločnika. Po donjem katu u dva reda će se voziti teretnjaci, a izmedju njih električna željeznička pruga. Prema ovom mostu i najveći evropski i američki mostovi izgledaju naprosto maleni.

Sad dovršavaju pletenje čeličnog užeta, na kojem će visiti most. Njegova debljina iznosi oko jedan metar u promjeru. To je ono uže, koje nam je izgledalo kao tanki vod, koji se nadvio nad zaljevom, kad smo pristajali u San-Francisco. Uže kojeg su pleli pred našim očima, u zraku pokretni stanovi, potsjećalo je na Gulivera, čija je svaka vlas po Liliputancima bila vezana za kolac. — Uže koje je visjelo nad zaljevom snabdjeveno je zaštitnom mrežom, po kojoj hodaju radnici. Mi smo se odvažili da izvršimo malo putovanje uzduž užeta. Osjećaš se tamo kao na krovu nebodera, samo s tom razlikom, da pod nogama nema ništa osim tanke zaštitne mreže, kroz koju se vide valovi zaljeva. Duvao je jaki vjetar.

I ako je putovanje bilo potpuno bezopasno, mi smo se očajno držali rukama za uže.

— Kako je debelo! — govorila je gospodja Adams, nastojeći da ne gleda dolje.

— Prekrasno uže, potvrdio je mister Adams, ne puštajući iz ruke čelični konop.

Uže je spleteno iz sedamnaest i pol tisuća tankih čeličnih žica — objasnio nam je pratilac.

Bili smo ushićeni ovom brojkom, pa se još većom snagom primili za uže.

— Siri — rekao je mister Adams, gledajući u nebo i skoro prislonivši se na uže, — još nikada nisam imao prilike da vidim ovakovo uže. To je vrlo lijepo uže. Koliko, kažete da ima žica?

— Sedamnaest i pol tisuća!

— Ne, ozbiljno, siri, ovakvog užeta još nije bilo na svijetu.

I mister Adams je nježno pogladio čelično uže.

— A sad ćemo se popeti još više, predložio je pratilac — do samog vrha stupa.

Ali mi se nismo mogli otrgnuti od užeta.

— Jao-o-o-o, kakvo uže! — klicao je mister Adams. Ne, ne, siri, pogledajte samo kako je debelo! Koliko žica?

— Sedamnaest i pol tisuća, — rekao je pratilac.

Upravo se čovjeku ne da od njega otići, — primijetio je mister Adams.

— Pa mi se i ne ćemo od njega udaljiti. Penjat ćemo se uz uže — naivno je rekao pratilac.

— Ne, ne, siri, na ovom mjestu je uže naročito lijepo! Oh, ne! Ne, siri, ovo je divno uže! Samo gledajte kako je to besprijekorno tanak, a u isto vrijeme solidan rad.

Mister Adams je nehotice pogledao dolje i zažmirio očima.

— Prekrasno, prekrasno uže — mrmljao je on, zapišite to u svoju knjižicu.

— Želite li pogledati konsolni raspon istočnog dijela mosta? — predložio je pratilac.

— Ne, ne, sir! Ali nemojte! Oh ne! Ne, ozbiljno, ovo je neobično uže! Meni se veoma svidja. Da, da, da, odlično, prekrasno uže! Bilo bi interesantno znati iz koliko je žica sastavljeno?

— Iz sedamnaest i pol tisuća — rekao je tužno pratilac. Bilo mu je jasno, da više nikuda ne ćemo poći i predloži da se spustimo. Čitav put natrag mi nismo puštali iz ruke uže i divili se njegovim neobičnim svojstvima.

Tek kad smo osjetili pod nogama tvrdu grebenastu zemlju otoka Herba-Buen, shvatili smo koliko je herojstvo ljudi, koji su veselo zviždući, pleli uže nad Oceanom.

Glava 32.

AMERIKANSKI NOGOMET

Petog dana boravka u San-Franciscu osjetili smo, da nas grad počinje umarati kao što nas je nekada, davno pred tisuću gradova, deset pustinja i dvadeset država, skoro već počeo zamarati New-York. Naše bilježnice su već bile pune bilježaka, koje su označivale rokove za poslovne sastanke, poslovne doručke i poslovne »cocktail-partije«. Provadjali smo život poslovnih Amerikanaca, a pri tome nismo imali baš nikakva posla. Naši dani su bili ispunjeni strahovanjem, da ne bi zakasnili na kakav sastanak. Psujući puzali smo po sobi i tražili izgubljene bilješke. Kao Čičikov posjetili smo Gradsko načelstvo — načelnika grada, Talijana Rossia, sijedog ćelavog gentlemana s crnim obrvama. On nam je pokazao pismo iz Honolula, koje je bilo otpremljeno tek jučer. Ovo pismo je prenijela »China Clipper« leteća ladja Sikorskoga. Točno pet minuta hvalili smo načelnika grada San-Francisco. Ponudio nas je izvrsnim cigarama. Bila je naša sreća što je San-Francisco zaista prekrasan grad, pa nismo morali lagati misteru Rossi-u. Izašli smo iz City-housa s ugodnim smiješkom na licima i nemirom u duši. Već je bilo vrijeme, da se otrgnemo iz lanca poslovnih sastanaka i da započnemo zbilja poslovni život, to jest lutati bez cilja po gradu.

Najprije smo obišli grebene Zlatnih Vrata i izašli na obalu. Niz obalu ispružila se plaža o koju su šumeći udarali valovi Tihog Oceana. Bio je sunčan, ali vjetroviti decembarski dan. Sezona kupanja je već završila, i zgrade za razonodu, koje su razmještene na

obali, bile su puste. Ovamo dolaze stanovnici San-Francisca da se odmore i zabavljaju za toplih blagdanskih dana. Ovdje se može mjeriti snaga, voziti se na električnim automobilima, koji guraju jedan drugoga, dobiti za deset centi portret buduće žene s opisom njenog karaktera, igrati na mehanički biljar. Uopće ovdje se može potpuno shvatiti američku razonodu. Ali kako je lijepo ovo mjesto! Obala po mjeri nije bila manja od Oceana — obima nije bilo nigdje kraja.

U malenom restoranu »Topsi«, čiji je specijalitet pečena kokoš u kruhu, radi čega je krov zgrade ukrašen glavom od pijetla, a dvorana — portretima kokoši, vidjeli smo kako se zabavlja ne bogati stanovnik San-Francisca. Uzme za petnaest centi jednu porciju kokoši, a kad je pojede, pleše do iznemoglosti. Ako mu dosadi ples, on se zajedno sa svojom »girl« spušta, ne žaleći praznične hlače, po politiranom drvenom žlijebu, koji je postavljen u dvorani specijalno za razonodu kokošojedaca.

Da li pod uticajem Oceana, klime ili pak sastanaka mornara iz cijelog svijeta, ali u restoranskom poslu San-Francisca opaža se Americi nesvojstvena igra uma. U restoranu Bernsteina, negdje u centru, u blizini Marcket-streeta, daju samo riblju hranu. Sam restoran je zbog toga gradjen u obliku parobroda, a jelo raznašaju ljudi u kapetanskim i mornarskim odijelima. Svuda vise koluti za spasavanje s natpisom »Bernstein«. Naravno da tu nema baš naročite umjetničke fantazije, ali poslije ljekarničkog doručka No. 3, čovjek ipak ima nekog zadovoljstva tim više, što ovo ne stoji skuplje od posjeta u apoteci. Nedaleko od pristaništa je već jedno doista pažnje vrijedno hrano-ukusno poduzeće — to je talijanski restorančić »Lucca«. Njegov vlasnik čini utisak madjioničara, vračara i dobrotvora. Za objed čarobnjak doduše ne naplaćuje baš malo — jedan dolar; ali zato čovjek za tu cijenu ima pravo da traži po više puta jelo, koje mu se svidilo. Pa ipak — glavno iznenadjenje tek slijedi. Poslije objeda, kad posjetnik oblači kaput, daju mu brižljivo vrpcom zavezani paketić s kolačićima.

— Pa ja nisam naručio kolače! — govori posjetnik, problijedivši.

— To je besplatno — odgovara konobar, gledajući ga vatrenim napolitanskim očima. — To je kao dar.

Ali to još nije sve. Posjetniku uruče nekakvu ceduljicu. S tom ceduljicom on ima pravo sutra u jutro doći u slastičarnu »Lucca«, gdje dobije besplatno šalicu kave sa žemičkom. Potreseni mozak posjetnika se taj čas ne može nikako dosjetiti, da je kava sa žemičkom već uračunata u onaj dolar, kojeg je pošteno platio i da se čitav genijalni trgovački račun »Lucca« bazira na tome, da mnogi ne će sutra doći na kavu, jer zato ne će imati vremena. Ali ovdje je, kako kažu, skup izum.

Kad smo se oslobodili svih posjeta, osjećali smo se bodri i radovali se životu kao studenti poslije položenog ispita. Okolnost, da smo u Parisu i Moskvi, vidjeli pravoga Rodina, spasila nas je potrebe da idemo gledati u muzeju kopije njegovih radova, pa smo lutali po gradu bez plana i cilja. A pošto je cijelo naše putovanje bilo udešeno veoma mudro po strogom planu mistera Adamsa, to smo na ovo nekoliko sati slobodnog lutanja gledali kao na zasluženi odmor.

Neshvatljivo kako i zašto smo upali u »Tropical Swimming Pool« to jest zimski bazen. Stajali smo neko vrijeme ne skidajući kapute u ogromnoj prilično staroj drvenoj zgradi, gdje se osjećao teški oranžerijski zrak, gdje su stršile nekakve bambusove letve i visjeli portreti; divili smo se djevojci u kupaćem kostimu, koja je poslovno igrala ping-pong i debeljku, koji se praćikao u velikom sanduku napunjenom vodom, opazili smo nekoliko mehaničkih biljara i automat s gumom za žvakanje. — Odavle pošli smo dalje u Japanski vrt.

Ovaj vrt je poklonila gradu japanska carica. U njemu je sve maleno — zgrbljeni bambusovi mostići,

mala drveća i japanska kućica s vratima od papira, koja se mogu rasklopiti. U njoj živi Japanac i ako posjetnik zaželi, priredit će mu pravi japanski čaj. Sjedili smo u malenoj bambusovoj sjenici i ispijali zeleni mirisni napitak, kojeg nam je nečujno ponudio uslužni domaćin. Kad smo se već potpuno osjećali kao na blaženim otocima Nippona, naši pratioci su pričali kako je ovaj Japanac nedavno ubio svoju ženu. On ju je toliko mučio, da se u očaju polila petrolejem i zapalila.

Iz japanskog vrtića uputili smo se u kinesku četvrt. Ova bijaše slikovita i prilično prljava. Sve je u njoj bilo kinesko — stanovnici, papirnate svijetiljke i dugi komadi platna s hijeroglifima. Ali u dućanima su sjedili samo Japanci i prodavali kimono, kućne haljine, drvene papuče, fotografije u bojama i kineske besposlice s otiskom: »Made in Japan«.

Naš se slobodni dan završio posjetom nogometne utakmice. Igrale su momčadi dvaju sveučilišta »Santa Clara« i »Christian-Texas«.

Ali prije nego što predjemo na opis ovog dogadjaja, koji nam je donekle pomogao da shvatimo što je Amerika, potrebno je reći nekoliko riječi o američkom nogometu uopće.

Nogomet u Americi — to znači: najveći stadion, najveći skup ljudi i automobila na jednom mjestu, najjača vika, koja se samo može čuti iz usta bića, koja imaju dvije ruke, dvije noge, jednu glavu i jedan koso naheren šešir; to znači — najveća blagajna, specijalna nogometna štampa i posebna nogometna literatura (priče, povijesti i romani iz života nogometaša). Velika nogometna utakmica u Americi — to je mnogo značajniji dogadjaj nego koncert simfonijskog orkestra pod ravnanjem Toscaninija ili uragan u Floridi, rat u Evropi, pa čak i otmica kćerke znamenitog milijardera. Ako neki gangster želi da se proslavi, ne smije izvršiti svoj senzacionalni zločin na dan nogometne utakmice izmedju armije i flote, nego mora naći za to zgodnije, mirnije vrijeme.

Mussolini je na primjer izabrao vrlo zgodan momenat za napad na Abesiniju. Toga dana u Americi nije bilo ni jedne nogometne utakmice tako, da je Duce dobio dobar »publicity« na prvoj stranici novina. Inače bi se morao zadovoljiti s drugom, pa čak i trećom stranicom.

Utakmicu, koju smo vidjeli u San-Franciscu ne bi mogli nazvati nekom velikom igrom. Ali to ipak nije bila tako neznatna utakmica, pa ne bi savjetovali ni Gigliu ni Jaši Haifetzu, da priredе taj dan koncert u San-Franciscu.

Tribine stadiona, prenatrpane u sredini, bile su skoro prazne sa strane. Ali općenito uzevši, nakupilo se na stadionu oko trideset tisuća ljudi. U početku igru nismo shvaćali, pa nije ni bila interesantna.

Američki nogomet nema ništa zajedničkoga s evropskim. Ove dvije igre toliko se razlikuju jedna od druge, da kad je u New-Yorku, u kinematografu u žurnalima bio prikazan isječak nogometne utakmice dviju evropskim momčadi, publika se počela grohotom smijati.

Tako ni mi neko vrijeme nismo mogli shvatiti što se to dogadja na polju. Ljudi s kožnatim šljemovima, pomalo slični roniocima, jedni u crvenom, drugi u bijelom, postavili se jedni prema drugima, sagnuli glave i ledja, te stajali nekoliko sekundi nepomično. Najednom se začuo zvižduk i ljudi su se kao pomamni trgnuli s mjesta. Crveni i bijeli su se pomiješali i kako nam se činilo, hvatali jedni druge za noge. Takav metež nastaje u kokošincu kad tamo dopuže pijetao. Kao da se čak čulo i lepršanje krila. Onda su jedni na druge padali i pravili veliku pokretnu gomilu tjelesa. Publika se dizala s mjesta i glasno vikala.

Sudac je zazviždao — nogometaši su se vratili na svoja mjesta i sve je opet počimalo iz početka.

Prve časove čak nismo ni vidjeli loptu, to jest opazili smo je, ali samo na sekundu, dvije, a onda nam je opet izmakla iz vida. Postepeno smo se

naučili pratiti loptu i ocijeniti položaj. Kod prvog prekida već smo nešto razumjeli od američkog nogometa, a kod drugog — već smo bili veliki poznavaoci, ponavljali imena najboljih igrača i urlali zajedno s drugim gledaocima.

U glavnim potezima evo što predstavlja američki nogomet: dvije su momčadi, sa svake strane — vrata, ali bez gornje pregrade. Polje pokriveno travom bilo je išarano bijelim poprečnim prugama, a svaka od ovih pruga se osvaja borbom. Ne ćemo potanko opisivati pravila te igre. Ta pravila su previše komplicirana. Važno je to kako igraju, što rade s loptom. Lopta — kožnata, nije okrugla već dugoljasta. To je očigledno za to, da ju se može jače i zgodnije držati i pritiskati na trbuh. Kad se momčad poreda, sagnuvši se jedni prema drugima, otraga stoje tri igrača. Centralni igrač baca loptu natrag ispod raširenih nogu jednome od njih. Protivnik ne vidi odmah kome je dopala lopta i u tome se sastoji prednost onih, koji počimaju. Onaj koji je dobio loptu ili ju gurne nogom daleko naprijed, računajući da će je jedan od njegovih igrača uhvatiti, ili po mogućnosti neprimjetno predaje loptu partneru iz ruke u ruku. U jednom i drugom slučaju — onaj, koji je dobio loptu, pritisne ju na trbuh ili na bok i trči naprijed. Njega imaju pravo gurati, hvatati za noge i podmetati mu noge. Katkada (to biva vrlo rijetko i izaziva ovacije cijelog stadiona) igraču uspije, da se odupre svim napadima i da prenese loptu preko krajnje crte u logor protivnika. Ipak najčešće ga uhvate i valjaju po zemlji. Ako on ne ispusti loptu iz ruke, slijedeća tura, ili ako hoćete, paroksizam nogometa počinje s onog mjesta, gdje je čovjek s loptom pao. Katkada onaj, koji je dobio loptu, ako je dobar trkač, napravi ogromni krug, da bi zaveo neprijatelja. Ali neprijatelji brzo raspoznaju onoga, koji drži loptu i bacaju se na njega poprijeko. On predaje loptu drugome, ovaj trećemu, ali vrlo je teško provući se, skoro nemoguće, jer čovjeka s loptom odvaljaju po zemlji katkada dalje od gola, nego što je bio onog časa, kad je tura započela, a na taj se način izgubi nekoliko stopa. Izmedju tura momčad, koja ima loptu dogovara se za daljnju taktiku. Po tradiciji ona skrene malo na stranu i praveći krug tako, da se vide samo pognuta ledja i raširene noge, dok glave, skoro dodirujući jedna drugu, prave centar — šapuću. Sad je eto izmišljen strašni plan, igrači se poredaju i opet počinje novi metež hvatanja lopte.

Momčad »Santa Clara« i »Christian-Texas« su bile skoro podjednako jake. Christijanski mladići Texasa bili su nešto jači. Skoro u svim borbama njihova se taktika sastojala u tome, da se igrač, koji je dobio loptu, bacao glavom naprijed u najgušći skup Santa-Clarovaca i nastojao da dobije pedalj udaljenosti. Njega su odmah oborili. Počela bi nova borba i opet bi dobio pedalj. To nas je sjećalo na napad na Zapadnoj Fronti za vrijeme svjetskog rata, kad je poslije trodnevne artiljerijske pripreme djelomično uspijevalo pomaknuti se za sto metara naprijed. Polagano i neprimjetno približavali su se Texanci vratima Santa-Clarovaca. Naprezanje je postajalo sve jače. Sve su jače vikali mladići s naherenim šeširima. Sad je čitava naša pažnja bila usredotočena na publiku.

Na tribinama stadiona sjedili su jedni prema drugima studenti obiju univerza, koji su »trpjeli« za svoju momčad. Na našoj strani je sjedilo nekoliko tisuća Santa-Clarovaca u crvenim kapama sa svojim orkestrom. Preko puta cijeli centar tribine zauzeli su chistianski mladići u bijelim kapama, koji su specijalno doputovali iz Texasa, takodjer sa svojim orkestrom.

Kad je do zadnje crte »Santa-Clare« ostalo još dvadeset stopa, Texanci su ustali sa svojih mjesta, skinuli bijele kape i mašući s njima ritmično prema vratima protivnika, počeli vikati pod komandom dirigenta orkestra:

— Goal! Goal! Goal!

Točno prevedeno, to znači »idi!«, ali bolje bi bilo shvatiti to kao: Naprijed! Naprijed! Naprijed!

Orkestar je isto uskočio i dižući trublje do neba izdvajao u taktu »Goal! Goal!« kakafonske zvukove.

Santa-Clarovci u svojim crvenim kapama potišteno su šutili. Do odmora je kao pobjednik ispala momčad »Christian-Texas«. Nova sramota se svalila na glavu bijednih studenata »Santa-Clara«. Po tradiciji za vrijeme odmora svira obično orkestar pobjednika. I evo, dok su igrači ispljuvavali travu i izvlačili je iz nosa i ušiju, te uredjivali se, kako bi se spremili za slijedeće poluvrijeme — zatreskali su doboši, zaurlale su fanfare, a na polje je u paradnom maršu izašao bijeli orkestar »Christian-Texas«. Naprijed je stupao dirigent praveći plesni »pas« i virtuozno igrajući se tankim buzdovanom. Orkestar je svirao sveučilišni marš. Za to vrijeme je orkestar Santa-Clara, koji je sjedio bez posla, trpio takove muke, kao što je vjerojatno trpio Wagner, kad je slušao mrske zvukove »Traviate«. A potpuni neprijateljski orkestar je svirao uvijek dalje. Sad su glazbenici svirali moderne fox-trote i šlagere šetajući guščjim korakom po polju, razilazili se, sastajali i izvadjali razne figure. Dirigent se kreveljio čitavim tijelom, cerio se i namjerno pravio sve moguće bezobrazne pokrete tijela, da bi razdražio i uništio poraženog neprijatelja.

Započelo je drugo poluvrijeme.

Iza zidina stadiona vidjelo se kako se penju i spuštaju kućice San-Francisca, gusto i svježe zeleno drveće u vrtovima, trg pokriven travom bljeskao je na suncu, a lagani miris biljaka, oštriga, mladosti i sreće, koji je dolazio od Oceana, smiješao se s neprijatnim apotekarskim mirisom whisky-a. Publika je vadila iz džepova plosnate boce radi podgrijavanja entuziazma i kao uspomena na »suhi režim«, gutala whisky izravno iz grla boce odmah tu na tribinama.

I opet je započela interesantna gungula. Ovoga puta je »Santa-Clara« započela dosta dobro. Borbena crta se sve više približavala vratima christianskih mladića. Tada su se digle crvene kape. A Santa-Clarovci su počeli navijati za svoje nogometaše.

— Goal! Goal! Goal! — vikali su ovi zvonkim mladim glasovima.

Orkestar »Santa-Clara« skočio je na klupe i napravio je takvu muzičku zbrku, da bi se samo od toga prokleti i bezobrazni christianski mladići trebali pretvoriti u pepeo. Sa svakim novim zviždukom suca, borbena crta pomicala se sve bliže vratima Texanaca. Santa-Clarovci su doslovce čelom probijali put i osvajali palce i stope zelene trave. Potaknuti vikom, oni su srljali u tri pogibelji i kao rogate koze bacali se glavom u zid, koji se sastojao od neprijateljskih trbuha.

— Santa-Clara! — nadvikivali su se nad našim glavama nekakvi mladići — Santa-Clara! Goal! Goal!

Oči su im bile izbuljene. Usta širom otvorena. Na zube se prilijepila zaboravljena guma za žvakanje. Približavao se čas odmazde.

I najednom se dogodilo nešto strašno. Dogodilo se tako nešto, da su se obje neprijateljske tribine digle, a začuo se jedan jedini razdirući krik, u kojem je bilo sve — i slavlje i ponos i užas. Jednom riječju, to je bio univerzalni krik, najjači krik, kojeg samo mogu dati trideset tisuća ljudi.

Najbolji nogometaš »Christian-Texasa« neočekivano je zgrabio loptu i uputio se prema vratima »Santa-Clare«. Morao je preći cijelo polje. Trčali su mu u susret, trčali su za njim, pokušavali su da ga uhvate za noge. Bacala mu se pod noge najbolja očajna obrana »Santa-Clare«. Ali maleni nogometaš, pritiskujući loptu na trbuh, trčao je i trčao sve dalje. To je bilo upravo neko čudo. U početku je trčao po rubu polja, onda je oštro krenuo prema sredini stadiona. Preskočio je preko Santa-Clarovca, koji mu

se bacio pod noge i spretno se izmakao desecima ruku, koje su se pružale prema njemu. Teško je opisati uzbudjenje publike. Konačno je igrač pretrčao preko linije i zaustavio se. To je bilo sve. »Christian-Texas« je pobijedio. Naša je tribina bila posramljena. Protivna se strana glasno oduševljavala.

Glava 33.

RUSKO BRDAŠCE

Vratili smo se s utakmice u vrlo dobrom raspoloženju i počeli bez reda pričati Adamsima o našim nogometnim utiscima. Oni nisu pošli s nama na utakmicu i odlučili su iskoristiti to vrijeme, da podju do pošte.

— Nemojte mi govoriti o nogometu, — rekao je mister Adams. — To je strašna barbarska igra. Ne, ozbiljno, teško mi je kad čujem da govorite o nogometu. Umjesto da uče, mladi se ljudi bave vrag zna čime. Ne, ozbiljno, ne ćemo govoriti o tim glupostima.

Mister Adams je bio nekako razdražen. Pred njim je ležao veliki list papira, sav išaran brojkama i nekakvim krivuljama kao i malena pošiljka.

— Znači tako, Beki — rekao je — šešir još nije stigao u San-Francisco, premda smo poslali iz Santa-Fé odredbu da se šešir pošalje u San-Francisco.

— Ti se sigurno sjećaš, da je baš bilo u San-Francisco? — pitala je gospodja Adams. — Meni se nekako čini da si zadnji put molio, da se šešir pošalje u Los-Angeles.

— Ne, ne, Beki, nemoj tako govoriti. Imam sve napisano.

Mister Adams je skinuo naočale, približio papir očima i počeo prebirati svoje zabilješke.

— Da, da, da — mrmljao je — evo. Po posljednjim izvještajima šešir je bio poslan iz Detroita u Chicago. Onda u San-Louis. Ali pošto nismo išli u San-Louis, ja sam pismeno zamolio da se šešir po-

šalje u Kansas. Kad smo bili u Kansasu šešir još nije bio tamo stigao.

— Dobro, — rekla je gospodja Adams, — toga se sjećam. U Santa-Fé smo zaboravili otići na poštu, pa si poslao list iz Las-Vegasa! Sjećaš se da si istovremeno poslao i ključ u Grand-kanjon. Da nisi možda pobrkao adrese?

— Ah, Beki, kako možeš to pomisliti! — zastenjao je mister Adams.

— Pa onda kakva je ovo pošiljka? — uskliknula je Beki — ona je tako malena, da u njoj ne može biti šešir!

Supruzi Adams su tek bili došli s pošte i još nisu stigli otvoriti pošiljku. Kutijicu su tako dugo i brižljivo skrivali i žestoko debatirali što bi u njoj moglo biti.

— A možda je to moj sat iz Grand-kanjona; — primijetio je mister Adams.

— Kako to može biti sat iz Grand-kanjona, kad je pošiljka poslana iz Santa-Fé!

Konačno su pošiljku otvorili. U njoj je bio ključ s okruglom mjedenom pločom, na kojoj je bio utisnut broj »82«.

— Pa tako je! — uskliknula je gospodja Adams.

— Što »tako je«, Beki? dodvarajući se, upitao je mister Adams.

— Tako je! To je ključ od sobe u Grand-kanjonu, kojeg si pogrešno poslao u Santa-Fé poštom. A odredbu za šešir si očigledno poslao u Grand-kanjon, u camp. Ja mislim da je molba, da ti se vrati sat, kojeg sam ti darovala, takodjer umjesto u Grand-kanjon dospjela u Santa-Fé.

— No Beki, nemoj tako naglo govoriti, — promrmljao je mister Adams. — zašto ja baš uvijek moram biti kriv? Ne, ozbiljno, Beki, opominjem te da budeš pravedna. Tim više, što se sve dade lako popraviti. Pisat ćemo... Da... Kuda da pišemo?

— Prije svega treba poslati ključ i ovaj prokleti veliki šal, kojeg si uzeo u Fresnu.

— No, Beki, ta ja sam u Fresnu ostavio binokl, koji vrijedi mnogo više od šala.

— Dobro. Znači, ključ — u Grand-kanjon, šal — u Fresno, a u Santa-Fé — što se tiče sata... Ne, to jest, što se tiče sata — u Grand-kanjon, a u Santa-Fé se mora najprije poslati izvinjenje. Zatim...

— A šešir, Beki? — umiljato je upitao mister Adams?

— Ta tko bi se snašao! Da, šešir. Sa šeširom napravit ćemo ovako...

U taj čas se začuo kucaj na vratima, a u sobu je ušao čovjek ogromnog rasta, širokih okruglih ramena i velike okrugle glave, na kojoj je sjedila mala kapica s dugmetom. Ovaj čovjek očevidno osjećajući veličinu svoga tijela, nastojao je da pravi posve male korake i da pri tome koraca što tiše. Ipak su pod njim parketi pucketali, kao da su u sobu unašali glasovir. Kad se zaustavio, neznanac je rekao tankim pjevajućim glasom na prekrasnom ruskom jeziku:

— Zdravstvujte! Došao sam k vama od naše molokanske općine. Ne zamjerite. Takav je kod nas običaj, da svakoga tko dolazi iz Rusije... Izvolite kod nas na mliječni čaj... Imam auto i molim da se ne uznemirujete.

Mnogo smo čuli o ruskim Molokancima u San-Franciscu, koji su otrgnuti od domovine, ali su kao i Indijanci sačuvali svoj jezik, svoju ćud i običaje.

Nakon pet minuta bili su već mister Adams i izaslanik molokanske općine najbolji prijatelji. Mister Adams se pokazao kao odličan poznavaoc predmeta i ni jedamput nije zamijenio Molokance sa sektom duhoboraca ili onima, koji slave subotu.

Putem do Ruskog brdašca, gdje žive Molokanci iz San-Francisca, pratilac nam je ispričao povijest njihovog preselenja.

Nekada u davna vremena Molokanci su živjeli na Volgi. Ugnjetavala ih je carska uprava i slala k njima popove i misionare. Molokanci se nisu pokorili, pa su ih preselili na Kavkaz, negdje u rajonu

Karsa. Oni su se tamo u novom mjestu bavili poslom, kojeg su radili vjekovima — sijali su žito. Ali život je postajao sve teži, proganjanja sve žešća tako, da su Molokanci odlučili napustiti rodnu zemlju, koja je prama njima postupala maćuhinski. Kuda da idu? Ljudi idu u Ameriku. Pošli i oni u Ameriku — njih pet stotina obitelji. To je bilo 1902. godine. Kako su dospjeli u San-Francisco? Da, tako je to bilo. Ljudi su putovali u San-Francisco. Pošli i oni u San-Francisco. Naš div — vodič mogao je imati po prilici četrdeset godina. Znači da je dospio u Ameriku, kad je bio dječak od šest godina. Ali on je bio toliko ruski čovjek, da je dapače izgledalo nemoguće, da bi mogao govoriti engleski. I u Americi su se Molokanci htjeli baviti sijanjem žita, ali nisu imali novaca da kupe zemlju, pa su radili u luci. Od tada su Molokanci iz San-Francisca — nosači. U gradu su se Molokanci naselili odijeljeno na brdašcu, pomalo sagradili kućice, sagradili malenu kapelicu, koju svečano zovu »Molokan-church«, sagradili rusku školu i brdašce se prozvalo »Rusko brdašce«.

Dugo smo se vozili po gradu i penjali se od jednog brežuljka na drugi. Izgleda da smo se vozili preko kineske četvrti.

— Evo »Ruskog brdašca« — rekao je snažni šofer i skrenuo na desno.

Auto je zabrujio i počeo se penjati po popločenoj cesti.

Ne, tu nas ništa nije sjećalo na San-Francisco! Ova mala ulica prije bi sličila na kraj oko stare Tule ili Kaluge, nego li na San-Francisco. Zaustavili smo se kod malene kućice s trijemom i ušli unutra. Prva soba na čijim su zidovima visjele starinske fotografije i slike izrezane iz žurnala, bila je puna svijeta. Bilo je tu starih, bradatih ljudi s naočalima. Bilo je mladjih ljudi u kaputima, pod kojima su se vidjele ruske košulje. Baš ovako su se odijevali ruski drvosječe za blagdane. Ali najjači utisak su na nas učinile žene. Upravo je bilo nevjerojatno, da 1936.

godine mogu biti ovakove žene i to ne negdje u staroruskoj pustoši, već u benzinsko-električnom San-Franciscu, na drugom kraju svijeta. Medju njima smo vidjeli ruskih seljaka, lijepih rumenih obraza, u lijepim blagdanskim bluzama s naborima i širokim suknjama, čiji je kroj bio nekad uvezen iz Rusije i tako se održao u San-Franciscu bez ikakve promjene; ugledali smo visoke starice s proročanskim očima. Starice su bile u rupcima od šarenog pamučnog platna.

To još ne bi bilo ništa. Ali otkuda se našlo platno s grašastim cindeljevskim uzorkom! Žene su govorile mekano, upravo pjevajućim pokornim glasovima i kao što je već običaj, pružale ruke dlanovima prema gore. Mnogi uopće nisu znali govoriti engleski i ako su proživjeli u San-Franciscu skoro cijeli svoj život. Zbor je podsjećao na staru seosku svadbu: u času kad su već svi na okupu, a veselje još nije započelo.

Skoro svi muškarci bili su visoki i plećati kao i onaj, koji je došao po nas. Imali su ogromne ruke — ruke nosača.

Pozvali su nas dolje. Dolje je bila prilično prostrana podrumska prostorija. Tamo je stajao uski dugi stol, krcat kolačima, slanim krastavcima, slatkim kruhom i jabukama. Svi su sjeli za stol i razgovor se započeo. Ispitivali su nas o kolhozima, tvornicama, o Moskvi. Nudili su čaj u šalicama, a odjednom je najveći Molokanac, prilično stariji čovjek s čeličnim naočalima i sijedom bradom, duboko udahnuvši zraka zapjevao neobično jakim glasom, dapače u početku je izgledalo — da nije zapjevao već zavikao:

Izjela me bol
Kao podmukla zmija
Dogori moja bakljo
Dogorit ću s tobom i ja.

Pjesmu su prihvatili svi muškarci i žene. Ovi su pjevali isto tako kao i onaj prvi — u sav glas. U

tom pjevanju nije bilo nikakvih nijansa. Pjevali su fortissimo, samo fortissimo, svom snagom i nastojali da nadvikuju jedan drugoga. Čudno i pomalo neprijatno u početku, pjevanje je postajalo sve to harmoničnije. Uho se brzo priučilo. Premda glasno, u njem je bilo nečeg tužnog. Naročito su lijepi bili ženski glasovi, koji su majstorski izvadjali visoke tonove. Takvi su se pronicavi i tužni glasovi širili negdje nad poljima u sumraku, poslije kosidbe sijena neprestano su odzvanjali, polagano se stišavali i pomiješali se konačno sa zvonjavom cvrčkova. Ljudi su pjevali ovu pjesmu na Volgi, a onda medju Kurdima i Jermencima u blizini Karsa. Sad pjevaju tu istu pjesmu u San-Franciscu, državi Californiji. Ako ih protjeraju u Australiju, u Patagoniju, na otoke Fidži, oni će i tamo pjevati tu istu pjesmu.

Pjesma — to je sve što im je ostalo od Rusije.

Opet je isti onaj čovjek s naočalima namignuvši na nas zapjevao:

Svi smo mi iz naroda
Djeca radine obitelji
Bratski savez i sloboda —
To je naša borbena deviza.

Mister Adams, koji je već nekoliko puta brisao oči i bio još jače potresen nego za vrijeme razgovora s bivšim misionarom o hrabrim Indijancima plemena Navajo, nije mogao više izdržati i zapjevao zajedno s Molokancima.

Ali tu nas je očekivalo iznenadjenje. U riječima: »Crni su dani minuli, čas odmazde je nastao« Molokanci su proveli svoju ideološku ispravku. Oni su pjevali ovako: »Crni su dani minuli, Krist nam je pokazao put«. Mister Adams, stari bezbožnik i materijalist, nije razabrao riječi, pa je smjelo nastavio pjevati, široko otvorivši usta.

Kad se pjesma završila, upitali smo, što znači ova izmjena teksta.

Prvi pjevač nam je, značajno namignuvši, rekao:

— Mi imamo pjesmaricu. Mi pjevamo po pjesmarici. Samo ovo je — baptistička pjesma. Mi smo je ovako specijalno radi vas pjevali.

Pokazao nam je strašno pocijepanu knjižicu. U predgovoru je stajalo:

»Pjesama ima svečanih, tužnih i srednjih«.

Pjesma »Put nam je pokazao Krist« — očigledno se smatra srednjom.

Da bi nam priredili veselje, Molokanci su s velikim oduševljenjem zapjevali pjesmu Demjana Bijednoga »Kako me je rodjena majka pratila«, ispjevali su cijelu pjesmu, kiticu po kiticu, a zatim su još dugo pjevali ruske pjesme.

Zatim se opet nastavio razgovor. Razgovaralo se pojedinačno o raznim stvarima. Ispitivali su nas, da li bi se moglo urediti da se Molokanci vrate u domovinu.

Već je bilo vrijeme za odlazak. Pozdravili smo se s našim srdačnim domaćinima. Pri koncu, već stojećki, Molokanci su ponovi »Kako me je rodjena majka pratila«, — i mi smo izašli na ulicu.

Sa »Ruskog brdašca« bio je lijep pogled na osvijetljeni grad. On se prostirao daleko na sve strane. Dolje su kipjele američke, talijanske, kineske i naprosto morske strasti, gradili su se divni mostovi, na otočiću u federalnoj tamnici sjedio je Al Capone, a ovdje u nekakvoj dobrovoljnoj tamnici sjedili su ljudi sa svojim ruskim pjesmama i ruskim čajem, sjedili su sa svojom žalošću ogromni ljudi, skoro divovi, koji su izgubili domovinu, ali koji tu domovinu spominju svakog časa.

Glava 34.

ČETIRI STANDARDA

Strašno je izreći, ali Hollywood, čija je slava stotine puta obišla čitav svijet, Hollywood, o kome je za dvadeset godina napisano više knjiga i članaka, nego za dvije stotine godina o Sheakespearu, veliki Hollywood na čijem nebu zvijezde izlaze i zalaze milijun puta brže, nego što o tome govore astronomi, Hollywood, o kome snuju stotine tisuća djevojaka iz svih krajeva zemlje, — ovaj Hollywood je dosadan, vraški dosadan. I ako zijevanje u malenom američkom gradu traje po nekoliko sekundi, onda se ovdje produljuje na cijelu minutu. A katkada se uopće ne može ni zatvoriti usta. Sjediš tako od dosade žmirećim očima i otvorenih usta kao uhvaćeni lav.

Hollywood je — pravilno planirani, odlično asfaltirani i prekrasno osvijetljeni grad, u kojem živi tri stotine tisuća ljudi. Svih ovih tri stotine tisuća ljudi rade u kinematografskoj industriji, ili služe onima, koji u njoj rade. Cijeli grad je zabavljen jednim jedinim poslom — okreće slike, ili — kako se izražavaju u Hollywoodu — »ispaljuje« slike. Pucnjava aparata za snimanje je vrlo slična pucnju revolvera, otuda i izraz »ispaliti«. Čitavo ovo pošteno društvo »ispaljuje« oko osam stotina filmova godišnje. Brojka je grandiozna kao i sve brojke u Americi.

Prva šetnja po ulicama Hollywooda bila je za nas prava muka. Čudnovata stvar! Većina prolaznika izgledala nam je poznata. Nikako se nismo mogli otrgnuti od misli, da smo negdje već vidjeli ove ljude, da se s njima poznamo i da o njima nešto

znamo. A gdje smo ih vidjeli i što znamo — pa da te ubiju, ne možeš se sjetiti!

— Gledajte, gledajte, — vikali smo jedan drugome: — no, ovoga u svijetlom šeširu s modernom uskom vrpcom, — bezuvjetno smo negdje vidjeli. Ove bezobrazne oči se ne mogu zaboraviti! Ta gdje smo se to s njim susreli?

Ali iza čovjeka s bezobraznim očima išlo je još stotine ljudi, — to su bili starci, slični kompozitorima, ali koji su pogrešno zviždali moderni šlager »Čikta-čik« iz filma »Cilinder« i starci slični bankirima, ali obučeni kao sitni ulagači banaka, pa mladi ljudi u najobičnijim kožnatim kaputima, koji su bili slični gangsterima. Jedino djevojke su općenito uzevši, imale sve isto lice, a ovo lice nam je bilo tako mučno i neprijatno poznato, kao što su nam bile poznate fizionomije mladih ljudi s gangsterskim crtama i pošteni starci kao bankiri, kompozitori, ili bog zna tko. Konačno je to već postalo nepodnosivo. A tek tada smo se dosjetili, da smo sve ove ljude vidjeli u filmovima, da su sve to glumci ili statisti, ljudi druge ili treće postave. Oni nisu toliko poznati, da bi se točno zapamtilo njihovo lice i ime, ali ipak se dobro u pamet usjeklo neko mutno sjećanje na te ljude.

Gdje smo vidjeli ovog ljepotana s meksikanskim brcima? Ili se pojavio u filmu pod imenom »Ljubi samo mene«, ili — u plesnom komadu, »Sastat ćemo se točno u pola noći«.

Apoteke su u Hollywoodu vrlo raskošne. Urešene niklom i staklom. Personal je pak odjeven u čistim bijelim kaputima sa značkama. Ove ustanove su dostigle takvo savršenstvo u radu, da više naliče strojnim dvoranama električne stanice. Ovaj se utisak dobije i radi šuma slavina, laganog zujanja malenih motora, koji tucaju »molted milk« i metalnog ukusa sandwicha.

Nad gradom je svijetlilo božićno sunce. Guste crne sjene padale su na asfaltiranu cestu. U holly-

woodskoj klimi ima nečeg neprijatnog. Na suncu nema ničeg sunčanog, ono je slično gorućem mjesecu i ako silno peče. U zraku se cijelo vrijeme osjeća neka boležljiva suhoća, a miris istrošenog benzina, kojim je napojen grad, nesnosan je.

Prošli su pod uličnim svjetiljkama, na koje su nataknuti umjetni borovi od kartona s električnim svijećama. Ovu dekoraciju su izveli trgovci, jer se približavao Božić. Božić u Americi — to je veliki i unosni praznik trgovine i nema nikakve veze s religijom. To je grandiozna rasprodaja odležane robe.

Ali prije nego se raspričamo o trgovačkom životu Hollywooda, treba progovoriti o američkom kinu. To je važan i interesantan predmet.

Mi smo moskovski gledaoci, pomalo razmaženi američkom kinematografijom. To što dolazi u Moskvu i što se pokazuje nevelikom broju kinospecijalista na noćnim predstavama, — to je skoro uvijek najbolje, što je u Hollywoodu proizvedeno.

Moskva je vidjela filmove Louisa Millestonea, King Widora, Rubena Mamuljana kao i Johna Forda. Kinematografska Moskva je vidjela najbolje filmove najboljih režisera. Moskovski gledaoci su bili ushićeni malim odojcima, pingvinima i miševima Disneya, kao i Chaplinovim remekdjelima. Ovi režiseri, isključivši Chaplina, koji daje jedan film u nekoliko godina, prave pet, osam i deset filmova godišnje. A kako nam je već poznato, Amerikanci »ispaljuju« osam stotina filmova godišnje. Naravno, da smo već nanjušili kako ovih ostalih sedam stotina devedeset filmova ne mogu biti bog zna šta. Ali mi smo vidjeli dobre filmove, a o lošim smo do tada samo čuli. Zato i čini tako težak utisak američka kinematografija, kad se s njom upoznaš u njenoj domovini.

U New-Yorku smo skoro svaki dan išli u kino. Putem u Californiju, zaustavljali smo se u mnogim malenim i velikim gradovima, pa išli u kino ne samo skoro, već doslovno svake večeri. U američkim kinematografima u jednoj predstavi prikazuju dva velika filma, jednu malenu komediju, jednu stvar od Disneya i nekoliko novinskih kronika, koje su snimile razne kinematografske tvrtke. Na taj način smo vidjeli preko stotinu samih velikih filmova.

Kino-reporter daje u Americi posljednje novosti. Multiplikacije Disneya su prekrasne, medju njima ima pravih remek-djela. Tehniku pak američkog filma ne treba hvaliti, jer svima nam je poznato, da stoji na vrlo visokom stepenu — ali tako zvani »umjetnički« filmovi upravo zastrašuju.

Ovi filmovi su ispod čovječjeg dostojanstva. Izgleda nam, da je poniženje za čovjeka — gledati ovakve filmove. Oni su udešeni za ptičji mozak, za tešku dosjetljivost krupnog rogatog čovječanstva, na skromnost deve. Deva može nedjelju dana biti bez vode, odredjena vrsta američkih gledaoca može dvadeset i pet godina redom gledati besmislene filmove.

Svake večeri smo ulazili u kinematografsku zgradu s nekom nadom, a izlazili s takvim osjećajem, kao da smo pojeli doručak No. 2, koji nam je dojadio i kojeg smo poznavali u tančine. Uostalom, gledaocima, najobičnijim Amerikancima — radnicima u garažama, prodavačima, vlasnicima trgovačkih poduzeća — ovi se filmovi svidjaju. U početku smo se tome čudili, zatim smo bili ogorčeni, a onda se počelo objašnjavati, kako je do toga došlo, da ovakvi filmovi imaju uspjeha.

Onih osam ili deset filmova, koji su ipak dobri, nismo ni vidjeli za vrijeme tromjesečnog posjećivanja kinematografa. U tom pogledu je pijetao, koji je raskopao poznatu gomilu bio sretniji od nas. Dobre filmove su nam u Hollywoodu pokazali sami režiseri, izabravši nekoliko komada iz stotinu filmova od nekoliko godina.

Ima četiri glavna standarda filmova: glazbena komedija, historijska drama, film iz života gangstera i film, u kojem učestvuju poznati operni pjevači. Svaki

iz ovih standarda ima samo jedan sujet, koji neprestano i zamarajuće varira. Američki gledaoci faktično iz godine u godinu gledaju jedno te isto. Oni su se na to toliko priučili, da kad bi im prikazali film s novim sujetom, oni bi moguće zaplakali kao dijete, kojem oduzmu staru već sasvim polupanu, napola razbijenu, ali ipak dragu igračku.

Sujet muzikalne komedije se sastoji u tome, da siromašna i lijepa djevojka postane varijetetska zvijezda. Kod toga se zaljubljuje u direktora varijetea (krasan mladić). Sujet ipak nije tako jednostavan. Stvar je u tome što je direktor u pandžama druge plesačice, takodjer lijepe i dugonoge, ali odvratnog karaktera. Tako se razvija neka vrst drame, kolizija. Ima i varijanata. Umjesto siromašne djevojke postane zvijezda siromašan mladić, pravi odvjetak svoga roda.

On nastupa s drugovima, svi zajedno sastavljaju jazz-band. Ima i takvih slučajeva gdje i mladić i djevojka postaju zvijezde. Razumije se, da se onda i vole. Pa ipak ljubav obuhvata tek jednu petinu filma, ostale četiri petine su posvećene reviji. Za vrijeme od jednog i pol sata okreću se gole noge i zvuči veseli leitmotiv pjesmice, koja u takvim slučajevima mora svakako biti. Ako je na film potrošeno mnogo novaca, onda se gledaocu pokazuju najljepše noge na svijetu. Ako je film jeftiniji, onda su i noge lošije, nisu tako duge i lijepe. To nema ništa zajedničkog sa sujetom. On ni u jednom ni u drugom slučaju ne poražava kompliciranom zamisli. Sujet se trpa pod glupost, a glupe komade publika voli. Oni imaju veliki blagajnički uspjeh.

U historijskim dramama ima raznih dogadjaja, a to ovisi o tome, tko se pojavljuje kao glavni junak. Ovi se dijele u dva razreda: starinski grčko-rimski i savremeniji — mušketirski. Kad se u filmu prikazuje Julije Cezar ili recimo Numo Pompelije, onda se na svijetlo izvlači grčko-rimska vojna sprema, a mladići, koje smo vidjeli na ulicama Hollywooda

»sijeku« kao pomamni jedan drugoga drvenim sjekirama i mačevima. Ako se pak kao glavno lice pojavljuje Katarina II. ili Marija Antoinetta ili kakva god dugačka Engleskinja kraljevske krvi, onda će se već upotrebljavati mušketirski raspored t. j. razmahivanje šeširima ukrašenim nojevim perjem, višeputno dueliranje bez naročitog povoda, zatim progoni i proganjanja na debelim skakačima i isto takve veličanstvene platonske i dosadne veze mladog siromašnog dvorjanika s caricom ili kraljicom, popraćene strogo odmjerenim poljupcima (hollywoodska cenzura dozvoljava poljupce samo odredjene metraže). Sujet komada — takav je, kakvog je bog poslao. Ako bog nije ništa poslao, igraju i bez sujeta. Sujet nije važan. Važni su dueli, kazne, gozbe i bitke.

U filmovima iz gangsterskog života junaci od početka do kraja pucaju iz automatskih pištolja, ručnih pa čak i mitraljeza. Često se priredjuju progoni na automobilima. (Pri tome se automobili svakako razmrskaju na zaokretima, što sačinjava glavnu umjetničku pojedinost filma). Takvi filmovi trebaju mnogo ljudi. Desetak glumaca ispadne iz spiska već na početku komada. Njih ubijaju drugi glumci.

Za ove filmove tvrde, da su vrlo slični životu, samo s tom razlikom, što pravi gangsteri, koji provaljuju u banke i kradu milijunersku djecu, ne mogu ni sanjati o takvim dohocima, kakve donašaju filmovi iz njihovog života.

I konačno, filmovi, u kojima učestvuje kakav operni pjevač. No, tu razumijete i sami, da se nema čega ustručavati. Tko može zahtijevati od opernog pjevača da igra kao Coclin stariji! Glumiti on ne zna niti hoće. On hoće samo da pjeva, a ovoj zakonskoj želji treba udovoljiti tim više, što i gledaoci žele da znameniti pjevač pjeva što je više moguće. Radi toga i ovdje sujet nema nikakvog značenja. Obično se razvije ovakva pripovijest: Siromašan mladić (bilo bi naravno poželjno da bude lijep, ali tu se već mora računati s vanjštinom pjevača, —

trbuh, vrećice pod očima, kratke noge) uči pjevanje, ali nema uspjeha. Zašto nema uspjeha — nije baš jasno, jer na početku učenja on pjeva isto tako virtuozno kao i kad je na zenitu svoje slave. Ali eto tu se pojavi mlada, lijepa mecenka, koja izvlači pjevača. On odmah dolazi u »Metropolitan operu« i on odjednom stiče ogromni, nevjerojatni i sasvim neprirodni uspjeh, takav uspjeh, a kom ni sam Šaljapin nije mogao sanjati u svojim najboljim godinama.

Ima samo jedna varijanta: uspjeh doživljuje pjevačica, a ne pjevač i tada prema Sheakespearskim pravilima drame ulogu mecene ne igra žena, već bogati privlačivi muškarac. Obje varijante publika prima jednakom radošću. Ali glavno — to su popularne arije, koje se pjevaju u komadu. Najbolje ako je to iz »Bajazzo«, »Bohema« ili »Rigoletto«. Publici se to svidja.

U sva četiri standarda je sačuvano jedinstvo stila. Kojugod ulogu igra hollywoodska glumica — vjerenicu Hugenota, zaljubljenicu u Križara ili savremenu američku djevojku — ona će biti uvijek počešljana po najnovijoj modi. Horizontalni permanent jednako leži i na sredovječnoj i na Hugenotskoj glavi. U tom pogledu nema u Hollywoodu kompromisa. Ustupaka može biti samo prema historiji — i to samo što se stvari tiče, sjekire neka budu sjekire itd., ali frizure moraju biti tako složene kako se to pristoji u hiljadu devet sto trideset i petoj godini. Publici se to svidja. Srednjih vjekova ima mnogo i radi njih se ne isplati mijenjati frizuru. Eto, ako se ova izmijeni hiljadu devet sto trideset i sedme godine, tada će se glava urediti prema modi trideset sedme godine.

Sve historijske drame obradjuju jednu te istu hladnu američku ljubav u raznim oblicima. Katkada služi kao pozadina osvajanje Spasiteljevog groba, ili požar Rima za vrijeme Nerona, a onda opet služe kao pozadine skandinavski gradovi iz kartona.

Osim glavnih standarda ima i nekoliko drugorazrednih — na pr. filmovi sa »Wunderkindima«. Tu

stvar već zavisi o slučaju. Treba potražiti talentirano dijete. Sad je baš takvo dijete nadjeno — to je malena djevojčica Shirley Temple. Dječiji sujet je samo jedan — dijete donosi sreću odraslima. Tako prisiljavaju pet ili šestgodišnju djevojčicu da igra godišnje u nekoliko filmova, kako bi usrećila svoje roditelje, koji zaradjuju na svojoj kćerci kao da je to — izvor nafte, koja je iznenada izbila.

Kulturni Amerikanac priznaje da se američka kinematografija ne može nazvati umjetnošću. Još više: on će vam reći, da je američka kinematografija — moralna epidemija, ne manje štetna i opasna od škrleta ili more.

Svi prekrasni uspjesi američke kulture — škole, univerze, literatura, kazalište — sve je to zalupano i zaglušeno kinematografijom. Može milo i pametno dijete vrlo dobro učiti u školi, može odlično svršiti sveučilišne nauke — za nekoliko će se godina »marljivim« posjećivanjem kina pretvoriti u idiota.

Vraćajući se nakon prve šetnje u hotel »Hollywood«, zaustavili smo se kod izloga zoološke trgovine, u kojem je sjedila u krletci ukroćena majmunica s još više ukroćenim novorodjenim majmunčetom na rukama. Majka je nježno lizala svoje dješce i ljuljala ga, gladila mu glavicu i nije s njega skidala očiju. Na gledaoce nije obraćala nikakve pažnje. To bijaše izražaj materinstva.

Pa ipak nismo nikada u životu vidjeli gore karikature materinske ljubavi. Sve je to bilo toliko slično onome što rade ljudi, a u isto vrijeme nekako neprijatno i odvratno.

Kasnije smo priznali jedan drugome, da smo gledajući majmunicu s djetetom razmišljali o američkoj kinematografiji.

Ova je isto tako slična pravoj umjetnosti, kao što je majmunska ljubav prema djeci slična čovječjoj. Vrlo slična, a u isto vrijeme nepodnosivo odvratna.

Glava 35.

BOG OTPADAKA

Prozori naše sobe gledali su na boulevard Hollywood. Na jednom uglu raskršća bila je apoteka, na drugom banka. Iza banke se vidjela nova gradjevina. Čitavu njenu fasadu zapremala su električna slova: »Max Faktor«.

Pred mnogo godina je Max Faktor, mladi čovjek u poderanim hlačama, doputovao s juga Rusije u Ameriku. Bez mnogo premišljanja Max je počeo proizvadjati kazališnu šminku i parfimerije. Uskoro je svih četrdeset i osam Sjedinjenih Država primijetilo, da produkcija mistera Faktora počinje osvajati tržište. Sa svih strana je Maxu priticao novac. Sad je Max nevjerojatno bogat i voli da priča posjetnicima uzbudljivu povijest svog života. A ako je slučajno posjetnik rodom iz Jelisavetgrada, Nikolajeva ili Hersona, onda može biti siguran, da će ga sretni vlasnik prisiliti, da uzme za uspomenu veliku posudu kreme za lice, ili za slaganje umjetničkih trepavica, koje će izgledati kao kod Marlene Dietrich ili Marion Davis. Nedavno je Faktor slavio neki jubilej — ili dvadeset i pet godišnjicu svoje plodotvorne djelatnosti u pravljenju maska ili pak godišnjicu svog sretnog doselenja na američko tlo. Pozivnice su bile izradjene iz najfinijeg papira, prekrasnog bristolskog kartona, celofana najbolje kakvoće i čeličnih federa. To su bili debeli albumi, čiji je naduveni tekst izvješćivao adresata, da ga imaju čast pozivati i da on ima čast biti pozvan. Ali u posljednjem času je gostoljubivi Faktor, kako izgleda, posumnjao da će ga adresati moći shvatiti, pa je zato na omotu bilo velikim slovima otiskano: »Poziv«.

Pod našim prozorima su osamnaest sati dnevno zavijali mladi prodavači novina. Naročito se isticao jedan pronicavi i punozvučni glas. S takvim se glasom ne može na zemlji propasti. Ovaj je sigurno pripadao budućem milijuneru. Čak smo jednom i promolili glavu na prozor, da vidimo ovaj mladi talenat. Talenat je stajao bez kape. Imao je na sebi »vječne« platnene hlače i kožnati hollywoodski kaput. Prodavajući novine, talenat je toliko vikao, da bismo radije umrli, samo da ne moramo slušati te strašne zvukove. Samo neka što prije zaradi svoj milijun i neka se smiri! Ali dva dana kasnije poštovani dječak i svi njegovi prijatelji, prodavači novina, zavijali su još jače.

Neku poznatu filmsku glumicu našli su mrtvu u njenom automobilu, a njena zagonetna smrt bila je senzacija čitavih četiri ili pet dana. Hearstovski pak »Examiner« se samo time i bavio.

Još strašnija od očajnih prodavaoca novina, bila je krotka žena, koja se postavila nasuprot naših prozora. Imala je na sebi uniformu Armije spasa — crnu kapu sa šarenim vrpcama, zavezanim na podbratku i crni dugački platneni kaput. Od ranog jutra ona je stojeći uz drveni tronožac, s kojega je visilo na željeznom lancu vedro pokriveno rešetkom, zvonila zvoncem i tako sakupljala božićne darove za siromake. Prilog se morao spustiti upravo u to prostrano vedro. Ali stanovnici Hollywooda bez srca i zauzeti svojim kino-poslovima nisu obraćali pažnju na ženu s kapom, te nisu davali ni novaca. Ona ipak nije nasrtala na prolaznike, nije ih pozivala da doprinesu svoj obol, nije pjevala duhovne pjesme. Ona je upotrebljavala uvjerljivija sredstva — zvonila je zvoncem, polagano, mirno, bez prekida i bez svršetka. Pravila je pauzu samo dok je objedovala. Pojela je objed nevjerojatno brzo, a hranu, kako izgleda, nije nikada svarivala, jer se s mjesta nije više micala.

Katkada smo htjeli uteći iz gostione i predati ovoj strašnoj osobi svu svoju uštedjevinu samo da prestane ovo zvonjenje zvonca, koje nas je dovadjalo do bijesa. Ali zadržavala nas je pomisao, da bi žena, obradovana uspjehom sakupljanja, počela dolaziti na naš ugao još ranije, a odlaziti još kasnije.

Od svih reklamnih trikova, koje smo vidjeli, od svih načina nametanja, opomena i uvjeravanja — zvonce nam se učinilo najbolje i najuvjerljivije. Pa doista, zašto moliti, dokazivati, nagovarati? Svega toga ne treba. Treba udarati u zvonce. Zvoniti jedan dan, nedjelju, godinu, zvoniti dok stanovnik ne postane nemoćan, dok ga zvono toliko namuči, da ga dovede do kulminacije, pa konačno dade svojih deset centi.

Poslije nekoliko dana nam je postalo lakše. Počeli smo pregledavati filmski studio. To što se kod nas zove kino tvornica, u Americi nosi ime studio. Izlazili smo rano iz hotela, a vraćali se kasno. Zvonce skoro nismo ni čuli. Ali zato se pojavila nova zagonetka. Svaki put, kad smo se vraćali u svoju sobu i uzimali ključ od sobe, vratar nam je uručivao pisma koja su stigla i listiće, na kojima je bilo zapisano, tko nas je zvao na telefon. I svaki put izmedju imena poznatih i drugova, bila je slijedeća bilješka: »Mr. Iljfa i Mr. Petrova nazvao je kapetan Trefiljev«. To je trajalo nekoliko dana. Uvijek nas je tražio kapetan Trefiljev. Kasnije su bilješke već bile opširnije: »Nazvao je kapetan Trefiljev i zamolio je, da poručimo, da bi se htio sastati«. »Danas je opet nazvao kapetan Trefiljev i molio da mu odredite dan i sat sastanka«. Općenito je kapetan pokazivao prilično veliku aktivnost. Mi smo se potpuno gubili odgonetavanjem, tko bi mogao biti taj kapetan Trefiljev i što mu mi trebamo. Sami smo se počeli za njega interesirati, pitali smo za njega kinematografiste, ali nitko nam nije mogao nešto pametno za njega reći. Zadnja bilješka je glasila, da je neumorni kapetan opet nazvao, da mu je vrlo žao što nas ne može naći

i da se nada, da ćemo ga mi sami nazvati u slobodno vrijeme. Iz priložene adrese vidjeli smo, da Trefiljev živi u istoj gostioni s nama. Tada smo uvidjeli, da ne ćemo izmaći susretu s energičnim kapetanom.

Nekoliko dana pregledavali smo studio. Naravno da se nismo upuštali u tehničku stranu poduzeća, ali tehnika ovdje upada u oči sama po sebi, ona te upravo prisili da ju gledaš. Kao i u svim američkim poduzećima, koja smo vidjeli (osim fordovskih vrpca, gdje vlada groznica) ni u hollywoodskim studijima ne rade odviše brzo, ali s uvjerenjem i spretno. Nema uzrujavanja, od kojeg se diže kosa, nema muke stvaranja ni znojne inspiracije. Nema jaukanja ni histerije. Svaki američki rad pomalo potsjeća na cirkusku atrakciju, — uvjerljive kretnje; sve je predvidjeno, kratak usklik ili prikaz — i broj je gotov.

Srednji film se u Hollywoodu »ispali« za tri nedjelje. Ako snimanje traje više od tri nedjelje, to znači uništenje, ubistvo. Ima i iznimaka, ali i iznimke takodjer nose američki karakter. Poznati dramaturg Mark Canelli snima sada film po svom proslavljenom komadu »Zeleni pašnjaci«. To je — očaravajući prikaz na temu, kako sebi siromašni Crnac zamišlja raj nebeski. Mister Canelli ima posebne uslove. On je autor komada, sam je napisao za nj scenarij i sam ga postavlja na scenu. Kao iznimka pruženo mu je posebno olakšanje — mora snimiti film za mjesec i pol. Njegov film spada u vrstu »A«. Filmovi, koji se »ispale« za tri nedjelje, spadaju u vrstu »B«.

Pred početak snimanja sve je sakupljeno do posljednjeg lančića. Scenarij je u redu, glumci provjereni, paviljoni gotovi. A »ispaljivanje« filma ide brzo bez pauze.

Mark Canelli izradjuje svoj film »Zeleni pašnjaci« u studiju »Braće Warner«. Sad se ne možemo točno sjetiti koliko filmova godišnje proizvadjaju »Braća Warner« — osamdeset, sto ili stotinu i dva-

deset. U svakome slučaju oni prave veliku količinu filmova. To je velika, uzorno uredjena tvornica za ne naročito izabrane filmove. »Zeleni pašnjaci« za preduzetnu »Braću« — nije česti dogadjaj. Rijetko proizvadjaju film po lijepom literarnom scenariju. Tu su kažu, nedavno slijepili neki film za osam dana i ovaj nije bio ništa lošiji od drugih filmova vrste »B«.

Na teritoriju studija sagradjen je čitav grad.

To je najčudniji grad na svijetu. Iz tipične ulice malenog američkog gradića s garažom i dućančićem punim stvari po pet centi, izašli smo na venecijanski trg. Odmah iza lože dvorca, vidila se ruska gostiona, na čijoj reklami je bio narisan samovar i čerkeska šubara. Sve su dekoracije napravljene vrlo slične originalima. Na daljinu od nekoliko koračaja upravo ne možeš povjerovati, da su ovi monumentalni ulazi u saborne crkve, ovi ugljenokopi, oceanska luka, bankarske kancelarije, paragvajska sela, željezničke stanice s polovicom putnog vagona, napravljeni od laganih suhih dasaka, šarenog papira i gipsa.

Čudnovati zamišljeni gradić, po kojem smo hodali, mijenjao se na svakom koraku. Vjekovi, narodi, kulture — sve je to ovdje bilo izmiješano neobičnom i zamamnom lakoćom.

Ušli smo u ogromni polutamni paviljon. Tog časa nisu u njem radili, ali još nedavno se ovdje proizvadjalo veliko djelo. To se moglo zaključiti po ogromnoj ratnoj ladji s mnogo topova, koja je zapremala čitav paviljon. Naokolo su još ležali komadi oružja — mornarske sabljice, sjekire, oficirske sablje, sidra i ostali gusarski pribor. Ovdje se nisu tukli za šalu. Ratna ladja bila je dobro i savjesno izgradjena i da je kojim slučajem bila cijela, a ne samo polovica, moglo bi se vjerojatno na njoj isploviti u Ocean i povući za sobom trgovačke ladje u slavu velikih morskih razbojnika »Braće Warner«.

U slijedećem paviljonu vidjeli smo svijetlo Jupitera i pozlaćenu dekoraciju iz »mušketirskog standarda«. Znameniti filmski glumac Frederik March stajao je u kratkom kaputiću, čarapama i cipelama s ukrasima. Njegovo tamno neobično lijepo lice svijetlilo se u sjeni dekoracija.

U tom času evo što se je zbivalo u paviljonu — mjerili su osvjetljenje za Frederika Marcha. Ali pošto nastoje da ne umaraju velikog glumca, mjerili su osvjetljenje na statisti. Kad sve bude gotovo, March će početi snimanje.

Zatim smo u jednom paviljonu vidjeli glumicu Betty Davis, koju naši gledaoci poznaju iz filma »Grijesi Marwina Blacka«. Ona je sjedila u naslonjaču i tiho, ali srdito govorila, da evo već deset dana ne može naći slobodna vremena da opere kose. Nema kada! Treba »ispaljivati film«.

— Moram snimati svaki dan, — umorno je govorila ona, smiješeći se po navici zasljepljujućim filmskim smiješkom.

U očekivanju snimanja, glumica je s odvratnošću, točnije — s potpunom ravnodušnošću gledala na mjesto, gdje je u Jupiterovom svijetlu hodao pred aparatom čovjek, koji nam je bio neobično poznat. Gdje smo to vidjeli ovog drugorazrednog glumca? U filmu »Otmičari djece« (puškaranja i potjera) ili u filmu »Baltazarova ljubav« (katapulti, grčka vatra i »Mene, tekel, fares«)?

Po licu Baltazara, koga su sada snimali u cilindru i fraku (film tipa »Djevojče s Broadwaya«) moglo se odmah vidjeti, da rad ne izaziva kod njega nikakvog oduševljenja. Već mu je dojadilo i odvratno.

To je neobično tipično za svakog Hollywoodca, koji bar malo razmišlja. Oni preziru svoj rad, jer vrlo dobro shvaćaju da igraju svakakve besmislice i smeće. Jedan kinematografist, koji nam je pokazivao studio, u kojem radi, bukvalno se rugao svim filmovima. Pametni ljudi u Hollywoodu, a takvih nema baš malo, naprosto jadikuju od ovog gaženja umjetnosti, što se ovdje dogadja svaki dan i svaki čas. Ali ne-

maju kuda otići. Proklinju svoj posao scenaristi, režiseri, glumci, dapače i tehničari. Samo vlasnici Hollywooda ostaju u dobrom duševnom raspoloženju. Njima nije važna umjetnost — nego blagajna.

U najvećem paviljonu snimali su scenu plesa na brodu. Na trgu se guralo nekoliko stotina statista. Mjesto snimanja bilo je sjajno osvijetljeno. Hollywoodska studia raspolažu ogromnom količinom svijetla — i ne žale ga. Nastupio je odmor u snimanju, smanjili su svijetlo, a statisti zadihani od plesa smjestili se u polurasvijetljene kuteve paviljona da se odmore. Djevojčice u mornarskim uniformama s odlikovanjima i admiralskim epoletama, odmah su glasno zablebetale nešto svoje, žensko. Mladići u bijelim pomorskim uniformama su tupim očima filmskih poručnika šetali po paviljonu, preskakujući preko električnih kabela, koji su ležali na podu.

Oh, ovi prekrasni filmski poručnici! Ako bi se zahvalno čovječanstvo jednom sjetilo da postavi spomenik bogu otpadaka, onda ljepšeg modela od filmskih poručnika ne bi se moglo naći. Kad se u početku filma pojavi junak u bijelom plaštu i lagano naherenoj pomorskoj kapi, može se odmah potpuno hladnokrvno izaći iz dvorane. Ništa dobroga, pametnoga i interesantnoga u filmu ne će doći. To je sam bog otpadaka, veseo i pustolovan.

Dok smo pregledavali dekoracije i statiste, otraga se odjednom začuo ruski glas, tako lijep glas, sočan i otmjen:

— Onda Kolja idemo li danas kuda?

Drugi glas štabkapetanskog timbra je odgovorio:

— A gdje su nam novci da idemo Kostenjka?

Brzo smo se okrenuli.

Iza nas su stajala dva gentlemana u fraku. Smedja šminka pokrivala je njihova prilično oronula lica. Kruti ovratnici silili su ih, da drže visoko glave, ali tuga je bila u njihovim očima. Ah, Kolja nije bio nikako više mlad, pa i Kostja sa svojim borama izgledao je prilično star. Oni su ostarili ovdje u Hollywoodu — dva emigranta, očigledno iz Vladivostoka. Baš nije veselo igrati bezimenog brodskog gentlemana u plesnom filmu iz života mladih idiota. Sad će ugasiti svijetlo, pa treba predati frakove i visoke ovratnike u mjesnu garderobu. Cijeli život imadu posla sa zalagaonicama, a tako će izgleda biti do smrti.

Oglasio se signal i upalilo se zasljepljujuće svijetlo. Djevojčice, poručnici i gentlemani u frakovima požurili su se na trg.

Izašli smo iz studia i već za pola sata kretali smo prema gradu Santa-Monica, da već jednom udišemo oceanski zrak. Velika prijestolnica kinematografije je mirisala po benzinu i podgrijanoj šunki. Mlade djevojke u svijetlim hlačama od flanela hodale su poslovno po pločnicima. U Hollywoodu se sakupljaju djevojke iz cijelog svijeta. Ovdje je potrebna najsvježija roba. Gomile zvijezda, koje još nisu izašle, ispunjale su grad, bile su to lijepe djevojke s neprijatnim zlim očima. One su željne slave — pa za to su spremne na sve. Moguće da nigdje ne svijetu nema toliko odlučnih i nesimpatičnih ljepotica.

Filmske zvijezde obojeg spola (u Americi se i muškarcima daje čin »zvijezde«) žive u ulicama, koje vode k Oceanu. Tu smo vidjeli čovjeka, čija je profesija po svoj prilici jedinstvena: On se jedini bavi ovim neobičnim načinom zarađivanja. Ovaj čovjek je sjedio pod velikim prugastim suncobranom. Kraj njega je bio postavljen plakat:

»Ovdje su kuće filmskih zvijezda. Od 9 sati u jutro do 5 sati i 30 minuta popodne«. To je vodič koji pokazuje turistima kuće filmskih zvijezda. Ne unutarnji uredjaj ovih kuća i ne Gloriju Swanson za jutarnjim čajem (unutra ga ne puštaju), nego tako — sa ulice. Tu je eto zgrada, u kojoj stanuje Harold Lloyd, a ovo vila gdje živi Greta Garbo.

Premda je poslovni dan bio u punom jeku, nitko nije angažirao vodiča, a na njegovom licu bila je napi-

sana neskrivena odvratnost prema svojoj odurnoj profesiji i američkoj kinematografiji.

Malo podalje ugledali smo mladog čovjeka, koji je stajao baš posred ceste, a na njegovim prsima visio je plakat:

»Gladan sam. Dajte mi posla«.

Ni ovom čovjeku nije nitko prilazio.

Ocean se širio, ravni vjetar puhao je na brežuljak, a miran šum valova, koji su udarali o obalu, potsjetio nas je, da na svijetu ima i pravog života, sa pravim čuvstvima, koja se ne moraju umetati u točno odredjeni broj metara, ispunjenih brbljarijama, poljupcima, i pucnjavom.

Kad smo stupili u predsoblje našeg hotela, došao nam je u susret snažan čovjek, ustavši sa divana. Upirući se o štap, približio nam se, te jakim i čvrstim glasom izgovorio:

— Dozvolite da se predstavim: kapetan Trefiljev, bivši bjelogardijac.

Kapetan je imao veliko smjehuljavo lice. Uljudno nas je gledao svojim duguljastim očima i odmah izjavio, da se već davno ne bavi politikom, — i ako mi zapravo ništa nismo ni čuli o kapetanu, kad se i bavio njome.

Kapetan nas je primio za ruke, posadio na divan i odmah počeo govoriti, da ne bi izgubio ni časak. Najprije je rekao, da je baš njemu bilo stavljeno u dužnost da odnese u Sibir poznatu odredbu Denikina da se predaje Kolčaku. Pošto smo se sjećali drugog prezimena, nismo pokazivali osobitog čudjenja, premda je kapetan vrlo slikovito pričao kako je taj nalog nosio okolo cijelog svijeta.

— Razumijete li, jurio sam kao kurir! S vlaka na parobrod! S parobroda na vlak! S vlaka opet na parobrod! S parobroda opet na vlak! Preko Evrope, Atlantskog Oceana, Amerike, Tihog Oceana, Japana, Daljnjeg Istoka... Stignem mokar, kao pas, a Kolčaka već nema! No ja se opet uputim natrag. S vlaka

na brod, s broda na vlak, a s vlaka opet na brod. Još u Americi doznam: ni Denikina više nema — predao je komandu Wrangelu. Koji je to vrag?! Opet ja s vlaka na parobrod, s broda na vlak. Stižem u Paris — već ni Wrangela nema. No, mislim — idite svi vi kuda hoćete — pa se dao na moje posljednje putovanje u Ameriku. Sad sam putnik i lektor.

Kapetan je izvukao debelu dozu i ponudio nas ruskim cigaretama.

— Sam punim, — rekao je, — hilzne naručujem iz Bugarske. Ovo američko smeće ne mogu uzeti u usta.

I odmah je bez ikakvog prelaza saopćio:

— Vidite li kožu na mom licu? Prekrasna koža, zar ne? Neobično glatka i ružičasta. Kao kod mladog praščića. Otkrit ću vam ovu tajnu. Šesnaeste godine na fronti pod Koveljem meni je eksplozija odnijela s lica svu kožu. Trebalo je preraditi kožu s moje zadnjice. A? Kako vam se to svidja? Zgodno? Čudo od medicine! Divna koža! A? Damama to naravno ne pričam, ali vama kao književnicima i psiholozima, ispričao sam. Samo, molim vas nikome ni riječi!

Onda nas je zamolio, da jedan za drugim primimo njegov štap.

— Zgodno? A? — osorno je vikao. — Dvadeset i dva funta čistog željeza! Bio sam bolestan, ne mogu se baviti sportom, pa tako nosim štap, da mi ne bi oslabili mišići.

Na oproštaju je saopćio, da je nedavno pred odlazak u Južnu Ameriku morao plombirati odjednom sedam zubi.

— Nikako nisam imao više vremena! Ja sam se, razumijete li, toliko natrčao pred odlazak, toliko umorio, da sam zaspao u naslonjaču kod zubara. Probudim se točno nakon jednog sata — i što vi mislite? Sedam zubi je već bilo plombirano. A ja nisam čak ni čuo. Čudo medicine! A?

Kad smo se već penjali po stubama, kapetan je glasno vikao za nama:

— Samo molim vas, gospodo, damama ni riječi!

Pri tome je pokazao na svoje ružičaste obraze i mahao na pozdrav štapom od dvadeset i dva funta.

Glava 36.

HOLLYWOODSKI ZAKONI

Sjedili smo s jednim američkim kinematografistom u malenoj hollywoodskoj kavanici, namještenoj kao i mnoge druge u nekom bagdadskom stilu.

Bila je sparna decembarska večer, a ulazna vrata kavane bila su širom otvorena. Suhi vjetar je lupao listovima uličnih palmi.

— Vi bi htjeli znati, — govorio je kinematografist — zašto mi s našom izumilačkom tehnikom, s našim prekrasnim glumcima, s režiserima, medju kojima ima najboljih umjetnika svijeta, zašto mi pravimo doduše, ali vrlo rijetko, divne filmove, dok zapravo radimo dan i noć, da bi proizveli uzbudljive idiotske filmove, od kojih gledaoc malo po malo otupljuje? To bi vi htjeli znati? Dozvolite, ja ću vam ispričati.

Kinematografist je naručio čašicu »sherry«.

— Treba naime znati, tko je bio negativna pojava u staroj američkoj kinematografskoj drami. To je skoro uvijek bio bankar. U tadašnjim filmskim komadima bio je on podlac. Sad pogledajte tisuće filmova, koji su pravljeni u Hollywoodu posljednjih godina, — vidjet ćete da je bankar kao negativna osoba nestao. Pretvorio se dapače u pozitivno biće. Sad je to — dobar simpatičan poslovan čovjek, koji pomaže siromašne i zaljubljene. Nestao je zbog toga, što su sada vlasnici Hollywooda bankari, krupni kapitalisti. Oni, razumije se, ne će dozvoliti, da ih se u filmu prikaže kao odvratne ljude. Reći ću vam još više. Američka kinematografija — to je moguće jedina industrija, na koju su se dali kapitalisti ne samo radi za-

rade. To nije slučaj što mi dajemo idiotske filmove. Nama narede da ih pravimo. Prave ih namjerno; Hollywood planski puni glave Amerikanaca i opija ih svojim filmovima. Ni jednog ozbiljnog životnog pitanja se ne će dotaći hollywoodski film. Za to vam jamčim. Naši gospodari to ne dozvoljavaju. Ovaj dugogodišnji rad već je dao strašne plodove. Američkog gledaoca su savršeno odučili od razmišljanja. Sada redovito posjetitelj kina stoji na neobično niskom stepenu. Gledati nešto sadržajnije od plesne revije ili pseudohistorijskog filma, za njega je vrlo teško. Ne će gledati pametan film, već će uhvatiti svoju djevojku i preseliti u slijedeći kino. Zato evropski filmovi, u kojima ima ipak više sadržaja nego u američkim, kod nas vrlo slabo prolaze. Pričam vam strašne stvari, ali takvo je pravo stanje. Bilo bi potrebno raditi mnogo godina, dok bi se američkom gledaocu vratio ukus. Ali tko će se primiti toga posla? Vlasnici Hollywooda?

Naš sabesjednik je govorio vrlo iskreno. Vidjelo se, da ga je ova tema neprestano mučila.

— ... Kod nas nema nijednog nezavisnog čovjeka osim Chaplina. Mi smo namješteni kod naših gospodara i radimo sve što nam oni narede. Pitate me, kako to, da se ipak vidi nekoliko dobrih filmova, koje proizvadja Hollywood? Ovi nastaju protiv volje vlasnika. To je slučajna sreća, ustupak gospodara slugi, kojeg cijeni, da ovaj ne bi radi gluposti napustio posao. Katkada treba dobar film kriti od gospodarâ, da ga ne bi pokvarili. Poznate li Louisa Millestonea? Kad je on snimao film »Na zapadu ništa nova«, bojeći se vlasnikâ, koji imaju običaj dolaziti na snimanje i davati savjete, proširio je glas, da su kod njega na snimanjima cijelo vrijeme eksplozije i da je to vrlo opasno po život. Vlasnici su se prestrašili i pustili lukavog Millestonea na miru. Ali ipak mu nije uspjelo kriti sve do kraja. Jednog dana pozvao ga je k sebi uznemireni vlasnik i upitao:

— Slušajte Louis, govore, da je u vašem filmu nesretan svršetak, je li to istina?

— Da, istina je — priznao je Millestone.

— Pa to je nemoguće! — zavapio je vlasnik. — Američka publika ne će gledati film s takvim svršetkom. Treba preraditi svršetak.

— Ta film se snima prema znamenitoj knjizi Remarquea, a tamo je baš takav svršetak — odgovorio je Millestone.

— To mi nije poznato, — nestrpljivo je rekao vlasnik, — ja toga Remarquea nisam čitao i mene se to ne tiče. Dovoljno je, da smo platili mnogo novaca za pravo inscenacije. Ali ponavljam: američka publika ne će gledati film s takovim svršetkom.

— Dobro, — rekao je Millestone, — napravit ću drugi svršetak.

— To je divno! — obradovao se vlasnik. Kako ćete to dakle izvesti.

— Vrlo jednostavno. Kod Remarquea rat dobivaju Francuzi, kako je to doista i bilo. Ali ako vi svakako želite da izmijenite svršetak, ja ću napraviti da pobjednici budu Nijemci.

Samo ovim duhovitim odgovorom Millestone je spasio svoj film. Film je imao ogroman uspjeh. Ali to se rijetko dešava. Obično čak poznati pa i znameniti režiser biva prisiljen, da radi ono što mu se naredi. Evo sada — to se dogodilo baš pred par dana — jedan je kinorežiser, poznat na cijelom svijetu, dobio scenarij, koji mu se svidio. Već je godinama tražio neku značajnu stvar za postavu. Zamislite njegovo zadovoljstvo i radost, kad je to konačno našao! Ali u tom filmu je morala igrati Marlena Dietrich, zvijezda Hollywooda. Ona je pročitala scenarij i prigovorila, da su uloge drugih glumaca odviše velike i sretne, te da ona ne će moći da se u filmu stakne. Eto, neprispodobiva Marlena je zahtijevala, da se ove uloge skrate. Komad je bio za uvijek pokvaren. Režiser je odbio da postavi scenarij u takvom iskvare-

nom obliku. Kao što vidite, režiser, o kom sam vam pričao, toliko je velik i znamenit, da se usudjuje odbiti posao, koji mu se ne svidja. Takvih ljudi u Hollywoodu ima samo nekoliko. Tako je dakle, zvijezda izvojevala pobjedu, jer je za naše vlasnike zvijezda — najglavnije. Američka publika ide za zvijezdom, a ne za režiserom. Ako na oglasima stoji ime Marlene Dietrich, Grete Garbo ili Frederica Marcha, publika će svejedno pridonijeti u blagajnu svoje milijune, kakvu bi god glupost prikazivali ovi pažnje vrijedni glumci. Sve se završilo vrlo jednostavno, — pozvali su drugog režisera, koji ne smije ništa odbiti, jer bi inače izgubio posao, i naredili mu da postavi iskvareni scenarij. On je proklinjao svoju žalosnu sudbinu i primio se »ispaljivanja filma«.

Moguće mislite, da s nama upravljaju neki prosvijećeni kapitalisti? Nažalost su to najobičniji tupi kovači dolara. O »Metro-Goldwyn-Mayeru« ste sigurno čuli. Njihov studij daje godišnje masu filmova. A eto što vam mogu reći o starom Goldwynu — vlasniku ove tvrtke.

Jednog je dana pristupio svojim znancima i radosno priopćio — Znate li da moja žena ima tako lijepe ruke, da po njima već prave kipove.

Isto tako pričaju, da je jedna od Goldwynovih glumica, koja je od njega dobila deset tisuća dolara nedjeljno (zvijezde dobivaju upravo zapanjujuće visoki honorar, ali to nije nikakvo dobročinstvo, — zvijezda, koja dobiva deset tisuća dolara nedjeljno, privredjuje svom gospodaru u najmanju ruku isto toliko tisuća čiste dobiti za tu istu nedjelju) pozvala ga k sebi na doručak u svoju vilu, koju je uspjela kupiti u Francuskoj. Prije doručka pokazali su starom Goldwynu zgradu. Starac je dobroćudno opipao svilene tapete, prodrmao krevete, provjerio tvrdoću madraca, te pažljivo pregledao satove, koji su odbijali vrijeme. Ali naročito ga je zanimao starinski sunčani sat. Kad su mu objasnili njegov sastav, bio je ushićen i uskliknuo je:

— Evo što je zgodan! Što li će sada poslije toga izmisliti!

Kako vidite, mi smo prisiljeni da radimo s ljudima, tolikim neznalicama, koji smatraju da je sunčani sat posljednji izum. Takav je njihov stepen znanja, stepen kulture. A ovi ljudi ne samo da daju novac za proizvod filma. Ne, oni se miješaju u sve, prave ispravke, mijenjaju sujet, oni nas uče, kako se prave filmovi. No, izgovorio sam toliko mračnih stvari, da je to već previše! Znate što! Sjednimo u auto i odvezimo se malo, da se osvježimo.

Odvezli smo se iza grada i dospjeli do zaštitnog rezervoara vode, koji osigurava Los-Angeles ako bi se slučajno pokvarile vodovodne stanice.

Noć bijaše tamna. U tišini i mraku doista smo se osvježili, došli k sebi od strašnih hollywoodskih priča.

Kad smo se vratili u »Hollywood-hotel«, zaspali smo gvozdenim snom, bez ikakve slike, odmora i mira, no, jednom riječju, bez svega onoga, što čini san tako lijepim.

Glava 37.

POMOLITE SE, VAŽITE SE I PLATITE!

Pripreme za Božić su uzimale sve veće razmjere. Milijuni purana i purica bilo je ubijeno, očupano i izloženo u izlozima, da bi očarali stanovnike Hollywooda žutim potkožnim salom i ljubičastim na prsima otisnutim pečatima sanitetske inšpekcije.

S klanjanjem purici povezan je još jedan čudni običaj — prinošenje darova jedan drugome. Mnogogodišnja, vješto provedena trgovačka reklama je učinila, da se darivanje medju ljudima pretvorilo u neku vrst dužnosti, iz koje trgovina izvlači nečuvene probitke. Sva odležana roba, koja se nakupila preko godine u trgovinama, prodaje se za nekoliko dana po povišenoj cijeni. Trgovine su prepune. Poludjeli kupci pograbe sve što vide. Amerikanac ne daje poklone samo svojoj ženi, djeci i prijateljima. Darovi se davaju i pretpostavljenima. Glumac iz kino-studija, donese dar svom režiseru, kinooperateru, zvukooperateru i majstoru šminke. Djevojka iz kancelarije donaša dar svom poslodavcu, pisac izdavaču, novinar — redaktoru. Većina darova ima posve nemaskirani karakter mita.

Dariva se i po silaznoj liniji — od starijih k mladjima. Ali to je mršavi potočić u razmjeru prema silnim vodoskocima ljubavi i poštovanja, koji udaraju odozdo gore.

Glumac daje onom, koji ga šminka dvije boce dobrog šampanjca, računajući da će cijelu godinu biti dobro našminkan, rešiseru se daje dar, da se održi prijateljstvo, koje dobro dodje, operateru — da se

sjetio, da bi ovog glumca trebalo što bolje snimiti i njegov glas zapisati.

Izbor dara — to je vrlo delikatna stvar. Treba znati kome se i šta dariva, da umjesto zahvalnosti ne izazoveš uvredu. Groznica darivanja prouzrokuje Amerikancima mnogo briga, mnogo izdataka, ali zato trgovcima donese rajske časove i nedjelje.

Darivaju jedan drugom cigare, vino, parfem, šalove, bluze, itd. Trgovački dječaci trče po gradu i raznašaju darove, zapakovane u naročite božićne papire. Nosači takodjer nose samo darove. Uz pratnju orkestra u crvenoj generalskoj uniformi vozi se crvenonosi Santa-Claus s bradom od vate po gradu, omotan naftalinskim ogrtačem. Iza njega trče dječaci. Odrasli stenju, kad vide božićnog djeda i napregnuto razmišljaju, kome još duguju dar. Ne daj bože zaboraviti nekoga — za cijelu godinu će biti pokvareni odnosi.

U Americi ima mnogo religija: protestantska, katolička, baptistička, metodistička, kongregacijska, presbiterijanska, anglikanska. Milijuni ljudi žele da u nešto vjeruju i desetak jakih crkvenih organizacija nude im svoje usluge.

Stare — ako se tako može reći — evropske religije trpe od neke apstraktnosti. U Americi, uz nebodere, električne strojeve za glačanje i uz druge tekovine stoljeća, one nekako blijede. Treba nešto savremenijeg, efektnijeg i konačno, treba govoriti pošteno i otvoreno, nešto poslovnije od vječnog blaženstva na nebesima za pravedan život na zemlji.

U tom pogledu se pokazuje kao najviše amerikanizirana sekta, koja se zove »Kršćanska nauka«. Ona ima milijune pristalica i u svojoj suštini naliči na neko ogromno lječilište, bez učestvovanja liječnika i lijekova. »Kršćanska nauka« je velika i bogata. Divni hramovi s lijepim bankovnim portalima pripadaju joj u mnogim gradovima i gradićima.

»Kršćanska nauka« ne preporuča da se beskonačno dugo čeka na nagradu na nebesima. Ona čini svoj business na zemlji. To je praktična i udobna religija. Ona govori:

— Ti si bolestan? Imaš li kilu? Vjeruj u Boga — i bolest će proći!

Kršćanstvo kao nauka, kao nešto što odmah donaša korist! To je shvatljivo srednjem Amerikancu, to dopire do njegove svijesti, koja je zamračena godinama preteškog i brzog rada. Religija, koja je isto toliko korisna kao i elektrika. To se traži. U to se može vjerovati.

— No, dobro! A ako bolest ipak ne prodje?

— To znači, da nedovoljno vjerujete, da se niste dovoljno predali Bogu. Vjerujte u njega — a on će vam pomoći u svemu.

On će pomoći u svemu! U New-Yorku smo nekako upali u jednu crkvu »Kršćanske nauke« u centrumu grada. Nevelika grupa ljudi sjedila je na klupama i slušala starijeg gentlemana, obučena u lijepo odijelo, koje je bilo sašiveno kod krojača. (U Americi odijelo, koje je napravljeno po narudžbi, označuje blagostanje).

Mister Adams, koji nas je pratio na tu ekskurziju, naćulio je uši i spustivši glavu, pažljivo slušao. Napravio nam je rukom znak da se približimo. To što smo čuli, bilo je vrlo slično sceni u newyorškom konačistu, kuda smo upali već prve večeri po dolasku u Ameriku. Jedino što su tamo nagovarali prosjake, a ovdje bogataše. Ali nagovarali su potpuno jednako — uz pomoć živih svjedoka i neoborivih fakta.

— Braćo, — govorio je postariji gentleman — pred dvadeset godina bio sam prosjak i nesretnik. Živio sam u San-Franciscu. Bio sam bez posla, žena je umirala, djeca gladovala. Nisam od nikoga mogao očekivati pomoći nego jedino od Boga. I jednoga jutra rekao mi je božji glas: »Idi u New-York i stupi u službu kod osiguravajućeg društva. Bacio sam sve

i probio se do New-Yorka. Gladan i slomljen, hodao sam po ulicama i čekao da mi Gospod pomogne. Konačno sam ugledao oglas osiguravajućeg društva i shvatio, da me je Bog baš ovamo poslao. Ušao sam u tu glomaznu i sjajnu gradjevinu. U mom poderanom odijelu me nisu htjeli pustiti do direktora. Ali ja sam ipak pošao k njemu i rekao:

— Želim da mi date ovdje zaposlenja.

— Vi se razumijete u posao osiguranja? — upitao me je.

— Ne, — odgovorio sam čvrstim glasom.

— A zašto baš želite raditi kod osiguravajućeg društva? Pogledao sam ga i rekao:

— Zato što me je Bog poslao k vama.

Direktor mi nije ništa odgovorio, pozvao je sekretara i naredio da me uzme u službu kod lifta.

Kad je došao do ovog mjesta, pripovijedač je zastao.

— Što se poslije s vama dogodilo? — nestrpljivo je upitao jedan od slušalaca.

— Želite da znate, što sam ja sada? Sad sam podpretsjednik tog istog osiguravajućeg društva. I to je napravio Bog.

Izašli smo iz crkve pomalo zbunjeni.

— Ne, siri, — žestio se mister Adams, — jeste li čuli? Kad jedan poslovan čovjek može sasvim ozbiljno reći drugom poslovnom čovjeku uz larmu mašina za zbrajanje i zujanje telefona, da ga je Bog poslao ovamo da nadje službu i kad se ta preporuka doista uzme u razmatranje, onda vidite i sami — da je to vrlo odubno. Pravo američko božanstvo je božanstvo kancelarija i businessa, a nije neki evropski brbljavac, koji se zaklanja za bezkorisnu filozofiju. Pater Koglin je sagradio vlastitu radiostanicu i reklamira svoju vjeru sa ništa manjom ustrajnošću nego što se reklamira »Coca-cola«. Ozbiljno, siri, evropske religije nisu podesne za Amerikance. One nisu postavljene na dovoljno poslovnim temeljima. Osim

toga, one su previše pametne za srednjeg Amerikanca. Njemu treba nešto običnijeg. Njemu se mora reći u kakvog Boga da vjeruje. Sam se ne može snaći. K tome nema ni vremena za razmišljanje — on je zaposlen čovjek. Ponavljam, siri, njemu je potrebna jednostavna religija. Recite mu točno, kakve koristi će mu donijeti ta religija, koliko će ga stajati i u čemu je ova religija bolja od drugih. Ali, molim točno. Amerikanac ne podnaša neodredjenosti.

Jednog dana, kad smo sjedili u svom »Hollywood-hotelu« koji je sagradjen na boulevaru Hollywood i radili, utrčali su u našu sobu Adamsovi. Još ih nikada nismo vidjeli u takvom stanju. Kaput je bio samo prebačen na jedno rame mistera Adamsa. On je izbacivao nerazgovjetne krikove, a njegovo lice je postajalo svake minute sve crvenije. Gospodja Adams, krotka gospodja Adams, koja nije gubila prisutnost duha i svladavala se čak na ledenim vrhuncima, trčala je po sobi i od vremena do vremena klicala:

— Zašto nisam imala kod sebe revolvera! — Ustrijelila bi je kao psa!

— Ne, Beki — vikao je Adams. — Ja bi je ustrijelio kao psa!

Prestrašili smo se

— Što je s vama? Koga — kao psa? Zašto — kao psa?

Ali prošlo je deset minuta, dok su se Adamsovi umirili i bili u stanju ispričati ono, što ih je toliko razljutilo.

Oni su se dakle ujutro rano, ne želeći nas buditi, uputili u Los-Angeles da slušaju propovijed u Americi poznate osnivačice nove religije, Emme Macpherson.

Poslije prepirke o tome, tko će pričati, pobijedio je kao uvijek mister Adams.

— Siri! To je naprosto nevjerojatno! — vikao je on gromkim glasom. — Vi ste mnogo izgubili što niste pošli s nama. Zapišite u svoju knjižicu da ste sve izgubili, misteri. Tako smo dakle ja i Beki otišli u hram Emme Macpherson. Bez obzira na to da je do početka propovijedi trebalo čekati čitav sat, crkva je bila dupkom puna. Sjedilo je tamo više od tisuću ljudi. Sve su to bili dobri, jednostavni ljudi. Redatelji su nas izgleda smatrali nekim važnim osobama i posadili u prvi red. Vrlo dobro, siri. Sjedimo mi i čekamo. Da, da, da naravno, raspričali smo se medjutim sa susjedima. Prekrasni ljudi. Jedan — farmer iz Jowae, drugi je takodjer specijalno doputovao ovamo. Ima u Nevadi maleni ranch. Dobri, pošteni ljudi koji žele da u nešto vjeruju, željni su duhovne hrane. Njima se svakako mora nešto dati, to je njihova potreba, siri! Konačno se čula glazba, zagrmila je dobrodošlica, baš kao u cirkusu i pojavila se Emmy Macpherson zavijena glava sva u kovrčama, s crveno manikiranim noktima, u bijeloj širokoj haljini (hiton), namazana, udešena. Već ne sasvim mlada, ali još ljepušasta žena. Svi su ushićeni. Kako i ne bi! Ta zamislite samo, siri! Mjesto dosadnog popa, izlazi savremena ljepušasta žena. A znate li što je govorila? To je bio užas.

— Da sam imala revolver, — upala je gospodja Adams, — ja bi je...

— No, no, Beki, ne treba biti tako krvoločan. Ne, ozbiljno, nemoj me prekidati. Dakle, siri, ja vam neću ponoviti što je ona brbljala. U Evropi to bi izazvalo smijeh i kod najmračnijih ljudi. Ali mi smo u Americi, misteri. Tu se mora govoriti samo vrlo jednostavne stvari. Poštena riječ, ovi dobri ljudi, koji su napunili crkvu, bili su ushićeni. Ta duhovna hrana, koju im je nudila Emmy Macpherson ne bi bila dovoljna ni za kanarinca, ako bi ovim bila potrebna religija. Grubo šarlatanstvo, zasladjeno jadnim uštroumljem i prilično velikom porcijom erotike u obliku kora mladih djevojaka u blistavim bijelim haljinama. Ali najglavnije je, misteri, još imalo doći. Emmy Macpherson je trebalo sto tisuća dolara za popravak hrama. Sto tisuća dolara, siri, to je veliki novac čak

i u bogatoj Americi. Moram vam reći, da se Amerikanci ne vole rastajati sa svojim dolarima. Sami razumijete, da je ona naprosto zamolila sakupljene da nešto žrtvuju za popravak hrama, sakupila bi vrlo malo. Ali ona je izmislila genijalnu stvar! Orkestar, koji je tresao svodove, zašutio je, a sestra Macpherson, zavijena kao andjeo, ponosno se obratila na masu. Njen govor je zbilja bio oduševljen. Misteri, sve ste izgubili kad niste slušali ovaj prekrasni govor. »Braćo — rekla je — treba novaca. Naravno ne meni, nego Bogu. Možete li dati Bogu jedan penny od svakog funta mesa vašega tijela, koje vam je on dao u svojoj neizmjernoj milosti? Samo jedan penny. To nije mnogo! Samo za jedan penny vas moli Bog! Zar ćete mu to odbiti!«

Odmah su po redovima potrčali služitelji, razdijelili listiće, na kojima je bilo otiskano:

Pomolite se, vagnite se i platite!
Samo 1 penny od funte žive vage.
Vagnite se sami! Vagnite svoje!
Vagnite znance!

Znate li, misteri, da je to genijalna misao! S točnim poznavanjem svojstva američkog karaktera. Amerikanci vole brojke. Najlakše ih se može uvjeriti brojkama. Tako lako oni ne bi dali novac. Ali jedan penny od svakog funta mesa — u tom ima nečeg beskonačno uvjerljivog i poslovnog. Osim toga, to je interesantan zadatak. Farmer će se vratiti u Jowa i čitavu nedjelju će vagati svoje susjede i rodjake. Bit će smijeha!

Da, da, da misteri, služitelji su opet potrčali od reda do reda, ali ovog puta s velikim poslužavnicima. Sakupili su pune poslužavnike novaca za nekoliko minuta. Srednji Amerikanac je težak oko stotinuosamdeset funti. Moj debeli susjed iz Nevade dao je dva dolara! A sigurno nije bogat čovjek. Uvjerili su ga pomoću idiotske aritmetike. Siri, govorim vam sasvim ozbiljno. Religija svih ovih šarlatanskih sekta

nalazi se negdje na pola puta izmedju tablice za množenje i najvulgarnijeg music-halla. Nekoliko brojeva, nekoliko starih anegdota, malo pornografije i vrlo mnogo bezobraštine. Zapišite to u svoju knjižicu, siri!

Glava 38.

BOŽJA ZEMLJA

Emmy Macpherson je prešla mjeru strpljivosti mistera Adamsa.

— Ne, ozbiljno, misteri — govorio je, hodajući po našoj sobi, — ja i Beki smo odlučili da otpujemo. Ne, ne, siri, ja vas vrlo dobro razumijem. Vi ste pisci, vi se morate dobro upoznati s američkom kinematografijom. Da, da, to je za vas vrlo nužno. Ali mi nemamo ovdje nikakva posla. Pustite nas da idemo u Mexico.

Uz ove riječi je mister Adams raširio na krevet veliku razderanu kartu i naslonio se na nju trbuhom.

— Mi ćemo se odvesti u Mexico i odmarati se na morskoj obali.Već smo ja i Beki bili u »Chamber of Commerce« te prikupili informacije. Osim toga ćemo sada poći u »A.A.A.« pa ćemo i tamo dobiti upute. Je li tako, Beki! Uz samu granicu je prekrasno mjesto — meksikansko seoce Ensenado. Divna plaža, lijepa cesta. Poslije ćemo se sastati u San-Diegu. Što vi mislite, siri?

Premda je putovanje priredjivalo veliko zadovoljstvo znatiželjnim supruzima Adams, počeli se pobojavati, da se ne ćemo vratiti u New-York do odredjenog roda. Osim toga silno su se zaželjeli svoje bebe, te čitave dane trčali za malom djecom, grlili ih i gušili cjelovima. Zadržavanje u Hollywoodu preko predvidjenog vremena prestrašilo ih je.

— Ako se uputimo iz San-Diega dvadeset šestog decembra, onda ćemo baš točno na vrijeme stići kući — govorio je mister Adams, rišući crvenom olovkom

na karti naš povratak. — Niz meksikansku granicu doći ćemo u El-Paso, onda preko San-Antonia stići ćemo do New-Orleansa, a tamo, pošto predjemo skoro sve crnačke države, dospjet ćemo u Washington.

Koliko god nam je bilo žao rastati se s našim suputnicima, moralo je tako biti, jer naše upoznavanje s Hollywoodom je zahtijevalo još nekoliko dana. Bilo bi previše nečovječno mučiti mistera Adamsa i siliti ga, da se s nama povlači po studijima. Dogovorili smo se, da ćemo se dvadeset i petog decembra sastati u San-Diegu — gradu, koji leži na obali Tihog Oceana, kod same meksikanske granice. Ako do toga dana ne bi došli, supruzi će otputovati bez nas, a mi ćemo tada putovati vlakom.

Toliko smo se privikli na Adamsove, da smo se, stojeći kraj našeg opranog i svježinom blistavog auta, opraštali bez kraja i konca i nikako se nismo mogli rastati. Adamsovi su još u posljednjem času jurnuli u »Chamber of Commerce« (trgovačka komora) da dopune informacije i dugo se nisu vraćali, a mi ne mogavši ih dočekati, uputili smo se za svojim poslom.

Upoznali smo se u Hollywoodu s mnogo ljudi, doznali mnogo interesantnoga. Ali jedan grijeh leži na našoj savjesti. Bili smo u Hollywoodu i nismo se sastali s Chaplinom, i ako je to bilo moguće, a mi smo to vrlo željeli.

Ovaj žalosni dogadjaj dogodio se zbog toga, što je preuzeo na sebe dužnost tog sastanka sa Chaplinom čovjek, koji nije bio u stanju da to izvrši, pa kad bi on to radio i godinu dana. Nažalost izgubili smo mnogo dana prije nego što smo to doznali. Kad smo se primili posla s druge strane, Chaplin je, pošto je dovršio glazbu za »Moderna Vremena«, otišao na odmor. Zatim je nastupio svečani blagdan trgovine: »Marry Christmas« — »Veseli Božić«. Zatim smo morali otputovati. Tako je eto propao sastanak s Chaplinom.

Razgovori s Millestonom, Mamuljanom i drugima režiserima iz prvih desetaka uvjerili su nas o tome,

da ovi odlični majstori propadaju od tričavih komada, koje moraju staviti na scenu. Kao svi veliki ljudi u umjetnosti, oni žele snimati značajne komade. Ali hollywoodski sistem im to ne dozvoljava.

Vidjeli smo nekoliko Rusa, koji su se našli u Hollywoodu. Oni mnogo rade, katkada uspijevaju, a katkada ne, pa se sami osjećaju krivima što sjede ovdje a ne u Moskvi. Oni o tome ne govore, ali to se vidi po svemu.

Kad su Hudožestvenici bili u Americi, ostao je jedan još sasvim mladi glumac u Hollywoodu. Ostao je da sudjeluje u filmu u Hollywoodu. Ostao je samo za tri mjeseca, a sjedi već deset godina. On se može ubrajati medju one, koji dobro uspijevaju. Njegov posao napreduje.

U čemu se to odražava? On dobiva pet stotina dolara nedjeljno. Zaključio je sa svojom tvrtkom ugovor na sedam godina. Nemojte misliti, da je to velika sreća — ugovor na sedam godina. Suština takvog ugovora se sastoji u tome, da je glumac čim potpiše doista i obvezan raditi sedam godina samo u studiju tvrtke, kojoj je potpisao obavezu. Ali studio ima pravo da svake pola godine pregleda ovaj ugovor i da otkaže glumcu. Tako je dakle sedmogodišnji za onoga, koji služi, a za gospodara je samo polugodišnji.

Raditi treba mnogo. Rano u jutro mora ići na snimanje, a vraća se kasno naveče. Nasnimao se u jednom filmu, dobiva nedjelju dana odmora — i već počima snimanje drugog. Nema odmora. Samo što dospije izmijeniti šminku. Pošto je stranac i ne govori posve čisto engleski, glumi takodjer stranca — Meksikanca, Španjolca, Talijana. Vječno mijenjanje brčića, sad španjolskih sad talijanskih. Pošto pak ima srdito lice i crne oči, igra najčešće nevaljalce, gangstere i prostake.

— To je istina! — uzviknuo nam je — od jednog do drugog filma je tako maleni razmak, da skoro i ne dospijem upoznati ulogu. Poštena riječ.

Pokazavši nam svoju kućicu (lijepa amerikanska kućica s električnim priborom, plinskim grijanjem u podu i srebrenim borom), automobil (lijepi amerikanski touring-car, s upaljačem i radiom) i ženu (lijepu Ruskinju sa sivim očima). — Zatim je glumac prešao na ono, što ga je očigledno najviše interesiralo.

— No, kako je u Savezu?

Kad je dobio odgovor na sve prilike u Savezu, upitao je s još većim interesovanjem:

— No, a kako je u Moskvi?

Kad je i o tome dobio iscrpan odgovor, glumac je povikao:

— No, a kako je s Hudožestvenicima? Kako je s našim kazalištem?

Ispričali smo mu i to.

— Miška Janšin — zaslužan glumac republike? — veselo je kliknuo on. — Ta Miška je još dječak! Nas smo dvojica zajedno igrali uloge bez riječi. A Hmeljov? Zar on igra Cara Fjodora? Upravo nevjerojatno! Ta Hmeljov je sa mnom zajedno... Pa mi smo bili još djeca, u dvadeset i drugoj godini. (To je točno da su tada bili još djeca!) No, za Ilinjskoga sve znam! Postao je znameniti glumac, a mi smo zajedno učili u studiju. To je fakat da su učili! S Igorom!

On se nije nikako mogao priučiti na pomisao, da su Janšin i Hmeljov već odrasli i pretvorili se u velike glumce. Nije se mogao priučiti, jer je mjerio po Hollywoodu. S njim se evo za ovih trinaest godina nije ništa naročitog dogodilo. No, dobiva više novaca, ima vlastiti auto, ali nije postao poznati glumac. Tek nedavno — zapravo pred mjesec dana — počeli su stavljati njegovo prezime u spisak sudjelujućih lica, a prije nije ni toga bilo. Tako naprosto — bezimeni kinematografski genij s meksikanskim brčićima i blistavim očima, a ipak je vrlo talentirani glumac!

Kasno u noći, kad nas je pratio po smirenim hollywoodskim ulicama, odjednom se razjario i počeo proklinjati:

— Hollywood — to je selo! — vikao je strastve-

nim glasom. — To je istina! Divlje selo! Tu se ne može ni disati!

I još dugo se je kroz cijelu Californiju čuo duboki ruski glas:

— Selo! Uvjeravam vas, selo! To je fakat!

Ovaj noćni vapaj bijaše posljednje što smo čuli u Hollywoodu. Ujutro smo otputovali vlakom u San-Diego po željeznoj pruzi Santa-Fé.

Radi toga smo se najprije uputili u Los-Angeles, udaljen od Hollywooda... uostalom nije ni udaljen od Hollywooda, već se s njime slijeva isto tako kao što sam Hollywood neprimjetno prelazi u Bevernhill, Bevernhill u Santa-Monicu, a Santa-Monica u nešto drugo.

Los-Angeles znači u prevodu — Andjeli. Da, to je grad andjela, uprljanih naftom. Ovdje kao i u Oklahome-city-u našla se nafta u samom gradu, pa su čitave ulice zapremljene metalnim napravama — crpe, pumpaju i zaradjuju novac.

Los-Angeles — težak je grad s velikim gradjevinama, prljavim i živim ulicama, željeznim požarnim ljestvama, koje strše na fasadama kuća. To je kalifornijski Chicago — opeka, razvaline, prava bijeda i izazivajuće bogatstvo.

Pred sam odlazak ugledali smo veliki red ljudi, koji su bili poredani pred ulazom u restoran. Na tabli, presvučenoj platnom, saopćavalo se, da ovdje Armija spasa daje besplatni božićni objed nezaposlenima. Vrata restorana su bila zatvorena, do objeda je još bilo daleko. U redu se moglo vidjeti sve moguće tipove američkih nezaposlenika — od skitnice s davno neobrijanim licem i podbratkom, do krotkog namještenika, koji se još nije odrekao kravate i koji nije izgubio nadu da će kad-tad opet ući u društvo. Stajali su tu mladići — odrasli u doba kad je nestalo posla, koji nikada još nisu radili, pa ništa i ne znadu raditi, nemaju gdje da nauče raditi. Oni nikome nisu potrebni, a puni su snage i sposobni mladi ljudi. Stajali su starci, koji su radili čitav život, ali koji više

nikada ne će raditi, očevi obitelji, pošteni radnici, koji su za svog života obogatili ne jednog gospodara, — ni ovi nisu nikome potrebni.

Upton Sinclair, s kojim smo se sastali pred par dana u Passadeni, malenom i lijepom kalifornijskom gradiću, rekao nam je:

Nažalost, ljudi još ne shvaćaju. Oni misle, da je to — privremena smetnja, kakvih je bivalo i prije. Oni ne razumiju da nikada ovakvo stanje ne će dati posla za trideset milijuna nezaposlenih Amerikanaca. Ta kriza je od devet stotina tridesete godine — kad je počela; znatno oslabila; poslovi idu mnogo bolje, a nezaposlenost se ne smanjuje. Ljude su zamijenili novi strojevi kao i racionalizacija proizvodnje. Najbogatija zemlja na svijetu »Božja zemlja«, kako ju nazivlju Amerikanci, velika zemlja nije u stanju da osigura svojim ljudima, rada, kruha i prebivalište.

A ovaj veliki, strastveni čovjek, koji je potratio cijeli život tražeći pravdu, koji je bio liberalac i socijalist, te izgradio vlastitu socijalnu teoriju, pod čijom se zastavom kandidirao za guvernera Californije od demokratske partije pa čak i sakupio devet stotina tisuća glasova — umorno je spustio glavu. Sjedili smo u njegovoj kući, tamnoj, staromodnoj, zaprašenoj i nekako praznoj bez veselja za život. Kuća je takodjer bila umorna i stara. Od pokušaja, da u Californiji uredi posebnu državu, gdje ne će biti nezaposlenih, ništa nije uspjelo. Guvernerom države Sinclair nije postao. Pa ništa ne bi bilo bolje ni, da je i postao guvernerom.

— S tim je svršeno, — rekao je na oproštaju Sinclair — vraćam se literaturi.

Sinclair ima lijepu srebrenastu glavu. Imao je na sebi sivo odijelo od flanela i ljetne papuče, pletene od uskih komada kože. U ruci je držao čvorasti i iskrivljeni štap. Takav nam je ostao i u uspomeni — stari čovjek stoji na vratima svoje skromne stare kućice, obasjan kalifornijskim zalazom sunca, smiješeći se umorno.

Ulice blagdanskog Los-Angelesa bile su neobično tihe.

Na kolodvoru je bilo pusto. U kioscima su prodavali novine, dopisnice u bojama i paketiće slatkiša po pet centi. Ovi okrugli slatkiši s rupicom po sredini potsjećali su na flaster za žuljeve. Okus potvrdjuje vanjski dojam.

Neki željeznički službenik hrkao je za svojom pregradom, navukavši na nos uniformsku kapu s lakiranim štitom. Ušli smo u pulmanski vagon i smjestili se na baršunaste fotelje, koji se mogu okretati i koji imaju čipkaste ubruse na ledjima. Pratilac-Crnac nečujno je unio naše kovčege, nečujno ih postavio na mrežu za prtljag i bez riječi se udaljio.

Odmah iza grada pokazale su se šume narančinog drveća. Njihovi svijetli plodovi virili su kroz dlakavo medvedje zelenilo. Desetak tisuća stabala stajalo je u pravilnom redu. Zemlja medju drvećem bila je idealno raskrčena i pod svakim stablom stajala je plinska peć. Deset tisuća stabala — deset tisuća peći. Noći su bile prilično hladne, pa je narančama trebalo grijati zrak. Kakogod bilo da bilo, ipak je bila zima. Peći su ostavile još jači utisak nego plantaže naranča. I tu smo vidjeli bezprijekornu i grandioznu američku organizaciju.

Iznenada su se šume naranča izmijenile sa šumama nafte. To čak nisu ni bile šume već gusto izrasli tornjevi nafte. Stajali su na oceanskoj plaži, a neki su čak ulazili u sam Ocean.

Zatim se sve izmiješalo. Plantaže naranča i nafte su dolazile jedna za drugom, a u prozor je prodirao u isto vrijeme miris naranča i teški zadah sirove nafte.

Konačno su nestali iz vida svi proizvodi čovječjih ruku i pred nama se otvorio Ocean, širok, ponosan i miran. Bila je osjeka, pa se Ocean daleko otrgnuo od obale. Mokro morsko dno je odražavalo sunce na zalasku. Oba sunca (pravo i odraženo) trčala su iz petnih žila za vlakom. Sunce se brzo spuštalo na

horizont, postajalo sve više crveno, splosnulo se, zgnječilo se i izgubilo oblik. Sad je to bila slaba svjetiljka, koja je izgubila svaku svečanost. A Ocean je išao uporedo s vlakom, valjajući lagano zelenoplave valove, ne razmećući se i ne očekujući divljenja.

Putnici su šuškali novinskim listovima, spavali u naslonjačima, hodali u odjeljenja za pušenje, gdje se istodobno mogla popiti čašica kakvog »Baccarda« ili »Manhattan«, ili progovoriti sa susjedom, izvikivati svoje vječno »surely« ili naprosto drijemati na divanima od baršuna.

Već se smrklo kad smo stigli u San-Diego. Na kolodvoru su nas dočekali radosnim poklicima supruzi Adams. Meksikanski utisci gušili su Adamsove, pa su supruzi jedva čekali da iste podijele s nama.

— Misteri! — uskliknuo je Adams, čim smo stupili na peron, — znate li tko je bio prvi čovjek, kojeg smo vidjeli na meksikanskoj zemlji? Prvi, koji nam je došao u susret! Da, da, siri, to je bio terski kozak! Pravi terski kozak, siri! Odlično govori ruski. A španjolski ni riječi.

Adamsovi su nas odvezli u »California Auto Cort« (pravo automobilsko dvorište, t. j. camp) u kom su stanovali još od jučer, te pošto su se sprijateljili s vlasnikom, doznali sve novosti iz San-Diega: kakav je ove godine bio rod naranča, kako stoji s naftom, da li se povećao priliv turista u Californiju i još mnogo drugih korisnih okolnosti, koje su potrebne svakom misaonom putniku.

Vlasnik campa nas je dočekao kao svoje ljubljene rodjake. Treba istaknuti, da su nas supruzi predstavili njemu u najljepšem svijetlu. Poslije radosnih i dugih izljeva, ostavili smo naše stvari u odredjenoj sobi i uputili se na objed.

San-Diego i u neposrednoj njegovoj blizini San-Pedro su baze za tihooceansku ratnu mornaricu Sjedinjenih Država. Po ulicama su šetali mornari, svečano odjeveni, visokog rasta i šutljivi. Vodili su

ispod ruke svoje djevojke. Vesele dragane capkale su za momcima hihoćući i brbljajući.

Kružili smo u autu okolo odabranog restorana i nikako nismo mogli naći mjesto za parkiranje. Svi rubovi pločnika bili su zauzeti, svugdje su stajali automobili. Tražeći mjesto za parkiranje udaljivali smo se sve to više od našeg restorana i prelazili iz ulice u ulicu. Pa i sam grad je bio toliko pun automobila, da se nije moglo naći mjesto još samo za jedan, za jedan mali automobil plemenite mišje boje. Vrag zna što je to!

Odvezli smo se na kraj San-Diega, kamo već nije dopirao gradski šum. U mraku se čulo samo brujanje Oceana. Konačno smo se »priparkovali« i vratili se u restoran. Do njega smo morali pješačiti pola sata. Eto kakvi slučajevi se dešavaju u zemlji, gdje ima dvadeset i pet milijuna automobila!

U restoranu, držeći u ruci veliki komad blijede božićne purice, mister Adams je svečano uskliknuo:

— Sada smo, siri, stigli do samog kraja United States. Dalje nemamo kuda poći. Od sada, što god radili, kuda god pošli — idemo kući, u New-York! Pojedimo, siri, ovu puricu za naše zdravlje! Već smo prevalili šest tisuća milja! Hura!

PETI DIO

NATRAG K ATLANTIKU

Glava 39.

STARIM ŠPANJOLSKIM TRAGOM

Blago decembarsko sunce prosipalo je svoje svijetlo na veseli grad San-Diego, na njegove svijetložute vile, sagradjene u španjolskom stilu sa željeznim balkonima i prikovanim rešetkama na prozorima, na podrezane lokve pred kućama i na dekorativna drvca sa širokim tamnozelenim lišćem — kod ulaznih vrata.

U bljesku prozračnog jutra stajala je poredana ratna flota. Minonosci su bili poredani jedan do drugoga, po četiri zajedno, tijesno kao naboji u kaseti browninga. Svijetlosive linije starih razarača i oklopnjača protezale su se do samog horizonta. Topli zimski drijemež obuhvatio je zaljev, a visoke tanke katarke ratnih brodova nepomično su stršile prema blijedoplavom nebu. Tu nije bilo ni dreadnaughta ni najnovijih brodova. Možda su ovog časa stajali u San-Pedru, a moguće su otplovili u Ocean na ratne vježbe.

Izašli smo na greben, koji je duboko prodirao u more. To je već bilo vojno područje. Stražar u hrapavoj zelenoj uniformi izašao je iz svoje staklene kolibice i uljudno nas je pogledao. Kad je primijetio fotografski aparat, rekao je:

— Molim vas, da s ovim aparatom ništa ne snimate. To je zabranjeno.

Greben je bio pust. Ni jednog čovjeka nismo susreli. Pa i najnekvalificiraniji japanski izvidnik mogao bi bez smetnje napraviti potreban broj snimaka ratnih brodova, koji su se jasno dolje ocrtavali. Treba pretpostaviti da su te snimke naravno već davno na-

pravljene i da su pomorske američke baze isto tako dobro poznate Japancima kao i njihova vlastita Nagasaki. Kad smo se vraćali, stražar nije ni izašao iz svoje stražarnice. Samo nam je namignuo kao starim znancima i propustio nas bez pregleda.

U samom San-Diegu ima i velika tvornica aviona. Interesantna je iz dva razloga. Prije svega — sagradjena je za tri mjeseca. Drugo — kod nje je tolika navala stranaca kao da je kakova popularna kavana. U tvornicu se može unići nesmetano, ne treba ni dozvole ni propusnice. Ne treba posumnjati u to, da ova bezbrižnost pravi Japancima veliko zadovoljstvo.

Putem prema Oceanu vidjeli smo prekrasno urezane ulice sa širokim asfaltiranim kolnicima, s pločnicima, svijetiljkama obojenim aluminijevom bojom. Ugledali smo cijeli gradić s kanalizacijom i vodovodom, s plinom i elektrikom provedenom u svim dijelovima, jednom riječi — grad sa svim udobnostima, ali bez kuća. Još ni jedne kuće nije bilo u tom gradu, premda su već i ulice dobile svoje ime.

Tako se prodaju u Americi čestice za gradnju kuća. Neko veliko društvo zakupi zemljište gdje će po njegovoj zamisli nastati novo naselje ili grad, dovede to zemljište u netom opisani položaj, a onda s dobitkom rasprodaje čestice. Drugo društvo — koje se bavi gradnjom kuća, izgradi vam za dva mjeseca prekrasnu španjolsku kućicu s kupaonom u prvom katu, s kupaonom u drugom katu, s balkonom, s proplankom pred kućom i vodoskokom iza kuće — sve će vam to napraviti, samo dajte vaših deset tisuća dolara ako ih imate. Može se i ne platiti odmah, već u ratama. Ali ne daj vam veliki američki bog da izgubite zaposlenje i ne platite ratu!

— Siri, — govorio je svečano stari Adams, — morate se sjetiti da sav biljni život, kojeg ovdje vidite, — palme, borovi, stabla naranča i limuna, svaka travčica — sve je to posadjeno čovječjom rukom. California nije uopće bila raj. To je bila pustinja.

Californiju su učinile voda, cesta i elektrika. Oduzmite Californiji umjetno natapanje za jednu nedjelju — pa se ta bijeda više ne će moći godinama popraviti. Ona će se opet pretvoriti u pustinju. Mi zovemo Californiju »Zlatnom državom«, ali bilo bi ispravnije nazvati je državom značajnog čovječjeg truda. U tom se raju mora neprekidno mučiti, inače će se pretvoriti u pakao. Sjetite se, misteri! Voda, ceste i elektrika.

Kod samog Oceana stajala je prekrasna vila, na čijim je vratima na kalifornijskom suncu bljeskala tablica iz mjedi:

»Glavni ured medjunarodnog društva teozofa.«

— No, no, siri! — uzviknuo je mister Adams. — Neka vas to ne čudi. Tamo gdje ima već vode, ceste i elektrike, tu je lako živjeti. Kako vidite, teozofi nisu baš glupi.

Prema prekrasnoj plaži od mnogo milja, stajale su u drugom redu kabine za stanovanje. Čak i sada zimi su neke bile naseljene. Na njihovim su se vratima grijale djevojke s nekim neovisnim gubicama — ganutljive divljakinje, koje su utekle u prirodu od kicoških i bogatih roditelja, od ludila i buke velikih gradova.

Kod stare španjolske misije, zaokrenuli smo na istok, kući.

Stajao je tu na brežuljku visoki križ od opeka, u čast španjolskog svećenika po imenu Juniperro Serra. Nekada je on osvojio ovu zemlju — »u slavu Boga i španjolskog kralja«. S brežuljka se vidi čitav grad i zaljev.

Izašli smo na »Old Spanish travel« — staru španjolsku stazu. Beton, asfalt i šljunak silno su izmijenili staru cestu. Conquistadori moguće ne bi sada prepoznali ovo mjesto. Tamo gdje je nekad zujila pernata strijela Indijanaca, stoji danas »gasolin-station« i brzo diše kompresor, koji tjera zrak u automobilsku posudu. A tamo gdje su se Španjolci, zadihano pod težinom svog kožnatog i čeličnog oružja

vukli po jedva primjetljivoj stazici, sada je provedena američka »high way«, cesta prvoga reda, katkada čak i s oštrim zaokretima.

Premda smo se sada kretali prema istoku, sunca je svakim danom bilo sve manje. Opet smo vidjeli daleke gore, koje su bile plave i ljubičaste na horizontu, opet se spuštao sumrak, nastala je noć i svijetiljke su svjetlucale. Bilo je već kasno, kad smo stigli u El-Centro.

Prljavi gradić El-Centro leži u »Imperial wally« — »Carskoj dolini«. Čitava dolina — ima razmjer trideset prema trideset milja. Limune ovdje beru tri puta godišnje, naranče — dva puta. U decembru i januaru ovdje raste povrće, koje u to doba nigdje ne raste u Sjedinjenim Državama. Sad je počela berba salate, a zatim će doći dinje. U ovoj rajskoj dolini gdje sazrijevaju veliki i blijedi grapefruiti, u dolini skroz natopljenoj opojnim mirisom limuna i naranča, u toj dolini jače nego igdje na svijetu vrše se eksploatacije Meksikanaca i Filipinaca. A još više nego po salati i narančama, poznata je ova dolina po zvjerskim raspravama sa štrajkašima, s nesretnim — radnicima, koji imadu mnogo djece, sa siromacima i uvijek gladnima — sezonskim meksikanskim radnicima. Odavle do Mexica ima svega dvanaest milja.

»Las-Palmas«, camp, u kojem smo otsjeli, bio je nešto srednjega izmedju campa i gostionice. Tu je bio hall s dekorativnim biljem u vazama, s ljuljačkama i mekanim divanima, po čemu je bio nalik na gostionicu i davao je srcu putnika povoda da se napuni gordošću. — (Sjećate li se? »Neka se vaše srce napuni gordošću, kad izgovorite ime hotela u kom ste otsjeli!«) S druge pak strane cijena sobe nije bila velika i jasno je dala znati, da je »Las-Palmas« — ipak camp. Uopće to je bila udobna luka. Vlasnik je bio austrijski Nijemac, koji je pred trideset godina doputovao u Ameriku u kabini trećeg razreda. Sada, osim campa, njegovo je vlasništvo i »California hotel«, zgrada od četiri kata s kavanom i table d'hote.

Zbog toga sa njegova lica ne silazi optimistički američki smiješak, po kojem je u rodu s misterom Maxom Faktorom i drugim sretnicima.

El-Centro sa svojim pločnicima i ciglenim arkadama, El-Santro, mračni grad eksploatacije i velikog businessa, nalazio se još u Californiji. Benson, gdje smo stigli slijedećeg dana naveče, bio je već u Arizoni.

Prema Bensonu smo se vozili preko ogromnih polja kaktusa. To su bili »giant cactus« — kaktusi divovi. Rasli su u grupama i pojedinačno, a bili su slični na krastavce povećane za hiljadu puta i postavljene uspravno. Pokriveni su udubljenjima kao korintski stupovi i dlakama kao šape majmuna. Oni imaju kratke debele ruke. Ovi dodaci prave divovske kaktuse neobično izražajnima. Jedni se kaktusi mole, uzdignuvši ruke prema nebu, drugi se grle, treći ljuljaju djecu, a neki stoje naprosto u ponosnom miru, gledajući s visoka na prolaznike.

Kaktusi žive kao što su nekada živjela indijanska plemena. Tamo gdje živi jedno pleme, nema mjesta drugome. Oni se ne miješaju.

Pustinja kaktusa pretvorila se u pješčanu pustinju, pravu Saharu, s prugastim od sjena ili ravnim naslagama pijeska, ali američku Saharu: nju presijeca sjajna cesta s oazama, po kojoj mjesto deva bruje automobili, gdje nema palma, a umjesto izvora teku benzinski potoci.

Benson ima osam stotina pedeset stanovnika. Što će tu raditi u pustinji? Zašto su se okupili baš na toj točki globusa?

A kad tamo, tu se nalazi tvornica baruta Dupont jednoga od sigurnih gospodara Amerike Duponta, koji tako lijepo pravi filmske pletenice, češljeve i eksplozivne predmete!

Što se može tu raditi, u običnom američkom gradiću s nekoliko benzinskih stanica, sa dvije ili tri apoteke, s trgovinom proizvoda, gdje se sve prodaje već gotovo — kruh narezan, juha skuhana i kriške

pečenog kruha za juhu zamotane u prozračni papir? Što mogu ovdje raditi ljudi ako ne saći s uma?

U trgovini, gdje smo kupili narezani kruh, skuhanu juhu i neki već griženi sir (u svakom slučaju on je tako izgledao) rekli su nam da poslovi idu bolje, da u gradu nema nezaposlenosti, odkako je tvornica baruta počela raditi punom parom.

Kad je mister Adams, povukavši vlasnika trgovine za prsluk, počeo ispitivati što rade ljudi u Bensonu, vlasnik je odgovorio:

— Zna se što rade. Puše »Chesterfield«, piju »Coca-cola« i sjede u apoteci. Novaca ima. Nekome je potreban barut.

Nekome je potreban barut, nekome je potrebna mjed, pa je ratna industrija počela bolje raditi.

Slijedeće jutro stigli smo u Bisbee, gradić u gorama. Tu su rudnici mjedi Arizone. Kućice su se razmjestile na strmim padinama. Do njih vode duge drvene stepenice. Na gradskom trgu stoji crveni, iz mjedi saliveni, spomenik radniku, nepoznatom radniku, koji je prikupio mnogo novaca vlasniku rudnika. U apoteci na stolićima nalaze se zdjelice za šećer, napravljene od tanke crvene mjedi. Odmah iza grada se vidio ogromni krater, kao da ga je sagradila priroda, a zapravo su ga sagradili ljudi. To je — mjesto, gdje se je prije preradjivala mjed.

Zatim smo došli u pustinju, naseljenu kaktusima, kakvih do sada još nismo vidjeli. Velika igličasta kugla izbacuje gore dugu cvjetastu grančicu. Kad smo prošli ovu pustinju, došli smo u drugu, gdje su rasli samo telegrafski stupovi i ništa drugo. Prošao je još jedan dan, a iz pustinje telegrafskih stupova dospjeli smo u pustinju posutu objavama, plakatima, reklamama i svake vrsti pismenih, naslikanih i štampanih vapaja o gradu White-city.

Nakon svake dvije milje, a onda još češće, plakati su bijesno pozivali putnike u White-city. Ovi plakati obećavali su takve radosti, da, kad bi se pod pseudonimom White-city krila Nica ili Soča, ni tada,

izgleda, ne bi bio opravdan ovakav ludi entuzijazam, s kojim su bili sastavljeni pozivi, zahtjevi i molbe da se posjeti grad.

Smušeni od takvih zahtjeva, mi smo malo skrenuli s našeg puta. Iz Arizone krenuli smo u državu New-Mexico, i čim smo se više približili White-city tim su reklame postajale nesnosnije. Konačno se objasnilo da je White-city osnovao znameniti cowboy Jim White, koji je otkrio sad još više znamenite Karlsbadske špilje.

Pred dvadeset godina, dok još nije osnovao grad sa svojim imenom, opazio je cowboy Jim White, da iz neke pukotine u zemlji suklja gusti dim. Zainteresirao se time, dojašio bliže i vidio da to nije dim, nego nevjerojatno veliko jato šišmiša, koji su izletjeli negdje ispod zemlje. Cowboy se smjelo spustio u raspuklinu i otkrio pod zemljom ogromne špilje stalaktita. Uskoro su te špilje proglasili nacionalnim vlasništvom, pa su bile poduzete mjere, da ih se učini pogodnim za pregled. Špilje su unišle u spisak nacionalnih parkova Sjedinjenih Država. Što se pak tiče Jim Whitea, on se nije zadovoljio slavom otkrivača i geografa, nego je u blizini špilja sagradio camp iz nekoliko kućica pod ponosnim imenom White-city, a prostor od stotinu milja unaokolo ispunio je objavama i pohvalama o svom gradu.

Upravljanje stalaktitskim Karlsbadskim špiljama daje vrlo dobru sliku o Americi, o stilu američkog rada.

Na stotinu milja unaokolo bila je pustoš, prava zmijska pustinja. A eto, kad smo mi, zabrinuti da ćemo sigurno morati puzati nekuda pod zemljom četveronoške, stigli do špilje — ugledali smo divljenja vrijednu sliku: dva lifta, dva prekrasna lifta s lijepim kabinama, koja su nas s prijatnim gradskim zujanjem spustila sedam stotina stopa pod zemlju. Gore su bile trgovine, gdje su se prodavale indijanske uspomene, odličan obavještajni ured i toaletne sobe, koje bi bile na čast prvorazrednom hotelu.

To bijaše električni, glasnogovoreći, ultrasavremeni isječak pustinje.

Pregledavanje špilje traje cijeli jedan dan, ali pošto smo mi zakasnili, to smo sudjelovali samo u drugoj polovini ekskurzije. Spustivši se u liftovima na dno špilje, stigli smo u podzemnu blagovaonicu Doručak se nije ničim osobitim istaknuo, ali treba uzeti u obzir, da proizvode ovamo dovažaju iz daleka. Ovaj doručak sastojao se od vruće kave u debelim šalicama, kruha umotana u prozračni papir, ali bez okusa, sandwicha i naranča kalifornijskog okusa, t. j. ne previše okusnih — pravi američki doručak na mjestu, koje se nalazi sedam stotina stopa pod površinom zemlje.

Zatim su nas sve okupili i poredali u dugi lanac, naprijed je išao vodič u zelenoj poluvojničkoj uniformi službenika nacionalnih parkova. Povorku je završavao još jedan službenik, koji je pazio da nitko ne bi zaostao.

Kako smo se kretali i prolazili iz jedne dvorane u drugu, palilo se pred nama električno svijetlo, a iza nas se opet gasilo. Svijetlo je svuda bilo maskirano, njegovi izvori su bili sakriveni i tako postavljeni, kako bi najizdašnije osvijetljivali dvorane.

Pred nama su se otvarale grandiozne dekoracije — gotski svodovi, malene, u udubinama sakrivene, kapele, čipkasti stalaktiti u mnogo tonova savijeni u kupole. Dvorane su bile prostranije od najvećih kazališta na svijetu. Stalagmiti su pravili kićene miniaturne japanske vrtiće, ili su se dizali kao sjajni spomenici iz kreča. Stalaktiti su visjeli kao ogromni kameni nabrani ogrtači. Stajale su daščare iz krede, hrpe kazališnih dekoracija, vidjele su se okamenjene fatamorgane i polarna svijetlost, — sve što može sebi zamisliti čovječja fantazija bilo je tu uključivši i maleni stalagmit, sličan gangsterskom.

Izletnici su hodali u rastegnutom lancu sličnom procesiji kaludjera u režiji Maksa Reinhardta.

Pred izlazom iz špilje posadili su goste na stalagmitsku ogradu, koja je bila napravljena u jednoj od dvorana, a naš vodič u zelenoj uniformi pročitao je govor od tri minute, pun brojeva. Nekoliko brojeva kao potvrda za sva ona netom vidjena čudesa prirode — to Amerikanci uvijek vole. Lektor je saopćio koliko su godina stari stalaktiti, koliko je velik najveći medju njima, koliko je stajala postava liftova (stotinu sedamdeset i pet tisuća dolara). Nakon toga je objavio teritorijalni sastav ekskurzije. Svega je danas učestvovalo sedamdeset i dva čovjeka. Od njih — četiri iz države Montana, dvojica iz Sjeverne Dakote, četrnaest iz New-Mexica, devet iz Californije itd. Tu su bile zastupane skoro sve američke države. To smo opazili još kod ulaza u špilju. Kod ulaza naime stajali su automobili s plavim, zelenim, žutim i smedjim brojevima, pa time označivali svoju pripadnost najrazličitijim državama. Lektor je završio svoj govor saopćenjem, da medju izletnicima ima i dva ruska putnika iz Moskve. Pošto su od nas četvero, supruzi Adams izgledali najpoštenije, to su svi pogledi bili upereni u njih.

Potom je drugi službenik, onaj, koji je išao na kraju povorke, unišao u susjednu dvoranu, ugasio svijetlo i u tami otpjevao neku tužnu pjesmu, da bi demonstrirao akustiku špilje. Službenik je pjevao u udaljenosti od četiri stotine stopa, a mi smo čak čuli i njegovo disanje.

Umorni, povalili smo se na sjedala našeg vjernog automobila, i on nas je opet vodio. Vozili smo se u El-Paso, grad na samoj granici Mexica. Tiho zujanje motora i raznomjerno lupanje šljunka pod poklopcem kotača — uspavljivalo nas. Mi smo pospano klimali glavama, pa čak i mister Adams se zamislio.

Probudili smo se od nenadano nastale tišine. Auto je stajao. Mister Adams je upitno pogledao na nas. Ukazao se neki hitch-hacker i molio je da ga primimo. Primili smo ga. Govorio je kao pijanac. Uostalom bez obzira na to, on je bio potpuno trijezan. To je bila

samo njegova prirodjena mana govora. Svoje poglede na život izložio nam je rado i brzo. Ti su bili isto tako odrpani kao i njegov stari sivi kaput i izležane mahovinom pokrivene crne hlače.

— Okreće se na rat, — objavio je, neprestano zapinjući i gutajući čitave slogove, — mladež želi ratovati. Moraju se nečim baviti. Treba im neki posao, posao i slava. Posla nema, njega su ljudima oduzeli strojevi. Ne bi bilo loše uništiti bar jedan dio ovih prokletih strojeva.

Da bi se popravile prilike bilo bi dobro, da se jedan dio ljudi poubija u ratu i da se uništi jedan dio strojeva. Onda će sve ići kao po loju. To smo već često slušali.

Kad smo se vozili mimo meksikanskih kolibica s razbijenim staklima i na konopcima razvješenim poderanim perinama, naš siromašni suputnik bacio je prezirni pogled na skup Meksikanaca, koji su se okupili na vratima jedne od ovih kolibica. Oni su bili obučeni u iznošenim kratkim kaputićima iz konopljanog platna, s ovnovim ovratnicima.

— Meksikanci — rekao je naš suputnik svojim pijanim govorom — vole da žive u nečistoći. Daj im kakvu god zaradu, oni će ipak biti prljavi. To su već takvi ljudi. Daj im čak i pet dolara nedjeljno, pa i pet dolara dnevno — ništa ne će pomoći.

Naš hitch-hacker je mogao mirno živjeti s takvim pogledima na život. Sve je rješavao na vrlo jednostavan način. Jedan dio ljudi treba ubiti, a dio strojeva uništiti. A ako ima siromašnih ljudi, to je posebni narod — oni vole živjeti u bijedi, takvi su svi Meksikanci, Crnci, Poljaci.

— Platio im baš šest dolara dnevno — ponovio je s upornošću pijanice — oni će ipak živjeti kao prosjaci. Oni to vole.

Glava 40.

DAN U MEXICU

El-Paso, grad na samom jugu Texasa, djeluje u pravom smislu kao neki trik. Poslije neizrecivo velike pustinje, poslije beskonačnih i pustih cesta, poslije šutnje, koju je narušavalo jedino zujanje našeg motora, odjednom — veliki grad, odmah sto tisuća ljudi, nekoliko stotina električnih reklama, muškarci obučeni kao u New-Yorku ili Chicagu, a djevojke našminkane tako kao da u blizini nije pustinja već zemlja puna kinematografa, salona za manikiranje i plesnih dvorana.

Ali eto mi smo tek došli iz pustinje! Vozili smo se po njoj brzinom od pedeset milja na sat, a ipak nam je trebalo nekoliko dana, dok smo prešli preko nje — toliko je ona velika. Predali smo se njenom čaru i katkada mrmljali sebi pod nos nešto kao »pustinja se predaje Bogu«. Ali u El-Pasu na veličanstvenu pustinju nisu ni mislili. Tu su se bavili poslovima. Škripale su automatske blagajne i strojevi za računanje, migala su reklamna svijetla, a radio je teško gukao kao golub kome su potpalili rep.

Pošto smo se okrijepili u punom restoranu s debelim komadima mesa, koji su se zvali »baby-beaf« pošli smo pješke u Mexico. Mexico je bio odmah u blizini, na rubu El-Pasa. Trebalo je samo preći most preko, radi zime, napola presušene Rio-Grande, a tamo je već bio Mexico. — grad Juarez.

Strašno je bilo poći u Mexico. A evo zašto. Na našim putnicama bila je viza za boravak u Sjedinjenim Državama, koja je vrijedila godinu dana, a koju nam je izdao mister Ellis A. Johnson američki vice-

konzul u Moskvi. Ali svaka viza automatski prestaje čim napustite zemlju. Što će biti ako nam po povratku iz Mexica u Sjedinjenim Državama reknu, da vlada Sjedinjenih Američkih Država smatra da je dužnost gostoprimstva izvršena i da više ne želi da mi budemo njeni gosti? Užas nas je obuhvatio pri pomisli, da bi morali provesti ostatak svojih dana u gradu Juarez-u, koji se nalazi u okrugu Chihuahua. A s druge strane, svakako smo željeli proboraviti u Mexicu. U takvom duševnom nemiru došli smo do mosta, koji spaja El-Paso i Juarez, te unišli u zgradu pogranične straže.

Blizina Mexica se osjećala po zagušljivom evakomirisu — ne znamo da li po karbolu ili po formalinu — kojim je bilo natopljeno sve u nevelikoj zgradi graničara. Imigracioni činovnik premjestivši cigaru s jednog kraja usta na drugi, gledao je s interesovanjem i dugo naše putnice. Treba promisliti da se sovjetski gradjanin vrlo rijetko pojavljuje u pograničnom mjestu El-Paso.

Činovnik se neočekivano pokazao dobroćudnim. Isto tako se može neočekivano takav činovnik pokazati i zagrižljivim. Kod njih se nikada pravo ne zna! To zvanje je, kako izgleda, u cijelosti izgradjeno na emocijama, raspoloženjima i sličnim promjenama, koje ne možeš uloviti.

Naš činovnik je održao glasan govor, iz kojeg smo razabrali, da dva ruska gentlemana mogu sasvim bezopasno ići u Mexico. Njihove će vize ostati u važnosti. Neka se dva ruska gentlemana ništa ne uznemiruju. Nakon toga je pošao s nama zajedno na most i rekao čovjeku, koji je sjedio u kontrolnoj kolibici:

— To su dva ruska gentlemana. Oni idu u Mexico. Propustite ih.

Oprezni mister Adams odmah je upitao, da li će naš bučni pokrovitelj biti ovdje, kad ćemo se vraćati u Sjedinjene Države.

— Da, da, — odgovorio je činovnik — ja ću biti

ovdje cijeli dan. Neka se ruski gentlemani ništa ne uznemiruju. Ja ću biti tu i pustiti ih, da se vrate natrag u Sjedinjene Države.

Platili smo po dva centa za nekakvo sakupljanje i nakon jedne minute bili smo na meksikanskom tlu.

Na meksikanskoj strani mosta bila je takodjer pogranična točka, ali tamo nisu nikoga ni za što pitali. Kod kontrolne kolibice je doduše stajao neki muškarac sa šafranovim licem i zamazanim vratom, obučen u zaslijepljujuću uniformu boje tamno smeđe sa zlatnim bortama. Ali na licu meksikanskog graničara bio je nacrtan potpuni prezir prema nametnutim obavezama. Na njegovom licu je stajalo slijedeće: »Da, gorka sudbina me je prisilila da nosim ovu lijepu uniformu, ali ja ne ću uprljati svoje dlakave ruke kontrolirajući neke prljave papire. Ne, to ne ćete doživjeti od plemenitog Juana — Ferdinanda Hristofora Colbahosa!«

Mi, koji se nismo opskrbili meksikanskim vizama, budući da ne postoje diplomatski odnosi izmedju Moskve i Mexica, bili smo veoma zadovoljni što smo nabasali na ovako plemenitog hidalga, te brzo pošli po glavnoj ulici Juareza.

Pošto smo se već odavna bili priučili na miris benzina, koji vlada u Sjedinjenim Državama, ovdje su nas upravo mučili Juareski mirisi. Tu je mirisalo po jelu, zagorjeloj masti, češnjaku i paprici — bio je to jak i težak miris.

Mnoštvo ljudi je ispunilo ulicu. Polagano su se kretali lijeni prolaznici, kojima se nije žurilo. Prolazili su mladi ljudi s gitarama. Premda je na njima bljeskao novi šešir i narančaste cipele, izgledali su nekako prljavi. Bogalji su glasno tražili milostinju. Prekrasna crnooka i balava djeca trčala su za strancima i tražila penny-e. Stotine sićušnih dječaka trčalo je s četkama i sanducima za čišćenje cipela. To je već, kako izgleda, pravilo, da čim je siromašniji južni grad, tim se veća važnost pridaje zrcalno-čistim

cipelama. Prošao je odred vojnika, s velikim njuškama škripajući sa vojničkim remenjem — to je bio odred neobično sretnih vojnika.

Čim smo se pojavili na ulicama Juareza, prišao nam je tužni mladić s brcima na mršavom licu. Imao je na sebi zelene hlače i košulju s razvraćenim ovratnikom. Nudio nam je da kupimo kod njega smotčice, ulaznice za današnju borbu bikova, krijumčareni duhan i još hiljadu drugih predmeta. Nudio je sve što može prodavaoc nuditi kupcu. Kad je opazio, da nismo neskloni kupnji, počeo se još više truditi i odvukao nas je do zgrade cirkusa, gdje će se održati borba.

Vanjski zidovi cirkusa bili su oblijepljeni velikim objavama o američkom whiskyu. Proći u unutrašnjost cirkusa nije bilo moguće. Tamo se taj čas održavala skupština radničko-seljačkog saveza, uperena protiv bivšeg pretsjednika, koji je pokušavao da opet preuzme vlast. Cijeli trg oko cirkusa bio je krcat ljudima s crveno-zelenim vrpcama u zapućku (to je značka saveza). Unutra u cirkusu svirao je orkestar, govornici su promuklo govorili, a kod izlaza stajao je odred vojnika, kojeg smo već danas vidjeli. Vika, koja je dolazila iz cirkusa, gomila, koja je slušala stojeći na neasfaltiranom trgu, vjetar, koji je nosio vruću bodljikavu prašinu i slamu, odlučna i tupa lica vojnika — sve je to stvaralo nemirno, barutno raspoloženje.

Prošli smo preko trga, gdje su grijali, pekli i kuhali hranu, koja je već na sam pogled izazivala neugasivu žedj. Na sanducima su sjedili ljudi. Hranu iz tanjura uzimali su ravno rukama.

Zatim smo se svratili u crkvu. Kod ulaza su se gurali drski prosjaci s prljavim produhovljenim licima proroka. U crkvi se služila velika služba božja i žene u crnini su plakale nad svojim gorkim, nesretnim i nesredjenim meksikanskim životom. Crkva bijaše uska i duga. Nekoliko upaljenih svijeća jedva je osvjetljavalo mrak. Žene su sjedile na drvenim klupama s visokim naslonima. Svirale su malene orgulje.

Za vrijeme suhog režima Juarez je služio kao oaza špiritusa za ispaćene Amerikance. Čak i sada u gradiću ima nekoliko velikih restorana, koji računaju samo na strance. Svi su se oni smjestili kod mosta preko Rio-Grande.

Borba bikova bila je oglašena u tri sata, ali započela je sa zakašnjenjem od četrdeset minuta. Za to vrijeme smo dospjeli da mnogo puta pregledamo i arenu i publiku, koja se skupila u nevelikom broju. Medju gledaocima bilo je nekoliko Amerikanaca, sudeći po zaglušenom vikanju »surely«, koji su se od vremena do vremena čuli nedaleko od nas.

Arena je bila okružena amfiteatrom bez krova, vrlo lijepim i grubo izgradjenim. Zgrada je bila po karakteru narodna, jednostavna i potpuno lišena svakog ukusa. Gledaocima, koji su se bojali prehlade na cementnim sjedalima, davali su u najam plosnate slamnate jastuke s prugastim jastučnicama. Veliki orkestar sastavljen od dječaka obučenih u tamne kapute, sa zelenim kravatama, kapama s velikim štitovima i sivim hlačama s bijelim pojasima, glasno je i iskrivljeno trubio španjolizirane koračnice. Okrugla arena bila je posuta čistim pijeskom.

Konačno je iza drvenih vrata nastalo neko gibanje i pokazali se ljudi — njih osam — deset. Naprijed su stupale dvije djevojke obučene kao toreadori. Danas je bila naročita borba. Od četiri bika, koji su bili označeni u programu, dva su morala ubiti sestre, koje su gostovale iz Mexico-city — Marija s nadimkom »La Cordobestita« i Tereza, nazvana »La Gitanita«. Orkestar je zagrmio svom snagom. Za djevojkama su stupali muškarci u poderanim, zlatom obrubljenim odijelima. Izgledali su poslovni i na pozdrave publike odgovarali su lakim poklonima. Djevojke-matadori bile su uzbudjene i klanjale se duboko. Povorku je završio par upregnutih konja. Konji su bili odredjeni zato, da odvuku ubijene bikove.

Izmedju redova su hodali prodavaoci, raznašajući u posudama boce s voćnom vodom i tamne bočice whisky-a.

Maleni mršavi crni bik istrčao je na arenu. Igra je započela.

Baš pod našim sjedalima stajao je u posebnoj drvenoj ogradi mršavi Meksikanac s mačem, kojeg je brisao lanenom krpom. Ovaj se mač predaje toreadoru pred odlučnim udarcem.

Pošto nismo poznavaoci a niti ljubitelji tauromahije ispustit ćemo ovdje specijalne termine tim više, što ovi nisu ni poznati.

Prvog bika ubijali su dugo i loše.

Prizor je bio mučan od samog početka, jer se odmah opazilo, da bik želi uteći s arene. On je očito shvatio, da mu ovdje spremaju zlo. On se nije želio boriti već poći kući, u staju, na pašu, htio je čupati žestoku meksikansku travu, a ne bacati se na ljude.

Uzalud su ga dražili, gurajući mu u vrat kuke sa šarenim vrpcama. Trebalo je dugo mučiti bika, dok se kod njega izazvao bijes. Ali čak i kad je pobjesnio — i tad bi se odmah primirio, čim bi ga ostavili na miru.

U cijelom tom prizoru bilo je najteže to, što bik nije želio umrijeti i bojao se svojih protivnika. Ipak su ga razdražili, pa je napao djevojku-toreadora. Ona nije dospjela da se ukloni, pa ju je bik nekoliko puta gurnuo svojim jakim bokom. Djevojka je pravila grimase od bola, ali je nastavila mahati crvenim plaštem pred očima bika. Gurnuo ju je rogovima, povalio na pijesak i prešao preko nje. Bikovu pažnju su privukli iskusni mirni muškarci. Zato vrijeme je djevojka ustala i trljajući povrijedjena mjesta, uputila se prema ogradi, gdje se nalazio čuvar mača. Sad smo je vidjeli iz bliza, na metar daleko. Teško je disala. Njen toreadorski prsluk od baršuna pukao je po šavu. Na vilici je imala ogrebotinu. Uzela je iz ruku Meksikanca mač, malo se udaljila od ograde te okrenuvši se prema balkonu, gdje je sjedilo gradsko zastupstvo, skinula kapicu. Sa balkona su mahnuli rupcem, a djevojka je uzdahnuvši kao dijete, pošla prema biku.

Nastupio je odlučan čas. »La Gitanita« je nanišanila i zabola mač u vrat bika, odmah iza rogova. Mač, koji je vješto nanišanit i koji zadje dosta duboko, ubija bika. Govore da je to efektno. Jedan udarac — i bik padne do nogu pobjednika. Ali djevojka nije mogla ubiti bika. Ona je udarila slabo i nespretno. Bik je otrčao, noseći na vratu mač, koji se ljuljao. Djevojka je morala preživjeti nekoliko ponižavajućih časova dok su banderiljeri trčali za bikom da izvuku mač. To se ponovilo nekoliko puta. Bik se umorio, a djevojka isto tako. Ružičasta pjena se pojavila na gubici bika. On je polagano lutao po areni. Nekoliko puta se približio zatvorenim vratima. Odjednom smo začuli mirno seosko mukanje, daleko i tudje onome, koje se čulo na areni. Odakle da se ovdje pojavi krava? Ah, da, bik! On je napravio još nekoliko zapletenih koračaja i počeo se spuštati na koljena. Tada se na areni pojavio jedar čovjek u gradjanskom odijelu i probo bika malenim nožem.

Djevojka je zaplakala od bijesa, stida i bola. Publika nije bila zadovoljna. Tek kasnije kad je druga sestra »La Cordobestita«, ubijala slijedećeg bika, dali su prvoj priliku da se rehabilitira i ona je prilično spretno propustila bika da prodje pokraj nje na centimetar od bedra, prevarivši ga crvenim plaštem. Nastao je aplauz, djevojka je opet procvala i odvratila publici uz nekoliko baletnih poklona.

Mršavi Meksikanac je poslovno brisao krpom okrvavljeni mač, kojeg su mu bili vratili. Konji su odvukli mrtvu životinju, a na arenu su pustili drugog bika, isto tako nevelikog i crnog kao što je bio i prvi. I ovaj bik je znao da mu spremaju nekakvo zlo. I njega smo žalili. »La Cordobestita« ga je ubijala isto tako dugo i nespretno, pa su na koncu i njega morali ubiti nožem. Užasan je momenat prelaza iz života u

smrt. Odjednom bik pada, nešto se u nutrini njegovog grubog tijela zbilo, došao je kraj. Sramotno je i strašno gledati na to, i čini ti se kao da si i sam učestvovao u ovom ubojstvu iza ugla.

Može biti da borba divljih bikova i znamenitog toreadora ima neku sportsku notu, lako moguće! Ali ono što smo mi vidjeli u malenom provincijskom meksikanskom gradiću, izazivalo je odvratnost.

Pa ipak je najgore imalo još doći. Tri matadora u klownskim maskama i odijelima, zaštićeni od udaraca jastucima na grudima, bokovima i stražnjicama, pola sata su pravili šale na račun četvrtog bika. Iz početka je to bio obični cirkuski intermezzo, koji obično završava time, što clowni pobjegnu s arene jašući jedan na drugom, a onda se opet pojave, da bi se naklonili publici, skinuli maske i pokazali svoja prava nenašminkana i umna lica.

Ali ovdje se intermezzo završio time, što su sasjekli bika. To je bilo tako neočekivano i strašno, da smo ustali sa svojih mjesta. Nismo ni dospjeli da stignemo do izlaza, a već smo vidjeli kako izvlače bika. Njegovu plemenitu crnu njušku vukli su teško i sramotno po pijesku, a oslijepljene oči su pažljivo i strogo gledale na gledaoce, koji su mukali i rzali. Publika je bacala toreadorima šešire, a oni su ih vješto vraćali. Polagano smo hodali po slabo osvijetljenim ulicama grada Juareza. Zvučile su gitare. Mladi ljudi su prebirali žice prislonjeni na oluplјene zidove jednokatnih kolibica. Iz restorana »Lobbi No 2« razlijegala se strastvena meksikanska pjesma. U duši je bilo mračno.

Kad smo prolazili mimo Yuana-Ferdinanda-Kristofora Colbahosa, koji opet nije obraćao na nas nikakvu pažnju i bacivši posljednji pogled na Mexico, prešli smo preko mosta. Na naše začudjenje, pa čak i strah, nije bilo činovnika, koji nas je trebao pustiti natrag. Mjesto njega stajao je drugi s tako srditim licem, da nismo ništa dobrog mogli očekivati. Ali čim

smo pokazali naše putnice, srditi činovnik je uzviknuo:

— To su dakle ta dva ruska gentlemana, koji su jutros pošli u Mexico? Da, da, da već su mi o njima govorili! Sve znam. Dva ruska gentlemana mogu slobodno proći u Sjedinjene Države. Neka se ništa ne uznemiruju.

I on se obratio k činovniku u kontrolnoj kolibici:

— To su dva ruska gentlemana, koji iz Mexica idu u Sjedinjene Države. Propustite ih!

Kad smo prošli pograničnu točku, mister Adams je rekao:

— Ne, siri, ovo je organizirana zemlja. Naš jutrošnji činovnik je otišao, ali nije zaboravio reći svom zamjeniku da će večeras doći iz Mexica dva Rusa. To je ipak service, zar ne? A znate li, siri, što bih vam još htio reći? Hoću da vam kažem, da je ovo zemlja, u kojoj možete uvijek mirno piti sirovu vodu iz slavine i ne ćete se razboliti od tifusa — voda će biti uvijek najidealnija. To je zemlja, gdje ne morate nikada sumnjičavo pregledavati posteljinu u hotelima — posteljina će uvijek biti čista. To je zemlja, gdje ne morate razmišljati kako ćete autom preći iz jednog grada u drugi. Cesta će uvijek biti dobra. To je zemlja, gdje vas ne će otrovati ni u najjeftinijem restorančiću! Hrana će moguće biti bez naročitog okusa, ali uvijek dobra. To je zemlja s visokim životnim standardom. A to se naročito očituje, siri, kad upadneš, kao što smo mi danas, u drugu američku zemlju. No, no, siri, ja ne ću reći da su Sjedinjene Države — sasvim neobična zemlja, ali ona ima svojih prednosti, a toga se treba sjetiti.

Prije nego što smo dospjeli u El-Paso, proboravili smo u Sjedinjenim Državama prilično dugo vremena i dovoljno se navozili po ovoj zemlji. Tako smo se naučili na dobre ceste, na dobru poslugu, na čistoću i komfor, da smo već prestali to i primjećivati. Ali

trebalo je samo jedan dan boraviti u Mexicu, da bi opet dostojno mogli ocijeniti sve materijalne tekovine Sjedinjenih Država.

Katkada je dobro, da bi se bolje upoznala neka zemlja, napustiti je za jedan dan.

Glava 41.

NOVA GODINA U SAN-ANTONIO

Bilo je baš uoči Nove godine, kad je naš sivi auto ušao u San-Antonio — najveći grad države Texas.

— Ja poznam ovaj grad — rekao je mister Adams — bio sam ovdje prošle godine. Uvjeravam vas, siri, da je ovo prekrasan grad.

Grad je bio neobično oživljen. Njegov je centar sa desetak dvadesetkatnih kuća izgledao poslije pustinje kao pravi New-York. Svijetlile su plinske cijevi reklama i izlozi dućana. Vozeći se po malenim američkim gradovima, potpuno smo odvikli od gomile svijeta, pa smo sada kao seoski stanovnici začudjeno gledali na pločnike krcate pješacima. Medju običnim mekanim šeširima i u ovim mjestima uobičajenih kratkih brkova, bilo je i širokih šešira i brkova posve ozbiljnog izgleda, koji su odavali blizinu Mexica i cowboyskih rancha.

Vozili smo se automobilom već oko dva mjeseca. Zaželjeli smo se odmora i razonode. Oživljena gomila svijeta, širom otvorene prodavaone voća, miris kave i duhanskog dima — sav ovaj tudji nestašni svijet ulijevao je u srca neku lirsku tugu i zajedno s time neku potajnu nadu u čudo. Ali odjednom dogodilo nam se nešto značajnoga, nešto što se ne dogadja običnim putnicima u stranom gradu, gdje nema ni žive poznate duše! U ovo predvečerje Nove godine osjećali smo se naročito daleko od rodjene zemlje, od Moskve, od prijatelja i naših bližnjih. Ako ćemo pravo reći, zaželjeli smo i popiti dobru čašicu votke, pojesti haringu s crnim kruhom, željeli smo se proveseliti i držati vesele besmislene zdravice.

— Da, da, siri, u Moskvi je sad sigurno snijeg — rekao je mister Adams gledajući saosjećajno naša rastrešena lica.

Gospoda su zastenjala.

— Ne, ozbiljno, vi morate danas, pa što god stajalo, lijepo dočekati Novu godinu. Ne, ne, siri, ja imam plan. Sad je tek osam sati. Predlažem vam, da idemo ravno u gostionu »Robert J. Li«. Dao sam adresu ove gostionice mojim dopisnicima. Tamo ćemo otići, urediti se, ostavit ćemo auto u garaži i izaći na ulicu. Znam za jedan prekrasni restoran u San-Antoniju. Taj nije daleko od hotela. Tamo se sakupljaju pjesnici i umjetnici. San-Antonio potsjeća na Santa-Fé i Karmel u tom smislu, što su ga zavolili umjetnici. Da, da, siri! O ne! U tom se restoranu dobro jede... A mi u ovaj dan ne ćemo biti naročito štedljivi. Upoznat ćemo se s pjesnicima i umjetnicima i pirovat ćemo. Siri! Kako vam se svidja taj plan?

I mister Adams se lupio dlanom po obrijanoj glavi, s odvažnošću pravog pijanca.

Mi smo s oduševljenjem počeli ispunjavati ovaj prekrasni plan. Nije prošao ni jedan sat, a mi smo već bodri, umiveni, s tragom pudera na obrijanom licu i s nadom u duši izašli na ulicu i umiješali se u gomilu.

— Najprije ćemo poslati brzojavne čestitke, — rekao je mister Adams.

Brzojavni ured »Western Union« izgledao je kao malena trgovina, razdijeljena na dvije polovine širokom hrastovom pregradom, za kojom je sjedio mladi čovjek s olovkom zataknutom za uho. Kod ulaza u kancelariju čekala su dva dječaka biciklista u kožnatim čizmama, kapama i kaputima sa značkama i svijetlim dugmetima. Njihova je dužnost bila da razvoze brzojave adresatima. Biciklisti s vrlo širokim ručicama i debelim kotačima bili su prislonjeni na stupove svjetiljaka. Dječaci su bili vrlo ponosni na svoje uniforme i pravili se važnim, ali ipak su ostali djeca, te skraćivali svoje slobodno vrijeme na najlakoumniji način. Stavljali su u punu cijev guvernala raketnu žabicu, potpaljivali ju i trčeći prema vratima pazili kako će se stresti prolaznici, koji bi prošli mimo dvokolice, začuvši baš uz uho pucanj. Kad je pucanj bio naročito jak, a prolaznik naročito nervozno poskočio, dječaci bi se uvalili u kancelariju i daveći se od smijeha, gledali na ulicu, dok bi se mladi čovjek s olovkom za uhom, zaprijetio njima prstom. Zatim bi brzojavni dječaci stupili u borbu s društvom običnih dječaka, bez čizama, značaka i dvokolica.

Neprijateljski tabori pucali su jedni na druge raketnim žabicama, koje su muklo praskale.

Mladi čovjek je primio brzojav, izvukao iza uha olovku, i brzo prebrojivši riječi, rekao:

— Dva dolara osamdeset centi.

Dali smo novce.

— Ovaj će brzojav, — rekao je mladi čovjek — biti poslan u Moskvu još danas. Ali moguće želite da brzojav stigne tek sutra u jutro? Ta to je brzojavna čestitka i ja mislim da će vaš adresat biti zadovoljan ako je primi sutra u jutro.

Saglasili smo se s tim predlogom.

— U tom slučaju bit će i druga cijena.

Mladi čovjek uze listić papira, izračuna i reče:

— Svega dva dolara i deset centi.

Sedamdeset centi uštede! Mladi nam se čovjek poče svidjati.

— Ali, moguće želite, sir, da uputite brzojav na drugi način? Imamo povlašćenu tarifu za brzojavna pisma. Takav brzojav ne će stići mnogo kasnije, a stajat će svega dolar i pol, a osim toga imate pravo dodati još osam riječi.

Ostali smo u kancelariji »Western Union« oko jedan sat. Mladi čovjek je ispisao brojkama nekoliko listića papira, istraživao je po tarifama i na koncu zaštedio nam još deset centi.

Ponašao se kao dobar brižljivi stric, koji daje lakoumnim rodjacima savjete za život. On se više brinuo za naš džep, nego mi sami. Ovaj službenik —

u predvečerje Nove godine, kad se naročito čovjeku žuri kući — bio je ne samo idealno strpljiv sa svojim mušterijama, nego je bio i vjerni prijatelj, čija je dužnost bila ne samo da nas posluži, već da nas upozori i spasi od životnih grešaka.

— Ne, ozbiljno, siri — rekao nam je mister Adams — vi ste već dosta dugo putovali po Americi i morate shvatiti, što je to američki service. Pred deset godina poduzeo sam kružni put i obratio se za karte na jedan turistički ured. Putovanje je bilo vrlo komplicirano. Ispalo je nešto preskupo. U tom uredu su sa mnom prosjedili cijeli dan i na kraju krajeva uz pomoć nekih kompliciranih željezničkih kombinacija, uštedili mi sto dolara. Čitavih sto dolara! Siri! Sto dolara — to je veliki novac. Da, da, da. Oh ne! Molim da ne zaboravite, da ured dobiva neki procenat od prometa i da su pojeftinivši moje putne karte, smanjili svoju zaradu. Evo, evo, evo! U tome se i sastoji princip američkog service-a. Ured je na meni manje zaradio, nego što je mogao, ali zato ću se drugi put svakako obratiti na njih, pa će opet nešto zaraditi. Razumijete li, siri? Manje, ali češće. To je na vlas isto kao ovdje u brzojavnom uredu, »Western Union«. Ne doista, siri, vi naprosto ne razumijete, vi ne ćete da razumijete, što je to američki service.

Ali mister Adams se varao. Mi smo već davno shvatili što je to američki service. Pa ako smo bili ushićeni radom mladog čovjeka s olovkom za uhom, nije to bilo za to što nam je to izgledala neka iznimka, već za to, što je to potvrdjivalo pravilo.

Za vrijeme putovanja mi smo se svaki dan u ovom ili onom obliku koristili service-om i naučili ga vrlo visoko cijeniti i ako se katkada pokazivao u jedva primjetljivim sitnicama.

Jednom smo se u New-Orleansu našli na voćnom pristaništu. Bila je to rasvijetljena lučka noć, ispunjena prekidajućim zvukovima sirena i brodova, te treskanjem sukobljujućih se vagona. Došli smo do

trgovine voća da kupimo krušaka. Na kruškama je stajala cijena — pet centi komad. Zamolili smo četiri komada. Tada je prodavaoc, staviviši voće u papirnatu vreću, rekao:

— Za četiri kruške imate platiti dvadeset centi, ali šest komada prodajem za dvadeset i pet centi. Ako mi date još pet centi, ne dobijete samo još jednu krušku, nego dvije.

— Ali o toj povlastici nigdje ništa ne piše!

— Da, ali ja za to znam, — rekao je prodavaoc.

»To je naprosto pošten čovjek««, — reći ćete. Da, to je točno. Ali service podrazumijeva poštenje. I možete biti uvjereni da stavivši u vreću šestu krušku, prodavaoc nije mislio na to da izvršuje pošteno djelo. On je »ispunjavao service«, poslužio je mušteriju.

Drugi put, u Charlstonu (Južna Karolina) sjeli smo u prazni vagon tramvaja, koji je vozio po glavnoj ulici bukom, koja je svojstvena ovom zastarjelom obliku transporta. Vozač, koji je ujedno bio i konduktor, dao nam je karte.

— Deset centi stoji karta — rekao je — ali za četiri karte odmah — popust. Po sedam centi. Razumijete li? Po sedam! Svega dvadeset osam centi! Dvanaest centi uštede! Razumijete li? Svega po sedam centi karta!

Cijelog puta se okretao, pokazivao nam kao gluhima sedam prsti i vikao:

— Sedam centi! Razumijete li? Sedam centi za kartu!

Za njega je bilo veliko zadovoljstvo da nam dade popust, da nam pruži service.

Priučili smo se na to, da u praonicama ne samo glačaju, nego i krpaju rublje, a ako su na rukavima zamazane košulje bila zaboravljena dugmad, onda ih prilože izglačanom rublju u posebnoj kuverti, na kojoj će biti natiskana reklama tog poduzeća. Prestali smo primjećivati da u restoranima, kavanama i apo-

tekama u čaše s vodom najprije stave led, da na benzinskim stanicama besplatno davaju informacije i putne karte, a u muzejima besplatno davaju kataloge i prospekte. Service je zato dobar što postaje potreban i neopažen kao zrak.

U newyorškoj univerzalnoj trgovini »Maisy« na ledjima pomoćnika vise plakati, koji se obraćaju kupcima: »Mi smo ovdje za to da nas uznemirujete!«

Na trgovački service se odnosi i klasična američka izreka:

»Kupac je uvijek u pravu«.

Osiguravajuća društva u onim rijetkim slučajevima, kada se njihovi interesi podudaraju s interesima osiguranih mušterija, pokazuju prava čudesa service-a. Oni za sniženu cijenu liječe čovjeka, koji je kod njih osigurao život, jer za njih ne bi bilo probitačno da on umre. A čovjek opet sa svoje strane bezumno hoće da živi, a kad ozdravi, on će proslaviti osiguravajući »service«.

U Americi postoji interesantno trgovačko poduzeće »Mail-Order-House«. Zapravo su ovakve ustanove poznate i u Evropi, ali obično nemaju uspjeha i često bankrotiraju. To je — trgovina poštom. Sve se ovdje osniva na service-u. Ako je service loš, ne će pomoći ni odlike robe ni luksusno uredjeni kabinet šefa poduzeća. »Mail-Order-House« u glavnom poslužuje farmere. U toj ustanovi može se naručiti sve po katalogu od iglice do uredjaja za cijelu kuću. Uspjeh ovog posla se sastoji u tome, da se svaka narudžba ispuni u dvadeset i četiri sata i ni sekundu kasnije, bez obzira na to, što je naručeno — stotinu cigareta ili glasovir i bez obzira na to, kuda se mora dostaviti narudžba — na Petu aveniju, ili u malenu kućicu u državi Dakota. Ako se stvar ne svidi, može se vratiti u »Mail-Order-House« a uplaćeni novac će biti odmah povraćen uz odbitak od nekoliko centi za poštarinu.

Ako Amerikanac nadje, da ga je dobro poslužio

neki radnik ili državni činovnik, on će taj isti dan napisati list akcionarskom društvu ili ministarstvu, a u pismu će stajati: »Tada i tada, tamo i tamo me je odlično podvorio mister taj i taj. Dozvolite da vam čestitam na tom prekrasnom činovniku«. A takva pisma ne propadaju uzalud. Dobar radnik ili činovnik dobije povišicu. Amerikanci vrlo dobro znaju, da za dobar service nije važna samo »knjiga za žalbe«. To im ni malo ne smeta da u slučaju loše podvorbe napišu takodjer pismo.

Katkada, u želji da pruži sve i da u zamjenu dobije nešto, service postaje komičan, a katkada i bljutav.

Ima čitave knjige već gotovih brzojava, velikih i uvjerljivih, bogato sastavljenih brzojava za svaki slučaj u životu. Slanje takvog brzojava stoji samo dvadeset i pet centi. Stvar je u tome, što se brzojavno ne predaje tekst brzojava, već samo broj pod kojim je upisan u knjizi kao i potpis pošiljača. To je prilično smiješna stvar i potsjeća na apotekarski doručak No. 4. Sve se pruža u gotovom obliku i čovjek se naprosto rješava neprijatne potrebe — misliti i još k tome trošiti novac.

Ima čestitaka za imendan, za preselenje, za Novu godinu, za Božić. Sadržaj i stil brzojava udešeni su za sve potrebe i ukuse — brzojavne čestitke za mlade muževe, poštovane rodjake, stare mušterije, ljubavnike, djecu, književnike i starice. Ima brzojava u stihovima:

»U Sirakuzi Texas Smithu neka bude sretna trgovačka kuća uz sretan Božić, molim pozdrav izručiti supruzi, a vama zaželjeti sretan business«.

Za studente, koji su spiskali novac, ima naročito velikih i posve umjetnički sastavljenih ganutljivih brzojava roditeljima s molbom, da pošalju novac prije roka i s prijetnjom, da će, u slučaju ako budu odbijeni, završiti svoj život samoubijstvom.

I cijelo to zadovoljstvo — za dvadeset i pet centi!

Zemlja cijeni i poštuje service. A ovaj service — nije samo umijeće trgovanja i dobivanja koristi. Potrebno je još jednom reći — service je unišao narodu u krv, on je sastavni dio narodnog značaja. U suštini, to je — stil rada.

»Service« — je najmiliji izraz razbojnika sa Wall-streeta. On će, otvoreno pljačkajući ljude i ne samo pojedine ljude, već čitave gradove i pokrajine, sigurno govoriti, da je on — neznatan čovjek, isto tako običan momak i demokrata, kao i svi dobri ljudi i da ne služi novcu, nego društvu. On »pruža« ljudima service.

— A sad, siri — rekao je mister Adams, kad smo napustili »Western Union« — idemo piti. Molim da me slijedite. Tu je, izgleda, nedaleko. Naprijed!

— Goal! Goal! Goal! — uzviknula je Gospodja Adams.

— Pošto je bilo već oko deset sati, a svi smo mi željeli jesti, krenuli smo brzo naprijed.

— To je divni restorančić — govorio je mister Adams. — Mislim, siri, da uzmemo po veliki biftek i par boca kalifornijskog vina. Ili — kad se pije nek se pije: uzet ćemo francuskog ili rajnskog. A zapravo, siri, jeste li primijetili da Amerikanci piju malo vina i da više vole whisky? O-o! Ne, ozbiljno, siri, zar vi to ne znate? To je vrlo, vrlo interesantno i bit će vam od koristi da znate. To je duboko pitanje. Savjetujem vam, misteri, da zapišete to u svoju knjižicu bilježaka. Razumijete, boca dobrog vina pretpostavlja dobar razgovor. Ljudi sjede za stolom i razgovaraju i tu jedno nadopunjuje drugo, — bez dobrog razgovora, vino ne pruža zadovoljstvo. A Amerikanci ne vole i ne znaju razgovarati. Jeste li opazili? Oni se nikada ne zadržavaju za stolom. Nemaju o čemu razgovarati. Oni plešu ili igraju bridge. Prednost daju whiskyu. Popiju po tri čašice — i odmah su pijani. Tako da i nema zašto razgovarati. Da, da, da, siri, Amerikanci ne piju vina.

Dugo smo hodali po nekoj vrlo širokoj ulici.

»Business-center« je ostao daleko iza nas. Došli smo u »Residential-part«. Tu nije bilo restorana, ni trgovina, pa čak ni apoteka. Padala je kiša. Pod svjetlosnim signalima visjeli su signali: »40 smrtnih slučajeva kao rezultat automobilskih katastrofa u San-Antoniu u prošloj godini. Vozite opreznije!«

— Da se možda vratimo? — rekla je gospodja Adams.

— Ah, Beki, — uskliknuo je starac — kako možeš govoriti — vratimo se! Do našeg restorančića nije daleko. Ja se dobro sjećam ovog mjesta.

Hodali smo pola sata po kiši i smrkavalo se sve više. Prošli smo automobilsko groblje, onda jedno pusto mjesto, gdje su se prodavali istrošeni automobili. Dolazilo nam je u susret nekoliko automobila, krcatih mladim ljudima, koji su nešto vikali i palili raketne žabice. Na raskršću su bile podignute ljuljačke, osvijetljene električnim sijalicama. Veseli par se tužno ljuljao u metalnoj ladjici. Tek tu smo opazili da se kiša nije više šalila. Na električnoj rasvjeti vidjeli su se čitavi potoci kiše.

— No, dobro — rekla je gospodja Adams, njoj svojstvenim rasudjivanjem — ako se ne sjećaš, gdje se nalazi tvoj restoran, upitat ćemo policajca.

— Ne, ne, Beki — promrmljao je mister Adams — nemoj tako govoriti. Ozbiljno. Restoran je negdje ovdje.

— Ali ipak — gdje? U kojoj ulici?

— Ne, Beki, ozbiljno, ti ne bi smjela tako govoriti.

— Sad ću upitati policajca — odlučno je rekla gospodja Adams. — Kako se zove tvoj restoran?

— No, Beki, molim te, ne uzrujavaj se. Ne, ozbiljno, siri, ne treba uznemirivati policajca.

— Ja te pitam: kako se zove tvoj restoran?

— Beki, nemoj tako govoriti — mrmljao je mister Adams, — meni je teško slušati, kad tako govoriš.

— Ti si zaboravio, kako se zove restoran! — rekla je gospodja Adams.

— Oh, Beki! Kako si mogla to pomisliti! — zastenjao je mister Adams, hvatajući se za mokru glavu.

Razgovarajući tako, prošli smo cijeli grad i ugledali pred sobom tamnu, očigledno mokru pustinju. Vratili smo se natrag i spotičući se, potrčali prema centru grada.

— Da bar dobijemo taksi — rekla je gospodja Adams.

Ali taksija nije bilo nigdje. Očigledno su svi bili zauzeti po onima, koji su dočekivali Novu godinu. Bio je već dvanaesti sat. Trčali smo po kiši, gladni, srditi i umorni. Što smo se više približavali centru, to su sve češće prolazili mimo auti s bučnim mladim ljudima. Centar grada je bio prenatrpan. Naši živci su sasvim popustili, pa smo se svaki put stresli od pucnjava, koje su se čule sa svih strana. Mirisalo je po barutu kao u doba uličnih borba. Svuglje su se prodavale raketne žabice, koje su proizvadjale zvuk puške.

— Siri! — zaviknuo je odjednom mister Adams. — Hajde da se proveselimo!

On je za tren oka kupio raketnu žabicu i veselim licem počeo je vrtjeti. Neki borbeni mladić tresnuo je mistera Adamsa praskavicom po ćelavoj glavi, a mister Adams je njega udario raketnom žabicom po ramenu.

Unišli smo u prvu apoteku i naručili sandwiche. Dok su ih priredjivali, kucnuli smo se tužno sokom od rajčica i zaželjeli jedan drugome sreću. Baš u taj čas je otkucalo dvanaest sati.

Tako smo dočekali Novu godinu u gradu San-Antonio, državi Texas.

Glava 42.

ODLAZIMO U JUŽNE DRŽAVE

Ujutro nakon burnog dočeka Nove godine probudili smo se u gostionici »Robert I. Li« s jednom gorućom željom — otputovati! Otputovati što je brže moguće, ovog časa, ove sekunde. Uzalud nas je mister Adams uvjeravao, da je San-Antonio prekrasan grad, da bi to bila neoprostiva glupost ne pogledati ga (»Ne, ozbiljno, siri!«), da mi ništa ne razumijemo i ne ćemo da razumijemo — mi smo tužno ponavljati jedno te isto:

Da, mi ništa ne razumijemo, ne ćemo da razumijemo i vjerojatno nikad ništa ni ne ćemo razumjeti. Mi sve to rado priznajemo. San-Antonio je divan grad, ali mi želimo otputovati. Osim toga nemojte zaboraviti, mister Adams, da vas očekuje beba.

Pri spomenu bebe, supruzi Adams su se takodjer požurili i već nakon pola sata vozili smo se po onoj istoj širokoj i dugoj ulici, gdje smo sinoć pod pljuskom kiše tražili restorančić bez imena.

Prije nego što smo ostavili San-Antonio, posjetili smo Breckenridge park. To je zahtijevao mister Adams.

— Vi ne smijete misliti, siri — izjavio je on — da je San-Antonio loš grad. To je lijep grad, lijepo gradjen i vi morate pogledati Breckenridge park.

Veliki prekrasni park bio je prazan. Samo nekoliko golih stabala stajalo je u njemu. Sva su ostala kao da je ljeto, šuštila gustim zelenilom. Park su u svim pravcima presijecali kanali za natapanje, urezani u kamen. Voda se tihim šumom prelijevala iz

jednog kanala u drugi, koji je bio gradjen nekoliko centimetara niže. Pogledali smo devu i morske lavove, divili se dječacima, koji su na skoro potpunoj zelenoj livadi igrali nogomet, stolovima i klupama, smještenim za izletnike, pa kad smo dobili solidnu informaciju najmanje u deset benzinskih postaja, krenuli smo na daljnji put, na jug Texasa prema granici Louisiane.

Približavao se crnački jug. Posljednje milje, koje su nas dijelile od Louisiane, vozili smo kroz šume. Promolilo se sunce. Bilo je toplo i radosno kao u proljeće u Ukrajini. Sve češće smo sretali gradiće, sela, benzinske stanice i konje, koji su slobodno trčali po poljima s raščupanim grivama.

Konačno smo prošli mimo stupa s natpisom »Država Louisiana« i uputili se niz crvenkasto polje pobranog pamuka.

Monumentalne crkve Istoka i Zapada ustupile su mjesto seoskim okrečenim crkvicama na stupovima umjesto temelja, španjolska i indijanska imena izmijenila su se s francuskima, a na benzinskim stanicama, gdje je gospodja Adams »prikupljala informacije«, nisu joj odgovarali »Yes, mem«, već »Yes mam«.

Prolazeći preko gradića »La Fayette«, ugledali smo veliki, preko ceste nategnuti plakat, na kojem je bila neprijatna samodopadna fizionomija s masnim natpisom:

»Izaberite mene za sheriffa. Ja sam — prijatelj naroda!«

Ovaj vapaj policajca, prijatelja naroda iz države Louisiane sjetio nas je na ponašanje nedavno ubijenog louisianskog senatora H. Longa, koji je sebe takodjer smatrao »prijateljem naroda«, čitavog naroda osim Crnaca, Meksikanaca, intelektualaca i radnika, a zahtijevao je podjelu dobara, svih bogatstava, osim pet milijuna, koji se po mišljenju H. Longa, svakako moraju ostaviti svakom milijuneru.

Ovdje na Jugu vidjeli smo što još nikad nismo vidjeli u Americi — pješake, koji su hodali po cesti. Medju njima nije bilo ni jednog bijelca.

Prošla je stara zgrbljena Crnica u debelim žutim čarapama, iznošenim prljavim cipelama, u kecelji i staromodnom šeširu s vrpcom.

Predložili smo misteru Adamsu da poveze staricu.

— Ne, ne, ne! — uskliknuo je on. — Ali šta vam pada na um! Ne, ozbiljno! Vi ne shvaćate što su to Južne države. Povesti Crnicu! Da, da, siri. Ona naprosto ne bi povjerovala da ju bijelci hoće povesti. Ona bi pomislila da joj se rugamo.

Na cesti se usred automobila neočekivano pojavio sivi konj, koji je vukao dvokolni kabriolet sa sjedalom za kočijaša (isto takve vidjeli smo u Fordovskom muzeju). U kabrioletu je sjedila vlastelinka s kćerkom. Starinska kočija skrenula je na pobočnu cestu, običnu; predstavite si pobočnu cestu s prugom požutjele trave po sredini. Iz svih automobila, koji su se vozili po cesti, promolile su glave ljudi i gledale na kabriolet, koji se udaljivao, ljuljajući se važno na svojim kotačima, visokim i tankim kao noge pauka. Sa isto takvom znatiželjom gledali su farmeri pred trideset godina, škripeći i dimljivi automobil s nespretnim sjedalom, u kojem su visoko sjedili putnici u vučjim krznenim kaputima i ogromnim zaštitnim naočalima.

Stigli smo do velike rijeke. U sumraku je blještala kao da je metalna.

— Mississippi! — uskliknuo je mister Adams.

— To nije Mississippi, — mirno je rekla Beki.

— To je Mississippi!

— To nije Mississippi!

— Beki! Nemoj tako govoriti. Teško mi je slušati kad govoriš da to nije Mississippi.

— A ipak ovo nije Mississippi.

— Mister Adams je zastenjao. Prošli smo most i

našli se u gradiću Morgan-city. Prije nego smo se uputili potražiti prenoćište, zaustavili smo se kod restorana »Plava guska« na objed.

— Sir — upitao je mister Adams vlasnika, namignuvši — kako se zove ova rijeka? Ja dobro znam, ali moju ženu eto zanima.

— To je Atzhafalaya — odgovorio je domaćin.

— Kako? Kako?

— Atzhafalaya.

— Thank you very much — promrmljao je mister Adams, hodajući natraške, — very, very, very...

To je bio prvi slučaj za cijelog putovanja, da je Mister Adams priznao faktičnu pogrešku.

Za vrijeme cijelog objeda mister Adams se vrpoljio na stolici i bio tužan. Konačno je izvukao kartu i vodič, neko vrijeme se u njih zadubio i konačno ne gledajući na ženu, ponizno rekao:

— Mogu vam saopćiti, siri, interesantnu pojedinost. Ova prokleta Atzhafalaya je najdublja rijeka na svijetu. Zapišite to u svoju knjižicu.

Da bi nekako ispunili dosadnu večer u dosadnom Morgan-city-u, napravili smo ono što uvijek u takvim slučajevima — pošli smo u kino. Obično kad je mister Adams gledao na platno, nije se samo srdio, nego je i ironizirao na račun sujeta i sudjelujućih lica srednjeg hollywoodskog proizvoda. Ali ovdje je priredio čitavu demonstraciju. Već deset minuta nakon početka, opazili smo, da mister Adams, nije pri sebi. On je poskakivao na svom mjestu, stenjao i prilično glasno izgovorio:

— Vrag, vrag, vrag neka nosi!

Odjednom je povikao svoje »vrag neka nosi« na cijelu dvoranu, skočio sa svog mjesta, te mrmljajući prokletstva i pljujući, istrčao na ulicu. Mrs Adams je potrčala za njim. Mi smo ostali gledati film i osjećali, da se na ulici u to doba razvija velika obiteljska bitka.

Kad je film svršio, nismo našli kod ulaza nijednog od supruga. Velikom mukom smo ih počeli tražiti po raznim krajevima grada. Na sreću ovi krajevi nisu bili mnogo udaljeni jedan od drugog.

Mister Adams bez šešira (šešir je još uvijek putovao iz jednog grada u drugi), s uzdignutim ovratnikom kaputa, široko je koracao po mračnoj cesti prema Meksikanskom zaljevu i neprestano mrmljao: »Vrag, vrag neka nosi!«

— Ne, ozbiljno, siri — rekao nam je žalosno — ja to više ne mogu podnašati. Da, da, da, od tog kina ja ću još na koncu poludjeti. U New-Yorku nisam nikada išao u kino. I meni je vrlo, vrlo teško kad na nešto nisam naučen. Ne, ozbiljno. Htio sam pucati u platno iz mitraljeza.

Supruzi su se brzo pomirili, a večer se završila srdačnim razgovorom kod plinskog kamina u tourist-housu.

Do New-Orleansa je ostalo još oko stotinu milja. Po sunčanom jutru smo se uputili. Bilo je blago posve ljetno vrijeme. Vozili smo se po novoj, ali ponešto uskoj betonskoj cesti uz tihu malenu riječicu. Na drugoj strani su se prostirala crvena pamučna polja, na kojima su se još gdjegdje vidjeli razbacani komadi bijele vate, onda poljane sladorne trstike, gdje su crnci u velikim grupama sjekli suhe stabljike »maceta« — specijalnim velikim noževima.

Riječicu su često presijecali grbavi uski viseći mostići.

Nekoliko sati redom sretali smo jednolične i tužne drvene kolibice crnaca-nadničara. To je bila jednoličnost izazvana bijedom, pravi standard bijede. U pustim dvorištima, okruženim polurazvaljenim ogradicama, ne samo da se nije mogla vidjeti nijedna krava, svinja ili kokoš, nego čak ni svežanj slame. To je bio posljednji stepen bijede, pred kojom slikovito siromaštvo Indijanaca može izgledati vrhuncem blagostanja, čak i raskoši. To je sve bilo na jugu

Amerike, u jednom od najplodnijih mjesta zemaljske površine.

Pred nama se opet pokazala velika glatka i sasvim pusta rijeka, koja je potsjećala na Volgu, ali svakako ne tako široka.

— To je Mississippi! — svečano je izjavila Beki.

Mister Adams je teško uzdahnuo. On bi bio skupo platio da je ta rijeka nosila drugo ime. Ali sad nije bilo sumnje. Već se vidio most — znameniti novi srebrenasti most, s automobilskim cestama sa strane i srednjim dijelom, odredjenim za željeznicu. Opet su se američka priroda i američka tehnika natjecali u moći. Najdužu rijeku na svijetu presijecao je najduži most na svijetu na babicama. Otvorenje je bilo tek pred pet dana, gradili su ga tri godine i stajao je petnaest milijuna dolara. Iza mosta je počimala široka autostrada, vidjeli su se koteži. Unišli smo u New-Orleans.

New-Orleans bi se mogao nazvati američkom Venecijom, (ta on stoji na vodi kao i Venecija) samo da nisu njegovi mnogobrojni kanali bili sakriveni pod zemljom.

Grad se je široko prostirao na niskom spojniku izmedju Mississippia i jezera Pontchartrain. Od ušća Mississippia u Meksikanski zaljev do grada — devedeset milja. Bliže prema zaljevu nije se moglo naći nijedno mjesto, gdje bi se mogao podići grad. Ali i tu gdje je izgradjen, zemlja je zapravo nanesena ilovača. Grad uvijek nastrada od poplava i groznice. Voda, koja mu je donijela bogatstvo, napravila ga je ujedno nesretnim. Cijelog svog života grad se je borio sa samim sobom, sa zemljom, na kojoj je podignut i s vodom, koja ga okružuje sa svih strana. Bori se on i sada. Ali glavno je već napravljeno. Pontchartrain je odijeljen od grada betonskom obalom, koja se spušta prema jezeru stepenicama. Prilazi u grad su na mnogo milja prikriveni sistemom nasipa, po kojima

prolaze besprijekorne autostrade. U mnogogodišnjoj borbi čovjeka s prirodom pobijedio je čovjek.

Grad je planiran neobično jednostavno. Ulice koje idu paralelno s rijekom, ponavljaju pregib, kojeg rijeka pravi na tom mjestu i imaju oblik polumjeseca. Njih presijecaju ulice savršeno okomite i vrlo duge. Pod jednom od njih, koja se primjerno širi u sredini grada, sakriven je najveći kanal. U čast ovog nevidljivog kanala prozvana je i sama ulica — Canal-street. To je — glavna ulica. Ona dijeli grad u dva dijela — francuski nečisti kao stari Pariz s uskim ulicama, malenim arkadama na tankim drvenim stupovima, dućančićima, restoranima koji na izgled ne obećavaju mnogo, s prvorazrednom francuskom kuhinjom, lučkim birtijama i uličnim prodavaonicama, punim povrća i voća, čija se ljepota naročito ističe radi obalne prljavštine i na ulicu izbačenih otpadaka — i novi američki dio, koji ne može ništa dodati već čitaocu poznatom obliku američkih gradova.

Nekada je Louisiana pripadala Francuskoj, a New-Orleans su utemeljili Francuzi. Teško je reći, koliko je u New-Orleansu ostalo francuskog duha, ali na Canal-streetu smještene su ulice Dauphin, Toulouse, Royal, a postoje čak i Elizejske poljane, a u starom gradu, u restoranu Arno poslužuju takav filet, kakvog se sigurno ne može naći u čitavoj Americi.

Grad leži preko jednog metra ispod površine rijeke. U njemu nema ni jednog suhog mjesta, gdje bi se moglo pokapati mrtvace. Gdjegod pokušaju kopati zemlju, uvijek nalaze vodu. Zato su ljude ovdje pokapali na način starih Egipćana — u sarkofazima, nad zemljom.

Uputili smo se na groblje, koje je smješteno u francuskom dijelu grada i neko vrijeme lutali po tom dosadnom bijelom gradu mrtvih. Četverouglaste grobnice složene su iz opeka i okrečene. Lijes se ugura kroz prednji otvor, a onda se on zazida ope-

kama. Nad jednom grobnicom gradi se druga, a katkada i treća. Po svojoj kameno-dvokatnoj dosadi groblje liči na maleni amerikanski gradić. Ima čak i svoju Main-street.

S groblja smo pošli u trgovinu fotografskih potrepština, da nam poprave aparat. Dok je mister Adams razgovarao s vlasnicom o perspektivama daljnjeg razvoja grada (perspektive su bile loše) i o trgovini (trgovina je takodjer loše išla) u dućan je unišao vrlo lijep mladić s crnim očima i grbavim francuskim nosom.

— Može li se govoriti s vlasnikom? — upitao je.

— Nema ga ovaj čas — odgovorila je vlasnica, debela crvenokosa s naočalima — ali ako nešto trebate, možete reći meni.

— Ali ja bih želio govoriti s gazdom — promrmljao je mladi čovjek, molećivo gledajući na nas.

— Je li nešto tako važno? — upitala je vlasnica.

— Da... To jest, nije tako važno, ali ja sam mislio... Uostalom vi ste naravno isto tako... Mogu vam reći.

On se približio gazdarici i vrlo tiho izgovorio:

— Htio bih u vašem dućanu oprati izlog za svega pet centi.

Gazdarica je rekla da njoj nažalost ne treba takav posao. Mladi čovjek se izvinio i spotaknuvši se nekoliko puta istrčao iz dućana.

Mi smo neko vrijeme šutjeli, onda je mister Adams pojurio na ulicu. Vratio se nakon deset minuta.

— Ne, ne, siri — rekao je klimajući okruglom glavom, — nemojte mi ništa govoriti. To je strašno! Vi ne možete shvatiti, do kojeg stepena bijede je došao ovaj mladić. Ne, ozbiljno. Jedva sam ga dostigao, tako je trčao po ulici. Razgovarao sam s njim. To je slikar bez posla. Već davno nema nikakvih narudžaba, a i ne nada im se. Mladić i ne računa više na svoje zanimanje. On bi pristao na koji god posao:

Ali i to je beznadno. Da, da, siri. Ovaj dragi mladić gladuje već nekoliko godina. A on ni zašto ne bi htio primiti dolar. Čak se i naljutio na mene.

— Kako! Tako mu niste ni mogli uručiti...

— Ne, ozbiljno, siri, nemojte tako govoriti — »niste ni mogli uručiti«. Naprosto je glupo tako misliti. Ne, ozbiljno. Ne ćemo o tome govoriti.

Već smo davno izašli iz trgovine, prošli čitavu Canal-street i došli do Mississippia, a mister Adams je još uvijek stenjući i jaučući mrmljao:

— Ne, ozbiljno, ne ćemo o tome govoriti.

New-Orleans — lijep je grad. Veoma nam se svidio, ali osjećaj ravnodušnosti i dosade, koji je zahvatio našu automobilsku grupu na večer uoči Nove godine u San-Antoniu, kao beskonačna jesenja kiša, nije ni mislio proći. Sva ljepota putovanja bila je već pokupljena. Čovjek nije sposoban za vječni užitak. Zato smo svu ljepotu New-Orleansa upijali umom. Duša je šutjela.

Kod Mississippia, na velikom trgu bilo je prilično pusto. Od drvenog pristaništa odlazile su prema suprotnoj obali isto kao u San-Franciscu skele s automobilima. Na ogradi, objesivši noge prema rijeci, tužno je sjedio Crnac sa šeširom navučenim do nosa. Kraj njega je stajao suludi starac u crnom kaputu, koji je bio samo nabačen i upravljao je skelama, koje su dolazile i odlazile. Pri tome je izdavao glasne zapovijedi. K nama je prišao ulični fotograf i tromo, kao da nas je već vidio jučer i prekjučer ruski upitao, da li se želimo slikati. Fotograf je doputovao ovamo pred dvadeset godina iz Kovna, da bi postao milijuner. A takva skepsa se osjećala na licu i čitavoj pojavi kovanskog fotografa, pa ga nismo ni upitali kako mu napreduje posao i kakve ima perspektive za budućnost.

Iznenada se iza drvenog pristaništa pokrenula vrlo visoka i duga bijela naprava, za koju se nije moglo odmah reći da je to parobrod. Prošla je mimo

nas, uz vodu. Sasvim u blizini kljuna stršila su dva visoka dimnjaka postavljena uporedo, poprijeko palube, ukrašena raznim risarijama i slična na željezne stupove neke monumentalne ograde. Parobrod je pokretao jedan ogromni kotač postavljen na krmi.

— Posljednji Mohikanac — rekao je mister Adams. — Sada se ovakvim brodovima putuje samo radi odmora i razonode i to vrlo rijetko. Ne, ne, svršeno je s Mississippiem!

Gledali smo na rijeku, po kojoj su nekada plovile teretne ladje s robom i robovima. Na njoj je upoznala Beecker Stowe sa svojim čitaocima — starog Toma. Po njoj se kretala splav Finn Hucleberry-a krijući se od crnca Jimmia, koji ga je proganjao. Sad je ova rijeka zamrzla. Riječni transport se pokazao previše polaganim za Sjedinjene Države. Željeznice i automobili su zavladali svim tovarima ove rijeke. Brzina — to je lozinka, pod kojom se razvijala ekonomija Sjedinjenih Država, u posljednjim godinama. Brzina — pa kolikogod stajala.

Ni robova više nema u Sjedinjenim Državama. Po zakonu su Crnci tamo — punopravni i slobodni ljudi. Ali neka crnac samo pokuša otići u kino, tramvaj ili crkvu, gdje sjede bijelci!

Na večer, lutajući po starim ulicama New-Orleansa, ugledali smo kino-kazalište »Palace«, nad kojim se svijetlio ognjeni natpis:

»Prekrasno južno kazalište. Samo za obojene ljude!«

Glava 43.

CRNCI

Čim smo više prodirali u Južne države, tim češće smo nailazili na ograničenja svake vrsti, koja su bila učinjena za Crnce. Ili su to bile odijeljene garderobe »za obojene«, ili posebna klupa na autobusnoj stanici, ili pak posebno odjeljenje u tramvaju. Tu su čak i crkve bile posebne, — na pr. za bijele baptiste i za crne baptiste.

Kod odlaska iz New-Orleansa ugledali smo grupu Crnaca, koji su radili na isušivanju blata. Radilo se na najprimitivniji način. Crnci nisu imali ništa osim lopate.

— Siri! — rekao je mister Adams. — To bi moralo za vas biti od naročitog interesa. Obične lopate u zemlji najveće mehanizacije! Ne, ne, siri. Bilo bi glupo misliti, da u Sjedinjenim Državama nema strojeva za isušivanje blata. Ali rad ovih ljudi skoro propada uzalud. Ovo su — nezaposleni radnici, koji dobivaju malenu potporu. Za tu potporu treba im dati neki posao, uposliti ih na neki način. Zato su im i dali lopate — neka kopaju. Produkt rada je ovdje jednak ništici.

Naš daljnji put vodio je po obalama Meksikanskog zaljeva, preko države Louisiane, Mississippia i Alabame. Ove države smo proputovali za jedan dan, pa se zaustavili u Floridi. Zatim iz Floride — prema obalama Atlantskog Oceana — u Georgiu, onda preko Južne Caroline, Sjeverne Caroline i Virginije u — Washington.

Prvi dio puta uz Meksikanski zaljev prošli smo velikom brzinom. Američka tehnika je zadala novi uda-

rac našoj fantaziji. Teško je naime iznenaditi ljude poslije Fordovskih tvornica, Boulder-dama, mostova u San-Franciscu i new-orleanskog mosta. Ali izgleda, da je u Americi sve moguće. Borba s vodom — eto čime se ovdje bavi tehnika. Čitavih desetak milja protezali su se naizmjenično mostovi i nasipi. Katkada je izgledalo da je naš auto — motorni čamac, jer svuda unaokolo kud je oko dopiralo, bila je samo voda, a po njoj je nekim čudom vodila široka betonska autostrada. Onda se pokazao most, zatim opet nasip i opet — most. Koliko muke, koliko novaca je trebalo da se to sagradi! Najčudnije je bilo to, da je dvadeset milja dalje vodila prekrasna paralelna cesta, a naša, koja je slovila kao svjetski tehnički uspjeh i čija je gradnja stajala stotine milijuna dolara, nije bila uopće nužno potrebna. Izgleda da je za vrijeme »procvata«, ova cesta bila sagradjena, kako bi se u ove krajeve privukli turisti. Sama obala Meksikanskog zaljeva bila je pokrivena kejom u duljini od nekoliko stotina milja.

Nažalost, nismo zapisali točnu brojku, ali se dobro sjećamo — nekoliko stotina milja. To je teško vjerovati, ali mi smo se vozili cijeli dan uz more, odijeljeno od nas čvrstim i lijepim kejom.

Prenoćili smo u nevelikom ljetovalištu u lučkom gradiću Pensacola u Floridi. Cijelu noć je padala kiša. Naš auto stajao je pod otvorenim nebom i ujutro nikako nismo mogli upaliti motor. Mister Adams je hodao oko auta i mašući rukama govorio:

— Naša baterija je otišla k vragu! Naša baterija je otišla k vragu!

Kiša je mnogo smućivala mistera Adamsa, pa je podvostručio svoju automobilsku opreznost.

Srećom, baterija nije mislila otići k vragu. Naprosto su se malo promočili provodi, a čim su se isušili, motor je počeo raditi.

— Siri! — govorio je mister Adams, pogledavajući na mutno nebo. — Molim vas da budete što više oprezni. Bolje da odložimo odlazak. A što ako odjednom opet padne kiša!

— A ako ne padne? — rekla je gospodja Adams. — Ta ne ćemo sjediti u ovom Pensacolu čitav život.

— Ali Beki, ti ne znaš što je to Florida. Ovdje je vrlo promjenljiva i opasna klima. Tu svašta može biti.

— No, što bi ovdje moglo biti?

— Ne, ozbiljno, Beki, ti rasudjuješ kao malena djevojčica. Tu može biti svašta.

— U najgorem slučaju, ako nas uhvati kiša, vozit ćemo se po kiši.

Svi smo toliko željeli otputovati čim prije, da nismo poslušali mistera Adamsa, nego izabravši jedan čas zatišja, krenuli na put niz zaljev, po novim nasipima i novim mostovima.

Jedan sat nakon odlaska iz Pensacole, upali smo u tropsku oluju (točnije, to nije bila tropska nego subtropska oluja, ali onda nam je izgledala tako strašna, da smo je ocijenili tropskom). Bilo je sve upravo onako kako prikazuje Jules Verne — grom, munje i Niagara se slijeva s neba. Sad je sve unaokolo bila sama voda. Kretali smo se skoro na slijepo. Katkada je voda bila tako visoka, da je izgledalo — kao da se vozimo po dnu Meksikanskog zaljeva. Kod svakog udarca groma mister Adams je poskočio i promrmljao:

— Da, da, siri. Mirno ... mirno ...

On se bez sumnje bojao da će u auto udariti grom.

Pokušavali smo se zaustaviti i počekati dok prodje nevrijeme, stojeći na mjestu, ali bojali smo se da će voda zaliti motor i da će baterija uistinu »otići do vraga«. Puni groze sjetili smo se novinskih izvještaja o olujama u Floridi i ogromnog drveća istrgnutog s korijenjem kao i vlakova izbačenih iz tračnica.

Uostalom sve se kao kod Jules Vernea svršilo sretno.

Prenoćili smo u gradu Talahasseu, a već u jutro smo bili u Georgiji. Bio je januarski skoro znojni dan i mi smo brzo zaboravili na jučerašnji dan.

Georgija je bila šumovita. Ne znamo zašto smo uvijek zamišljali južne crnačke države kao ravna pamučna polja i plantaže duhana. A tu je odjednom ispalo, da osim plantaža i polja ima i gustih južnjačkih šuma. Vozili smo se po drvoredima, nad kojima su visjele u obliku kozjih brada nekakvi kudeljasti repovi drveća, kojeg nikada u životu nismo vidjeli — »picon«.

Crnce smo sretali sve češće, katkada po čitave sate nismo vidjeli bijelog čovjeka, ali u gradovima je vladao bijeli čovjek; a ako bi se crnac pojavio kod prekrasne, bršljanom obavijene vile u »residentialpartu«, onda je svakako bio sa četkom, vedrom ili paketom, što je značilo da on ovdje može biti samo sluga.

Visoki američki standard nije još sasvim osvojio Južne države. On je naravno prodro vrlo daleko — južni Main-streeti, apoteke, četverokutni komadi maslaca za objedom i doručkom, mehanički biljar, gume za žvakanje, benzinske stanice, ceste, djevojke s frizurama kinozvijezda i reklamni plakati ničim se nisu razlikovali od istočnih, zapadnih i sjevernih četverokutnih komada maslaca, djevojaka, cesta i plakata; ali u Južnim državama ima nečeg svog, posebnog, naročitog, nečeg za čudo milog i toplog. Priroda? Moguće donekle i priroda. Ovdje nema ni lakiranih palma ni magnolija ni olaštenog sunca kao u Californiji. Ali zato nema tu niti suhoće pustinje, koja se ipak tamo osjeća. Južne države — to je kraj seoskih krajolika, šuma i tužnih pjesama. Ali naravno nije samo do prirode.

Duša Južnih država — to su ljudi. I to ne bijeli ljudi, već crni. Zaustavili smo se u Charlestonu, Južna Carolina. Pregledavši grad i vraćajući se na večer kući po neizbježivom Main-streetu, ugledali smo u tamnom uglu crnačku djevojčicu od dvanaest godina. Djevojčica nas nije vidjela. U ruci je nosila košaricu. Hod djevojke izgledao nam je spočetka čudnovat. Ali kad smo bolje pogledali, vidjeli smo

da djevojčica pleše. To je bila talentirana improvizacija, jasna i ritmička, skoro potpuni ples, koji bi se mogao nazvati ovako: »Djevojčica iz Južne države«. Plešući, mala crnica se udaljivala sve više iza tamnog ugla, klizala, pravila zaokrete, malo poskakivala i graciozno balansirala laganom praznom košarom. Trgovalo se čitav dan, sad je grad usnuo, a naokolo je bila potpuna tišina; ali nama se pričinilo kao da čujemo zvukove banjo — toliko je ritmičan i muzikalan bio ples.

Crnci su daroviti. Što zato, bijelci im rado plješću, ali ih smatraju i dalje nižom rasom. Crncima milostivo dozvoljavaju da budu artisti. Očevidno kad je crnac na daskama, a bijelac u loži, on može da gleda na njega s visoka, pa njegovo samoljublje kao gospodara nije povrijedjeno.

Crnci su osjetljivi. Bijelci se prema tome odnose ironično i smatraju da su crnci glupi. Pa doista! Za dobro trgovanje ne treba nikakve osjetljivosti.

Govoreći ovdje o bijelim ljudima, mislimo na južne gentlemane i to ne samo na njih, nego i na one gentlemane na Sjeveru, koji su već zaraženi psihologijom vladanja robovima. Isto tako želimo da kažemo, da svi ljudi na Jugu ne smatraju crnce nižim bićima, ali nažalost većina.

Crnci imaju bujnu fantaziju. Oni vole na pr. nositi imena znamenitih ljudi, pa katkada neki vratar, namještenik lifta ili sluga Jim Smith u cijelosti izgovara svoje ime ovako: Jim-Georg-Washington-Abraham-Lincoln-Grand-Nabukadnesar-Smith.

— No, naravno, — kaže južni gentleman, u čijoj fantaziji stoji i danju i noću samo jedna prekrasna slika — milijun dolara — to je savršeni idiot!

U svim filmovima i vandevillima crnce uvađaju kao komična lica, koja prikazuju glupe, ali dobrodušne sluge.

Crnci vole prirodu. Kao što je svojstveno umjetničkim prirodama, oni razmišljaju. Južni gentlemani nalaze i u tome svoje objašnjenje. Crnci su, vidite,

lijeni i nesposobni za sistematski rad. Tada sigurno ispričaju slučaj kako crnac, kad zaradi pet dolara, slijedeći dan više ne ide na službu, već primi pod ruku svoju crnu »girl« i ide s njom u šetnju, u šumu ili prema riječici. Iz toga se izvodi duboki zaključak, na neki način teoretsko objašnjenje eksploatacije crnog čovjeka:

— Koliko mu god platiš, on će svejedno živjeti kao svinja. Zato mu se mora platiti što manje.

Konačno, crnci su ekspanzivni. Oh! Tu je južni gentleman ozbiljno uznemiren. On već izvlači Colt, uže i komad sapuna. On već pripravlja lomaču. Postaje odjednom nevjerojatno plemenit i sumnjičav. Crnci — to su, vidite li, seksualni zločinci. Njih treba naprosto povješati.

Crnci su znatiželjni. Zato ima južni gentleman tisuću objašnjenja. Jasna stvar — to su naprosto prostaci i ljudi bez pardona. Zanimaju se za tudje poslove. Svuda turaju svoj crni nos.

Pri svemu tome, južni gentleman misli, da ga crnci veoma vole. U filmovima iz života vlastele svakako će uvijek stari sijedi crnac obožavati svog gospodara i bit će spreman za njega dati svoj život.

Ah, kad bi južni gentleman, dobroćudni gledaoc ili sudionik suda Lyncha, odjednom shvatio da do potpune stopostotne čovječnosti njemu nedostaju baš ove crnačke crte, koje su toliko puta ismijane! Što bi na to rekao?

Crncima je skoro oduzeta mogućnost razvitka i napretka. U gradovima su im pristupačne jedino karijere kao lakaji i namještenici lifta, a u domovini, u Južnim državama, oni su bespravne sluge, poniženo do položaja domaće životinje, — ovdje su robovi.

A ipak, kad bi se Americi oduzeli crnci, ona bi postala doduše nešto bijelija, ali zato svakako dvadeset puta dosadnija.

Vjerni svojem pravilu — da primamo u auto ljude, koji su čekali na cesti priliku, već nedaleko od Washingtona u Sjevernoj Carolini, primili smo kraj osamljene benzinske stanice osamnaestgodišnjeg dječaka iz logora »SSS«. Ove logore je osnovao Roosevelt za besposlene mladiće, najprije za šest mjeseci, — Roosevelt se nadao, da nakon šest mjeseci više ne će biti nezaposlenosti — a onda, kad se objasnilo da nije tako lako dokrajčiti nezaposlenost — logori su ostali na neodredjeno vrijeme. Dječak je morao preći nekih osamnaest milja, od logora do rodnog gradića Elizabethtown. Padala je prilično hladna kišica. Mladić se sav naježio u svojoj laganoj ljetnoj košulji kaki boje i u šeširu sa širokih obodom i rupicama.

Naš posljednji hitch-hacker se malo ugrijao u zatvorenim kolima i počeo odgovarati na pitanja. Nije dodao ništa novoga pojmu, kojeg smo već stvorili o tipu američkog mladog čovjeka — razgovorljiv, samopouzdan i nimalo znatiželjan.

Njegova povijest je obična. Otac — farmer. Poslovi idu slabo. Dječak je završio srednju školu. Nije bilo dovoljno novaca da stupi u college. Pošao je tražiti posao. Nije ga našao. Morao se upisati u »SSS«. Tu on s drugim dječacima krči šumu, kopa jarke protiv požara. Ne hrani se loše, oblače ga i prima trideset dolara mjesečno (pet — na ruku, a dvadeset i pet — roditeljima). To je zapravo potpora. Što će biti poslije — ne zna se. On zna samo jedno: mlad je, zdrav, ima bijelu kožu i igra base-ball. Znači da će sve biti dobro — »all right« — nekako će se urediti. U njegovoj svijesti nema magle. Naprotiv, potpuna jasnoća. Na većinu pitanja, koja smo mu zadali, nije mogao odgovoriti. Tada bi očaravajućom iskrenošću odgovorio: »To ja ne znam«. Zato, kad mu je upit bio jasan, odgovarao bi odmah bez premišljanja, gotovom formulom, vidi se usadjenom u obitelji po ocu-farmeru i u gradiću Elizabeth-town.

— Ali vi ipak želite stupiti u college?

— Naravno. Premda poznam mladiće, koji s diplomama u džepu lutaju po državi tražeći posla, ali ipak je lakše sa svršenim collegeom napraviti karijeru.

— Kakve vas nauke interesiraju u collegeu?
— Kako kakve? One naravno, koje se tamo predavaju.
Prolazili smo mimo crnačkog seoca. To bijaše isto takav standard crnačke bijede. Naći ovdje lijepu crnačku kuću bilo bi isto tako čudnovato kao ugledati lošu cestu.
— Kuće crnaca se mogu odmah raspoznati od kuća bijelih ljudi, — rekao je smiješeći se naš suputnik.
— Zar svi crnci žive tako loše?
— Naravno, svi.
— No, eto vi ste odrasli na jugu. Recite nam, da li znadete bar za jednog bogatog crnca?
Mladić se neko vrijeme zamislio.
— Ne, ne znam nijednoga, — odgovorio je na kraju.
— Zašto je to tako? Zar su crnci loši radnici?
— Ne, oni znadu raditi.
— Moguće su oni nepošteni ljudi?
— Zašto nepošteni? Ja dobro poznam crnce. Crnci su dobri ljudi, ima medju njima dobrih nogometaša.
— Kako to, da su svi siromašni?
— To ja ne znam.
— Vaš otac ima poznatih crnaca?
— Mi poznamo mnogo crnaca.
— A vi se dobro s njima slažete?
— Naravno.
— A bi li vi posadili takvog crnca za stol u vašoj obitelji?
Mladić se nasmijao.
— Ne, to je nemoguće.
— Zašto?
— Pa tako. Crnac i bijelac ne mogu sjediti za jednim stolom.
— Ali zašto?
— Vi ste sigurno iz New-Yorka! — rekao je mladić.

Južnjaci zamišljaju New-York — kao mjesto slobodoumlja i radikalizma.
— Sad nam recite ovo. Prošli smo nekoliko crnačkih država i vidjeli katkada prilično lijepih crnica. Bili se vi mogli zaljubiti u crnicu?
— Da, moguće, — odgovorio je mladi čovjek nakon razmišljanja, — to bi se moglo dogoditi. Doista medju obojenim ima vrlo lijepih, a naročito mulatkinja.
— A kad bi se zaljubili, bi li je oženili?
— No, kako možete to pitati. To nije moguće.
— Zašto?
— To je nemoguće.
— No, a ako bi se jako zaljubili? Ili, ako bi se bijela djevojka zaljubila u crnca i udala za njega?
Mladić je zamahnuo rukama.
— Ne, odmah se vidi, da ste iz New-Yorka.
— A zašto? Ovakvog bi crnca sigurno objesili?
— Mislim da bi se dogodilo nešto slično.
Mladić se dugo veselo smijao.
Ovaj razgovor je iznešen potpuno točno.
Ne samo ovdje, nego i u samom New-Yorku, o kome je mladić s Juga govorio s užasom, skoro je nemoguće vidjeti crnca u restoranu, kinu ili crkvi, osim kao služitelja i lakaja. Vidjeli smo u velikoj newyorškoj dvorani »Carnegi-hall« na koncertu crnačke pjevačice Marian Anderson stotinu inteligentnih crnaca, koji su sjedili na galeriji u posve odijeljenoj grupi.
Naravno, po crnačkim zakonima, a naročito u New-Yorku, crnac ima pravo da sjedne na kojegod mjesto izmedju bijelih, ima pravo da ide u »bijeli« kino, ili »bijeli« restoran. Ali on to ne će nikada učiniti; on vrlo dobro zna, čime se završava ovaj eksperimenat. Njega razumije se ne će natući kao na Jugu, ali njegovi će se najbliži susjedi u većini slučajeva odmah demonstrativno udaljiti — to je nesumnjivo.
Po zakonu, crnci su — slobodni gradjani Sjedinjenih Država, ali na Jugu im pod raznim izgovorima

oduzimaju pravo glasa, a u samom Washingtonu, i to ne samo u Washingtonu, nego baš u zgradi gdje su se pisali zakoni, desio se ovakav slučaj.

U kongres za grad Chicago bio je izabran jedan crnac, po imenu Deprist. Na ogorčenje bijelih kongresista, on je sjedio pored njih na skupštini predstavnika. No to još nije sve. Ovaj crnac sa svojim crnim tajnikom naučio se da objeduje u blagovaonici kongresa. Nisu ga mogli istjerati, a na tihe demonstracije crnac nije obraćao nikakvu pažnju. Na kraju krajeva izmislili su prekrasan izlaz iz tog položaja — zatvorili su blagovaonu. Sasvim su zatvorili blagovaonu kongresa samo radi toga, da crnac ne bi mogao ručati s bijelim ljudima.

— Eto, eto, siri, — rekao je mister Adams, kad smo ostavivši mladog čovjeka iz »SSS«, nastavili put, — ispričat ću vam značajnu pripovijest o mojim prijateljima s otoka Trinidata. Tamo sam poznavao neku američku obitelj. Odlučila je, da se preseli u New-York. Baš sam morao na godinu dana otići iz New-Yorka i nakanio sam, da im zato vrijeme ustupim moj stan. Preporučio sam ih vlasniku kuće i otputovao sam. Kad sam se vratio nakon godinu dana, vlasnik je skoro pesnicom navalio na mene. »To je bezobraština!« — vikao je. — »Nikada nisam mislio, da ćete mi tako podlo podvaliti!« Ja sam se strašno preplašio i stao razmišljati, da nisam počinio neki grijeh. »Ne razumijem, što sam skrivio?» — upitao sam kućevlasnika. »Vi ste uselili u moju kuću crnce« — zastenjao je kućevlasnik. »Dozvolite, — rekao sam, — ja sam uselio kod vas moje prijatelje s otoka Trinidat. To su bijeli ljudi kao vi i ja. Oni su živjeli na otoku trideset godina, a sad su se vratili u Ameriku«. »Ah zašto mi niste odmah rekli, da su vaši prijatelji živjeli na otoku Trinidat! Ja ih nipošto ne bih primio u kuću!« — »A što se dogodilo?« — upitao sam. »Dogodilo se to, da mi moji stanari u jedan glas govore za vaše prijatelje, da kod njih ima primjese crnačke krvi. Imaju baku, koja ima kovrčavu kosu.

To je utvrdjeno. Već je jedan stanar izselio. Ostali govore, da će, ako ne otkažem ovim crncima, razvrći ugovor i otseliti.« Ne, ozbiljno, bilo bi glupo misliti, da crncima dobro ide u New-Yorku. Eto, u našoj kući je namješten na liftu — crnac — to je nešto drugo.

U Sjevernoj Carolini je postalo hladno, a u Virginiji još hladnije. Rijetka kišica polijevala je krov našeg auta čitav posljednji dan našeg putovanja. Do Washingtona je ostalo još par milja, a mister Adams se pobojao, da se voda ne bi smrznula. Ukazali su se plakati, koji su reklamirali Wachingtonske hotele.

— Stop! Stop — uzviknuo je najednom mister Adams. Auto je stao.

— Siri» — svečano je rekao — želite li da znate što je Amerika?

— Želimo, — odgovorili smo mi.

— U tom slučaju, pogledajte.

I mister Adams je pokazao rukom na plakat, koga smo bili već skoro prošli.

Ugledali smo veliku sliku neizmjerno ganutljivog sadržaja. Tu je bila prikazana krasna mlada majka, tipa Grete Garbo s prekrasnom djevojčicom (tipa Shirly Temple) na rukama. Iza njih je stajao čudni andjeo-čuvar s licem hollywoodskog filmskog poručnika i s velikim krilima.

— Ne, ne — vikao je mister Adams, — potpis! Potpis! Znate li što kaže andjeo-čuvar ovoj dobroj majci? Savjetuje joj, da uloži novce u banku na ime svog djeteta. Andjeo je tako dobar da joj još i objašnjava, u koju banku treba da uloži novac! Ne, ozbiljno, siri, vi ne ćete da razumijete što je to Amerika.

Kad smo ulazili u Washington, spidometar našeg auta je pokazivao točno deset tisuća milja.

Posljednji puta uzviknuli smo »hurra«.

Glava 44.

AMERIČKA DEMOKRACIJA

Jednog kišovitog zimskog dana pristao je uz obalu Engleske maleni teretni parobrod. Po mokrom mostiću sišao je na obalu čovjek bez šešira. Jednom rukom je pridržavao ženu, a drugom pritiskivao na sebe dijete. Sa svih strana su se na njega bacili fotografi, kino-operateri i novinari. Čovjek se probijao i nije se ni na koga obazirao. Tek kad je sjeo u taksi, okrenuo se prema gomili svijeta, koja ga je slijedila, ali u njegovom pogledu se odražavao strah i mržnja.

Ovaj čovjek je pobjegao iz Amerike. Napustio je Ameriku po noći, kad je sve spavalo — prevarivši tako budnost samih brzonogih reportera New-Yorka. Da bi izbjegao svijetu, nije otputovao s luksusnim putničkim parobrodom, već starim prljavim teretnjakom, gdje čak nije bilo udobne kabine. I ovaj čovjek, koji je napustio svoju domovinu bio je sretan, kad je osjetio da je u tudjoj zemlji.

To bijaše Charles Lindbergh, jedan od najznamenitijih ljudi na svijetu, a njegova je domovina Sjedinjene Američke Države, zemlja najveće demokracije, kako to čvrsto misle Amerikanci.

Svima je naravno poznato, koji su razlozi prisilili Lindbergha, da poduzme najozbiljniji korak u životu čovjeka — da napusti domovinu. Ispalo je da Amerika nije u stanju da sačuva nezavisnost ličnosti svog nacionalnog junaka, nije u stanju da sačuva njegovo prebivalište od napadaja gangstera, nije u stanju da očuva njegovu obitelj.

Ne može se posumnjati u to, da Lindbergh voli Ameriku i da Amerikanci obožavaju Lindbergha. I

ako se udubiš u tekst američkog ustava, to lako otkriješ tamo veličanstvene i pravedne točke, koje, kako izgleda, osiguravaju opće dobro. A ipak je Lindbergh utekao, dok je ustav u toj zemlji samo lijepa tablica iz bronze, ili isto tako lijepi pergamenat, koji se čuva u safu zakonodavne ustanove.

Od povijesti znamenitog čovjeka predjimo na povijest obične Amerikanke, za koju su isto tako kao i za Lindbergha napisane glasne riječi ustava Sjedinjenih Država.

Ova Amerikanka je imala sedamnaest godišnju kćerku i odraslog sina. Jednog se dana djevojka nije vratila kući. Nije je bilo cijelu noć. Slijedeći dan se takodjer nije pojavila. Djevojka je nestala. Tražila ju je policija i nije je našla. Majka je držala, da je kćerka poginula. Prošla je godina. I eto, jednog dana prijatelj njenog sina saopćio je strašnu novost. Vidio je djevojku, koju su smatrali mrtvom u tajnoj javnoj kući. (Službeno se smatra, da u Americi nema prostitucije. A zapravo ima tamo mnogo tajnih javnih kuća.) Brat se odmah kao mušterija uputio u sumnjivo sklonište. Tamo je doista ugledao svoju sestru. Jedva ju je prepoznao, tako se strašno izmijenila mlada djevojka. To što mu je ispričala, bilo je još strašnije. Oteli su je i prodali.

— Ja sam mrtva, — rekla je djevojka i nemoj pokušati da me spasiš. Ljudi, koji su me oteli toliko su jaki, da se s njima nitko ne može boriti. Oni se ne će ustručavati da ubiju i tebe i majku.

Ipak je borba započela. Majka se obratila na policiju, — ali od toga nije bilo ništa. Iza ledja gangstera stajali su neki nepoznati, ali neobično moćni ljudi. Majka se obratila na sud. Advokat gangstera je dokazao, da je djevojka bila stara prostitutka i da baš ona predstavlja opasnost za društvo, a ne banda, koja ju je otela. Vrhovni državni sud je takodjer riješio predmet u korist gangstera. Majci nije pomogao ni put u Washington. Washington naprosto nema

vlasti nad državnim sudom. To je sve. Djevojka je ostala u javnoj kući.

To se dogodilo u zemlji, gdje se deklarira sloboda govora. Majka djevojke je mogla slobodno ne samo govoriti nego i vikati. Ona je vikala, ali nitko ju nije slušao.

To se je dogodilo u zemlji, gdje je deklarirana sloboda štampe. Alij nijedne novine nisu o tome pisale. Gdje su ostali ti spretni, neumorni, brzonogi reporteri, čijem pronicavom oku ne može izbjeći nijedna pljačka, ni jedna bogata svadba, nijedan korak filmske zvijezde, čak i četvrtorazredne?

To se je dogodilo u zemlji, gdje je deklarirana nepovredivost ličnosti. Ali siromašna ličnost je sjedila u javnoj kući, i nijedna sila ju nije mogla izvući. Izgleda i kad bi iz groba ustao sam Abraham Lincoln i on ne bi mogao ništa učiniti. Teško da bi mu pomogla i puška generala Granta!

Zato svaki put kad počneš prebirati u pameti elemente, iz kojih je sastavljen američki život, sjetiš se baš gangstera, a ako ne gangstera, onda racketira. Sjetiš se sveg ovog čovječjeg smeća, koje je uprljalo ovu slobodoljubivu i radinu zemlju.

Može li biti nešto radosnijeg od slobodnih izbora u demokratskoj zemlji, čijim su gradjanima po ustavu zajamčena sva prava na »slobodu i težnju za srećom«? Svečano odjeveni birači idu prema žarama i nježno spuštaju u njih kartice s imenima ljubljenih kandidata.

A u samoj stvari se dogadja ono, što nam je ispričao chicaški liječnik: dolazi racketir-politician, pa iznudjivanjem ili prijetnjama prisili dobrog čovjeka da glasa na nekog nitkova.

I tako dakle pravo na slobodu i težnju za srećom nesumnjivo postoji, ali mogućnost da se to pravo ostvari, veoma je sumnjiva. U previše opasnom susjedstvu s novčanim podrumima Wall-Streeta nalazi se ovo pravo.

Zato vanjsku formu demokracije čuvaju Amerikanci neobičnim cjepidlačarenjem. A to, mora se priznati, proizvadja dubok utisak.

Henry Ford je po svojem položaju u američkom društvu — skoro nedostiživa pojava. A jednom, kad je unišao u jednu od zgrada vlastite tvornice, gdje se nalazilo nekoliko inžinjera, stisnuo je ruku svima i počeo govoriti zašto je došao. Za vrijeme razgovora izgledao je stari Henry vrlo uznemiren. Njega je mučila neka misao. Nekoliko puta je zastao na pola riječi očito nastojeći da se nečeg sjeti. Konačno se ispričao pred sabesjednicima, prekinuo razgovor i prišao mladom inžinjeru, koji je sjedio, povukavši se daleko u ugao sobe.

— Vrlo mi je žao, mister Smith, — rekao je mister Ford, — ali meni se čini, da sam zaboravio pozdraviti se s vama.

Suvišno rukovanje nije težak teret za ravnotežu fordovskih automobilskih tvornica, a utisak — ogroman. Ovog mladog inžinjera Ford ne će nikada pozvati sebi kući u goste, ali u poslu su ravni, oni zajedno prave automobile.

Mnoge stare radnike svoje tvornice Ford pozna i zove ih po imenu: »Hallo Micke!« ili: »Hallo John!«. A Micke ili John se takodjer obraćaju na njega sa — »Hallo, Henry!«. Tu su oni nekako ravni, oni zajedno prave automobile. Prodavati pak automobile, to će već sam stari Henry. A stari Micke ili John će se naraditi i bit će izbačeni na ulicu kao što se odbacuje stari valjak, koji je odradio svoje.

Tako smo se dakle, nakon što smo prevalili deset tisuća milja, našli u prijestolnici Sjedinjenih Država.

Washington — sa svojim nevisokim državnim zgradama, vrtovima, spomenicima i širokim ulicama — sličan je pomalo na Beč, pomalo na Berlin, pomalo na Varšavu i pomalo na sve glavne gradove. Samo automobili podsjećaju na to, da se ovaj grad nalazi u Americi. Ovdje na svaka dva čovjeka dodje jedan auto, a na čitavih pet stotina tisuća stanovnika nema

nijednog stalnog kazališta. Pošto smo pregledali dom Georga Washingtona u Mount-Wernonu, prisustvovali skupštini kongresa i bili na Grobu neznanog junaka, otkrili smo, da više zapravo nemamo što pogledati. Još je jedino ostalo da vidimo pretsjednika. U Americi to baš nije tako teško.

Dva puta nedjeljno u deset sati i trideset minuta prije podne pretsjednik Sjedinjenih Država prima novinare. Uputili smo se na ovakvo primanje. Prima se u Bijeloj kući. Unišli smo u sobu za primanje, gdje je stajao ogromni okrugli stol, napravljen iz sequoi drva. To je bio dar jednom od prijašnjih pretsjednika. Garderobe nije bilo, a novinari, koji su ulazili, stavljali su svoje kapute na ovaj stol, a kad na stolu nije više bilo mjesta, stavljali su ih naprosto na pod. Postepeno se sakupilo oko dvije stotine osoba. Pušili su, glasno razgovarali i nestrpljivo pogledavali na nevelika bijela vrata, iza kojih se očigledno krio pretsjednik Sjedinjenih Država.

Savjetovali su nam, da se postavimo bliže vratima, da bi, kad budu puštali k pretsjedniku, bili sasvim naprijed, — inače bi se moglo dogoditi da ga iza ledja novinara uopće ne vidimo. Spretnošću iskusnih tramvajskih boraca probili smo se naprijed. Pred nama su bila samo tri gentlemana. To su bila prosijeda i vrlo poštovana gospoda.

Već je nastupio sat prijema, a novinare još nisu puštali. Tada su prosijedi gentlemani — najprije tiho, a onda glasnije — počeli kucati na vrata. Oni su kucali k pretsjedniku Sjedinjenih Država, kao što pomoćnik režisera kuca glumcu, da ga potsjeti na nastup. Kucali su smijući se, ali su ipak kucali.

Konačno su se vrata otvorila, a novinari gurajući jedan drugoga pohrlili su naprijed. Potrčali smo i mi zajedno s drugima. Konjica je pojurila po hodniku, zatim je prešla preko prazne sobe. Na tom mjestu smo lagano obišli teško zadihane prosijede gentlemane, te utrčali prvi u slijedeću sobu.

Pred nama u dubini okruglog kabineta, na čijim su zidovima visjele starinske litografije, koje su prikazivale mississippske brodove, a u čijim su malenim udubinama stajali modeli fregata — za pisaćim stolom srednje veličine, zadimljenom cigaretom u ruci i s Čehovskim cvikerom na velikom lijepom nosu, sjedio je Franklin Roosevelt, pretsjednik Sjedinjenih Američkih država. Za njegovim ledjima blještale su zvijezde i pruge dviju narodnih zastava.

Počela su pitanja. Dopisnici su pitali, pretsjednik je odgovarao.

Čitav ovaj obred je naravno donekle uslovljen. Svima je dobro poznato da pretsjednik ne će otkrivati nikakvih naročitih tajna novinarima. Na neka pitanja je pretsjednik odgovarao ozbiljno i prilično opširno, iz nekih se spretno izvlačio kakvom šalom (to nije tako lako — izvlačiti se šalom dva puta nedjeljno od stotine žestokih novinara), a na neka pitanja je odgovarao, da će o tome progovoriti slijedeći put.

Lijepo veliko lice Roosevelta izgledalo je umorno. Tek jučer je Vrhovni sud preinačio »AAA« — preduzete mjere Roosevelta da se urede farmerski usjevi, koji čine jednu od glavnih točaka njegova programa.

Pitanja i odgovori potrajali su pola sata. Kad je nastala pauza, pretsjednik je upitno pogledao na sakupljene. To je imalo značiti kao znak za opći razlaz. Razlijegalo se neharmonično: »Good-bye, mister president!« — i svi su otišli. A mister president je ostao sam u svom okruglom kabinetu, medju fregatama i zvjezdanim zastavama.

Milijuni ljudi, starih i mladih, koji sačinjavaju veliki američki narod, pošten, bučan, darovit narod, koji voli raditi i koji pomalo pretjerano cijeni novac, sav taj narod može po ustavu da radi sve, jer je on gospodar zemlje. Može se čak i Morgana, samog John Pierponta Morgana mladjeg pozvati na preslušanje u senatsku komisiju i strogo ga upitati:

— Mister Morgan niste li vi uvukli Sjedinjene Države u svjetski rat iz svog ličnog koristoljublja?

Narod može pitati. Ali kako mister Morgan odgovara — to smo sami čuli.

I ovaj puta je sve bilo vrlo demokratski.

Ulaz u dvoranu, gde je zasjedala senatska komisija, bio je slobodan. Opet ste imali mogućnost da s vašim kaputom radite štogod želite — da ga položite na pod ili da ga prebacite preko stolice, na kojoj ste sjedili.

Na jednom kraju nevelike dvorane bile su stolice, na drugom stol, za kojim se vršilo preslušavanje. Stol nije bio pokriven ni crvenim ni zelenim stolnjakom. To je bio dugačak politirani stol. Sve je bilo vrlo jednostavno. Uz stolicu milijardera ležala je na podu njegova debela i ne sasvim nova lisnica. Morgan je bio okružen svojim pravnicima i savjetnicima. Bilo ih je mnogo, desetak ljudi. Sijedih, rumenih, debelih i ćelavih ili mladih s pronicavim očima, — oni su bili oboružani činjenicama, obavještenjima, dokumentima, hartijama i mapama. Sva ova banda morganskih junaka osjećala se potpuno neusiljeno.

Pretsjedao je senator Ney s mršavim, produhovljenim, skoro ruskim licem. (Vrlo dobro bi mu pristajala ruska košulja). Istragu je vodio senator Clark, okruglog lica i veseljak. Odmah se vidjelo, da mu se svidja preslušavati samog John Pierponta Morgana-mladjeg.

»Mladji« je imao sedamdeset godina. To bijaše ogromni i jaki starac u tamnom dugom kaputu. Na staračkom zatiljku Morgana vidjele se sitne sijede pahuljice. Morgan je bio miran. Znao je, da mu se ništa ružnoga ne će dogoditi. Kad ga se upita, on pogleda svoje pravnike, a ovi kao ludi počnu kopati po knjigama i šapću mu odgovor.

To je bila sjajna slika. Nekoliko desetaka savjetnika šaptalo je nešto Morganu u uho, pružali mu papire i pomagali mu. To nije govorio Morgan — već njegove milijarde. A kad u Americi govori novac, on

uvijek govori autoritativno. Ta u Americi postoji obljubljena poslovica:

»On izgleda kao milijun dolara.«

Doista, milijun dolara vrlo lijepo izgleda.

A Morgan u svom dugom tamnom kaputu, sličan staroj debeloj vrani, izgledao je kao nekoliko milijardi.

Za poziv u senatsku komisiju, odredjene su za pozvanoga dnevnice, normalne državne dnevnice za prehranu. John Pierpont Morgan-mladji ih je uzeo. On se je koristio svim pravima, koje mu je pružao demokratski ustav.

Morgan je dobio sve što mu je pripadalo po ustavu, čak malo više. A što je dobio narod?

Na teritoriju Sjedinjenih Američkih Država živi sto dvadeset milijuna ljudi.

Od njih su trinaest milijuna već više godina bez posla. Zajedno s obitelji to sačinjava četvrtinu čitavog stanovništva. A ekonomisti tvrde, da se na teritoriju Sjedinjenih Država može sada, već danas, prehraniti milijardu ljudi.

Glava 45.

NEMIRAN ŽIVOT

Putovanje se približavalo kraju. Za dva mjeseca proboravili smo u dvadeset i pet država i nekoliko stotina gradova, udisali smo suhi zrak pustinje i prerija, prešli smo Stijenjaka, vidjeli Indijance, razgovarali s mladim nezaposlenim ljudima, sa starim kapitalistima, radikalnim intelektualcima, revolucionarnim radnicima, pjesnicima, književnicima i inžinjerima. Pregledali smo tvornice i parkove, nadivili se cestama i mostovima, popeli se na Sierra-Navadu i spuštali se u Karlsbadske špilje. Prevalili smo deset tisuća milja.

A za cijelo vrijeme tog putovanja nije nas ostavila misao na Rusiju.

Na ogromnoj udaljenosti, koja nas je dijelila od Rusije, mi smo je sebi predočavali naročitom jasnoćom. Treba pogledati tudji svijet, kako bi se mogao ponovno ocijeniti naš svijet. Sve prednosti uredjaja našeg života, koje čovjek uslijed dnevnog doticaja više i ne primjećuje, iz udaljenosti izgledaju osobito značajne. Shvatili smo raspoloženje Maksima Gorkoga, koji je, pošto je doputovao u Rusiju poslije mnogo godina provedenih u inozemstvu, neprestano iz dana u dan ponavljao jedno te isto: »Značajno djelo provadjate, drugovi! Veliko djelo!«

Mi smo cijelo vrijeme govorili o Rusiji, pravili usporedbe i uporedjenja. Opazili smo, da naši ljudi, koje smo često sretali u Americi, osjećaju to isto. Nije bilo razgovora, koji se ne bi završio spomenom o Rusiji: »A kod nas je to i to«, »A kod nas je tako«, »Dobro bi bilo provesti to i kod nas«, »To kod nas

bolje rade«, »To se kod nas još ne zna«, »Tome smo se već prilagodili«. Naši ljudi u inozemstvu — nisu samo putnici, izaslani inžinjeri ili diplomati. Svi su oni zaljubljeni, otrgnuti od predmeta svoje ljubavi i spominju ga svakog časa. To je posebni patriotizam, kojeg na pr. ne može shvatiti Amerikanac. Vjerojatno je, da su Amerikanci — dobri patrioti. A kad ga upitaš, iskreno će reći da voli svoju domovinu, ali pri tome će izaći na vidjelo da ne voli Morgana: da ne zna i ne će da zna kako se zovu ljudi, koji su napravili projekt za viseći most u San-Franciscu, ne zanima ga, zašto je u Americi svake godine sve to veća suša, tko i zašto su sagradili Boulder-dam, zašto u Južnim državama linčuju crnce i zašto mora da jede meso sa leda. On će reći da voli svoju zemlju. Ali njemu su sasvim ravnodušna pitanja poljoprivrede, jer on nije zemljoradnik, industrije, jer nije industrijalac, financija, jer nije financijer, umjetnosti, jer nije umjetnik kao ni pitanje vojske, jer on nije vojnik. On je — čovjek, koji radi, zaradjuje trideset dolara nedjeljno i pljuje na Washington s negovim zakonima, na Chicago s njegovim gangsterima i na New-York s Wall-Streetom. Od svoje zemlje traži samo jedno — da ga pusti na miru i da mu ne smeta slušati radio i poći u kino. Ali kad ostane bez posla, onda je — nešto drugo. Tada će razmišljati o svemu tome. Ne, on ne će shvatiti što je to patriotizam našeg čovjeka, koji voli juridičku domovinu, koja mu daje samo gradjanska prava, već opipljivu domovinu, gdje njemu pripada zemlja, tvornice, trgovine, banke, dreadnaughti, avijoni, kazališta i kina.

Srednji Amerikanac ne trpi apstraktne razgovore i ne dotiče se tema, koje su mu daleke.

Njega zanima samo ono, što je neposredno povezano s njegovom kućom, automobilom ili najbližim susjedima. Za državni život zanima se samo jednom u četiri godine — za vrijeme izbora novog pretsjednika.

Mi ne tvrdimo, da je ovo nepostojanje duhovnosti

organsko svojstvo američkog naroda. Ta išle su nekada sjeverne armije oslobadjati crnce od ropstva! Strašni su grijesi američkog društva, koje divnom spretnošću podaje narodu bljutava kina, radio i nedjeljni novinski napitak, a ostavlja za sebe Tolstoja, Van Gogha i Einsteina, dok ostaju prema njima potpuno ravnodušni.

Na svijetu ima zapravo samo jedna plemenita težnja čovječjeg uma — pobijediti duševnu i materijalnu bijedu, napraviti ljude sretnima, a ti ljudi u Americi, koji su sebi postavili kao životni cilj, da to postignu, smatraju se u najboljem slučaju opasnim čudacima, a u najgorem — neprijateljima društva. Dogodilo se to, da su čak i indirektni borci za sreću čovječanstva — učenjaci, izumitelji, graditelji, — u Americi nepopularni. Oni sa svojim trudom, izumima i divnim gradjevinama ostaju u sjeni, sva slava pripada bokserima, gangsterima i filmskim zvijezdama.

A u narodu, koji vidi da povećanjem broja strojeva život ne postaje bolji već gori, ima čak i mržnje prema tehničkom progresu. Ima ljudi, koji su spremni da razbiju strojeve kao što utopljenik, koji u očajnoj želji da se izvuče iz vode, hvata svog spasitelja za grlo i povuče ga na dno.

Već smo govorili da je Amerikanac, bez obzira na svoju poslovnu aktivnost, pasivna narav. Nekom Hearstu ili hollywoodskom tvorcu uspijeva da dovede dobre, poštene i radine srednje Amerikance do duševnog stepena divljaka. Pa ipak ni ti svemoćni ljudi nisu u stanju da izvuku iz naroda misao na poboljšanje života. Ova je misao u Americi vrlo popularna. Pa eto, veliki i mali Hearsti uvjeravaju svoje čitaoce, da su Amerikanci — posebne naravi, izborniku se nameću političke ideje, čiji stepen ne prelazi stepen srednjeg hollywoodskog filma. A ovakove ideje imaju kolosalan uspjeh.

Sve ove političke ideje, koje bi morale obasuti poklonima američki narod, prikazuju se uvijek u obliku lagane aritmetičke zadaće za učenike trećeg

razreda. Da bi shvatio ideju, izbornik mora samo uzeti listić papira, olovku, napraviti neki zbroj — i stvar je gotova. Zapravo sve ovo nije ideja nego trik, koji je pogodan samo za reklamu. To ne bi ni bilo vrijedno spomena, kad se time ne bi oduševljavali desetak milijuna Amerikanaca.

Kako da se spasi Amerika i poboljša život?

H. Long savjetuje da se razdijele bogatstva. Na pozornicu se pojavljuje list papira i olovka. Izbornik zadihano piše, množi, zbraja i dijeli. To je vrlo interesantno zanimanje. No ipak je junak taj H. Long! Svatko dobiva veliku svotu! Ljudi su toliko oduševljeni ovom bezobraznom aritmetikom, da uopće ne misle na to, kako da te milijune oduzmu.

Kako da se poboljša život? Kako da se spasi Amerika? Pojavljuje se nova gigantska misao, poput Sokrata ili Konfucija, liječnik mister Taundsend. Misao, koja se pojavila u glavi, koja mnogo razmišlja, u glavi ovog poštenog i vrijednog medicinara, negdje u malenoj evropskoj zemlji bi se mogla roditi samo u psihijatrijskoj bolnici u zgradi za tihe, uljudne i potpuno beznadne bolesnike. Ali u Americi ova misao ima ludi uspjeh. Tu se čak i ne treba mučiti zbrajanjem i množenjem. Tu je već sve jednostavno. Svaki starac i svaka starica u Sjedinjenim Državama, koji su navršili šezdeset godina, imali bi dobivati po dvije stotine dolara mjesečno, ali bi ih morali potrošiti. Time se mehanički povećava trgovina i mehanički nestaje nezaposlenosti. Sve se zbiva mehanički!

Vidjeli smo u zvučnom filmskom tjedniku skupštinu Taundsendovaca pod pretsjedanjem samog mislioca. Skupština je počela time, da je mister Taundsend, suhonjavi starac s pjegavim licem, s naočalima i u staromodnom kaputu, izložio kratko svoj plan.

— Ladies and gentleman — počeo je iskašljavši se, — mnogo noći nisam spavao, dok nisam izmislio ovaj plan.

Kad bi samo Mark Twain mogao pogledati ovog pjegavog starca, tako metodičnog, urednog i vjero-

jatno bogobojaznog! Bez sumnje se ovakav starac, dolazeći iz crkvenog Music-halla sestre Macpherson odmah sam izvaže, pa izvaže svoju obitelj, da bi mogao izbrojiti koliko pennya žive vage mora platiti za posredovanje uvažene sestre kod gospodina-boga.

Poslije mistera Taundsenda nastupili su starci i starice, koji su napunili dvoranu. Izlazili su na pozornicu i zadavali pitanja, na koje je mislioc odgovarao.

— Znači, prema tome, da ću ja dobivati po dvije stotine dolara? — pitao je starac.

— Da, ako moj plan prodje, — čvrsto je odgovorio mislioc.

— Svaki mjesec?

— Svaki mjesec.

— No, hvala lijepa, — govorio je starac.

I ustupio je mjesto starici, koja je dolazila za njim.

— Recite, mister Taundsend, — pitala je ona uzbudjeno, — nas ima tu dva starca, — ja i moj muž. Zar ćemo oba dobivati po dvije stotine dolara?

— Da, oba, — važno je odgovorio mislioc.

— Dakle svega četiri stotine dolara?

— Potpuno ispravno, četiri stotine dolara.

— Ja još dobivam sedamnaest dolara penzije. Hoće li mi je oduzeti?

— Ne, vi ćete dobivati i penziju.

Starica se duboko poklonila i otišla.

Kad smo odlazili iz Amerike, broj poštovaoca Taundsenda rastao je zastrašujućom brzinom. Već ni jedan političar se nije usudjivao pred izborima nastupiti protiv genijalnog doktora.

Amerika je bogata. I ne samo bogata, ona je fenomenalno bogata. Ona ima sve — naftu, žito, ugalj, zlato, pamuk — sve, što samo može ležati pod zemljom i rasti na zemlji. Ima ljude — prekrasne radnike, sposobne, točne, koji vrše svoju dužnost, poštene, i koji vole raditi. Do svog obogaćenja Amerika je koracala brzim koracima. Zemlja potsjeća na čovjeka, koji je napravio strmoglavu karijeru, koji

najprije trguje naramenicama na East-Side. Onda otvori trgovinu gotovih odijela i seli se u Brooklyn. Zatim otvara univerzalnu trgovinu, počinje igrati na burzi i seli se u Bronks. I konačno kupuje željeznicu, stotinu parobroda, dvije kino-tvornice, gradi nebodere, otvara banku, stupi u golf-club, i preseli se u Parc-aveniju. On je milijarder. Čitavog života težio je za tim ciljem. Trgovao je svim što mu je došlo pod ruku i s kim bilo. Uništavao ljude, spekulirao, od jutra do večeri sjedio na burzi, radio do šesnaest sati dnevno i zaradio novac. S mišlju o novcu se budio. S istom mišlju bi zaspao. I eto on je strašno bogat. Sad može počinuti. Ima vile na Oceanu, ima jahte i dvorce. Ali razboli se od neizlječive bolesti. Propada i nikakve ga milijarde ne mogu spasiti. Poticaji američkog života bili su i ostali novci. Savremena američka tehnika je stvorena i razvija se samo zato, da se što brže može zaraditi novac. Sve što nosi novaca, razvijalo se, a sve što ne nosi novaca, izrodilo se i usahlo. Plinske, električne, gradjevne i automobilske kompanije su u potjeri za novcem uredile vrlo visoki stepen života. Amerika se popela na visoki stepen blagostanja, ostavivši Evropu daleko za sobom. A eto tu se objasnilo tek, da je ona ozbiljno i teško bolesna. I zemlja je došla do potpunog apsurda. Ona je u stanju sada, danas, nahraniti milijardu ljudi, a ne može nahraniti svojih sto dvadeset milijuna. Ona ima sve ono, što bi moglo da pruži ljudima miran život, a uredjena je tako da se cijelo stanovništvo nalazi u nekom nemirnom raspoloženju: nezaposlen se boji da više nikada ne će naći posla, radnik se boji da ne izgubi posao, farmer se boji nerodice, jer će cijene porasti, pa će morati kupovati žito za skupe novce, a boji se i dobre žetve, jer će cijene pasti, pa će morati žito prodavati za groš, bogataši se boje da će im gangsteri oteti djecu, gangsteri se boje da će ih posaditi na električnu stolicu, crnci se boje linčovanja, političari izbora, čovjek srednjeg imovnog stanja boji se bolesti, jer će mu liječnici pograbiti svu uštedje-

vinu, kupac se boji da će doći racketirati i pucati u police iz mitraljeza.

A ipak možemo mnogo toga naučiti od Amerike. Mi to i činimo, ali lekcije, koje uzimamo od Amerike, epizodične su i previše specijalne.

Najprije moramo proučiti Ameriku, proučiti ne samo njene automobile, turbine i radioaparate (to mi činimo, već i sam način reda američkih radnika i inžinjera, poslovnih ljudi, a naročito poslovnih ljudi, jer ako naši stahanovci prekrivaju normu američkih radnika, a inžinjeri često ne zaostaju za američkim (o tome smo čuli od samih Amerikanaca), zato su mnogi naši poslovni ljudi i gazdinstva zaostali za američkim poslovnim ljudima u točnosti i točnom radu.

Ne ćemo sada govoriti o vrlinama naših upravljača gazdinstva, o njihovoj ideji vodilji i sposobnostima rada. Ne ćemo govoriti ni o nedostacima američkih poslovnih ljudi — o njihovom otsustvu ideja i principa kao i o njihovoj lakomosti. Za nas su daleko važnije sada njihove vrline i naši nedostaci, jer moramo od njih učiti. Od njih moraju učiti ne samo inžinjeri, već i upravljači gazdinstva — naši poslovni ljudi.

Američki poslovni čovjek ima vremena za poslovni razgovor. Amerikanac sjedi u svom uredu, skine kaput i radi. Radi tiho, neprimjetno, bez buke. On nikada ne zakašnjava i nikada se ne žuri. Telefon ima samo jedan. Njega nitko ne očekuje u sobi za primanje, jer se »appointment« (sastanak) označuje obično apsolutnom točnošću i na dogovor se ne potrati ni jedne suvišne minute. On se bavi samo poslom, isključivo poslom.

Kada drži sjednice — to se ne zna. Po svoj prilici vrlo rijetko.

Ako je Amerikanac u razgovoru, pa čak i mimogred rekao: »Ja ću to učiniti«, njega ne treba nikada potsjetiti. Sve će biti učinjeno. Znati održati riječ, održati sigurno, točno, rasprsnuti se, ali održati riječ

— to je najvažnije što moramo naučiti od američkih poslovnih ljudi.

Pisali smo o američkoj demokraciji, koja zapravo ne daje čovjeku nikakvih sloboda i samo maskira eksploataciju čovjeka po čovjeku. Ali u američkom životu ima jedna pojava, koja nas ne smije manje zainteresirati od izuma novog modela nekog stroja. Ta pojava je — demokratizam u odnosu medju ljudima. Premda ovaj demokratizam isto tako prikriva socijalnu nejednakost i pojavljuje se čisto u vanjskom obliku, ipak ti vanjski oblici takvog demokratizma su prekrasni. Oni pomažu mnogo u radu, zadaju udarac birokratizmu i podižu čovječje dostojanstvo.

Otputovali smo iz Washingtona u New-York. Još nekoliko sati — i putovanje po američkoj zemlji će se dovršiti. U ovim posljednjim časovima razmišljali smo o Americi. Izgleda, da smo u našoj knjizi rekli sve što smo mislili.

Amerikanci se mnogo srde na Evropejce, koji dolaze u Ameriku, koriste se njenim gostoprimstvom, a onda je grde. Amerikanci su nam često razdraženo o tome govorili. Ali nama je neshvatljivo ovako postavljanje pitanja — grditi ili hvaliti. Amerika — nije premiera novog komada, a mi — nismo kazališni kritičari. Mi smo prenijeli na papir naše utiske o ovoj zemlji i naše misli o njoj.

Što se može reći za Ameriku, koja u isto vrijeme i zgraža, oduševljuje, izaziva žaljenje i služi kao primjer, koji je vrijedan oponašanja, o zemlji bogatoj, siromašnoj, darovitoj i nedarovitoj?

Možemo položiti ruku na srce i reći pošteno: interesantno je ovu zemlju proučiti, ali u njoj ne bi htjeli živjeti.

Glava 46.

ZBOGOM, AMERIKO!

U New-Yorku je bilo svježe, puhao je vjetar i sijalo sunce.

Neobično lijep je New-York! Ali zašto se postane žalostan u tom velikom gradu? Kuće su toliko visoke, da sunčano svijetlo leži samo na gornjim katovima. A čitav dan imaš dojam da sunce zalazi. Već ujutro imaš osjećaj zalaza. Vjerojatno radi toga je tako tužno u New-Yorku.

Opet smo se vratili u taj grad, gdje žive dva milijuna automobila i sedam milijuna ljudi, koji ih služe. Oh, to je značajan prizor, kad automobili idu u šetnju u Central-parc! Ne možeš se otrgnuti od misli, da je ovaj ogromni park, uredjen usred New-Yorka, napravljen zato, da bi se automobili mogli tamo naužívati svježeg zraka. U parku ima samo automobilskih cesta, pješacima su ostavili vrlo malo mjesta. New-York je zarobljen od automobila, a automobili se u gradu ponašaju kao pravi okupatori, — ubijaju i sakate starosjedioce, koji s njima strogo postupaju i ne dadu se odgurnuti. Ljudi se odriču mnogo toga samo da svoje ugnjetače napoje benzinom, da ugase njihovu vječnu žedju za uljem i vodom.

Osim automobila ima još jedan strašni gospodar u New-Yorku. To je buka. Ovdje buka obuhvaća ogromne razmjere. Pod zemljom urla subway, nad glavom grmi nadzemna željeznica, stotinu tisuća motora buči u isto vrijeme po ulicama, a pod večer kad se buka pomalo stišava, čuje se jasnije uznemirene i produljene sirene policijskih, požarnih i gangsterskih automobila. Urlanje se približuje, prodje mimo i nestane negdje daleko. Nekog su ubili iz ljubomore, nekog iz mržnje, nekoga — naprosto da ne dijele dobit. A možda se je netko i objesio, otrovao, prostrijelio sebi srce, jer nije mogao izdržati u gradu automobila, buku i glavobolju. »Bromo-selter« — napitak protiv glavobolje — prodaje se svuda isto kao i sok od naranče, kava i limunada. Doskora će »Bromo-selter« staviti u jelovnik. Objed će izgledati ovako: najprije — »Bromo-selter«, drugo — »chili« meksikanska juha, treće — riba, a poslije kolača — opet »Bromo-selter«. Pa ako u samom New-Yorku ima više telefona nego u čitavoj Engleskoj, onda bezuvjetno u tom istom New-Yorku za jedan dan treba više prašaka protiv glavobolje nego u Engleskoj za pola godine. U tišim rajonima New-Yorka stanovi su skuplji, ne zato što su bolji, nego što je ovdje manje buke. U New-Yorku trguju tišinom, a taj predmet stoji skupo. To je nešto kao englesko odijelo. Skupo — zato i dobro.

U New-Yorku se ne možeš rastati s ojećajem nemira. Po najživljoj ulici odjednom projuri bankovni oklopljeni auto, obojen svijetlocrvenom bojom. Mitraljezi automobila upereni su ravno na grupu mladih ljudi u svijetlim šeširima, koji šetaju s cigaretom u ustima. Tako se u New-Yorku prevaža novac. Može ga se prevesti jedino u oklopljenom autu, inače ga razgrabe baš ovi mladići u svijetlim šeširima. Nekako se previše sumnjivo i prijeteći smijuckaju, turivši ruke u džepove svojih uskih kaputa!

Nekoliko dana smo se opraštali od naših newyorških prijatelja, ulica i nebodera.

Na dan odlaska pošli smo u Centralparc-West i popeli se u stan mistera Adamsa. Vrata nam je otvorila crnica, pokazujući blještave afričke zube, da se u hodniku upravo rasvijetlilo.

U blagovaonici ugledali smo mistera Adamsa, koji je pritiskao na grudi svoju malenu bebu. Uz njega je stajala gospodja Adams i govorila je:

— Ti si već držao bebu pet minuta. Sad je na meni red.

— No, no, Beki — odgovarao je mister Adams — nemoj tako govoriti. Meni je teško slušati kad tako govoriš.

Na stolu i podu valjale su se raspakirane pošiljke. Izmedju konopaca i papira za umotavanje pošiljaka ležale su najrazličitije stvari: stari šal, binokl, ovratnik, nekoliko ključeva s velikim limenim pločicama s oznakom gostiona i još svega i svačega.

— Evo vidite, siri — rekao je mister Adams čvrsto stežući nam ruke, — moje stvari pomalo dolaze k meni. Samo još treba razaslati ključeve po gostionicama — i sve će biti u redu. Samo mog šešira još nema.

— Ipak bi bilo bolje da smo ga dobili u Washingtonu — poučno je rekla gospodja Adams, vješto prigrabivši iz muževih ruku djevojčicu.

— No, no, Beki — zastenjao je Adams — ti ne bi smjela tako postupati. Ta mi smo na pošti u Washingtonu dali nalog da pošalju šešir ovamo. Pusti bebu, već je predugo držiš na rukama. To je za dijete škodljivo. Pusti neka trči po sobi.

No čim je Beki pustila malu na pod, mister Adams je s uzvikom: »Ne, ne, ozbiljno!« — zgrabio bebu i pritiskao je na grudi.

Začulo se zvonce i u sobu je ušao poštar s pošiljkom.

— Ovoga puta je on! — uzviknuo je Adams.

Da, to je bio on. Mister Adams je svečano izvukao iz kutije svoj stari ljubljeni šešir i odmah ga nataknuo na glavu.

— Hajdemo! — uzviknuo je zvonkim glasom — vi danas odlazite, siri, a do sada se još niste popeli na vrh »Empire State Building«. Bilo bi glupo to propustiti. Da, da, da, siri, ako želite da znate što je Amerika, vi se morate popeti na »Empire«.

Kad je beba vidjela da joj roditelje opet odvode nepoznati gentlemani, koji su ih već jednom odvukli

na dva mjeseca, ona je počela plakati. Lupala je nogama i vikala oblivena suzama: »No more trips!« — »Ne treba više putovanja!«

Roditelji su se zaklinjali bebi, da idu samo na pet minuta, ali ona je plačući tvrdila, da »su i onda isto govorili, da odlaze samo na pet minuta, a nisu se vratili vrlo dugo«.

Kad smo se spuštali u liftu još uvijek smo čuli plač djeteta. Papa and mama su izgledali zbunjeni, ali neizbrisiva znatiželja se svjetlucala u njihovim očima.

— Šesnaesti put popeti se na »Empire« — mrmljao je mister Adams, — to je vrlo, vrlo interesantno, siri!

Zadnji puta smo se vozili na krovu autobusa po Petoj aveniji. Manekenke s ružičastim ušima gledale su na nas iz izloga. Medju automobilima su se probijala tri cirkuska slona, pozivajući Newyorčane da posjete večernju predstavu. Život je išao svojim tokom.

Popeli smo se na krov »Empire State Building«.

Koliko puta prolazeći pokraj njega, nismo se mogli uzdržati od uzdaha i mrmljali: »Oh do vraga! No, no! Oh, sjajno!« ili još nešto u tom smislu. A popeli smo se na njega tek dva sata prije odlaska iz Amerike.

Prvi lift nas je odmah popeo na osamdeset šesti kat. Penjanje traje samo jednu minutu. Razumije se da se tu nisu mogli vidjeti ni katovi ni hodnici. Kretali smo se u čeličnoj cijevi i samo uši kao da smo ih napunili vodom i neki čudni osjećaj zime u oblasti trbuha davali su razumjeti, da se penjemo neobičnom brzinom. Lift nije ni šumio ni lupao. On je jurio plivajući i bez buke. Samo su bljeskala malena svijetla na vratima, koja su očitovala desetke katova. Na hodniku osamdeset i šestoga kata stupili smo pomalo oslabljenim nogama.

Drugi lift dizao je putnike na krov gradjevine i kroz velika stakla galerije ugledali smo New-York.

Jučer je padao snijek. Na ulicama se je već topio, ali na ravnim krovovima nebodera ležao je u još čistim nježno-bijelim kvadratima. Jaki zrak na vrhuncima nebodera nije mu dao da se otopi.

Nevjerojatni grad, poduprt grebenom pristaništa ležao je dolje. Sivi zimski zrak izgledao je pozlaćen od sunca. Po crnim uskim ulicama klizili su automobili i nadzemna željeznica. Gradska buka je slabo dopirala ovamo. Nije se čak čulo ni tulenje policijskih sirena. Naokolo su se ponosno dizali iz poludanjeg sumraka newyorških ulica neboderi, koji su sjali nebrojenim staklima. Stajali su kao čuvari grada, oboružani blještavim čelikom. Na pristaništu vidio se parobrod sa tri dimnjaka. Dimnjaci su bili žuti s crnim kolutima. To bijaše »Majestic«, pedeset i šest tisuća tona čelika, drva, ćilima i ogledala, — engleski parobrod, kojim smo danas imali otputovati. Ali kako je malen i bespomoćan izgledao sa krova »Empire«!

Dva sata kasnije bili smo već na brodu. »Majestic« je pravio svoje zadnje putovanje. Nakon toga će taj, još sasvim mladi parobrod, ići u raspremu. Odkad su se pojavili »Normandie« i »Queen Mary« novi ogromni atlantski brodovi, »Majestic« se pokazao previše skromim i sporovoznim, premda presijeca Ocean u prekrasnom vremenu — šest dana.

Glomazan »Majestic« već se je udaljio od zida pristaništa, kad smo još posljednji put čuli:

— Good-bye, misteri! Da, da, da! Oh, ne! Ne, ozbiljno! Nadam se da ste shvatili što je Amerika!

A nad glavama onih, koji su pratili, ludo su se razmahali stari vjerni šešir mistera Adamsa i rubac njegove žene, odvažnog šofera — koja nas je dva puta vozila preko kontinenta, nikada se nije umorila, strpljivi idealni suputnik.

Kad je »Majestic« prolazio mimo Wall-streeta, već se smrklo, a u neboderima su se upalila svijetla. U prozorima je zablijeŝtilo zlato elektriciteta, a moguće i pravo zlato. Ovaj posljednji, zlatni pogled na Ameriku pratio nas je do izlaska u Ocean.

»Majestic« je prikupljao snage, bljesnulo je oproštajno svijetlo svjetionika i nakon nekoliko sati nije više bilo ni traga Americi. Hladni januarski vjetar tjerao je velike oceanske valove.

SERIJA „SVJETSKI PISCI"

Uređuje: ANTE VELZEK

Svezak 51.

autori:	Iljf i Petrov
naziv knjige:	Odnoetažnaja Amerika
preveo:	E. Dolić
izdanje:	prvo — maj 1939.
nakladnik:	„Binoza-Svjetski Pisci", Zagreb protokolirani nakladni zavod
tisak:	„Tipografija" d. d. Zagreb
uvez:	Milan Ramuščak, Zagreb